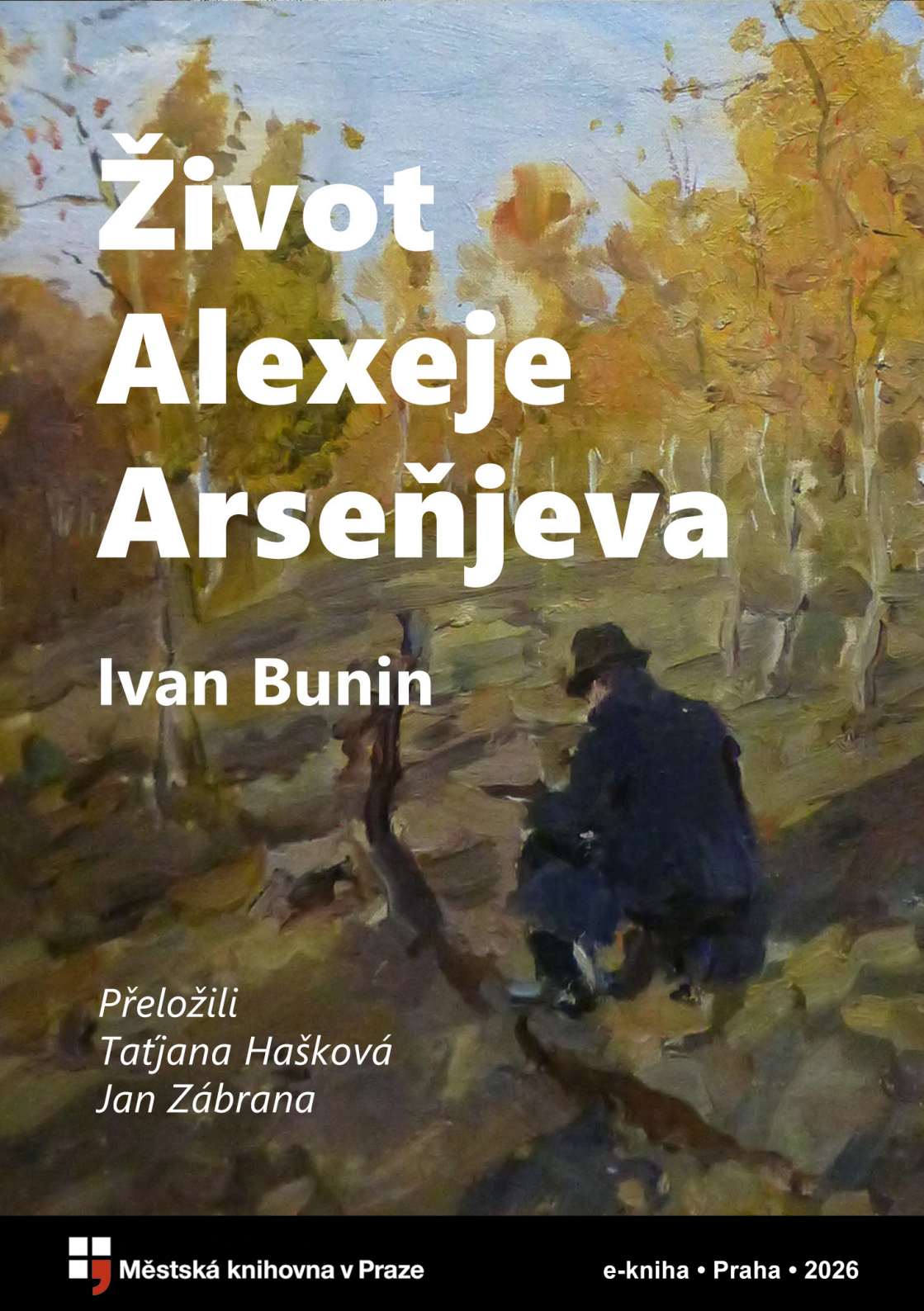

Život Alexeje Arseňjeva

Ivan Bunin

*Přeložili
Tatjana Hašková
Jan Zábrana*

Život Alexeje Arseňjeva

Ivan Bunin

Přeložili Tatjana Hašková a Jan Zábrana

Znění tohoto textu vychází z díla [Život Alexeje Arseňjeva](#) tak, jak bylo vydáno nakladatelstvím Odeon v Praze v roce 1989.

Podle [předlohy](#) z fondu [Moravské zemské knihovny v Brně](#).

§

Text díla (Ivan Bunin: Život Alexeje Arseňjeva), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), je vázán autorskými právy a jeho použití je definováno [Autorským zákonem](#) č. 121/2000 Sb.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uveďte původ-Nevyužívejte komerčně-Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní](#).

Verze 1.0 z 11. 9. 2026.

OBSAH

KNIHA PRVNÍ	8
1	9
2	11
3	14
4	17
5	20
6	23
7	26
8	29
9	32
10	35
11	39
12	41
13	45
14	48
15	51
16	55
17	58
18	60
19	63
20	68
21	72
KNIHA DRUHÁ	75
1	76
2	78
3	81
4	84

5	88
6	90
7	94
8	97
9	101
10	104
11	106
12	110
13	114
14	118
15	123
16	125
17	129
18	133
19	138

KNIHA TŘETÍ.....	143
1	144
2	146
3	149
4	151
5	154
6	158
7	162
8	167
9	171
10	176
11	179
12	183
13	188
14	192

KNIHA ČTVRTÁ	195
1	196
2	197
3	200
4	202
5	205
6	206
7	208
8	209
9	213
10	216
11	218
12	221
13	226
14	233
15	236
16	241
17	246
18	250
19	251
20	253
21	255
22	259
 KNIHA PÁTÁ	 260
1	261
2	266
3	269
4	274
5	280

6	282
7	285
8	287
9	296
10	300
11	306
12	315
13	317
14	323
15	328
16	334
17	336
18	340
19	342
20	344
21	347
22	351
23	355
24	359
25	364
26	367
27	369
28	374
29	377
30	380
31	385
Život, spění k lásce (Vladimír Novotný)	386
Ediční poznámka	402

KNIHA PRVNÍ

1

„Věci a skutky, kteréž vypsány nebývají, do tmy zapadají a prachem zapomnění se pokrývají, vypsány pak ožívají...“

Narodil jsem se před půlstoletím na otcově venkovské usedlosti ve středním Rusku.

Povědomí našeho počátku a konce nám chybí. A věčná škoda, že vím, kdy vlastně jsem se narodil. Kdyby mi nikdo nic neříkal, neměl bych dnes zdání o svém stáří (tím spíš, že dosud nijak necítím jeho tíhu), a zůstal bych tedy ušetřen pomýšlení, že by se jaksi slušelo za takových deset dvacet let zemřít. A narodit se a žít na pustém ostrově, ani samu existenci smrti bych netušil. Takové štěstí! dodal bych skorem. Ačkoli, kdož ví? Možná by to bylo obrovské neštěstí. A je vůbec pravda, že bych nic netušil? Nerodíme se snad s povědomím smrti? A když ne, kdybych nic netušil, miloval bych život tak, jako jej miluji a vždy jsem miloval?

O rodě Arseňjevů, o jejich původu mi není téměř nic známo. Co koneckonců víme! Já vím jen tolik, že v heraldice je náš rod řazen k těm, „jichž původ sahá do šera dávných dob“. Víím, že náš rod je „slovutný, byť zchudlý“ a že jsem po celý život smyslově chápal tu slovutnost, zakládal si na ní a liboval si, že nepatřím k těm, kdo nemají šlechtický rodokmen. Na svatého Ducha nás církev vyzývá, abychom při mši „uctili památku všech od stvoření světa zesnulých“. Vysílá toho dne k nebesům krásnou, smysluplnou modlitbu:

„Všem služebníkům Tvým odpočinutí lehké dej, ó Pane, v království Tvém a v klíně Abrahámově, nebo od Adama až podnes posloužili jsou Tobě věrně otcové i bratři naši, přátelé a pokrevenci.“¹

1 Protopop Avvakum. Překlad Bohuslava Ilka. Pozn. překl.

Praví se zde snad náhodou o služebnosti? A není snad radostný ten pocit sepětí, sounáležitosti „s otci i bratřími našimi, přáteli a pokrevenci“, druhdy té službě zasvěcenými? Naši prapředkové vyznávali učení „o čisté a stálé pouti otce všelikého života“, přecházející ze smrtelných rodičů na jejich smrtelné děti – v životě nesmrtelném, trvalém, vyznávali víru, že z vůle Beránka Božího jest přikázáno střežit čistotu a trvání krve, rodu, aby nebyla „poskvrněna“, to jest přerušena tato „pout“, a že s každým narozením se má vždy více očišťovat krev rodících se a sílit jejich příbuzenství, spřízněnost s ním, společným otcem veškerenstva.

Mezi mými předky jistě bylo i nemálo lidí špatných. Ale přesto si odkazovali z jednoho pokolení na druhé, aby byli pamětlivi své krve a střežili ji. Budiž ve všem hoden své urozenosti. A kterak vyjádřit pocity, s nimiž časem hledívám na náš erb? Rytířská zbroj, pancíř a přílba se pštrosími péry. Pod nimi štít. A na něm uprostřed v blankytném poli prsten s drahokamem, ten symbol věrnosti a věčnosti, k němuž se sbíhají shora i zdola hroty tří rapírů s křížatými rukojetmi.

V zemi, která mi nahradila domov, je hodně měst podobných tomu, jež mi poskytlo útočiště, kdysi slavných, avšak nyní zapomenutých a chudobných, ve všednosti trávicích bědný život. A přece tomu životu vždy – a to nikoli náhodou – vévodí nějaká pošmourná věž z křížáckých dob, olbřím katedrály se skvostným portálem, po staletí ochraňovaným stráží posvátných sousoší, a kohoutek na kříži u nebe, ten vznešený hlásný Páně, volající k nebeskému Městu.

2

Má nejstarší vzpomínka je cosi až napodiv mizivého. Pamatuji se na velkou místnost ozářenou podletním sluncem, jeho studený jas nad svahem viditelným z okna obráceného k jihu... Nic než tohle, jeden jediný mžik! Proč právě v tento den a v tuto hodinu, právě v té chvíli a z takového nepatrného podnětu poprvé v životě vyšlehlo mé vědomí natolik prudce, že už nastala možnost činné paměti? A proč vzápětí znova nadlouho pohaslo?

Na své útlé dětství vzpomínám se smutkem. Každé útlé dětství je smutné. Vždyť je vskutku chudičký ten tichý svět, v němž blouzní o životě ještě ne zcela k životu probuzená, všemu a všem dosud cizí, plachá a křehká duše! Zlaté, šťastné časy! Nikoli, časy nešťastné, chorobně citlivé, žalostné.

Naplnily snad mé rané dětství smutkem jisté zvláštní okolnosti? Opravdu, vezměme si třeba to, že jsem vyrůstal v zapadlé končině. Nehostinná pole, osamocený dvorec mezi nimi... V zimě nedozírné moře sněhu, v létě moře obilí, trávy a kvítí. A věčné ticho těch polí, jejich záhadné mlčení... Jenže trápí se v tišině, ve svém hlubokém ústraní nějaký svišť, anebo skřivánek? Ne, ti se na nic netáhou, ničemu se nepodivují, nevnímají onoho skrytého ducha, který se v okolním světě vždy zjevuje duchu lidskému, neznají ani volání dálav, ani běh času. Ale já jsem znal to všechno už tenkrát. Hloubka oblohy, širé prostory polí mi vyprávěly o něčem jiném, co existovalo jaksi mimo ně, budily ve mně touhu a stesk po něčem, co jsem postrádal, dojímal mě nezbadatelnou láskou a něhou neznámo ke komu, neznámo k čemu.

Kde byli tou dobou lidé? Naše usedlost se jmenovala samota Kamenka, za hlavní byl pokládán statek zádonský, kam otec zajížděl často a nadlouho, kdežto na samotě bylo hospodářství skrovné, čeledi pomálu. Ale přece jen nějakí lidé tu byli, jakýsi život zde přesto plynul. Měli jsme psy, koně, ovce, krávy, čeledíny, byl tady kočí, starosta, kuchařinky, děvečky, chůvy, matka a otec, bratři gymnazisté, sestra Ola, ještě v kolébce... Proč tedy utkvěly v mé mysli jen chvíle naprosté osamělosti? Teď se chýlí k večeru letní den. Slunce už je za stavením, za zahradou, rozlehlý prázdný dvůr tone ve stínu, a já (sám a sám na celém světě) ležím na vychládajícím pažitě a pohlížím do bezedného modrého nebe jak do čarovných milovaných zraků, do náruče otcovské. Vysoko převysoko v tom vydutém modrém nekonečnu pluje, kulatí se, pozvolna mění tvar a mizí bílý oblak... Té trýznivé krásy! Moci tak vsednout na ten oblak a plout, plout na něm v té úděsné výšce, pod klenbou oblohy, nablízku Bohu a bělokřídlým andělům, sídlícím kdesi tam, v té nebeské říši. Teď zas jsem za stavením v polích. Zdánlivě opět stejný večer – jenže tady ještě svítí nízké slunce – a já jsem na tom světě pořád tak opuštěn. Kolem dokola, kam oko pohlédne, klasnaté lány žit a ovsů a v nich, v husté houštině schýlených stébel, ztajený život křepelek. Nyní jsou ještě zticha, a vlastně mlčí všechno, jen chvílemi zabručí, nevrle zabzučí rezatý brouček listokaz, uvízlý mezi klasy. Vyprošuji ho a dychtivě, užasle si ho prohlížím. Co to je, kdo je to ten rezavý brouk, kde přebývá, kam a proč letěl, nač myslí a co pociťuje? Je mrzutý, je vážný. Kroutí se mi v prstech, šustí tvrdými krovkami, pod kterými mu vyčnívá cosi teninkého, bledě žlutého, a vtom se štitky těch krovek oddělují od sebe, roztahují se, to bledě žluté se taky rozevírá – ale jak půvabně! – a brouk vzlétá do vzduchu a bzučí tentokrát už spokojeně, s úlevou, a opouští mě navždy,

ztrácí se pod nebesy, avšak obohacuje mě novým citem: zanechává ve mně smutek loučení.

Anebo se vidím doma, opět za letního večera a znova o samotě. Slunce se schovalo za ztichlou zahradu, opustilo prázdný sál, prázdný salón, kde jásavě jiskřilo po celý den. Teď už se jen poslední paprsek osaměle zardívá v koutě na parketové podlaze mezi vysokými nožičkami starožitného stolku – a můj ty bože, jak bolestné je to jeho bezhlesé a truchlivé kouzlo! A pozdě večer, když zahrada už se černala za okny v celé své tajuplné noční černi, a já jsem ležel v tmavé ložnici ve své dětské postýlce, stále na mě shlížela oknem shůry nemá hvězda... Co mi chtěla? Co mi říkala beze slov, kam mě volala, co mi zvěštovala?

3

Dětství mě poznenáhlu poutalo k životu – nyní už v mé paměti probleskují určité tváře, určité výjevy ze statkářského prostředí, určité příhody...

Mezi těmi událostmi stojí v popředí mé první cestování v životě, nejdálnější a nejneobyčejnější ze všech mých pozdějších cest. Otec a matka jeli do onoho tajemného světa, kterému se říkalo město, a vzali mě s sebou. Tehdy jsem poprvé okusil slast naplňované tužby a zároveň i strach, že se z nějakého důvodu nenaplní. Pamatuji si dodnes, jak jsem stál ztrápený uprostřed dvora v slunečním úpalu a díval se na krytý kočár, který byl již ráno vytažen z kolny. Kdy už konečně zapřáhnou, kdy skončí všechny ty přípravy k odjezdu? Pamatuji, že jsme jeli celou věčnost, že pole, jakési úžlabiny, úvozy a křižovatky neměly konce a cestou se přihodilo toto: v jedné úžlabině (a to už táhlo k večeru a pusto kolem) rostlo husté doubí, tmavozelené a kadeřavé, a na protějším svahu se prodíral houštinou „loupežník“, za pasem zastrčenou sekýru – snad nejtajuplnější a nejstrašidelnější ze všech chlapů, jež jsem kdy spatřil nejen do té chvíle, ale vůbec za celý život. Na příjezd do města už si nevzpomínám. Zato na městské jitro si vzpomínám dokonale. Visel jsem nad propastí, v úzké soutěsce nikdy předtím nespátrěných obrovských domů, oslňoval mě sluneční jas, lesk skleněných tabulí a vývěsních štítů, a nade mnou se do všech světových stran rozléhal úchvatný melodický tartas: hlahol a zpěv zvonů ze zvonice archanděla Michaela, která nad tím vším strměla v takové velebnosti, v takové nádheře, o jakých se římskému chrámu svatého Petra ani nesnilo, a tak obrovitě, že už mě později naprosto nemohla ohromit Cheopsova pyramida.

Ale nade vše ve městě vynikal viks na boty. Za celý život jsem nepoznal nad věcmi, jež jsem kdy uzřel na zeměkouli – a že jsem viděl ledacos! – takové nadšení, takovou radost, jako na trhu v tamtom městě, když jsem vzal do ruky krabičku viksu. Kulatá krabička z obyčejného lýka, ale to bylo panečku nějaké lýko! A to jedinečné umělecky mistrovské zpracování! A což teprve viks! Byl černý a tuhý, mdle se leskl a vydával mámivou lihovou vůni. A potom další dvě velikánská potěšení. Dostal jsem vysoké botičky s červeným safiánovým lemováním, o nichž se kočí vyjádřil, že mi padnou akorát, kteréžto slovo se mi navždy vrylo do paměti, a řemínkový bičík s píšťalou v násadě... S jakým blahým pocitem, jak rozkošnicky jsem se dotýkal toho safiánu i toho pružného, ohebného řemínkového bičíku! Když jsem pak ležel doma v postýlce, byl jsem doopravdy bez dechu šťastím, že u ní stojí mé nové botičky a pod polštářem mám schovaný bičík. A tajemná hvězda shlížela shůry oknem a říkala: teď už je všechno pěkné, nic lepšího už si nemůžeš přát!

Ten výlet mi poprvé odhalilездеjší radosti a poskytl mi ještě jeden nesmazatelný zážitek. Bylo to na zpáteční cestě. Vyrazili jsme z města vpozdvečer, projeli širokou dlouhou ulicí, která mi už najednou připadala ubohá ve srovnání s tou, v níž byl náš hotel a kostel archanděla Michaela, přešli jakési rozlehlé náměstí, a v dálce před námi se opět rozprostíral povědomý svět – pole a jejich venkovská prostota a volnost. Naše cesta vedla rovnou na západ, za klesajícím sluncem, a vtom jsem si všiml, že je tu ještě někdo, kdo se taky dívá na slunce i do polí. Hned za městem se totiž tyčila neslýchaně obrovská a neslýchaně chmurná žlutá budova, nemající pranic společného s žádným z domů, které jsem dosud kdy viděl – měla spoustu oken a v každém tom okně železnou mříž, byla obehnána vysokou kamennou zdí a brána v té zdi

byla pevně uzamčena – a za mříží v jednom tom okně stál muž v kytli z šedého sukna a stejné placaté čepici, s odulým voskovým obličejem, který obrazil cosi složitého a trudného, co jsem dosud taky jaktěživ neviděl v lidských tvářích. Byla to směsice nejhlubšího bolu, žalu, tupé odevzdanosti a zároveň podivné horoucí a ponuré touhy... Ovšemže se mi dostalo poučení, co je to za dům a kdo byl ten člověk, to od otce a matky jsem se dověděl, že se na světě vyskytuje zvláštní odrůda lidí, kterým říkáme vězňové, trestanci, zloději, vrahové. Jenže poznání, k němuž můžeme dospět za svůj krátký osobní život, je příliš chabé – existuje jiné, nekonečně obsažnější, totiž poznání, s kterým se rodíme. K náladám, jež ve mně vzbudila mříž a obličej toho člověka, rodičovský výklad zdaleka nedostačoval. Sám jsem vytušil, vlastním poznáním jsem uhádl výjimečnou, děsivou jeho duši. Z chlapa, který se prodíral, za pasem sekyru, dubovým houštím, šla hrůza. Ovšem tamto byl loupežník (o tom jsem nepochyboval ani okamžik), tamto bylo něco tuze strašidelného, ale přitom podmanivého jako v pohádce. Ale tady ten vězeň, ta mříž...

Další vzpomínky z prvních let mé pozemské pouti jsou obyčejnější a přesnější, třebaže jsou pořád stejně chudé, nahodilé, roztržité. Co, opakuji, víme, co si pamatujeme – jestliže se kolikrát stěží rozpomínáme i na včerejšek!

Má dětská duše pozvolna uvyká novému bytí, objevuje v něm mnohý půvab tentokrát už radostiplný, začíná hledět na přírodní krásy už bez bolesti, všímá si lidí a chová k nim různorodé, více méně uvědomělé city.

Svět je pro mne dosud vymezen usedlostí, domovem a nejbližšími příbuznými. Nyní jsem už nejen zaznamenal a citově vnímám otce, jeho pokrevní jsoucnost, ale rozpoznávám také, jaký je silný, čilý, bezstarostný, vznětlivý, a přitom zas vzácně smířlivý, velkomyslný, a jak nemůže ani vystát lidi zlé, neumějící odpouštět. Vzbudil můj zájem a teď už o něm leccos vím: že jakživo nic nedělá; a skutečně trávil celé dny v oné sladké zahálce, jež tehdy byla tak běžná nejen v životě venkovského panstva, ale vůbec v celém ruském životě; že pokaždé před obědem náramně oživne a u stolu má dobrou náladu; jakmile se po obědě vzbudí, rád sedává u otevřeného okna a popíjí úchvatně šumivou sodovku, která báječně štípe do nosu, a v takových chvílích mě vždycky znenadání popadne, posadí si mě na klín, tiskne mě k sobě a líbá, a poté mě zrovna tak nenadále sundává na zem, jelikož nemiluje, když něco trvá moc dlouho... Už jsem k němu pociťoval netoliko náklonnost, nýbrž tu a tam i rozradostnělou něhu, už se mi líbil, vyhovoval mému již se vyhraňujícímu vkusu svým neohroženým zjevem, přímočarostí nestálé letory, ale ze všeho nejvíc snad tím,

že byl kdysi na vojně někde tam v Sevastopolu, a teď zas je lovec, znamenitý střelec (trefil dvacetník vyhozený do vzduchu), a tak hezky, procítěně, a když na to přijde, tak bravurně a neodolatelně jímavě hraje na kytaru písničky, nějaké ty starodávné ze starých zlatých časů...

Konečně už vnímám i naši chůvu, totiž uvědomil jsem si její přítomnost v domácnosti i to, jak obzvláštní důvěrný vztah k našemu dětskému pokoji má ta velká, statná panovačná žena, která sice ustavičně prohlašuje, že je naše ponížená služebnice, ale ve skutečnosti je členem rodiny, a hašteří se (a to dosti často) s matkou jen a jen proto, že se mají obě rády a prostě se potřebují sem tam pohádat, přitom si poplakat a udobřit se. S bratry jsme byli věkově hodně daleko od sebe, ti měli už tenkrát svůj vlastní osobní život, k nám přijížděli jen na prázdniny; ale zato jsem měl dvě sestry, které jsem konečně taky pro sebe objevil a každou jinak, přitom však stejně úzce si je sloučil s vlastní existencí; něžně jsem si zamiloval modrookého smíška Nađu, jež zaujala své místo v kolébce, a nepozorovaně jsem začal sdílet všecky své hry a kratochvíle, radosti i žalosti, a časem i nejtajnější sny a myšlenky s černookou Olou, dívenkou vznětlivou a po otci prchlivou, ale stejně jako on hodnou a citlivou, která se mi vbrzku stala oddanou přítelkyní. Pokud jde o matku, tu jsem ovšem vnímal a pochopil ze všech nejdříve. Matka byla pro mne bytostí mezi všemi ostatními zcela ojedinělou, nedílně spjatou s bytostí mojí, poznal jsem, uvědomil si ji patrně v téže chvíli, co jsem poznal sebe sama...

K matce se víže nejtrpčí láska celého mého života. Vše a všichni, koho máme rádi, toť zdroj našich útrap – už jenom ten věčný strach ze ztráty milovaného člověka! A já jsem od dětství nesl těžké břímě nehynoucí lásky k té, jež mi dala život a přitom ochromila mé nitro doslova útrapami, ochromila tím spíš, že při lásce, z které

sestávala celá její duše, byla zároveň vtěleným zármutkem. Kolik slz jsem jako dítě viděl v jejích očích, co smutných písní slyšel z jejích úst!

V daleké rodné zemi, osamělá, navždy zapomenutá celým světem, ať odpočívá v pokoji a její drahé jméno budiž pochváleno navěky. Cožpak ta, jejíž lebka bez tváře a jejíž šedé kosti teď leží kdesi tam, v hřbitovním houští zapadlého ruského města, na dně už bezejmenného hrobu, což to je opravdu ta, která mě kdysi chovala na rukou? „Cesty Mé směřují výše nežli cesty vaše, a úradky Mé jsou hlubší úradků vašich.“

Tak zvolna minula osamocenosť mých detských let. Vzpomínám si, jak jsem se jednou za podzimní noci náhle probudil a spatřil v pokoji pěnivé tajemné přítmi a za velkým nezastřeným oknem bledý a truchlivý podzimní měsíc, svítící vysoko převysoko nad pustým dvorem, tak smutný a ve svém žalu a opuštěnosti prodchnutý takovým nadpozemským kouzlem, že také mé srdce sevřely podivné nevýslovně slastné i bolné pocity, snad stejné, jaké zakoušel i on, ten bledý podzimní měsíc. Ale to už jsem věděl, měl na paměti, že nejsem na světě sám, že spím u otce v pánském pokoji. Dal jsem se do pláče, zavolał, vzbudil otce... Do mého života poznenáhlu vstupovali lidé a stávali se jeho neodlučnou součástí.

Už jsem postřehl, že vedle léta máme ještě podzim, zimu, jaro, kdy se může jen zřídka ven. Přesto mi zpočátku neutkvívaly v paměti (dětská mysl si nejspíše uchovává vzpomínky jasných, slunných barev), a proto se mi nyní kromě té podzimní noci vybavují všeho všudy dva tři ponuré výjevy, a to ještě jenom proto, že byly mimořádné. Nejprve zimní večer a příšerná a úchvatná sněhová bouře venku – příšerná proto, že kdekdo povídal, že takhle je to na Čtyřicet Mučedníků vždycky, úchvatná zas z toho důvodu, že čím hrozivěji vrážel vítr do zdí, tím utěšenější bylo vědomí, že jste zde pod jejich ochranou, v pohodě a teple. Potom jakési zimní jitro, kdy se přihodila vskutku pozoruhodná věc. Sotva jsme se vzbudili, zpozorovali jsme kolem sebe zvláštní šero, viděli jsme, že nám zvenčí stíní cosi špinavě bílého a hrozitánsky velkého, co se zvedá až nad stavení – a pak jsme poznali, že jsou to spousty sněhu, kterým jsme přes noc zapadli a z kterého nás potom čeledíni celý den

vyprošťovali. A do třetice jakýsi podmračný dubnový den, kdy se na našem dvoře objevil muž v pouhém tříčtvrtečním kabátku, celý rozježený a zkroucený v ledovém větru, který ho chudáka pajdavého poháněl, zatímco človíček si tak nějak dojemně přidržoval jednou rukou na hlavě čepici a druhou toporně svíral na prsou ten svůj kabáteček... Vcelku však, opakuji, vyvstává přede mnou rané dětství jenom v podobě letních dnů, jejichž veselí jsem takřka neměnně sdílel nejdříve s Olou, a později s dětmi z Chaloupek, vesničky o několika číslech, ležící za Strží malý kousek od nás.

Byly to chudé radosti, stejně skromné jako ta, kterou jsem prožíval nad viksem anebo nad bičíkem. (Všechny lidské radosti jsou skromné, žije v nás kdosi, kdo v nás občas vzbuzuje hořkou sebelítost.) Kde jsem se narodil, vyrůstal, co jsem viděl? Žádné hory ani řeky, jezera ani lesy – nic než křoviska v dolících, sem tam úzký lesní pás a jen málokde něco, co by se dalo nazvat lesem, nějaká ta Lesina, Dubina, ale jinak samá pole a pole, nezměrný oceán obilí. Není to ještě jih, není to step, kde se pasou tisícihlavá ovčí stáda, kde každou vesnicí, každou kozáckou osadou projíždíte celou hodinu a jenom žasnete, jak jsou běloskvoucí, čisté, lidnaté a blahobytné. Tady jsme teprve na pomezí, kde se vlní pole, kde je to samá roklinka a stráňka, louky nízko položené, převážně kamenité, kde vísky i jejich nuzní obyvatelé jsou jako Bohem zapomenutí – natolik jsou nenároční, zaostale prostí, blízcenci vrbového proutí a doškové slámy. Nuže, vyrůstám, poznávám svět a život v tom zapadlém, a přece krásném kraji za jeho dlouhých letních dnů a vidím: parné poledne, na modré obloze plují bílé mráčky, vane vítr, chvílemi vlahý, chvílemi docela horký, přináší sluneční žár a vůně rozpáleného obilí a travin, a tam v polích za našimi starými stodolami (tak starými, že tlusté doškové střechy mají šedivé a napohled pevné jak z kamene, zatímco roubené

stěny jsou celé promodralé), tam kraluje vedro, vládne jas, hýří světlo, hrají tam do stříbrna a po svazích donekonečna běží vlny nedohledného moře žit. Blyští se, mění odstíny, rozjařeny vlastní houšťkou a bujností, a přes ně letí a letí stíny mračen...

Potom jsem uprostřed našeho dvora, hustě porostlého kadeřavou trávou, objevil jakýsi prastarý kamenný žlab, skvostný úkryt při hře na schovávanou, kdy jsem se zouval a pobíhal bosky (mně samotnému se líbily moje nohy, že jsou tak bílé) po té kadeřavé zelené travičce, na povrchu zahřáté sluncem a vespod chladivé. A pod stodolami se zas naskytly trsy blínu, kterého jsme se s Olou jednou tak najedli, že nás pak museli doma kurýrovat čerstvě nadojeným mlékem. Tenkrát nám moc a moc krásně hučelo v hlavě a naše srdce i tělo jímala nejen touha, nýbrž přímo pocit plné možnosti vznést se do vzduchu a rozletět se kam budeme chtít... Pod stodolami jsme rovněž našli početná hnízda velikých sameťově černých a nazlátlých čmeláků, jejichž přítomnost pod zemí nám prozrazoval temný, divoce hrozivý bzukot. A co jedlých hlíz jsme objevili, co všelijakých sladkých lodyh a jadyrek na zahrádce, kolem sušírny obilí, na humně, za čeledníkem, k jehož zadní stěně těsně sahalo obilí i tráva!

Za čeledníkem a pod ohradou pro dobytek rostly velikánské lopuchy, vysoké kopřivy, hluché i pálivé, skvostný nafialovělý ošlejš s pichlavými korunkami, cosi bledě zeleného, čemu se říkalo kozí brada, a to všecko mělo svůj svérázný vzhled, barvu, vůni a chuť. Pasáček, jehož existenci jsme taky nakonec odhalili, byl náramně zajímavý. Košiličku z konopného plátna a kratinké gatě samou díru, nohy, ruce a obličej vysušené a sežehnuté sluncem, až se mu loupaly, rty bolavé, poněvadž věčně žmoulal buď zkyslou kůrku žitného chleba, nebo lopuch, anebo tamtu kozí bradu, která mu vyleptávala na rtech opravdické vřídky, a bystré oči mu lišácky těkaly. Však si byl dobře vědom veškeré trestuhodnosti našeho vzájemného přátelství i toho, že nás navádí, abychom taky pojídali kdeco! Jenže to nedovolené přátelství byla taková lahoda! Vše, co nám tajně, úryvkovitě, co chvíli se pátravě rozhlížeje, vykládal, znělo tolik svůdně! Nadto dovedl báječně švihát a práskat svým dlouhým bičem a dábelky se řehtal, kdykoli jsme se o to rovněž pokoušeli a při tom se pokaždé citelně šlehli konečkem biče přes uši...

Ovšem byla-li kde skutečně pravá hojnost pozemských darů, pak to bylo mezi ohradou pro dobytek a konírnou v zelinářské zahradě. Podle pasáčkova vzoru jsme si mohli opatřit posolené kůrky černého chleba a jíst dlouhou, zelenou cibulovou nať s šedými zrnitými třásničkami na špičce, červenou ředkvičku, bílou ředkev i malé, krabaté a strupaté okurečky, které se tak krásně hledaly v nepřeberném množství šelestivých plazivých šlahounů, rozložených na praménkách řádků...

Co jsme na tom všem viděli, měli jsme snad hlad? Jistěže ne, avšak při tom hodokvasu jsme se – aniž jsme tušili – zaslíbovali samotné zemi, všemu tomu smyslovému, hmotnému, z čeho je stvořen svět. Například takováhle vzpomínka. Slunce pražilo čím dál žhavěji do trávy i do kamenného žlabu na dvoře, vzduch těžkl, šedl, mraky se shlukovaly pořád pomaleji a těsněji, až se nakonec potahovaly ostrým nachovým leskem, začaly kdesi ve své nejhlubší a nejozvučnější výši pohřmívat a potom rachotit, burácet a dunět, vybuchovat mocnými údery, přitom stále pádněji, vznešeněji, úchvatněji... Tenkrát jsem už opravdově vycítoval tu božskou velkolepost světa a Boha, který mu vládne a stvořil jej v tak dokonalé a silné hmotné podstatě! Potom tma, světlo, bouře, prudký liják a palba krupobití, všechno vůkol se zmítalo a třáslo jako předurčeno k zániku, v domě byla zavřena a zavěšena všechna okna, zapálena svěcená svíce před černolesklými svatými obrazy se starodávným stříbrným kováním a všichni se žehnali křížem a opakovali: „Svatý, svatý, svatý Hospodin zástupů!“ Ale ta úleva, když bylo po všem, když se všechno ztišilo, uklidnilo se, z plných plic vdechujíc nevýslovně lahodnou syrovou svěžest ovlažených polí, když se okna domu opět otevřela dokořán a otec, sedící u okna v pánském pokoji a hledící na mrak, který pořád ještě zakrýval slunce a tvořil černou clonu na východě za zelinářskou zahradou, mě zrovna tam poslal, abych mu vytáhl ze země a donesl ředkev, ale nějakou větší! Sotva který okamžik v mém životě lze přirovnat tam k tomu, kdy jsem pádil přes ztropené býlí, vytrhl ředkev a lačně nakousl špičku i s nalepeným hustým, modrým blátem...

Postupně jsme nabývali odvahy, a tak jsme poznali ohradu pro dobytek, koňskou stáj, kolnu na kočáry, záhumní, Strž, Chaloupky. Svět se před námi neustále rozšiřoval, dosud však nepoutali naši

pozornost lidé ani lidské osudy, nýbrž říše rostlin a zvířat, a pořád ještě jsme měli nejraději místa, kde žádní lidé nebyli, a nejmilejší nám byly odpolední hodiny, kdy lidé spali. Zahrada byla veselá, zelená, ale už jsme ji znali. Hezké na ní byly jen houštiny a různá zákoutí, ptačí hnízda (zvláště když v těch mističkách, z proutí spletených a čímsi měkkým a teplým vystlaných, sedělo a pou- lilo bystrá černá kukadla něco strakatého) a maliní, jehož plody chutnaly stokrát líp než ty, co jsme mívali s mlékem a s cukrem po obědě. Nuže – ohrada pro dobytek, koňská stáj, kolna na kočáry, stodola za humny, Strž...

Všecko mělo svůj půvab!

V ohradě pro dobytek, po celý den prázdné, líně a drsně vrzala vrata, kdykoli jsme se je ze všech svých chabých sil snažili pootevřít, a pronikavě, kysele, ale neodolatelně vábně tam čpěla hnojůvka a prasečí chlívky.

Ve stáji trávili svůj zvláštní, osobitý život koně, život záležející v postávání a chroupání sena a ovsu. Kdy a jakpak spali? Kočí povídal, že si taky tu a tam lehnou a spí. Ale byla to nesnadná, skorem skličující představa, jak si ti koně ztěžka a nemotorně lehají. Patrně se tak dělo někdy v nejmrtvějších nočních hodinách, kdežto obvykle stáli koně ve stájích a celý den drtili v zubech oves na bílou šťávu, cupovali a nabírali měkkými pysky seno, a byli to samí statní krasavci s lesklými krupami, na které si člověk vždycy hrozně rád sáhl, s tuhými ohony a žensky hebkými hřívami, s velkýma fialkovýma očima, jimiž občas zlověstně a zvláštěně pošilhávali, snad aby nám připomněli jistou děsivou věc, kterou nám vykládal kočí: prý každý kůň má jednou do roka svůj zasvěcený den, totiž na Svatého Flora a Laura, kdy hledí zabít člověka v odvetu za svou porobu, za svůj tahounský úděl, pozůstávající v ustavičném očekávání, kdy ho zapráhnou, v plnění divného životního poslání – věčně někoho vozit, věčně se honit... I zde to ostře páchlo a taky hnojem, ale přitom zas docela jinak než v ohradě pro dobytek, protože tady to byl docela jiný hnůj a jeho pach se mísil přímo s pachem koní, postrojů, tlejícího sena a ještě něčeho, čím se vyznačuje jediné koňská stáj.

V kolně na kočáry zase stála lehká bryčka, cestovní kočár a předpotopní kryté sáně po dědečkovi; a to vše splývalo s vidinami dalekých cest, vzadu v kočáře byla nesmírně zajímavá a tajuplná truhla na zavazadla, sáně upoutávaly svou starobylou neforemností a skrytou přítomností čehosi, co dědeček zanechal po sobě na světě, a nedaly se přirovnat vůbec k ničemu ze současnosti. Černé šipky vlaštovek bez ustání poletovaly sem a tam, z kolny do širého azuru nebes, a znova do vrat kolny. Tady pod střechou si vlaštovky staví vápenná hnízdečka, roztomilá svou důkladností a mistrovským oblým tvarováním. Často mě nyní napadá: a jednou umřeš, nikdy už nespatriš oblohu ani stromy, ani ptactvo, a vůbec nic, pranic z toho všeho, nač sis tolik zvykl, s čím jsi tak srostl a s čím se budeš tak nerad loučit! Vlaštovky, ty bych zvláště těžko oželel. Však není divu. Taková líbezná, něžná, čistá krása, tolik půvabu mají v sobě ty rozmilé švitorky, a ten jejich bleskurychlý let, růžově bílé náprsenky, modročerné hlavičky a zrovna tak modročerná, dlouhá nůžkovitá křídélka a neúnavně šťastné šveholení! Vrata do kolny byla vždy otevřena, takže mi nic nebránilo, abych si tam kdykoli zaskočil, celé hodiny vlaštovky pozoroval a oddával se snění, jak si některou chytím, usedal obkročmo na sedátko bryčky, anebo si vlezl do kočáru či do saní a v poskoku ujížděl někam hrozně daleko... Čím to, že už od dětství láká člověka dálka, šíře, hloubka, výška, různá neznámá nebezpečí, všechno to, kde mu kyne životní rozmach, kde může dokonce o život přijít pro něco nebo pro někoho? Bylo by to vůbec možné, být naším údělem pouze to, co existuje, „co Bůh dal“ – pouze tento svět, jen a jen tento život? Bůh nám bezpochyby dal mnohem více. Vzpomínám-li na pohádky, které jsem četl anebo slyšel v dětství, cítím dodnes, že nejčarovněji v nich působila slova, mířící někam do neznáma, za něčím neobvyklým. „Byl jednou jeden král... Za

devatero horami, za devatero řekami... O královně, co byla půl had, půl panna... O Přemoudré Vasilise...”

A stodola byla pohádkově strašidelná ve své šedé slaměné velikosti, zlověstné prázdnotě, rozlehlosti a přítmí. A další kouzlo: sotva jste podlezli vrata a octli se uvnitř, mohli jste se zaposlouchat, jak po ní šmátrá a šelestí vítr, jak se prohání kolem. Visel tam sice v jednom koutě zaprášený svatý obrázek, ale stejně prý tam po nocích lítal čert, a tohle spojení – čert a pro něho tak hrůzyplný obrázek – vyvolávalo zvlášť úzkostné myšlenky. Strž už byla dál za stodolou, v záhumní za rozpadlou sušírnou, za prosným polem. Byla to menší, ale hodně hluboká rokлина. Strmá úbočí a báječná „jeskyně“ na dně, které zarůstalo vysokánským býlím. Byl to pro mě ze všech opuštěných koutů na světě ten nejopuštěnější. Té požehnané samoty! Vydržel bych snad sedět v té roklině celou věčnost a myslet na svou lásku k někomu, pro někoho truchlit. Ve vysoké husté trávě na úbočích kvetly takové líbezné kvítky a tak líbezně se jmenovaly – slzičky Panenky Marie s lepkavými hnědými stonky! A strnad se tak tklivě a něžně ozýval z buření svou krátkou písničkou! Tjú-tjú-tjú-tjú-tjú...

Můj dětský život posléze nabývá na pestrosti. Stále víc si všímám domácího prostředí, stále častěji běhávám do Chaloupek, už jsem byl v Rožděstvu, v Nové Vísce, u babičky v Baturině.

Ve dvorci po ránu je první vzhůru otec. Už za svítání, při prvním ptačím štěbetu na zahradě. V nezvratné jistotě, že všichni se mají probouzet současně s ním, hlasitě kašle, hlasitě volá: „Čaj!“ Probouzíme se taky, rozradostnění slunečným jitem (jiné radosti, opakují, zatím ještě nechci anebo neumím vnímat) a hoříme nedočkavou touhou užuž se rozběhnout na sad a natrhat si našich zamilovaných třešní, naklovaných od ptactva a připeklých sluncem. V ohradě pro dobytek tou dobou jitrně a nějak nově vržou vrata, ozývá se pokřik, výskot a práskání bičů, vyhánějí odtamtud na šťavnatou ranní pastvu krávy, vepře, potom stěsnané a vlnící se, šedé a kudrnaté ovčí stádo, ženou na pláň k rybníku napojit koně, až pod dusotem mohutného svorného stáda duní půda, zatímco v čeledníku i v panské kuchyni už plápolá oranžový oheň v pecích a nastává práce kuchařkám, a to už tady okounějí a čmuchají psi, lezou pod okna a mezi dveře a co chvíli s kňučením uskakují... Po snídani jezdívá se mnou otec lehkou bryčkou na pole, kde – podle ročního počasí – buď orou bosí a prostovlasí sedláčkové, to znamená klátivě jdou a jdou, klopýtajíce rozměklými brázdami, když tak chtějí držet krok s pachtícím se koněm a přizpůsobit mu ztěžka skřípějící pluh, k jehož sošníkovým houžvím přilínají šedé vrstvy prsti, jindy zas plejí proso či brambory nespočetná děvčata, na něž je radost pohledět, jak jsou barevně oblečená a čilá, samý smích a zpěv, anebo za vedra pracují sekáči, záda zčernalá

potem, límce rozepnuté, každý kolem hlavy řemínek, a práce jde, jen to sviští, přidřepnout, rozkročit se, a už chlapi srážejí hustou stěnu horkého žlutého žita a hned za nimi jdou podkasané ženské s hráběmi, ohnuté, schýlené, potýkají se s pichlavými hlavatými snopy vonícími zlatou, sluncem zahřátou žitnou slámou, stlačují je kolenem a ztuha vážou... Ten nevylicitelně kouzelný zvuk – zvuk naklepávané kosy, po jejímž lesklém ostří se hned na jedné, hned na druhé straně hbitě kmitá pískem zdrsnatělý, navlhčený brousek! Vždycky se najde mezi sekáči někdo, kdo mě jistojistě přivede u vytržení. Poví mi třeba, jak málem posekal celé křepelčí hnízdo, málem chytil křepelku, rozťal vejpu hada. O ženských už vím, že leckdy chodí vázat i v noci, když svítí měsíc (protože ve dne je příliš sucho a zrní se vysypává), a tuším romantický půvab té noční práce...

Pamatuji si mnoho takových dnů? Málo, pramálo. Ráno, které teď vidím před sebou, tvoří kusé různorodé obrázky, probleskující v mém vědomí. Poledne se mi vybavuje takto: žhavé slunce, slibné kuchyňské vůně, oběd už je uvařený a všichni, kdo se vracejí z pole, se na něj hrozně těší – tatínek, opálený starosta s kadeřavým ryšavým vousem, okázale se kolébající na zpoceném mimochodníku, čeledinci, kteří taky byli kosit a vjíždějí teď do dvora s vozem trávy posečené i s kvítím na mezích a s blýskavými kosami na té trávě nahoře, a zrovna tak ti, co přihnali od rybníka vyplavené, zrcadlově lesklé koně, kterým se z tmavých ohonů a hřív řine voda... Za takového poledne jsem jednou viděl bratra Nikolaje. Taky je nahoře na voze, na trávě a kvítí. Přijel z pole se Sáškou, děvečkou z Nové Vísky. Už jsem o nich leccos přeslechl mezi čeledí, nerozuměl jsem tomu, ale kupodivu se mi to vtisklo do paměti. A když jsem je teď uviděl spolu na voze, pojednou jsem si v skrytém nadšení uvědomil jejich sličnost, mládí, štěstí. Ona,

vysoká a štíhlá, skoro ještě úplné děvčátko, útlého obličeje, seděla se džbánem v ruce zády k bratrovi, bosé nohy svěšené z vozu, řasy sklopené. On, v bílé čapce a v batistové košili s rozepjatým límcem, opálený, čistý, mladý, držel opratě a přitom se na ni díval zářícíma očima, něco jí říkal a radostně, láskyplně se usmíval...

Vzpomínám si na cesty do Rožděstva do kostela.

Všecko má výjimečný, sváteční ráz: kočí ve žluté hedvábné košili a sametové vestě na kozlíku krytého trojspřežího kočáru; čerstvě oholený otec v městském šatě, v šlechtické čepici s červeným okolkem, pod kterým se mu ještě vlhce černají staromódně od spánků k obočí sčesané prameny vlasů; matka v hezkých vzdušných šatech se spoustou kanýrů; já, napomádovaný, v hedvábné košiličce a všecek slavnostně rozechvělý...

V polích už je dusno, horko, na úzké cestě mezi vysokým nehybným obilím se práší, kočí velkopansky předjíždí vesnické chlapy a ženské, taky ve svátečním a taky mířící na mši. Ve vsi se mi bláhem tají dech nad kamenitým srázem, z kterého se řítíme, i nad přemírou nových dojmů. Selské usedlosti, vesměs veliké a bohaté, na humnech pravěké duby, včelnice, vlídní, a přitom sebevědomí hospodáři, urostlí a statní potomci výsadních rolníků. Dole se vine ve stínu vysokých vrb obsypaných krákajícími havrany hluboká špinavá říčka, syrově čpící po těch vrbách i vlhkostí nížiny, na které rostou. Na protějším kopci, na nějž se dostanete, jakmile přejedete kamenný, do čirého proudu pohroužený most, tam se vlní na prostranství před kostelem pestrý zástup: děvčata, ženské, shrbení starci nad hrobem v dlouhých nedělních kabátech a plstěných kloboucích. A v kostele nával, hřejivé voňavé teplo z té tlačence, z plápolajících svíček, ze slunce, jehož záře se line kopulí, a pocit tajné pýchy. Protože my jsme tady nejprvnější, my se tak hezky, správně a důstojně modlíme, a pan farář nám po mši nastavuje k políbení kříž vonící po mosazi ze všech nejdříve

a lichometně se nám uklání... V chalupě u dědy Danily, hodného valíbaka se sivými kudrnami a zahrádou šíjí, podobnou rozpraskanému korku, nás po hrubé čekalo občerstvení, čaj, horké vdolky a med, kterým byla vrchovatě naložena dřevěná mísa, a nadosmrti se mi tu vrylo do paměti – dotklo se mě! – jak jednou děda uchopil rovnou svými neohebnými umouněnými prsty kus rozteklé, rozpouštějící se plástve a strčil mi ji do úst...

Věděl jsem už, že jsme zchudli, že otec moc „roztočil“ za krymského tažení, hodně prohrál za pobytu v Tambově, že je strašně lehkomyšlný a v marné snaze postrašit sám sebe často prohlašuje, že co nevidět přijdeme dočista na buben. Věděl jsem, že zádonský statek už na buben přišel, že už ho nemáme. Ale přesto ve mně zůstal z těch dní dojem nadbytku, blahobytu. A vzpomínám si, jak veselo bývalo u nás doma při obědě, vzpomínám si na hojnost vydatných tučných jídel, na zeleň, jas i stín zahrady za rozevřenými okny, na spoustu služebnictva, spoustu honičích psů, hrnoucích se otevřenými dveřmi dovnitř, spoustu much a nádherných motýlů... Pamatuji, jak sladce vyspávala celá usedlost v dlouhých odpoledních hodinách... Pamatuji se na večerní procházky s bratry, když mě už brávali s sebou, na jejich zanícené mladické debaty... Pamatuji si jakousi čarovnou měsíčnou noc, vzpomínám, jak nevýslovně krásný, smavý a světlý byl pod měsícem jižní obzor, jak se v měsíčních nebeských výšinách třepetaly ojedinělé safírové hvězdy, a bratři říkali, že to vše jsou světy nám neznámé, možná šťastné a krásné, a že snad se tam taky jednou podíváme... Za takových nocí nespal otec ve stavení, ale venku pod okny na voze. Na vůz se naházelo seno, a na tom mu upravovali lůžko. Představoval jsem si, jak se mu hezky spí v teple měsíčního svitu, který se na něho line a zlatě se třpytí na okenních tabulkách, považoval jsem za vrchol štěstí takhle spát

a po celou noc vnímat ze spánku ten svit, pokoj a krásu venkovské noci, rodné hroudy, rodné usedlosti...

Jedna jediná událost zkalila to šťastné údobí, událost strašlivá a obrovská. Jednoho večera vtrhli do dvora pasáčci, kteří hnali z pole tažné koně, a křičeli, že Seňka spadl v plném trysku i s koněm do Strže, na dno Strže tam do toho hrozného houští, kde prý měla být jakási bahnitá jáma. Čeledíni, bratři, otec – všichni se tam rozběhli nešťastníkovi na pomoc, vyprostit ho odtamtud, a dvorec ztuhl v úzkosti a očekávání. Podaří se chlapce zachránit? Ale slunce zapadlo, už se stmívalo, setmělo se – a *odtamtud* pořád žádné zprávy, a když došly, ztichlo všechno ještě víc. Oba zahynuli, Seňka i kůň... Pamatuji si strašná slova: okamžitě hlásit policejnímu komisaři, dát hlídat mrtvolu... Proč z těch pro mne docela nových slov šel takový strach? Asi že jsem je znal už kdysi dřív...

Lidé zdaleka nejsou stejně citliví vůči smrti. Máme lidi, kteří žijí celý život v jejím znamení, mají od útlého věku zbystřené povědomí smrti (nejčastěji při stejně zbystřeném povědomí života). Protopop Avvakum v příběhu ze svého dětství říká: „Spatřil sem kdysi sousedovo hovádko uhynulé, a povstana té noci, před obrazem Páně převelmi nad svou duší sem tesklil, mysle na smrt, nebo i mně jest zemřítí...“ A k takovým lidem náležím také já.

Jako malý hoch jsem zvláště vnímavě naslouchal řečem o černých a zlých mocnostech bytujících na světě a o „nebožtících“, zčásti těmto mocnostem blízkých. Slyšel jsem hovořit o „nebožtíkovi“ strýci, o „nebožtíku“ dědečkovi, o tom, že „nebožtíci“ se odebrali kamsi „na onen svět“, a nabýval jsem při tom jakýchsi nepříjemných a kolísavých dojmů, zmocňovala se mě bázeň před tmavými místnostmi, půdou, před pozdními nočními hodinami, čerty a – strašidly, jinak řečeno bázeň zas a zase před oněmi „nebožtíky“, obživujícími a obcházejícími za noci.

Kdy a jak jsem nabytl víry v Boha, představy o něm, jeho poznání? Myslím, že zároveň s představou smrti. Žel, smrt s ním nějak souvisela (a také s věčným světlem a s černými, stříbrem zdobenými a zlacenými obrazy svatých v matčině ložnici). Souvisela s ním i nesmrtelnost. Bůh sídlí v nebi, v nevyzpytatelné výši a síle, v oné tajemné modři, která se prostírá nahoře nad námi, nekonečně daleko od země. Toto mi utkvělo už od prvních dnů života stejně jako to, že přes nevyhnutelnou smrt každý máme v těle duši, a ta je nesmrtelná. Ale přece jen smrt zůstávala smrtí a věděl jsem už a někdy pln úzkosti dokonce chápal, že každý na světě musí

umřít – obecně vzato ještě ne tak hned, avšak bráno jednotlivě, může k tomu dojít kdykoli, zejména pak před velkým postem. To u nás doma za pozdního večera najednou všichni zpokorněli a navzájem se zkroušeně odprošovali; všichni jako by se navzájem loučili a přitom si mysleli a báli se, aby dnešní noc doopravdy nebyla na tomto světě naší nocí poslední. Myslíval jsem si to také a pokaždé jsem uléhal s těžkým srdcem, neboť v tu osudnou noc mohl nastat Poslední soud, jakýsi krutý „konec světa“, a co bylo nejhorší, „povstání všech mrtvých ze hrobů“. A pak začínal velký půst, plných šest týdnů v odříkání všech pozemských radostí. Potom pašijový týden, kdy skonával sám Spasitel...

V pašijovém týdnu, uprostřed předsvátečního shonu, taktéž chodili všichni posmutnělí, drželi přísný půst, připravovali se ke zpovědi a k svatému přijímání (dokonce otec se pokoušel, byť bezvýsledně, vypadat smutně a kajícíně), a to už jsem věděl, že v pátek bude v kostele vystaveno před oltářem plátno s vyobrazením těla Ježíšova v hrobě. Ještě jsem je nikdy předtím neviděl, a proto šla na mě úzkost, když mi je – jakožto jisté znázornění pohřbu Páně – matka a chůva líčily. Kvečeru na Bílou sobotu svítila naše domácnost svrchovanou čistotou jak vnitřní, tak vnější, blaženou a šťastnou, ve své ušlechtilé kráse tiše očekávající slavný svátek vzkříšení. A konečně veliké chvíle nadešly – v noci ze soboty na neděli nastával ve světě podivuhodný zlom, Pán Ježíš přemohl smrt a slavil vítězství. Na jitřní nás nebrávali, ale přesto jsme se probouzeli s vědomím toho blahodárného přelomu, až by člověk řekl, že napříště už ho nepotká žádné trápení. A přece se mi ani teď nevyhnulo, ani o Velikonocích ne. Večer se z tichých, růžových jarních polí ozývalo vzdálené, avšak stále se blížící a s jásavou naléhavostí stále opakované „Kristus vstal z mrtvých“ – a po chvíli se objevilo procesí. Prostovlasí mladí vesničané s bílými opasky

vysoko třímali obrovský kříž a děvčata v bílých šátcích nesla ve vyšívaných rouškách chrámové obrazy. Všichni kráčeli za vítězoslavného zpěvu, vcházeli do dvora, a jakmile došli k hlavnímu vchodu, ihned radostně a rozechvěle, u vědomí zdárně dokonání díla umlkali, potom se bratrsky jako rovný s rovným s námi všemi líbali měkkými a horkými, velice příjemnými mladistvými rty, opatrně vnášeli kříž a svaté obrazy do sálu, kde v jemném přísvitu večerních jarních červánků blikalo na čestném místě v rohu věčné světlo, obrazy dávali na sražené stoly pod světlem, na hezké nové ubrusy, a kříž stavěli vedle talíře se vzrostlým zeleným osením. Bylo to všecko tak překrásné! Ale bohužel taky smutné a trochu skličující. Vše bylo pěkné, konejšivé, věčná lampička svítila v zeleném jarním soumraku tak něžně, smířlivě. Ale to vše přece jen mělo do sebe cosi církevního, božského, a proto opět splývalo s povědomím smrti, s představou zármutku. A viděl jsem najednou, s jakým bolestným zanícením se modlí matka, kdykoli v sále osaměla a poklekla před věčným světlem, křížem a svatými obrazy... Nad čím truchlila? A proč vlastně po celý život, dokonce tehdy, kdy snad ani neměla nižádné viditelné příčiny, proč se soužila, modlila se v noci celé hodiny, plakala někdy za nejkrásnějších letních dní, sedíc u okna a hledíc do polí? Protože její duše překypuje láskou ke všemu a ke každému a zejména k nám, těm nejbližším a nejmilovanějším, krvi její krve, a proto, že všecko je pomíjivé a jednou pomine navždy a nenávratně, protože jsou na světě rozchody, nemoci, žalosti, nesplnitelné sny, nesdílitelné anebo nesdělené city a – smrt.

Představu o smrti jsem nezískal teprve od Seňky. Už předtím jsem o ní věděl a do jisté míry ji tušil. Nicméně díky jemu jsem si ji poprvé v životě uvědomil doopravdy, uvědomil si její hmotnou podstatu, skutečnost, že konečně postihla i nás. Tenkrát jsem prv-

ně poznal, že se občas rozprostře nad světem docela tak, jako když slunce zakryje mrak, že náhle znehodnotí všechny naše „skutky a věci“, zbaví nás zájmu o ně, připraví nás o vědomí zákonitosti a smyslu jejich existence, a vše zahalí smutkem a steskem. Toho nezapomenutelného večera se vynořila ze záhumní, za stodolou poblíž Strže. A ještě dlouho a dlouho potom se mi v těch místech zjevovaly velmi chmurné, tíživé, a dokonce nějak škaredé přízraky, a všecko všecičko, nač jsem myslel nebo co jsem viděl, spojovalo se mi s malým Seňkou a s marnými otázkami. Co se s ním stalo po tom, co se zabil, a co je z něho teď a proč zahynul právě ten večer?

Dni se řadily v týdny, měsíce, po létě přicházel podzim, po něm zima, po zimě jaro... Ale co o nich mohu povědět? Jen zcela povšechně: že jsem za ty roky nepozorovaně vstoupil do uvědomělého života.

Vzpomínám si, jak jsem jednou vběhl do matčiny ložnice, vtom jsem se uviděl v nevelkém trymó (bylo v oválném rámu a stálo proti dveřím) – a chvíli zůstal celý zaražený. Překvapeně a skoro ustrašeně hleděl na mě už dost velký, urostlý štíhlý hoch v hnědé ruské haleně, v listrových černých kozáckých kalhotách a sešlapaných, ale pohodlných kozinkových holínkách. Toť se ví, už dřív jsem se mnohokrát viděl v zrcadle a nedbal, nevšímal si toho. Proč tedy jsem tomu věnoval pozornost nyní? Patrně proto, že mě překvapila, ba trochu polekala změna, která se od jisté doby – snad za pouhé jedno léto, jak se stává často – ve mně udála a kterou jsem nakonec nenadále objevil. Nevím přesně kdy, v kterou roční dobu se to přihodilo ani kolik mi tenkrát bylo. Myslím, že na podzim, neboť se pamatuji, že chlapec v zrcadle už nebyl moc opálený, snědá barva spíš už mizela, bledla, a že mi mohlo být takových sedm roků, ale přesněji vím jen tolik, že se mi na tom chlapci líbil jeho štíhlý vzrůst, hezké vyrudlé vlasy, bystrý výraz obličeje – a že ve mně vzbudil poněkud bázlivý údiv. Čím to? Zřejmě to bylo tím, že jsem najednou viděl (jako nezúčastněný divák) svůj půvab (v tom objevu bylo nevím proč i něco smutného), svou už dosti vysokou postavu, štíhlost i bystrý, oduševnělý výraz. Zkrátka jsem náhle viděl, že už nejsem malé dítě, nejasně jsem vytušil, že v mém životě nastal jakýsi obrat, možná k horšímu...

A tak tomu vskutku bylo. Až dosud jsem si pamatoval především šťastné okamžiky, ale od té doby s tím byl konec – což už samo o sobě znamenalo hodně – a časově to splynulo s jistými opět zcela novými a skutečně dost tíživými poznatky, myšlenkami a city, jež jsem na světě získal. Brzo potom jsem poznal jednoho svým způsobem pozoruhodného člověka, který vstoupil do mého života, a s ním začalo mé učení. Přestál jsem první vážnou nemoc. Zažil jsem další smrt – úmrtí Nadino, potom babiččino...

Muž v tříčtvrtáčku, jenž se nečekaně objevil jednoho studeného a nevlídného jarního dne na našem dvoře, ten muž se u nás objevil znova – kdy přesně, už si nevzpomínám, ale objevil se. A ukázalo se, že to je opravdu nešťastník, jenomže nešťastník docela zvláštního druhu, že totiž není jen prostě nešťastný, ale přivodil si své neštěstí z vlastní vůle a snáší je takřka s požitkem. Náležel zkrátka k té nemožné odrůdě Rusů, kterou jsem ovšem jaksepatří pochopil teprve později, až ve zralém věku. Jmenoval se Baskakov, pocházel z bohaté urozené rodiny, byl inteligentní, nadaný, a mohl by tedy žít přinejmenším stejně dobře jako mnozí jiní, ne-li lépe. Však nebyl nadarmo hubený, shrbený, klabonosý, v obličeji snědý „jako čert“, jak se o něm říkalo. Měl bláznivou povahu, ještě jako lyceista s kletbami uprchl z domova po nějaké hádce s otcem, potom, když otec zemřel, rozzuřil se při rozdělení dědictví na bratra tak, že roztrhal listinu o dědických právech na kousky, plivl bratrovi do tváře, zařval, „když je to takové“, že o žádném podílu nechce ani slyšet, že si nevezme ani krejcar, a zase, tentokrát už navždy, práskl za sebou dveřmi rodného domu. A od té chvíle mu nastal život psance. V žádném místě, v žádné rodině se neudržel ani pár měsíců. Ani u nás s ním zpočátku nebyla rozumná řeč. Krátce po tom, co se objevil prvně, se s otcem málem pobodali dýkami. Ale podruhé se stal zázrak. Baskakov po nějakém čase prohlásil, že u nás zůstane navždycky – a strávil u nás celé tři roky, než jsem šel na gymnázium. Přiznal se dokonce, že jinak sice chová k lidem pouze opovržení a zášť, ale nás všechny si vřele oblíbil, zejména mne. Stal se mým vychovatelem a učitelem, a po nějaké době jsem

k němu rovněž vroucně přilnul, což také bylo zdrojem četných velmi složitých a mocných citů, které jsem ve styku s ním poznal.

Zvýšená přístupnost dojmům, zděděná nejen po otci, po matce, ale také po dědech a pradědech, oněch převelice svérázných lidech, kteří kdysi tvořili osvícenou ruskou společnost, ta zvýšená vnímavost byla ve mně odmalička. Baskakov význačně přispěl k jejímu rozvoji. Jako vychovatel a učitel v běžném slova smyslu nestál za nic. Tuze rychle mě naučil číst a psát podle ruského překladu Dona Quijota, který se u nás doma náhodou vyskytl mezi ostatními nahodilými knihami, ale co dál, dost dobře nevěděl, ani si s tím příliš nelámal hlavu. S matkou, s níž mimochodem řečeno jednal vždy uctivě a vybraně, hovořil nejčastěji francouzsky. Vybídla ho, aby mě naučil číst i v této řeči. I tenhle úkol splnil brzo a rád, ale dál zase nepokročil. Objednal z města jakési učebnice, které jsem měl probrat, abych se dostal do primy, a teď mě k nim jednoduše vždycky posadil, abych se z nich učil z paměti. A dopadlo to nakonec tak, že mocný vliv, kterým na mě působil, se projevil v něčem naprosto jiném. Celkem žil velmi uzavřeně a výstředně. Někdy býval náramně veselý, příjemný, vlídný, hovorný, sršel vtipem, ba přímo oslňoval nevyčerpatelnou zásobou mistrně vyprávěných příběhů. Ale většinou byl tak nějak sžíravě zamlklý, pořád nad něčím hloubal, přitom se jízlivě šklebil, zlostně bručel a donekonečna přecházel kvapným krokem po domě, po dvoře, prudce se kolébaje na tenkých křivých nohou. V takových chvílích odrážel každý pokus o navázání rozmluvy buď úsečnou žlučovitou zdvořilůstkou, anebo hrubou poznámkou. Ale i v takových chvílích se úplně proměňoval, kdykoli zahlédl mne. Hned mi pospíšil v ústrety, objal mě kolem ramen a vedl mě do polí nebo na zahradu, anebo jsme se usadili někde v koutku a tam mi začal něco vyprávět, něco předčítat, zasévaje do mé mysli nejprotichůdnější pocity a představy.

Vyprávěl, znovu opakuji, skvěle, předváděl jednotlivé osoby, vše znázorňoval gesty a střídavými změnami hlasu. Stejně tak uchvacoval, když předčítal, dle svého zvyku pokaždé s levým okem přimhouřeným a knihu nataženou daleko od sebe. A protikladnost pocitů a představ, kterou zaséval do mého vědomí, ta pramenila z toho, že při vyprávění volil nejčastěji, zcela bez ohledu na můj věk, vše snad nejkrušnější a nejdrásavější ze svých zážitků, co svědčilo o lidské ničemnosti a krutosti, kdežto ke čtení si vybíral něco hrdinského, vznešeného, líčícího velkorysý a ušlechtilý vášně lidského ducha, a když jsem ho tak poslouchal, planul jsem rozhořčením nad lidmi i mučivou něhou k němu, jenž od nich tolik zkusil, a jindy zas jsem zmíral a trnul radostným vzrušením. Baskakov měl račí oči, krátkozraké a vždy zarudlé, jaksi oranžově hnědé, napjatý výraz jeho obličeje zarážel. A vždycky, když šel, či přesněji řečeno pobíhal, vlály mu suché prošedivělé vlasy i šosy obligátního tříčtvrťáčku, příšerně staromódního. „Aby nebyl nikomu na obtíž“, kteroužto myšlenkou byl posedlý, kouřil (a to bez přestání) výhradně nejlevnější tabák, přespával v létě ve stodole a v zimě v místnosti pro služebnictvo, dávno pro nedostatek lokajů zrušené, a co se jídla týče, byl asi pevně přesvědčen, že to je pustá pověra, že by lidé potřebovali nějakou stravu. U stolu ho zajímala jenom vodka a hořčice s octem. Všichni nelíčeně žasli, z čeho je vlastně živ...

Vyprávěl mi, jak se v životě krutě střetával s „bídáky“, vyprávěl mi o Moskvě, kde kdysi studoval, o hlubokých, od světa odříznutých lesích za Volhou, kde se jeden čas potuloval. Četli jsme spolu Dona Quijota, časopis Celým světem, jakousi knihu pod názvem Země a lidé, Robinsona... Baskakov maloval akvarely – a podnítil ve mně horoucí touhu stát se malířem. Všecek jsem se chvěl při pouhém pohledu na skříňku s barvami, od rána do večera jsem

kazil papír svými mazanicemi, vydržel jsem stát celé hodiny a dívat se na tu nádheru, do fialova přecházející nebeskou modř, která prosvítá za parného dne proti slunci v korunách stromů, jež se koupou v té modři – a navždy už jsem zůstal prodchnut nejhlubším citem pro všechno vpravdě božský smysl a význam pozemských a nebeských barev. Shrnuji-li výsledky všeho, co mi dal život, vidím, že toto je přínos z nejcennějších. Na tu fialovou modř, prosvítající mezi větvemi a listím, na tu si vzpomenu i ve chvíli, kdy budu umírat...

Na zdi v otcově pokoji visela stará lovecká dýka. Tu a tam jsem zahlédl, jak otec vytahuje z pochvy bílou čepel a leští ji cípem tureckého županu. Jak slastné nadšení se mě zmocňovalo při pouhém doteku té hladké, chladné, ostré oceli! Nejraději bych ji políbil, přitiskl k srdci a – pak ji někam zabodl, zaťal až po rukojeť. Otcova břitva taky byla z ocele a k tomu ještě ostřejší, ale té jsem si ani nevšiml. Avšak pohled na jakoukoli ocelovou zbraň mě vzrušuje dodnes. Kde jenom se ve mně ty nálady berou? Byl jsem hodné, jemnocitné dítě – a přece jsem jednou doslova opojen zabil mladého havrana s přeraženým křídlem. Vzpomínám si, že dvůr byl prázdný, v domě taky bylo náhodou prázdko a ticho, když vtom jsem spatřil velkého, skoro úplně černého opeřence, jak někam chvátá, jak opatrně a nemotorně, s pokleslým křídlem roztaženým, skáče trávou někam k sýpkám. Vrazil jsem do panského pokoje, popadl dýku, vyskočil oknem... Havran, jakmile jsem ho dohonil, najednou strnul, v divokém lesklém oku plno děsu, uhnul, přitiskl se k zemi, zešíroka rozevřel a zdvihl zobák, načepýřil se, vztekle zasyčel, zachrčel, zřejmě odhodlán k boji na život a na smrt... Vražda, kterou jsem tenkrát poprvé v životě spáchal, stala se mi hotovou událostí, několik dní po tom jsem jako v mátohách a vskrytu úpěnlivě prosil nejen Boha, ale celý svět, aby mi odpustil můj těžký hanebný hřích pro má velika duševní muka. Ale vždyť jsem stejně zabil toho nešťastného havrana, ač se mi zuřivě bránil a rozdrásal mi ruce do krve, a zabil jsem ho s obrovským požitkem!

A kolikrát jsem vlezl s Baskakovem na půdu, kde se – podle ústního podání – měla povalovat jakási šavle po dědech či pradě-

dech? Šplhali jsme tam po hrozně příkrých schodech, skoro potmě a sehnutí. Stejně jsme se prodírali i dál, překračující trámy, stropnice, hromady popela a smetí. Rázovité půdní teplo a dusno, pach dávno vychladlého kouře, sazí, kamen. Venku byla obloha, slunce, prostor, kdežto zde panovalo šero a zvláštní přidušená dřímota. Vítr z polí nespoutaně vířil kolem nás po střeše, ale sem doléhalo jeho šumění tlumeně, proměňujíc se v cosi jiného, čarodějného, zlověstného... Šero pozvolna řídlo, obešli jsme cihlový sopouch a koleno komína a při světle, které padalo vikýřem, donekonečna bloumali sem a tam, nakukovali pod trámy, pod zaprášený, šikmo na ně položený krov, rozhrabávali popel, jednou šedý, jindy fialový, podle toho, jaké měl umístění nebo osvětlení... Kéž by se ta bá chorečná šavle našla! Snad bych se zrovna zalkl štěstím! Ale co vlastně jsem s ní pořád měl? Odkud se vzala tahle moje vroucí a marná láska?

Koneckonců i všechno na světě bylo marné, existovalo neznámo nač a proč, a to jsem už tušil.

Odpočívali jsme, unavení bezvýsledným pátráním. Podivný člověk, který se na něm se mnou podílel, člověk, který si z nějaké příčiny nadobro zkazil život a zbůhdarma ho promarňoval po světě, jediný, kdo chápal moje marné sny a vzněty, ten zvláštní člověk usedal na stropnici, kroutil si cigaretu a zahlobán do sebe, bručel si něco pod nos, zatímco já jsem stál a díval se vikýřem. Teď bylo na půdě skoro docela světlo, hlavně u vikýře, a šumění větru v něm nepůsobilo tak zlověstně. Ale přesto jsme tady byli sami pro sebe, a dvorec taky existoval sám pro sebe, a já si ho představoval s jeho pokojně plynoucím životem takřka nezúčastněně. Přímo pode mnou se v sluneční záři rozmanitě kulatilo šedě zelené a tmavozelené zahradní stromoví, na něž byl shora tak roztočivý pohled. Vrabci je zasypávali čilým cvrlikáním, vrcholky

těch stromů, uvnitř stinné, shora křišťálové svítily v slunci, a já se díval a přemýšlel. Proč a nač to je? Nejspíš jen proto, že je to moc hezké. Za zahradou a za poli, za ní rozloženými, v dálce na obzoru se modralo (podobno vzdálenému lesu) Baturino a tam, nikdo neví nač a proč, tam už osmdesát roků žila ve své starobylé usedlosti, v domě se špičatou střechou a barevně zasklenými okny, tam žila babička, mamčinina matka. Kousek vlevo všechno jiskřilo v pršce slunečního světla. Tam za lukami byla Nová Víska, to jest vrbové křoví, záhonky zeleniny, chudá chalupnická humna a řada ubohých stavení podél dlouhé ulice... Proč a nač tam měli slepice, telata, psy, lejty, kůlničky, proč tam byla boubelatá děcka, hubaté ženské, švarná děvčata, mrzutí rozcuchaní chlapi? A proč tam skoro každý den chodil za Sáškou bratr Nikolaj? Jenom proto, že nějak hrozně moc rád viděl její prostou přívětivou tvář, roztomilý kulatý výstřih bílé bavlněné halenky u krku, vytáhlou postavu a bosé nohy... Ten výstřih se mi taky líbil a taky ve mně vyvolával podivně unylé pocity. Měl bych chuť něco s ním provést, jenom mi nebylo jasné, co vlastně a proč.

V oněch dnech zajisté největší čaromoc měla pro mě šavle ukrytá na půdě. Ale sem tam jsem si přece jen vzpomněl i na Sášku. A když jednou přišla do dvorce, a stojíc se sklopenou hlavou u vchodu, plaše něco říkala matce, nenadále mě před ní pojala jakási zvláštní slast i trýzeň zároveň. Byl to první záblesk nejžádnějšího ze všech lidských citů...

Don Quijote, z kterého jsem se učil číst, obrázky v té knize a Baskovovy příběhy z rytířských dob mě načisto pobláznily. Měl jsem plnou hlavu hradů, cimbuří a věží, padacích mostů, pancířů, hledí, mečů a samostřílů, bitev a turnajů. V blouznivých představách o pasování na rytíře, o dopadu palaše na rámě klečícího panoše s rozpuštěným vlasem, o tomto úderu, osudovém stejně jako první přijímání, v těch blouznivých představách jsem cítil, jak mi běhají mravenci po zádech. V korespondenci A. K. Tolstého můžeme číst tyto řádky: „Ve Wartburgu je to tak pěkné! Mají tam dokonce náradí ze XII. století. A jako Tobě buší srdce v asijském světě, tak se mně srdce rozbušilo v tomto světě rytířství, a vím, že jsem k němu dříve náležel.“² Myslím, že také já jsem kdysi patřil k tomu světu. Za svůj život jsem navštívil mnoho nejproslulejších hradů v Evropě, a když jsem tak jimi procházel, nejednou jsem se podívil. Čím to, že jako dítě, sotva nějak odlišné od kteréhokoli kluka z Chaloupek, čím to, že z obrázků v knížkách a z vyprávění potrhleho štvance, kouřícího laciný tabák, jsem získal tak jemný cit pro dávný život těch hradů a tak věrně si je uměl představit? Ano, také jsem kdysi k tomu světu příslušel. A dokonce byl vášnivý katolík. Ani Akropolis, ani Baalbek, ani Théby, Paestum ani chrám Boží Moudrosti, ani staré kostely v ruských pevnostech se pro mě podnes nemohou měřit s gotickými katedrálami. Kterak mě dojaly varhany, když jsem poprvé (jako mladý hoch) vstoupil do katolického kostela, třebas

2 Nepřesný citát z dopisu A. K. Tolstého (1817–1875) S. A. Tolsté z 27. září 1867 z Wilhelmsthalu. Pozn. překl.

to byl všeho všudy kostel ve Vitebsku! Myslel jsem tenkrát, že na zemi neexistují úchvatnější zvuky nad to bouřlivé, divoké burácení, hukot a hřmění, do něhož a zároveň i jemu navzdory volají a jásají v rozevřených nebesích kůrové andělští...

A po Donu Quijotovi a rytířských hradech přišla moře, fregaty, Robinson, svět oceánský, tropický. Inu, do tohohle světa jsem kdysi patřil už nade vši pochybnost. Obrázky k Robinsonovi i ty v časopise Celým světem, a spolu s nimi veliká zažloutlá mapa zeměkoule s obrovskými prázdnotami jižních moří a tečkami polynéských ostrovů si mě podmanily už na celý život. Ty úzké čluny, nazí lidé ozbrojení luky a oštěpy, kokosovníkové háje, laloky obřích listů a primitivní chatrč pod nimi – vše se mi jevilo tak známé, blízké, jak bych tu chatrč zrovínka teď opustil, jak bych ještě včera u ní seděl v rajském klidu mrtvých odpoledních hodin. Jak blažené a živé přeludy a jaký opravdový stesk po vlasti jsem zažil nad těmi obrázky! Pierre Loti líčí, co „vzrušení a divů“ obsahovalo pro něho v dětství slovo kolonie. Loti ovšem praví: „Il y avait une quantité de choses des colonies chez cette petite Antoinette: un perroquet, des oiseaux de toutes couleurs dans une volière, des collections de coquilles et d’insectes. Dans les tiroirs de sa maman, j’avais vu de bizarres colliers de graines pour parfumer; dans les greniers on trouvait des peaux de bêtes, des sacs singuliers, des caisses sur lesquelles se lisaient encore des adresses de villes des Antilles...”³ Ale kde by se něco takového vzalo v Kamence?

3 Moje malá Antoinetta měla spoustu věcí z kolonií: papouška, ptactvo všech barev ve velké kleci, sbírky mušlí a hmyzu. Ve stolku její maminky jsem viděl pozoruhodné náhrdelníky z aromatických zrněk. Na půdě byly zvířecí kůže, podivné pytle a bedny, na nichž se ještě daly přečíst adresy měst na Antilách... Citát z knihy francouzského spisovatele Pierra Lotiho (1850–1923) *Historie dítěte* (Le roman d’un enfant, 1890). Pozn. překl.

V knize Země a lidé byly obrázky barevné. Mám v paměti zejména dva z nich. Na jednom byla datlová palma, velbloud a egyptská pyramida, na druhém palma kokosová, štíhlá a hodně vysoká, se šikmený hřbet dlouhé skvrnité žirafy, která natahovala šikmookou, žensky něžnou hlavičku, především ale tenký žihadlovitý jazyk po zpeřeném vrcholku a – hřivnatý lev, celý skrčený, letící vzduchem rovnou na žirafu. To vše – velbloud stejně jako datlová palma i pyramida, žirafa pod palmou kokosovou i lev – bylo na pozadí dvou křiklavých barev: nesmírně ostré, syté a stejnoměrné nebeské modři a ostře žlutých písčin. A můj ty světe, to palčivé vedro, to slunce, které jsem nejen viděl, ale celou svou bytostí vnímal při pohledu na tu modř a ten okr, div jsem se nezalkl blažeností vskutku edenskou! V tambovských polích, pod tambovskou oblohou jsem si vše, co jsem viděl a zažil kdysi za svých dřívějších, pradávných životů, vybavil tak nesmírně živě, že později v Egyptě nebo v Nubii, v tropech, mi nezbývalo než si říci: baže, všechno je přesně tak, jak jsem si na to poprvé „vzpomněl“ před třiceti lety!

Puškin mě oslnil čarodějným prologem k Ruslanovi:

Dub zelený ční nad zálivem,
zlatý tam řetěz zavěšen...⁴

Někdo snad řekne, taková nicůtka, pár pěkných, aťsi třeba krásných, vzácně krásných veršů! Ale přitom navždy poznamenaly celou mou bytost, staly se mi jednou z největších radostí, jaké jsem kdy na světě poznal. Někdo snad řekne, takový nesmysl, nějaký pohádkový mořský záliv, který nikdy nikde neexistoval, nějaký „učený“ kocour, který se tam z ničehož nic octl a pro nic za nic je připoután řetězem k dubu, nějaký lesní muž, rusalky a „nevídaných zvířat stopy, spleť cest, jež nikam neběží“. Ale v tom to asi vězí, že jde o nesmysl, o něco pošetilého, neskutečného, a ne něco rozumového, opravdového; právě v tom tkví všechna působivost, že i s básníkem samým prováděl své čáry nějaký pošetilec, opojený a „učený“ v mámivých kouzlech. Už jenom to čarování s neustálými kruhovitými pohyby („učený kocour chodí kolem, co řetěz stačí, nocí, dnem“), a ta „spleť cest, jež nikam neběží“ a „nevídaných zvířat stopy“ (pouze stopy, nikoli zvířata sama!) i to „zrána“ místo běžného „ráno“, celý ten prostý, přesný, názorný úvod (záliv, zelený dub, zlatý řetěz), a potom – přelud, šalba, rej, změť, něco rozplývavého a měnivého jak časná ranní mlhy a mra-

4 Z básně *Ruslan a Ludmila* od A. S. Puškina (1799–1837). Překlad Marie Marčanové. Pozn. překl.

ky v bájně severní říši, v hlubokých hvozdech u mořského zálivu,
tak divukrásného:

Tam divných zjevů plné lesy,
tam zrána moře vyběhne si
na písčité a pustý břeh
a třicet mladých reků krásných
řadou z těch vln vychází jasných
a mořský děda uprostřed...⁵

Z Gogola na mě učinila mocný dojem Starosvětská šlechta a Strašlivá pomsta. Nezapomenutelné řádky! Jak úchvatně mi znějí ještě dnes, neboť už v dětství mě navždy prolnuly a tím se octly mezi tím nejdůležitějším, z čeho se utvářela, jak to vyjadřoval Gogol, má „životní podstata“. Ty „zpívající“ dveře, ten „nádherný“ letní déšť, který „skvostně“ šumí na zahradě, ti zdivočelí kocouři sídlící za zahradou v lese, kde „staré kmeny stromů byly pokryty rozrostlým ořeším a vypadaly jak rousnaté holubí nohy“... A což teprve Strašlivá pomsta!

„Hlučí a hlaholí končina kyjevská. To esaul Horobec slavně žení syna. Sjelo se k esaulovi hostí bezpočtu...“⁷

„Přijel i pobratřenec esaulův Danylo Burulbaš z druhé strany Dněpru s mladou ženou Katerinou a jednoročním synkem. Hosté se podívovali bělostnému líčku paní Kateřiny, černému obočí, jak německý aksamit hebkému, vysokým botkám se stříbrnými

5 Z téže básně. Pozn. překl.

6 Z povídky *Starosvětská šlechta* od N. V. Gogola (1809–1852). Překlad Tatjány Haškové. Pozn. překl.

7 Z Gogolovy povídky *Strašlivá pomsta*. Překlad Tatjány Haškové. Pozn. překl.

podkůvkami, avšak ještě více se podívovali, že s ní nepřijel starý otec...”

A dále:

„Pokojné světlo line se do širého kraje. To měsíc se vyhoupl nad kopcem. Jako když zastřel sněhobílým damažským mušelínem pahorkatý břeh Dněpru, a stín ustoupil ještě dál do borové houštiny... Uprostřed Dněpru plul dub. Vpředu sedí dva junáci. Černé kozácké čapky na ucho, a pod vesly, docela jak jiskry z křesadla, letí vodní krupěje do všech stran...”

A teď zas Katerina tiše rozpráví s mužem, otírajíc šátkem obličej dítěti, které jí spí v náručí. „Na tom šátku byly rudým hedvábem vyšíváné lístky a jahody“ (stejně jako ty, co vidím, pamatuji a miluji celý život). Teď „umlkla, klopíc zraky ke spící vodě; a vítr čeřil hladinu a celý Dněpr se stříbřil jak vlčí srst uprostřed noci...”

Opět žasnu. Čím to, že jsem už tenkrát v Kamence dokázal tak nápadně přesně vidět všechny ty obrazy? A kterak už rozlišovala, rozeznávala má dětská mysl, co je dobré a co špatné, co je lepší a co horší, co je jí k užítku a co nikoli! K některým věcem jsem byl chladný a nevšímavý, jiné zas jsem horlivě, dychtivě vstřebával, navždy si je vpisoval, vrýval do paměti – a nejčastěji si při tom vedl s napodiv spolehlivým citem a vkusem.

„Všichni vyšli ven. Za kopcem se ukázala došková střecha: toť dědičné obydlí pana Danyla. Za nimi ještě kopec, ale dál už se prostírají pláně, a tam kdybyste sto verst ušli, nepotkáte jediného kozáka...”

Ano, toto mělo pro mě cenu!

„Dvůr pana Danyla leží mezi dvěma kopci v úzkém údolí, svažujícím se k Dněpru. Není to nijak výstavné obydlí. Chalupa napohled stejná, jaké mají prostí kozáci, a v ní jedna světnice... Nahoře podél stěn dubové police. Na nich hustě vedle sebe mísy, hrnce

na jídlo. Mezi nimi i stříbrné poháry, i sklenky zlatem vykládané, darem věnované i ukořistěné v boji. O něco níž visí vzácné muškety, šavle, pušky zvané píšťaly, kopí... Dole u stěny stojí dubové nahladko otesané lavice; nad pekelcem je kruh přišroubovaný ke stropu a na provléknutých provazech visí kolébka. Podlaha v celé světnici je z upěchované hlíny. Na lavicích spí s ženou pan Danylo, na pekelci stará služka; v kolébce hýčkají a uspávají malé robě; na zemi nocují mládenci...”

Nejkrásnější je epilóg:

„Za pana Štěpána, knížete sedmihradského... žili dva kozáci: Ivan a Petro...”

Strašlivá pomsta probudila v mé duši veliký cit, který je vštípen každé duši a přetrvá věky – cit pro nejsvětější právo na odplatu, pro nejsvětější nutnost konečného vítězství dobra nad zlem i pro krajní nemilosrdnost, s jakou je v pravý čas zlo trestáno. Ten cit znamená nepopíratelně prahnout po Bohu, věřit v něho. V okamžiku, kdy nadchází jeho vítězství a spravedlivá odplata, naplňuje člověka sladkou hrůzou a bázní a vyznívá v bouři nadšení zdánlivě zlomyslného, které je ve skutečnosti výbuchem naší hluboké lásky k Bohu i k bližnímu...

Tak začala má chlapecká léta, kdy jsem zvlášť vypjatě prožíval nikoli onen skutečný život, jenž mě obklopoval, nýbrž ten, v který se mi přetvářel, nejvíc však život vybájený.

Skutečný život byl chudý.

Narodil jsem se a vyrůstal, znova to připomínám, doslova uprostřed širých plání, jaké si Evropan ani neumí představit. Obklopovaly mě veliké prostory bez předělů a hranic. Kde vlastně doopravdy končil náš statek a začínaly nezměrné pláně, s kterými splýval? Vždyť jsem přece viděl jen pláň a oblohu.

Kolonie! Znal jsem jenom koloniál v Rožděstvu. Všechno koloniální bylo pro mě obsaženo ve skořici, která se dávala pro chuť do tvarohové paschy o Velikonocích, pak v lesklém černém svatojánském chlebu, s jehož přesládlou chutí jsem se seznámil o pouti v Rožděstvu, a ve vinětách (sherry, madeira) na lahvích v tenkých drátěných košíčcích, s kterými jsem si ohromně vyhrál, protože se daly všelijak roztahovat, a kterých se v naší domácnosti opět začalo objevovat stále víc a víc, protože otec teď popíjel stále a stále častěji. V Rožděstvu jsem taky spatřil vrchol nádhery, a to v kostele. Zrak uvykl vidět samé obilí, trávu, polní cesty, selské vozy namazané kolomazí, začouzené chatrče, lýčené střevíce, plátěné haleny, sluch uvykl tichu, skřivánčímu zpěvu, pípání kuřat, slepičímu kdákání... a teď tu byla vznosná klenba s přísným šedovlasým Hospodinem, rozepínajícím ruce nad fialovými chuchvalci mraků a nad svým řasnatým rozevlátým rouchem, byl tady zlatý oltář, svaté obrazy ve zlatých rámech, jasná zlatá hranice horce plápolajících tenkých voskovic, všelijak nakřivo nastrkaných při

sobotní večerní pobožnosti a jedna druhou rozpouštějících, byl zde hlasitý nesladěný zpěv žalmisty a kostelníka, ornáty kněze a jáhna, modlitby a epištoly v řeči vzletné a ne zcela srozumitelné, hluboké úklony a kadidlo, kořený vonný dým hustě stoupal z kadidelnice, která hbitě vylétala vzhůru a cinkala stříbrnými řetízky – a tomu zraku i sluchu vše připadalo velebné, skvostné, slavnostně povznášelo ducha...

Navíc jsem vyrůstal za naprostého zbídačení šlechty, jež však Evropan rovněž nikdy nepochopí, neboť nezná ruskou vášeň pro sebezničení všeho druhu. Tou vášnivou zálibou se nevyznačovali jen šlechtici. Opravdu, proč vlastně ruský rolník bídne živořil, když přece měl na svých širých prostorách takové bohatství, o jakém se evropskému rolníkovi ani nesnilo, a svou zahálčivost, liknavost, blouznivost i každou rozháranost omlouval jenom tím, že nikdo pro něho nechtěl vzít nějakou tu píd' pozemku navíc sousednímu statkáři, který byl tak jako tak každým rokem chudší? Proč se nenasytné hrabivosti obchodnictva neustále čelilo okázalým divokým hýřením, provázeným kletbami na hlavy mamonářů, hořkým pijáckým nářkem nad vlastním ztracením a horečnatými touhami stát se z vlastní vůle Jobem, tulákem, trhanem, člověkem božím? A proč vůbec se stalo, co se stalo s Ruskem, před našimi zraky obráceným vníveč v tak zázračně krátkém čase?

Z mých nejbližších příbuzných bylo možné pochopit ještě tak nanejvýš naši matku s jejími slzami, žalem, posty a modlitbami, s její žízni po zřeknutí se pozemského života; poněvadž její duše byla v ustavičném obrovském napětí, království boží spatřovala v jiném světě a věřila celou bytostí, že ten milý, pomíjivý a smutný pozemský život je pouhou přípravou k životu jinému, věčnému a blaženému. Ale co všichni ostatní, totiž naši lehkomyšní sousedé, příbuzní, otec, Baskakov? Jak naložil se svým životem

Baskakov, už jsem vylíčil. A jak si počínal vůči sobě samému, co činil ze svého blahobytu náš temperamentní, silný, šlechetný, velkorysý, ale přitom jak ptactvo nebeské bezstarostný otec? A my sami, mladiství dědici bývalé slávy rodu Arseňjevů a žalostných trosek jeho někdejšího bohatství? Bratr Nikolaj pro Sášku a půvaby venkovského nicnedělání nechal studia na gymnáziu. Bratr Georgij trávil všechny své prázdninové dny četbou Lavrovů⁸ a Černyševských. A s jakými sklony jsem vyrůstal já, vysvítá z dalšího. Jednou mi Nikolaj začal malovat mou budoucnost. Inu co, škádlil mě, toť se ví, jsme už úplně na mizině, a ty půjdeš někam do místa, až budeš velký, budeš chodit do zaměstnání, oženíš se, pořídíš si děti, nebo si nahospodaříš, koupíš si domek – a vtom jsem si představil tu budoucnost v celé její hrůze a malosti natolik živě, že jsem se usedavě rozplakal...

8 Lavrov, Petr Lavrovič (1823–1900) – ruský sociolog a publicista, teoretik hnutí Narodnaja volja (Svoboda lidu). *Pozn. překl.*

V posledním roce našeho přebývání v Kamence jsem prodělal první vážnou nemoc, poprvé jsem poznal ten podivuhodný jev, kterému se běžně říká prostě vážná nemoc na pomezí onoho světa. Rozstonal jsem se s koncem podzimu. Co mi vlastně bylo? Pocítil jsem náhlé ochabnutí všech duševních i tělesných sil, zázračnou změnu, k níž v takových chvílích dochází ve všech pěti smyslech – ve zraku, v chuti, sluchu, čichu, hmatu; pocítil jsem nenadálou ztrátu chuti do života, to jest nechtěl jsem se hýbat, pít, jíst, radovat se ani trápit, ba ani kohokoli, ty nejdražší a nejbližší nevyjímaje, mít rád. A potom – celé dni a noci téměř v nebytí, jen občas přerušovaném sny a přeludy, ponějvíce ohyzdnými, nejapně spleťitými, jako když v sobě soustředily všecku hmotnou hrubost světa, která v rozkladu, v zuřivém zápase – kdy jde sama proti sobě – hyne uprostřed něčeho horečnatého, planoucího (co bezesporu pomohlo utvářet lidské představy o mukách pekelných). Co jen se navzpomínám na ty chvíle, kdy už jsem tu a tam přicházel k sobě a viděl buď matku v podobě obrovského přízraku, nebo místo ložnice ponurou tmavou kůlnu, kde na zemi v hlavách postele stála svíce a od té běželo a třáslo se v ohnivém vlnobití na tisíce odporných postav, osob, zvířat, rostlin! A jakým nadpozemským jasnem, klidem, dojetím byla naplněna má duše dlouho po tom, co jsem se vrátil po svém sestupu do pekel zpátky na zem, do toho prostého, milého a již známého slzavého údolí! V té době jsem nějak s obzvláštním požitkem jedl černý chléb, jehož pouhá vůně mě uchvacovala a který mi doma ve své venkovské prostotě dávali.

Pak zemřela Naďa – asi dva měsíce po mé nemoci, po vánočních svátcích. Ty svátky proběhly vesele. Otec pil, a tak byly hostiny na

denním pořádku, od rána do večera se dveře netrhly návštěvami... Matka byla šťastná. Vždycky jí působilo vrcholnou radost období, kdy byla celá rodina pohromadě, kdy přijížděl na prázdniny bratr Georgij, a na tyhle svátky zrovna přijel. A náhle, do všeho toho veselého povyku se roznemohla Naďa, ačkoli ještě docela nedávno tak čiperně cupala na silných nožkách po celém domě a každého si získala svýma modrýma očima, výskotem a smíchem. Bylo po radovánkách, hosté se rozprchli, bratr odjel, a Naďa pořád ležela v bezvědomí celá rozpalená a v dětském pokoji to vypadalo pořád stejně: okna zatažená, pološero, světlo lampičky... Proč jenom si Pánbůh vyvolil právě ji, miláčka celé rodiny? Všichni byli stísnění, sklíčení, ale přesto se nikdo nenadál, že ta tíseň jednoho pozdního večera tak nečekaně vyústí ve výkřik chůvy, která prudce otevřela dveře do jídelny, přinášejíc krutou zprávu, že Naďa umírá. Ano, to otřesné slovo „umírá“ se mi poprvé ozvalo za pozdního zimního večera v pustině temných zasněžených plání, v osamělém dvorci! A v noci, když ustal šílený zmatek, který na čas zachvátil celou domácnost, v noci jsem viděl: na stole v sále, v hřbitovním svitu lampičky ležela nehybná nastrojená panenka s bezkrevnou, nic nevyjadřující tvářičkou a jen zpola sklopenými černými řasami... Takovou fantastickou noc jsem pak už neprožil za celý život.

A na jaře umřela babička. Byly nádherné májové dni, matka v černých šatech seděla u otevřeného okna, hubená a bledá. Vtom se za špejcharem vynořil neznámý jezdec na koni a cosi na ni ve seze zavolal. Matka zešířila rozevřela oči a s tichým a taky málem veselým výkřikem pleskla dlaní o desku pod oknem... Život ve dvorci byl opět náhle a pronikavě rozrušen. Opět nastalo nějaké zvláštní – žel, mně už známé – všeobecné pozdvižení, čeledíni honem utíkali zapřahat, rodiče se běželi oblékat... Nás děti s sebou bohudík nevzali...

Nadina smrt, první, kterou jsem viděl na vlastní oči, mě nadlouho připravila o povědomí života – života, který jsem teprve krátce předtím poznal. Najednou jsem pochopil, že jsem taky smrtelný, že i mne může každou chvíli potkat ta krutá věc, jaká potkala Naďu, a že vůbec vše vezdejší, vše, co je živé, hmotné, tělesné, musí neodvratně zahynout, zaniknout, že neujde fialové černi, jakou se pokryly Nadiny rtíky, ještě než byla rakev s jejími pozůstatky vynesena z domu. A má vyděšená a jakoby něčím hluboce zneuctěná, potupená mysl se uchýlila o pomoc, o spásu k Bohu. Vbrzku se všechny mé úvahy a city změnily v jedno jediné – v úpěnlivou skrytou modlitbu, v nepřetržitou němou prosbu, aby se nade mnou slitoval, aby mi ukázal cestu ze stínů smrti, které se nade mnou rozestřely po celém světě. Matka se vroucně modlila ve dne i v noci. Chůva mi radila stejné útočiště.

„Musíš být opravdu zbožný a modlit se, hochu. Jen si vzpomeň, jak se modlili svatí, spravedliví Páně, jak se postili, co zkusili! Nesmíš pro Naděnkou plakat, musíš jí to přát,“ říkala plačky, „ona je teď v nebi mezi andělíčky...“

A nato se mi otevřel další, opět nový svět. Hltal jsem teď, neúnavně jsem četl šestákové životopisy světců a mučedníků, které mi vozil z města švec Pavel z Chaloupek, často do toho města dojíždějící pro potřeby k svému řemeslu. V Pavlově chajdě vždycky byly cítit nejen usně a zakyslý pop, ale taky vlhko a plesnivina. A tak mi navždycky splynul pach plísně s těmi útlými, velkým písmem tištěnými svazečky, které jsem kdysi četl znova a znova s takovým chorobným zanícením. Dokonce jsem si ten pach navždy oblíbil,

neboť mi živě připomíná onu zvláštní zimu; mé trochu ztřeštěné horoucí i strastiplné blouznění o mukách prvních křesťanů, o malých dívkách, rozsápaných šelmami na jakýchsi závoďkách, o královských dcerách, jak boží lilium čistých a spanilých a rukou vlastních ukrutných rodičů státých, o žhavé poušti jordánské, kde, přikrývajíc svou nahotu toliko vlastním až po paty sahajícím vlasem, dlela na modlitbách a prosila za odpuštění svého prostopášného světského života Marie Egyptská, o kyjevských katakombách, kde odpočívají svatí mučedníci, kteří se pohřbívali zažíva a lkali a neustále se usilovně modlili ve tmách podzemí, za nocí plného všelijakých hrůz, pokušení a výsměchu ďáblova... Žil jsem pouze niternému pozorování těchto obrazů a přeludů, vzdálil se životu domova, uzavřel se ve svém pohádkově posvátném světě, unášen svými chmurnými radostmi, žíznil po utrpení, po sebezničení, sebetrýzni. Doufal jsem horoucně, že budu také jednou prohlášen za mučedníka a kradmo se plížil do prázdných pokojů, kde jsem pak klečel celé hodiny, splétal si z kousků provázku cosi na způsob žíněného roucha, pil jenom vodu, jedl jen černý chléb...

A trvalo to celou zimu. Až po jaru mě to pomalu začalo přecházet – tak nějak samo od sebe. Nadešly slunné dny, už trochu připalovalo do dvojitých oken, po kterých začínaly lézt obživlé mouchy, a bylo těžko odolat, abych si s nimi nepohrál mezi „klemáním v prach“ a modlením vkleče, jež mi už neskýtalo dřívější dokonalé a opravdové zbožné vytržení. Nastal duben, a jednoho zvlášť slunečného dne u nás doma vysazovali, s velkým rámusem vyndávali vnitřní okna lesknoucí se v slunci, po celém stavení zavládl ruch a nepořádek, všude bylo naházeno zaschlého kytu a koudele, až potom byla vnější okna otevřena dokořán, vstříc svobodě, volnosti, na uvítanou novému mladému životu, pokoje se rozvoněly čerstvým a lahodným povětrím z polí a jemně syro-

vou prstí, zazněl vážný a tklivý krákol havranů, kteří už dávno přiletěli... Na purpurovém, zvolna a dlouho pohasínajícím západě se večer rozmarně kupily modré jarní mraky, svou dřímotnou, dumavou ukolébavkou notovaly žáby na rybníce v polích, v pomalu houstnoucí tmě, věstící, že v noci přijde blahodárny vlahý déšť... A zase, zas mě vlídně a naléhavě vábila do své mateřské náruče milá, věčně zrazující země...

V srpnu onoho roku jsem už nosil modrou čapku se stříbrným odznakem na okolku. Obyčejný Aljoša zmizel. Teď tu byl Arseňjev Alexej, žák primy chlapeckého gymnázia toho a toho.

Po tělesných a duševních neduzích, které jsem přestál v zimě, nezůstalo do léta ani stopy. Byl jsem klidný, veselý, v dokonalém souladu s veselým suchým počasím, jež vydrželo toho roku přes celé léto, i s bezstarostnou náladou, která panovala v celé naší domácnosti. Naďa už se proměnila – dokonce pro matku a chůvu – v pouhou krásnou vzpomínku, v představu dětsky andělského zjevu, který sídlí a raduje se kdesi tam ve věčné nebeské říši. Matce i chůvě se po ní ještě stýskalo, často si o ní povídaly, ale už nějak jinak než dřív, někdy dokonce s úsměvem, časem si ještě poplakaly, ale zas už to nebyl ten někdejší pláč. Co se babičky týče, na tu se prostě zapomnělo; ba co víc, její úmrtí bylo jedním z důvodů k bezstarostné náladě u nás doma. Za prvé teď Baturino připadlo nám, čímž se značně zlepšily naše poměry, za druhé jsme se tam měli na podzim stěhovat, a na to se taky všichni těšili, jak už se člověk vždycky těší na změnu prostředí, spojenou s nadějí na něco pěkného anebo snad prostě s podvědomými vzpomínkami na dávnou minulost, na časy kočovníků.

Z matčina líčení jsem si udělal názorný obraz, jak to v Baturině vypadalo, když se tam rodiče tak nakvap přihnali: májový den, idylický dvůr obklopený prastarými hospodářskými budovami, starobylý dům s dřevěnými pilíři u dvojí verandy, tmavomodré a šarlatové horní tabulky v oknech sálu – a pod nimi na dvou sražených stolech, senem vystlaných, prostěradlem přikrytých a šikmo

ke koutu s ikonami natočených, leží bledá stařenka v bílém vroubkovaném čepci, průsvitné ruce složené na prsou. A v hlavách jí stojí jeptiška, úpravná postarší panna, ani na okamžik nepozdvihne dlouhé řasy a jednotvárně odřikává žalmy kazatelským, podivným vysokým hlasem, jež otec s nevraživým úsměškem označil za serafický⁹... To slovo mi často tanulo na mysli a mlhavě jsem tušil jeho skličující, podmanivý a přitom nějak nepříjemný vnitřní obsah. Nepříjemný byl i celkový obraz, jak se mi rýsoval. Ale už pouze nepříjemný, nic víc. A tu nepříjemnou stránku vrchovatě vyvažovala příjemná, třebaš hříšná neodbytná myšlenka. Nádherná babiččina usedlost je teď už naše a vlastně už rovnou tam přijedu prvně na prázdniny – dá-li pánbůh, už jako sekundán – a otec mi mezi koňmi zděděnými po babičce vybere a daruje mi jezdeckou klisničku, a ta si mě tak oblíbí, že potom za mnou vždycky přiběhne, kam budu chtít, jakmile na ni hvízdnu.

Tenkrát v létě mě často děsila předtucha odloučení od matky, od Oly, Baskakova a celého rodného hnízda, zachvacoval mě strach z nepoznaného osamělého života u jakýchsi cizích městských lidí, strach z toho, čemu se říká gymnázium to a to a kde jsou přísní a nelítostní profesori ve stejnokrojích; co chvíli se mi sevřelo srdce při pohledu na matku a na Baskakova, a je zas jistě srdce bolelo při pohledu na mne; ale pak jsem si honem radostně říkal, že to ještě hned tak nebude, a radostně se uchyloval ke všemu tomu svůdnému, co mi budoucnost rovněž chystala: budu student, budu nosit stejnokroj, bydlet ve městě, budu mít spolužáky, mezi nimiž si najdu věrného přítele... Nejvíc mě povzbuzoval a hleděl mě navnadit vyhlídkami na ten nový život bratr Georgij. Ten se

9 Andělský, nebeský. Serafové jsou podle bible druhý z devíti kůrů andělských. Pozn. překl.

mi jevil jako zcela výjimečný tvor. Byl tehdy úžasně hezký ve své mladické štíhlosti a svěžesti, se svým čistým vysokým čelem, zářivými očima a temně zardělými tvářemi, a přitom už nebyl jen tak někdo, nýbrž studující státní univerzity v Moskvě, vyznamenaný zlatou medailí při maturitě na stejném gymnáziu, na které jsem měl zakrátko přijít taky já.

Začátkem srpna mě konečně otec vzal do města – ke zkouškám. Když pod okny zahrčel kočár, matky, chůva i Baskakov málem zbledli, Ola se dala do pláče, otec a bratři se na sebe podívali a nejistě se usmívali. „Tak si ještě chvilku sednem vespolek,“ pravil otec rázně, a všichni váhavě usedli. „Tak, dej Pánbůh štěstí,“ řekl ještě rázněji, a všichni naráz si dělali křížek a potom vstali. Strachem se mi podlamovaly nohy, a začal jsem se křížovat tak horlivě a chvatně, že matka ke mně s pláčem přiskočila a líbala mě a žehnala mi. Ale to už jsem se vzchopil, a zatímco mě celá uplakaná líbala a křížovala, už jsem se v duchu utěšoval. Snad dá Pánbůh, že nakonec tu zkoušku neudělám.

Bohužel jsem obstál. Mé průpravě k tomu významnému dni byly věnovány tři roky, a teď stačilo, abych znásobil padesát pět krát třicet, měl jsem povědět, kdo to byli Amálékové¹⁰, „čitelně a krasopisně“ napsat „Sníh byl bílý, až to bilo do očí“, a pak ještě odříkat z paměti „Červánky vzplály, vzešel nový den“¹¹. To už mě ani nenechali domluvit. Sotva jsem dospěl k probuzení stád „na hebkých nivách“, už mě zkoušející zarazil. Asi že pan profesor (ryšavý, se zlatými brejlemi a zešíroka rozevřenými chrápy) to probuzení až příliš dobře znal, proto spěšně řekl:

10 Starověký kočovnický kmen arabského původu, žijící v jihozápadní Palestině. Pozn. překl.

11 Z Puškinovy básně *Višně*. Překlad Tatjany Haškové. Pozn. překl.

„Výborně, stačí, stačí, vidím, že to umíš...“

Ano, bratr měl pravdu, skutečně se „nic tak zvlášť hrozného“ nedělo. Všechno dopadlo mnohem jednodušeji, než jsem očekával, vyřešilo se překvapivě rychle, snadno, nenápadně. A přece to pro mne byl tak důležitý mezník!

Pohádková cesta do města, v kterém jsem nebyl od svého prvního slavného putování, město samo, kdysi tak čarokrásné – vše bylo nyní už docela jiné a nijak mě nenadchlo. Hotel poblíž archanděla Michaela jsem shledal dosti nevábny, dvoupatrovou budovu gymnázia za vysokou zdí, uprostřed velkého dlážděného dvora, jsem bral jako něco už známého, ačkoli jsem předtím jakživ nevstoupil do takového obrovského, čistého a hlučícího domu. Žádný údiv, žádný zvláštní strach nevzbudili ve mně ani profesori ve fracích se zlatými knoflíky, pánové s vlasy buď ohnivě rezavými, anebo smolně černými, ale všichni stejně statní, ba nepůsobil nijak hrůzostrašně ani sám ředitel, vypadající jak hyena.

Hned po zkoušce bylo mně a otci sděleno, že jsem přijat a zatím mám volno až do prvního září. Otcí spadl kámen ze srdce (strašně ho nebavilo sedět ve sborovně, kde byly mé vědomosti podrobovány zkoušce), a mně teprve. Všecko dopadlo skvěle. Zkoušku jsem udělal, a teď mám před sebou celé tři týdny volnosti! Zdálo by se, že bych se měl zhrozit, když jsem se od narození až do této chvíle těšil neomezené volnosti a najednou jsem byl otrocky nesvobodný, propuštěn na svobodu na pouhé tři neděle, avšak uvědomil jsem si jen tolik: zaplaťpánbůh, že máme celé tři týdny! Jako by ty tři týdny ani neměly mít konce.

„No tak, teď honem ke krejčímu, a potom na oběd!“ vesele řekl otec, když jsme vycházeli z budovy.

A stavili jsme se u jednoho človíčka, takového malinkého kratiožky. S podivem jsem sledoval, jak brebentí a přitom tázavě

a skoro trošku dotčeně protahuje na konci každou větu a jak zručně mi bere míru. Pak jsme šli k čepičáři, kde do zaprášených oken pražilo městské slunce a měli tam dusno a málo místa, protože všude bylo naházeno bezpočet krabic na klobouky v takovém chumlu, že pan mistr se v nich přehraboval zoufale dlouho a pořád něco mrzutě volal v neznámém jazyce do vedlejšího pokoje na nějakou paní s přesládle bílým unylým obličejem. Taky to byl žid, jenže docela jiný typ: stařec s dlouhými pejzy, v dlouhém kaftanu z černého listru, listrovou čepičku posunutou do týla, velký, silný v prsou a v podpaží, zasmušilý, nerudný, s dlouhatánským sazově černým vousem začínajícím hned pod očima – celkem vzato skoro strašidelný, truchlivý zjev. A právě on mi nakonec vybral báječnou modrou čapku se štítkem, na jejímž okolků bíle svítily dvě stříbrné snítky. V té čapce jsem se taky vrátil domů – k všeobecné radosti, dokonce k radosti matčině, radosti úplně nepochopitelné, neboť otec zcela správně podotýkal:

„Nač krucipísek potřebuje znát ty Amáléky?“

Jednoho dne, bylo to takhle koncem srpna, natáhl si otec vysoké boty, opásal se nábojnicovým opaskem, přehodil si přes rameno loveckou brašnu, sundal ze zdi dvojku, zavolal na mne, potom na svého miláčka, krásnou kaštanově hnědou fenku Džalmu, a vydali jsme se strništěm podél úvozu k rybníku.

Otec byl nalehko, měl strakatou halenu a bílou čepici, já si přes horké suché počasí vzal svou studentskou čapku. Urostlý, silný otec šel křepkým pevným krokem napřed, pod nohama mu šustil žlutý kartáč strniska, přes rameno vypouštěl kouř z cigarety, já jsem chvátal vzadu za ním a držel se vpravo, jak to také má být podle myslivecké zvyklosti, které jsem dbal velice nadšeně a příčinnivě. Otec tu a tam pobádaově pohvizdoval, a Džalma v potlačované horlivosti rychle a prudce zvonila prutem, zbystřila zrak i sluch, zavětrila a hbitě běžela před námi a slídila do stran. Pole už byla holá, prostorná, ale dosud vesele svítila jak v létě. Horký vánek chvílemi docela polevoval (to potom pěkně připalovalo a bylo slyšet, jak horce chrčí, tikají a cvrkají kobylky), chvílemi zas vydechoval hebký suchý žár, sílil, letěl kolem nás a pojednou laškovně zdvihl na cestě, při žních uježděné, kotouček prachu, zachytil jej, zakroužil jím a bujaře unášel ten vířivý prašný šroub, ten prašný trychtýř kupředu. Bedlivě jsme pozorovali Džalmu, jednotvárně a zdatně hledající, nenápadně nás odvádějící za sebou pořád dál a dál. Někdy naráz ztuhla, všecka nachýlena dopředu, jenjen vyrazit, zdvihla pravý běh a vpila se pohledem do něčeho, co našemu zraku zůstalo ukryto a co měla před sebou. Otec potichu zavolal: „Hledej!“ A Džalma se vrhala k tomu neviditelnému, a rázem – frr! –

prudce a nemotorně vzlétl vypasený křepelčí kohoutek, a než uletěl vzdálenost sotva pěti kroků, zase spadl v ohni jako kámen na strniště. Rozběhl jsem se, sebral jej, vložil otci do brašny...

Tak jsme prošli žitným polem, potom brambořištěm a minuli jílovitý rybník, jehož protáhlá hladina se žhavě i fádňě leskla vpravo od nás v dolíku mezi svahy rozdupanými od dobytka. Sem tam na otevřeném vyvýšeném místě na nich tak nějak osiřele posedávali zadumaní havrani. Otec se na ně podíval a řekl – vida, už tady máme podzim, havrani už sněmují a radí se před odletem, a vtom mnou na chvilku opět prošlo vědomí brzkého loučení nejen s odcházejícím létem, ale také se všemi těmi poli, se vším, co mi bylo tak drahé a blízké v celém tom zapadlém a milém kraji, kromě něhož jsem dosud nic jiného v životě nepoznal, v tom tichém zákoutí, kde tak pokojně a samotářsky rozkvétalo moje dětství, před celým světem ukryté a pro kdekoho jiného bezvýznamné...

Potom jsme zabočili víc doleva a zamířili po mezích k Lesině, kráčejíce mezi nedohlednými černými oranicemi, kde zrovna vláčeli. Pořád to ještě bylo naše pole, a jedny brány táhl přes suché hroudy suché černozemě hnědý tříroček. Kdysi, když ještě byl tenkonohé cucavé mládě s ohonem jak mrcásek hedvábně zkadeřeným, dostal jsem ho darem, a teď ho tu bezohledně, bez ptaní, bez mého dovození honili do práce. Foukal horký větřík, nad oraništěm zářilo srpnové slunce, napohled ještě letní, ale už jaksi zbytečné, a tříroček, už pěkně vyrostlý, vytáhlý – ač vytáhlý dosud nějak zvláště, klukovsky – poslušně šel oranicí, táhl za provazové postraňky, za ním se kroutilo a poskakovalo mřížoví bran, které drolilo prst šikmými železnými hřbety, a klátil se výrostek v lýčených střevících, neobratně držící provazové opratě oběma rukama. Dlouho a dlouho jsem se díval na ten obrázek a znovu cítil podivný smutek...

Lesina, to byla dosti velká honitba, patřící bláznivému statkáři, který zanevřel na celý svět a samotářsky se uzavíral na své tvrzi, totiž ve svém dvorci poblíž Rožděstva, strážném zuřivými ovčáckými psy, věčně se soudil s lidmi z Rožděstva i z Nové Visky a jaktěživo se s nimi nemohl dohodnout na mzdě, takže se mu mnohdy stávalo, že mu zůstala celá pole neposečená, anebo se obilí kazilo v nepřeborné spoustě stohů na poli dlouho do podzimka, a potom pod sněhem přišlo nazmar dočista. Stejně to bylo i nyní. Šli jsme k Lesině přes neposečený žlutý oves, polámaný a pošlapaný od dobytka. Džalma tu vypíchla ještě několik křepelek. Opět jsem pobíhal, sbíral je, a zas jsme šli dál zacházkou kolem Lesiny přes husté prosné pole, brokátově blýskající v slunci schýlenými hnědými metličkami plnými zrní, které nám chrastily a praskaly pod nohama jak skleněná drť. Otec si rozepnul límec, zčervenal... Hrozná vedro a hrozná žízeň, půjdem do Lesiny k rybníku, řekl. Přeskočili jsme škarpu, která oddělovala pole od kraje lesa, a vydali se lesem, vkročili do jeho srpnového, průzračného, smavého, tu a tam už žloutnoucího, veselého a půvabného království.

Ptactva už zbylo málo, jenom drozdi s veselým, líčeně zuřivým písotem a spokojeným crkotem přeletovali v hejnech sem tam. V lese prázdno, mnoho volného prostoru, byl to les nepřiliš hustý, bylo jím daleko vidět skrz naskrz a prosvětlovalo jej slunce. Šli jsme pod starými břízami, potom přes rozlehlé palouky, na nichž volně a svobodně stály mohutné rozložené duby, zdaleka už ne tak tmavé jako v létě, s listím prořídłym a pozvolna usychajícím. Šli jsme v jejich kropenatém stínu, vdechovali tu trpkou vůni, klouzali po suché trávě a hleděli kupředu, kde ostře svítily prostrannější palouky a za nimi prokmitávala kanárková žluť hustého javorového mlází. Když jsme přišli na pěšinku vedoucí mlázím k rybníku, vtom najednou z podrostu, z prstovitých lískových

větví, málem nám pod nohama prudce, až větve praskaly, vytáhla nazlátle rezavá sluka. Otec byl tak časným hostem ohromen natolik, že ho to dokonce přivedlo z míry – střelil ovšem ihned, ale chybil. Podivil se, odkud se touhle dobou mohla vzít sluka, trochu se na sebe zlobil za špatnou ránu, a pak už pospíšil k rybníku, odložil pušku, přidřepl a pil vodu z dlaní. Rozkošnický odfukoval, utíral si ústa do rukávu a potom si lehl na břeh a zapálil si. Voda v rybníce byla čistá, čirá, byla to taková ta zvláštní lesní voda, jak už vůbec mají do sebe cosi zvláštního ty osamělé lesní rybníky, nenavštěvované takřka nikdy nikým než ptactvem a zvěří. V té bezedné jasné hlubině, v tom podivném zakletém nebi se pokojně odrážely, stápěly se v něm vrcholky okolních bříz a dubů, a celým hájem vanul, zlehka šelestil a šuměl vítr z polí. Otec ležel, ruku pod hlavou, zkolébán tím šuměním zavřel oči a začal klímat. Džalma se taky napila z rybníka, pak hupsla do vody, kousek uplavala, hlavu s dlouhými schlípenými slechy obezřetně vztyčenou nad hladinu, najednou se otočila zpátky, jako když se polekala hloubky, rychle vyskočila na břeh a důkladně se otřepala, až nás pocákala. Teď seděla vedle otce, dlouhý červený jazyk vyplazený, chvilkami tázavě pokukovala po mně, jindy se zas netrpělivě rozhlížela na všechny strany... Vstal jsem a pomalu se loudal procházkou mezi stromy směrem, odkud jsme přišli k lesu přes ovesné pole...

Za okrajem lesa, za kmeny stromů, pod listnatou klenbou tam ostře svítil, žlutal se polní prostor a vydechoval teplo, jas, štěstí posledních letních dnů. Nad stromy po mé pravici se vynořoval (kde se vzal, tu se vzal) velký bílý oblak, nepravidelně a roztodivně se kulatil v nebeské modři, pomalu se rozplýval a měnil tvar. Po několika krocích jsem taky ulehl na zem, do té kluzké trávy mezi světlými prosluněnými stromy, dokola roztroušenými, jako když kolem mne promenovaly, ulehl jsem do pohostinného stínu dvou srostlých bříz, dvou bělostných sestřiček oděných drobným šedavým listím s jehnědami, taky jsem si dal ruku pod hlavu a zíral střídavě do pole, skvějícího se a sytě se žlutajícího za kmeny, a na ten oblak. Z pole se linula jemná vůně vyprahlé půdy, sálalo odtamtud vedro, průzračný les vlál, vlnil se, vzduchem se neslo jeho dřímotné, jakoby někam prchající šumění. Občas ten šum zesiloval, mohutněl, a síťovaný stín se pestřil, čeřil se, sluneční skvrnky vyšlehovaly a jiskřily na zemi i ve stromech, které ohýbaly své větve a rozevíraly náruč světlu, obloze...

Nač jsem myslel, pokud to vůbec byly myšlenky? Myslel jsem, toť se ví, na gymnázium, na podivuhodné lidi, které jsem tam viděl, kterým se říkalo profesori a kteří patrně náleželi k jakési zcela mimořádné odrůdě lidí, jejímž výhradním posláním je vyučovat a udržovat žáky ve věčném strachu, a najednou mě jímala hrůza, nešlo mi na rozum, proč mám být poslán k nim do otroctví, odloučen od rodiště, od Kamenky, tady od toho lesa... Přemýšlel jsem o koníčku, kterého jsem viděl táhnout brány na oraništi. Nejasně jsem uvažoval asi takhle: darmo mluvit, svět je samý klam, já si představoval, že ten

tříroček je můj, a nakonec se mě žádný neptal a naložili s ním jako se svým vlastnictvím... Byl tady štíhlonohý myšák, hříbě ustrašené a bázlivé jako každé hříbě, ale přitom veselé a důvěřivé, s jiskrnými očima jako trnky... Lnulo jenom k své matce, která při pohledu na ně vždycky řehtala s potlačovanou radostí a něhou, ale jinak bylo dokonale nezávislé, bezstarostné... A tohle hříbě jsem jednoho šťastného dne dostal darem, měl jsem s ním napříště nakládat zcela volně a po nějaký čas jsem se z něho těšil, sprádal plány o něm, o naší společné budoucnosti, o našem vzájemném přátelském vztahu, který nejenže měl teprve nastat, ale už se utvořil tím, že mi bylo darováno, ale pak jsem na ně pomalu zapomínal – jaký div, že potom i všichni ostatní zapomněli, že to hříbě patří mně? Vždyť jsem na ně nakonec zapomněl úplně – a stejně tak asi zapomenu i na Baskakova, na Olu, možná i na otce, i když ho teď mám tolik rád a tak rád s ním chodím na lov, ba zapomenu na celou Kamenku, kde znám a miluji každičkový kámen... Dva roky uběhly jako voda – a kde je dnes to hloupé bezstarostné hříbě? Je zde tříletek se zastříženou hřívou – a kam se poděla jeho někdejší volnost, jeho svoboda? Teď už mu navlékli chomout, chodí po oraništi a tahá brány... Nedopadlo to se mnou nakonec stejně, jako s tím hříbětem?

K čemu mi byli dobří ti Amálékové? Hrozil jsem se a žasl co chvilí, ale co jsem mohl dělat? Oblak za břízami svítil, bělal se a neustále měnil tvar... Mohl snad jinak? Prozářený les se vlnil, zachvíval se, dřímotně šelestil, šuměl a někam prchal... Kam a proč? A mohl jej někdo zadržet? Zavíral jsem oči a mlhavě tušil: všecko je sen, záhadný sen! Město, které leží kdesi tam za dalekými pláněmi a čeká mě a nemine, a zrovna tak moje tamní budoucnost i moje minulost v Kamence, tenhle jasný podletní den, už se chýlící k večeru, já sám, mé myšlenky, tužby a city – všecko je sen! Smutný? Tíživý? Nikoli, přece jen blažený, hezký...

A jako na důkaz za mnou náhle ztěžka třeskl výstřel, rozlehl se po celém lese a obemkl jej rachotivým kruhem, vzápětí se ozval zvlášť zuřivý pískot a crkot drozdů, kteří patrně vzlétli v obrovském hejnu, a do toho divoce radostný štěkot Džalmy. To se vzbudil otec a střílel. Rázem jsem zanechal všech úvah a střemhlav pádil k němu, sbírat zhaslé, barvou potřísněné, ještě teplé, nasládlý pach divočiny a prachu vydávající drozdy.

KNIHA DRUHÁ

1

Toho dne, kdy jsem opustil Kamenku, nevěda, že ji opouštím navždy, když jsem odjížděl na studie – Černavskou silnicí, až dosud mně neznámou – poprvé jsem vnímal poezii zapadlých cest, poznal dávno ruskou minulost, odcházející do říše zkazek. Silnice dožívaly zbytek života. Dokonávala i silnice Černavská. Někdejší stopy kol zarůstaly trávou, staré vrby, tu a tam ještě stojící podél široké pusté vozovky, vypadaly opuštěně a smutně. Na jednu z nich se zvlášť dobře pamatuji, na její vykotlaný, bleskem rozeklaný kmen. Seděl, černal se na ní uhlově černý velký havran, a mou obrazotvornost mocně podnítilo otcovo tvrzení, že havrani mohou žít několik staletí a tenhle havran možná ještě pamatuje Tatary... V čem záleželo kouzlo otcových slov a všeho toho, co jsem v té chvíli prožíval? V poznání Ruska a v uvědomění, že je mou vlastí? V povědomí souvislosti s uplynulými časy, s dávnou minulostí, s tím společným, co vždy obohacuje náš duševní život, naši osobní existenci, co připomíná náš podíl na všem společném?

Otec říkal, že tudy kdysi táhl nahoru na Moskvu a po cestě vyplenil naše město sám Mamaj, a dále – že teď pojedeme kolem Stanové, veliké vsi, v níž ještě donedávna bylo vyhlášené lupičské doupě a jež se proslavila zejména jistým Mítkou, což byl tak strašlivý mordýř, že – když ho konečně chytili – nebyl jednoduše popraven, nýbrž čtvrcen. Vzpomínám si, že zrovna v té chvíli jel mezi Stanovou a námi nalevo od silnice vlak. Byl to první vlak, který jsem v životě viděl. Slunko vzadu za námi se sklánělo k obzoru a zblízka ozařovalo ten vláček, který nás rychle předjížděl a uháněl k městu. Byl jako natahovací hračka. Maličká, ale ku-

rážná mašinka s hlavatým komínem, chrlicím dozadu chuchvalce dýmu, a zelené, žluté a modré domečky na kolech, která se otáčela o sto šest. Lokomotiva, domečky, v kterých bych tak hrozně rád zkusil bydlet, okénka lesknoucí se proti slunci, rychlý běh mrtvých kol, to všechno bylo náramně zvláštní a zajímavé. Ale dobře se pamatuji, že přesto mě mnohem víc vábilo něco jiného, co se v mé představě rýsovalo tam někde za železniční tratí, kde bylo vidět vrboví tajuplné a strašidelné vsi Stanové. Tataři, Mamaj, Míťka... Není pochyb, že právě toho večera ve mně poprvé procitlo vědomí, že jsem Rus a žiji v Rusku, nikoli prostě v Kamence, ten a ten okres, správní obvod ten a ten, a najednou jsem citem pochopil toto Rusko, pochopil jsem jeho minulost i přítomnost, vytušil jeho podivné, hrůzné a přece svérázně podmanivé zvláštnosti i pokrevní spřízněnost, která mě s ním spojuje...

2

Prostředí, v kterém jsem trávil chlapecká léta, bylo veskrze ruské.

Vezměme si třeba Stanovou. Později jsem se tam byl několikrát podívat a plně se přesvědčil, že tam už dávno žádní loupežníci nejsou. Nicméně jsem si na tu vesnici nikdy neutvořil jednoznačný názor, pořád se mi zdálo, že tamní obyvatelé nemají jen tak pro nic až po naše dny pověst rozených zločinců. A potom – ten neblaze proslulý stanovský Dolík. Silnice se u Stanové svažovala do úžlabiny, poměrně dost hluboké. Říkalo se tam V Dolíku, a ta končina vzbuzovala takřka pověrečný strach v každém opozdilem cestujícím, a to v kteroukoli roční dobu, a taky já jsem zamlada nejednou zakusil ten typicky ruský strach, když jsem kolem Stanové jezdíval. Na Černavské cestě bylo mnoho a mnoho zlopověstných zákoutí – takových, co tam za starých časů vždycky ve smluvenou hodinu vycházeli z tajných skrýší na silnici švarní mládenci, hned jak citlivým sluchem zachytili v nočním tichu vzdálený nárek rolníček anebo drkot prostého selského vozu. Ale stanovský Dolík byl nejznámější. V noci se člověku v jeho blízkosti vždy bezděčně tajil dech a těžko říci, co bylo horší, zda prásknout do koní a tryskem uhánět, anebo jet krokem, aby vám neušel nejmenší zvuk. Pořád jsem to v duchu viděl: než se naděju, budou tady, pomalu půjdou napříč cesty proti mně, v rukou sekyrky, každý hluboko pod pasem pevně stažený, čepice naražené do pichlavých očí, pak najednou zůstanou stát a tlumeně, přehnaně klidně poručí: „Okamžik počkejte, milostpane...“ A co by bylo příšernější? Slyšet ten rozkaz v odevzdaném mlčení, v tichém přítmí nočních letních polí, anebo v hukotu zimního větru, oslepujícího bílou vánicí, či

snad pod studenými, hrotitými podzimními hvězdami, v jejichž přísvitu je mrtvá černá země viditelná do daleka a kola vašeho vlastního povozu tak děsivě rachotí po zchladlé, na kámen ztuhlé cestě?

Hlavní silnici protínala za Stanovou silnice nová, a byla tady hlídka a závory. Muselo se tu zastavit a čekat, až ze smutečně pruhované budky vyjde voják a uvolní stejně pruhovaný příčný trám, a ten se pak na řinčícím řetěze pomalu vytáhne ohlavím vzhůru (a za to se musel eráru odvádět poplatek dvě kopejky, což všichni cestující pokládali za surové okrádání). Dál vedla cesta podle starobylé Běglé Slobody, potom kolem nedohledných bažin a kališť, majících nepředstavitelně pohoršlivý název, a konečně silnicí mezi věznicí a prastarým klášterem. Město bylo pyšné na svou starobylost a mělo na to právo: bylo vskutku jedním z nejstarších ruských měst, leželo uprostřed nedohledných černozemních polí lesostepi, na té osudové hranici, za níž se kdysi prostíraly končiny divoké a neobeznané, a za časů vladimírského a rjazaňského knížectví přináleželo k nejvýznačnějším oporám Rusi, které podle slov letopisců první vdechovaly bouři, prach a chlad zpod hrozných asiatských mraků, které se nad ní neustále stahovaly, první viděly zář strašných nočních i denních požárů jimi zažehovaných, první ohlašovaly Moskvě blízkou pohromu a první za ni obětovaly své životy. Svého času město zajisté zkusilo jak náleží: ve století tom a tom je vyplenil jeden chán, v tom a tom další, v tom a tom třetí, tehdy a tehdy je zpustošil velký oheň, tehdy a tehdy hlad, tehdy a tehdy mor a zemětřesení... Hmotné historické památky si ovšem za těchto okolností nemohlo uchovat. Ale starobylý ráz byl na něm přesto hodně patrný, projevoval se v zakořeněných životních zvyklostech středního stavu, v bujnosti a pěstních zápasech mezi lidmi z předměstí, totiž obyvateli Černé Slobody, Zářečí

a Turkménie, čtvrti rozložené nad řekou na žlutých skaliscích, z kterých prý se kdysi zřítil i se svým turkmenským ořem jakýsi tatarský kníže. A těch vůní a pachů po celém městě! Málem už od mýta, odkud se teprve nejasně rýsovalo se všemi svými nesčíslnými kostely, jiskřícími v dálce na obrovské nížině, bylo cítit různé ty pachy. Nejdřív přišla bažina s pohoršlivým názvem, potom jirchárny, pak sluncem rozpálené střechy s plechovou krytinou, potom náměstí, kde v trhové dny tábořili vesničané, kteří sem přijížděli za obchodem, a dál – to už se všecky ty vůně a pachy ani nedaly rozpoznat. Bylo v tom zkrátka všechno, co patří k starému ruskému městu...

3

Na gymnáziu jsem strávil čtyři roky. Byl jsem na bytě a na stravě u měšťana Rostovceva, žil jsem tam v malých a chudých poměrech. Do jiného prostředí jsem neměl přístup, ježto boháči o podnájemníky a strážníky nestáli.

Úvod do toho nového života byl přímo hrozný! Už jenom to, že to byl můj první večer v městě, první po tom, co jsem byl odloučen od otce a matky, první v naprosto novém nuzném prostředí, ve dvou těsných světničkách, v ovzduší mně až nemožně cizím a vzdáleném, mezi lidmi, které jsem ovšem jakožto panský synek považoval za něco horšího a kteří přesto najednou měli nade mnou dokonce určitou moc – už to bylo strašné. Rostovcevovi měli na bytě ještě jednoho chlapce, stejně starého se mnou, mého spolužáka. Byl to nemanželský syn jistého baturinského statkáře, zrzek Glebočka. Ovšem toho večera jsme ještě neměli nic společného, chlapec seděl bázlivě v koutě jako lapené zvířátko v kleci, bázlivě a zarytě mlčel, nedůvěřivě po mně pošilhával, a ani já jsem příliš nespěchal, abych se mu vnucoval se svým přátelstvím – mimo jiné taky proto, že mi připadal trochu jiný než ostatní hoši. Radši od něho dál, říkal jsem si. Věděl jsem totiž už v Kamence, že budeme spolu bydlet, a jednou jsem zaslechl, jak nelichotivě se o něm vyjádřila naše chůva, majíc na mysli jeho nelegitimní původ. A venku bylo jako naschvál pošmournou, kvečerou začalo poprchávat, nekonečná kamenná ulice, na kterou jsem viděl okýnkem, byla mrtvá, pustá, jen za plotem protějščího domu na skoro holém stromě seděla shrbená vrána a křechovitě, zlověstně krákala. Na vysoké zvonici, která v dálce za střechami s upráše-

nou plechovou krytinou strměla k nevlídné tmavnoucí obloze, tam každou čtvrt hodinu cosi jemně, tklivě a přesmutně cinkalo a vyhrávalo... Otec by za takového večera okamžitě nařídil, aby se rozsvítilo, poručil by si čaj, nebo by dal o chvilku dřív prostřít k večeři. „Tyhlety zatracené melancholické nálady nesnáším!“ Ale tady se nerozsvěcelo, ani se tu nesesadlo ke stolu, jak se komu namanulo – všechno zde mělo svůj přesně vymezený čas. Stejně tomu bylo i nyní. Světlo se rozsvítilo, až když se docela setmelo a z města se vrátil pán domu. Byl to velký štíhlý muž snědého obličej s pravidelnými tahy, se strohým černým, stříbřitě prokvétajícím plnovousem, člověk nadmíru skoupý na slovo, přitom vždy náročný a věčně poučující, na všechno mající jak pro sebe, tak pro ostatní nezvratná pravidla, jakýsi „nikoli námi pošetilci, leč otci a dědy našimi“ jednou provždy vypracovaný patřičný životní řád, a to jak pro život rodinný, tak pro společnost. Zabýval se překupnictvím obilí a dobytka, a dlel proto často na cestách. Avšak i za jeho nepřítomnosti v jeho domácnosti, v jeho rodině (skládající se z hodné hezké ženy, dvou způsobných děvčátek s buclatými nahými krčky a šestnáctiletého syna) neměnně panovalo, co bylo ustanoveno jeho přísným ušlechtilým duchem: mlčenlivost, pořádek, příčinlivost, předurčenost každého konání, každého slova... Nyní za toho smutného soumraku seděla domácí paní i dívky každá nad svou ruční prací a napjatě ho očekávaly k večeři. A sotvaže venku bouchla vrátka, hned všechny mírně stáhly obočí.

„Máňo, Ksjušo, běžte prostřít,“ potichu řekla hospodyně. Vstala a šla do kuchyně.

Pán vstoupil, v předsínce si sundal čepici a pláštěnku a nechal si jen dlouhou krojovou vestu, která spolu s vyšívanou ruskou halenou a pěknými holínkami z teletiny obzvlášť zdůrazňovala jeho typicky ruský ztepilý zjev. Prohodil cosi zdrženlivě vlídného

k ženě, potom si pečlivě umyl ruce pod mosaznou nádržkou zavěšenou nad džberem v kuchyni, důkladně si je promnul a setřepal z nich vodu. Ksjuša, mladší dcerka, stála se sklopeným zrakem vedle něho a podávala mu dlouhý čistý ručník. Rozvážně si utřel ruce, s ponurým úsměvem jí přehodil ručník přes hlavu (potěšeně se při tom zarděla), šel do pokoje a přesnými a půvabnými pohyby se několikrát pokřižoval a uklonil se před zasklenou rohovou skříní se svatými obrazy...

Má první večeře u Rostovců se mi také vryla nesmazatelně do paměti, a to nejen proto, že se skládala z jídel pro mne velmi zvláštních. Nejdřív přišla na stůl praženka, potom na dřevěném kole naskládané šedé strupaté dršťky, které si domácí pán bral rovnou rukama, krájel a drobil, k nim jsme měli nasolený meloun a ke konci přišla pohanková kaše s mlékem. Ale to všechno by ještě tolik nevadilo. Horší bylo něco jiného. Poněvadž jsem si vzal jenom praženku a meloun, pán domu si mě párkrát změřil a potom řekl suše:

„Musíte si zvykat, panáčku. My jsme lidi obyčejný, vedem to po našem, na rozhazování, na mlsoty si nepotrpíme...“

Zdálo se mi, že poslední slova vyřkl skoro nadutě, pádně a důrazně, a v tom okamžiku na mě poprvé začišelo, čeho jsem tak vrchovatě užil v městě později. Byla to pýcha.

Pýcha zaznívala z Rostovcevojých slov vůbec převelice často. Proč pýcha? Zajisté proto, že my Rostovcevoji jsme Rusové, praví Rusové, že vedeme ten docela svérázný, prostý, napohled skromný život, jenž je vlastně tím opravdu nefalšovaným ruským životem a nad nějž není ani nemůže být, neboť je přece skromný jenom napohled, kdežto ve skutečnosti plyne v hojnosti jako nikde jinde, je zákonitým výplodem odvěkého ducha ruské říše, a Rusko je ze všech zemí na světě nejbohatší, nejmocnější, nejspravedlivější a nejlepší. Vyznačoval se snad tou hrdostí jediný Rostovcev? Shledal jsem později, že byla vlastní mnoha a mnoha lidem, a dnes zas vidím ještě něco jiného. Tenkrát totiž byla dokonce jistým dobovým příznakem, byla za oněch časů zvlášť nápadná, a to nejen v našem městě.

Kam se poděla potom, když Rusko hynulo? Proč jsme neuhájili vše to, co jsme tak hrdě označovali za ruské, co v nás budilo – dalo by se říci – tak pevné přesvědčení o vlastní síle a spravedlnosti? Tak či onak vím bezpečně, že jsem vyrůstal v údobí největšího rozmachu ruských sil i jejich nesmírného uvědomění. Okruh mých chlapec-kých pozorování byl zcela omezený, a nicméně to, co jsem tehdy pozoroval, bylo, opakuji, příznačné. Skutečně jsem posléze zjistil, že Rostovcev se svými výroky zdaleka není výjimkou, ustavičně jsem slyšel ty líčeně přeskromné řeči (my holt ze sebe nic neděláme, u nás dokonce i zeměpán nosí prachspřsté namaštěné holínky), a dnes už nepochybuji, že byly velmi charakteristické nejen pro naše město, ale pro tehdejší ruské smýšlení vůbec. V projevech tohoto smýšlení bylo arci leccos vypočítáno na efekt – tak například se předváděl kdejaký svérázný krajan na kdejaké křižovatce, sotvaže zdálky za-

hlédl na druhém konci ulice kostel; smekal čepici, žehnal se křížem a divže nepoklekl. Takoví lidé co chvíli vypadli z role, slova se za-
časté rozcházela s životem, nezřídka bývala jedna nálada nahrazena
náladou jinou, protichůdnou. Ale co tedy vlastně převládalo?

Rostovcev jednou ukázal na okenní rám, na kterém byly jakési
poznámky křídou.

„Kampak na nás se směnkama! To nejni nic pro nás. Za starých
časů o nich žádný nikdá neslyšel, obchodník si pěkně psal, co mu
kdo dluží, asi na tenhle způsob, jako je to tadyhle, obyčejnskou
křídou na futro. Když dlužník nedodržel termín poprvně, obchod-
ník ho zdvořile upomenul. Když se to opakovalo ještě jednou, tak
ho varoval, hele, ne abys zapomněl ještě potřetí, nebo ti smažu
tu tvoji čárku. To by ses pak musel setsakramentsky stydět!“

Lidí Rostovcevova typu bylo ovšem málo. Podle druhu zaměstná-
ní to byl „hamoun“, jenže samozřejmě se za hamouna nepovažoval,
ba ani se za něho považovat nemusel. Poctivě si říkal prostě obchod-
ník a nemohli bychom ho házet do jednoho pytle nejen s ostatními
hamouny, ale ani ne s většinou našich měšťanů. Chodíval občas za
námi podnájemníky a někdy se zčistajasna s nepatrným úsměvem
zeptal:

„Hele, a nemáte uloženou nějakou básničku?“

Říkali jsme:

„Máme.“

„A kteroupak?“

Drmolili jsme:

„Tichý strážce měsíc nebe obchází – Na okénkách světnic ledné
obrazy...“¹²

12 Z básně *Chalupa* od N. P. Ogarjova (1813–1877). Překlad Tatjany Haškové.
Pozn. překl.

„No, tohle mi ňáko nejde dohromady,“ řekl. „Tichý strážce měsíc nebe, tomu dost dobře nerozumím.“

Ani my jsme nerozuměli, poněvadž jsme vždy jaksi zapomínali udělat za slovem měsíc pomlčku. Opravdu to pak nešlo dohromady. Nevěděli jsme, co říct, a bytný se už zase ptal:

„A co ještě?“

„A pak ještě: V chladivém stínu starého dubu ptáček zpěváček rád si vždy hoví, pokojné přístřeší vzdálené bouřím, klid a mír nalézá ve větnoví...“¹³

„No, tohle docela ujde, je to takové milé. Ale kdybyste mi přednes tamtu o těch službách božích a pak Pod klenbou blankytu.“

Rozpačitě jsem začal:

„Přijď jen, ty váhavý, volá zvon k noční mši, přijď jen, ty jásavý, modlitba povznáší...“¹⁴

Poslouchal s přivřenýma očima. Potom jsem říkal verše od Nikitina: „Pod klenbou blankytu, do dále, do šíra, obrovská ruská step kol mne se prostírá...“¹⁵ Bylo to zanícené rozmáchlé líčení rozlehlých prostorů, rozmanitého obrovského bohatství, sil a počínů ruské země. A když jsem dospíval k majestátnímu a radostiplnému závěru, k vyústění celého líčení: „Sláva ti, vlasti má, vševládná, vznešená!“ – svíral Rostovcev čelisti a bledl.

„Tomuhle říkám báseň!“ pravil otvíraje oči. Nutil se ke klidu, a už vstával a měl se k odchodu. „Tohleto by se měl každý důkladně naučit! A přitom, když tak člověk uváží, kdo to složil! Našinec, z našeho stavu, náš rodák!“

13 Patrně z dobové čítankové básně. Překlad Taťjany Haškové. Pozn. překl.

14 Z poémy *Tulák* od I. S. Aksakova (1823–1886). Překlad Jana Zábrany. Pozn. překl.

15 Z básně *Rus* od I. S. Nikitina (1824–1861). Překlad Taťjany Haškové. Pozn. překl.

Ostatní „lidi z branže“, ať už obchodovali ve velkém či v malém, byli, znova to opakuji, jiného ražení než Rostovcev, povětšinou měli na jazyku med a v srdci jed. Provozovali často vyloženou zlodějnu, „koukali, kde se dá co trhnout“, šidili na míře a na váze jak podvodníci nejhrubšího zrna, docela nestydně lhali a křivě se zaklínali, vedli si nechutně a hrubě, vzájemně se pomlouvali, naparovali se jeden před druhým, vzájemná nevraživost a závist na každém kroku z nich jenjen sršela, obecním bláznům, blbečkům a mrzákům, jichž se po městě potloukalo ažaž, se posmívali nepředstavitelně krutě a mrzce, na venkovany pohlíželi s neskrývaným hlubokým opovržením a „šulili“ je přímo ďábelsky směle, mazaně a s ďábelskou rozkoší. Celkem vzato ani další Rostovcevovi spoluobčané nebyli žádná nevinátka – všichni víme, co byl zač a kdo je to ruský úředník, ruský nadřízený, ruský měšťák, ruský rolník, ruský dělník. Ale měli přece i své dobré stránky. A pokud jde o vlastenec-kou pýchu, o hrdost na vše, co je ruské, bylo jí, znova to říkám, až nadbytek. A jestliže Rostovcev v přemíře národního sebevědomí zbledl pokaždé, když opakoval Nikitinovo zvolání „Sláva ti, vlasti má!“ – nebyl sám, leckomu se dělo podobně, ať už za řeči o Skobelevovi, o Čerňajevovi, o caru Osvoboditeli anebo v katedrále při zádušní modlitbě za „bohulibého, velemocného, vznešeného našeho panovníka Alexandra Alexandroviče“, kteroužto modlitbu pronášel hřímavým hlasem zlatovlasý, zlatotkaným rouchem oděný jáhen – to pak kdekdo takřka jat hrůzou nenadále zřel, jaké vskutku nezměrné říši rozličných krajů a národů, jakému nepřebornému bohatství a obrovským silám životním, silám „míru a požehnání“ vévodí ruská koruna.

Mé studentské začátky byly tak hrozné, že to předčilo všechno očekávání. První večer ve městě jsem si už říkal, že je konec všemu. Ale snad ještě hroznější bylo, že hned potom jsem se velmi rychle odevzdal svému osudu a můj život pak plynul jako celkem běžný život gymnazisty, nepočítáme-li mou nezcela běžnou citlivost. Ráno, kdy jsme šli s Glebočkou prvně do gymnázia, svítlo slunce, a už to stačilo, abychom měli veselejší náladu. Navíc jsme byli oba jak ze škatulky. Všecko zbrusu nové, bytelné, šikovné, až se na to srdce smálo: nablýskané vysoké botky, dlouhé kalhoty ze světle šedého sukna, modré stejnokrojové kabátky se stříbrnými knoflíky, skvostné modré čapky na vymydlených ostríhaných hlavách, vrzavé a čerstvou kůží vonící brašny, v kterých ležely teprve včera koupené učebnice, penály, tužky, sešity... A potom gymnázium, pronikavě a svátečně svítící novotou. Uklizený dlážděný dvůr. Okenní tabulky i mosazné kliky u domovních dveří se blýskají v slunci. Rozlehlé a čisté, přes léto vymalované chodby, světlé učebny, dvorany i schodiště hlaholí ozvěnou. Halasný pokřik a povyk obrovského mladistvého houfu, který sem vtrhl po letní přestávce nějak zvlášť rozjařen. Obřadný slavnostní ráz první modlitby před vyučováním ve školní aule, poprvé nástup do dvojic a pochod do jednotlivých tříd (s opravdickým vojákem, penzionovaným kapitánem v čele – statečně mašíruje před námi a dává povely), potom první bitka o místa v lavicích, a konečně se ve třídě poprvé objevuje profesor. Frak s krovkami, blýskající skla, poněkud udivené zraky, zakroucená bradka, aktovka pod paží... Za pár dní jsem ve školním prostředí zdomácněl, jako kdybych se v něm pohyboval odjakživa. A tak ubíhaly dny, týdny, měsíce...

Učení mi nedělalo potíže. Prospíval jsem jenom v předmětech, které se mi jakžtakž zamlouvaly, kdežto v ostatních se mi dařilo průměrně, a to mě ještě zachraňovala jen moje pohotovost, pokud ovšem nešlo o něco mimořádně nenáviděného, jako byly například aoristy¹⁶. Ze všech těch věcí, kterým nás ve škole učili, byly nám tři čtvrtiny dočista k ničemu a v našich myslích nezbylo po nich ani památky. Vyučovalo se tupou, bezduchou metodou. Naši profesori byli vesměs tuctoví, bezvýznamní lidé, od nichž se výrazně lišilo několik divných patronů, kteří ovšem sloužili žákům za terč všemožných posměšků, a pak ještě dva nebo tři skuteční blázni. Ten jeden byl zjev věru prazvláštní. Byl strašný nemluva, trpěl fobií před nečistotou všednodenního života, před lidským dechem či dotekem, chodil vždy středem ulice, a ve škole, hned jak si stáhl rukavičky, už honemhonem vytahoval kapesník a jenom s jeho pomocí dokázal vzít za kliku u dveří nebo uchopit židli za katedrou. Byl to úplný skrček, přitom měl nádherné dozadu shrnuté kaštanové kadeře, krásné bílé čelo, překvapivě jemné tahy v bledém obličejí a strnulé, tmavé, někam do prázdna, do neurčita truchlivě a němě upřené oči...

Co bych měl ještě povědět o svých školních létech? Za tu dobu se z malého chlapce stal výrostek. Ale jak vlastně se udála ta proměna, jen sám Pánbůh ví. Navenek ovšem plynul můj život značně jednotvárně a šedivě. Pořád jenom to chození do školy, věčně stejné soužení a mrzutosti s přípravou na zítřek, věčně stejné nepřetržité těšení se na příští prázdno, věčně stejné počítání dnů zbývajících do Vánoc či do letních prázdnin – už aby to honem uteklo!

16 Nesložený slovesný tvar k vyjádření minulého a dokonavého děje v některých jazycích (například ve staré řečtině a ve staroslověnštině). Pozn. překl.

Záříjový večer. Toulám se nazdařbůh po městě, protože mne se přece nikdo neopovází nutit násilím do učení a tahat mě za uši jako Glebočku, který se pořád víc a víc zatvrzuje, a proto je z něho čím dál horší lenoch a paličák. V srdci mi hlodá žal, že léto tak rychle uteklo, a já bláhový si myslel, že potrvá nekonečně, a sliboval si od něho splnění svých nespočetných skvělých plánů. Trápí mě, že jsem sám uprostřed cizoty, že o mě nedbá nikdo z těch všech, co tu jdou nebo jedou po ulici, prodávají na trhu, postávají u krámků... Každý má své zájmy, všichni vespolek si mají co říci, všichni mají svůj zaběhlý život dospělých lidí – ne jako smutný opuštěný studentík, který se na něm dosud nijak nepodílí. Město je k prasknutí nabito bohatstvím a spoustou lidu; vlastně si pořád žije blahobytně, jak je rok dlouhý obchoduje s Moskvou, s Volhou, s Rigou, s Revalet, teď však je ještě o hodně bohatší. Od rána do večera sem venkov sváží veškerou svou sklizeň, od rána do večera se po celém městě nakupuje obilí, tržiště a náměstí jsou doslova zavalena haldami rozmanitých pozemských plodů. Co chvíli potkáváte sedláky, kteří chvátají prostředkem jízdny dráhy za hlasitého hovoru, tak jako spokojení lidé, jimž nastala chvílka oddechu, konečně už si v městě všechno vyřídili, už si trochu přihnuli a teď cestou ke svým vozům hledí narychlo polknout nějaké to sousto. Za živého rozhovoru krácejí po chodnících také ti, kdo tyto sedláky po celý den zpracovávali – osmahlí, zaprášení, vždy čiperní překupníci, kteří hned časně ráno vycházejí do města vesničanům naproti, vzájemně si je přetahují a pak si je odvádějí na jednotlivá tržiště a do skladišť. Taky si teď udělali volno a míří

do hospod na čaj. A Dlouhá ulice, rovná jak šňůra, ta ulice vedoucí za město, k věznici a ke klášteru, tone v prachu a v oslnivé záři slunce, zapadajícího zrovna tam, kde Dlouhá ústí, a tím prašným zlatem se valí proud chodců i povozů vracejících se z klusáckých dostihů, jimiž město rovněž proslulo. A těch frajerů tady, samých písařů a obchodních příručích, těch slečinek jak ze žurnálu vystřižených, těch čerchmantsky elegantních otevřených kočárů, v kterých se ukazují v celé své kráse sádelnatí páni obchodníci s mladičkými manželkami po boku a pyšně řídí svá klusácká spřežení! Z katedrály už mezitím zvoní na nešpory a důstojní vousatí kočové vezou v bytelných pohodlných koleskách, vypasenými valachy tažených, obstárlé obchodnické paničky. Každá z nich třímá voskovou svíci a všechny zarážejí buď žlutavou odulostí a hojnými skvosty, anebo mrtvolnou bledostí a hubeností...

Státní svátek. V katedrále se koná slavnostní mše. Čekáme shromáždění na školním nádvoří a náš kapitán, dřív než dá povel k odchodu, nám překontroluje každý knoflík. Profesori mají stejnokroje, řády, třírohé klobouky. Za pochodu ulicemi s potěšením zjišťujeme, že kolemjdoucí v nás vidí cosi erárního, skoro vojenského, co se bezprostředně zúčastňuje celé té parády, jíž má být oslaven dnešní den. Ke katedrále se ze všech stran scházejí a sjíždějí další „resorty“, to znamená další uniformy, řády, třírohé klobouky, tučné epolety. Čím blíže k chrámu, tím jasnější, pádnější, hutnější a slavnostnější je hlas chrámového zvonu. Ale už je tu chrámové schodiště. „Smeknout!“ Nastává tlačence, řady se rozpadávají, až konečně vstupujeme chladivým majestátem široce rozpjatého portálu a hřímavá skupina zvonů teď duní a hučí už tlumeně přímo nad našimi hlavami, a velkoryse a milostivě i stroze zároveň nás vítá, přijímá nás a obestírá. Těch nespočetných zástupů, té hřmotné nádhery, jíž se skví oltář, odshora až dolů

zlatem zaplavený, zlaté ornáty kněží, plápolající svíce i všemožní hodnostáři, tísňící se u stupňů kněžiště pokrytého rudým suk-
nem! Pro chlapecké srdce nebyl to všecko zrovna nejlehčí zážitek. Hlava se mi motala z nekonečně dlouhých pompézních bohoslužeb, ze všech těch epištol, kadidlového dýmu, přenášení nejsvětější svátosti oltářní, z toho, jak kněží vycházeli z oltáře a vraceli se k němu, z burácivé vřavy basů a lahodného pianissima altů na kůru, rafinovaně hýřícím mohutností i něhou, dělalo se mi mdlo z příšerného horkého návalu velkých těl, ze všech stran na mne namačkaných, z pohledu na horu masa, už na pohled děsivě sví-
ranou krátkým mundúrem a stříbrným opaskem – to byl vrchní policejní komisař, tyčící se přímo nade mnou...

Večer o těchto svátcích město purpurově plálo, na chodnících čadily a čpěly ohně v stejnoměrně rozestavených talířích, budovy vyzdobené vlajkami svítily do tmy průsvitnými rudými iniciálami a korunami – mezi mými prvními městskými dojmy je to jeden z těch nesmazatelných. V městě se tenkrát pořádaly velké slavnos-
ti. A pak Rostovcevových chlapec (taký chodil na gymnázium, do sexty) vzal jednou mne a Glebočku na takovou lidovou veselici do městských sadů. Uvedly mě tam v úžas nesčíslné, stěsnané a pro-
to jen zvolna hlavním stromořadím postupující davy, které byly cítit prachem a lacinou voňavkou. A na konci stromořadí v mušli, barevnými světýlky rozjiskřené, vyluzovala roztoužené valčíkové melodie a vřeštěla a hřměla na všechny mosazné trumpety a tympá-
ny vojenská kapela. V té aleji Rostovcev náhle stanul. Srazil se totiž tváří v tvář s hezkou slečnou, která šla s kamarádkami proti nám. Začervenal se, v žertu scvaknul podpatky a zasalutoval, přičemž se dívčin obličej pod apartním kloboučkem rozzářil v neskrývané radostném úsměvu. Uprostřed velkého záhonu na prostranství před hudbou tryskala bohatě rozvětvená fontána a zkrápěla ten

záhon chladivou prškou. Navždy mi utkvěl v paměti svěží chlad vodotrysku i kouzelná vlhá vůně postříkaných květín, kterým se – jak jsem zjistil později – říkalo docela obyčejně tabák. Obojí mi utkvělo v paměti proto, že ta vůně mi splynula s milostnou touhou, kterou jsem pak poprvé v životě sladkobolně stonal několik dní. To ona, ta maloměstská slečna způsobila, že se dodnes nemohu ubránit vzrušení, když vdechuji vůni „tabáku“. A přitom nikdy neměla potuchy ani o mé existenci, ani o tom, jak jsem po celý život vzpomínal čas od času na ni, svěží chlad vodotrysku i na zvuky vojenské hudby, kdykoli jsem vdechl tu vůni...

A už tu máme první chladna. Chudokrevné, olověné, smírné dny pozdní jeseně. Město si vsadilo vnitřní okna, topí v kamnech, teplo se obléklo, opatřuje si všechny náležité zásoby na zimu a už se těší na zimní pohodu a radostně si znova a znova uvědomuje tradiční životní řád, který je mu dán po staletí – pravidelné opakování ročních období a zvyků.

„Divoké husy už táhnou,“ radostně hlásí Rostovcev. Přichází domů, má teplý kabát i teplou čepici, a přináší zvenku zimní povětrí. „Zrovínka jsem jich viděl celý klín... Koupil jsem od jednoho sedláka dvě fůry zelí, za chvilku tu s ním bude, tak dohlídni, maminko, až ho budou skládat. Zelí hotová pohádka, jedna hlávka jako druhá...“

A mně je najednou hezky u srdce a tolik, tolik smutno. Odkládám Waltera Scotta, vypůjčeného ze školní knihovny, a hroužím se do myšlenek. Rád bych pochopil a vyjádřil, co se děje v mém nitru. V duchu vidím město, rozhlížím se po něm. Tam u jeho bran stojí prastarý klášter... Všeobecně se povídá, že tam má každý mnich v každé cele za svatým obrazem i kořaličku a salám. Glebočka je moc zvědavý, jestli mniši nosí pod kutnou kalhoty, a já zas si při představě kláštera vzpomínám na to chorobně vzrušené období, kdy jsem držel půst, modlil se, chtěl se stát světcem... A nadto, nevím proč, ale sužují mě představy o jeho dávné minulosti, o tom, jak jej kdysi nejednou obléhali, ztékali, vypalovali a vylupovali Tataři. Tuším za tím něco krásného, co zoufale toužím pochopit a vyjádřit veršem, básnickou stylizací... Když potom půjdeme od kláštera Dlouhou ulicí zpět do města, budeme mít po levici ubo-

hé špinavé ulice vedoucí dolů k roklinám, k smrdutému přítoku naší řeky, v kterém se máčejí a puchří kůže. Přítok je mělký, dno má úplně zasuté pod černými vrstvami, na březích se vrší celé haldy něčeho šedohnědého, co vydává pronikavý kořený pach, a táhnou se tam skrz naskrz prosvítající černé sruby, kde se ty kůže suší a vydělávají, kde v obrovském počtu pracuje, rámusí, kouří a pustě nadává nějaké strašné lidské plemeno, samí statní, nemožně usmolení a drsní chlapi... I tohle jsou velice starobylé končiny, může jim být dobrých tři sta čtyři sta roků, a já mučivě toužím povědět, vymyslet si také o nich, o těch ohavných končinách něco čarokrásného... Dál za přítokem je Černá Sloboda, Turkménie, skalnaté srázy, na nichž je Turkménie rozložena, a řeka, tisíce a tisíce let pod nimi plynoucí k dálnému jihu, až k dolnímu povodí Donu, řeka, v které kdysi zahynul mladý tatarský kníže. Také o něm bych si moc rád něco vymyslel a vyprávěl o tom ve verších. Byl prý ztrestán zázračným obrazem Matky Boží, podnes uchovaným v našem nejstarším kostele vůbec, v tom co stojí nad řekou zrovna naproti Turkménii. Před tím památným svatým obrazem hoří věčné světlo a vždycky zde klečí na modlitbách nějaká žena v tmavém šátku, tiskne na čelo do špetky složené prsty a naléhavě a truchlivě upírá zrak na snědě zlaté, v teplém světle lampiček matově lesklé obložení, jehož otvory je vidět úzké černohnědé dřevo pravé ruky přitisknuté na prsa a o něco výše neveliký, stejně tmavý středověký obličej, bolestně a v pokoře k levému rameni skloněný pod stříbrnou krajkovou, paprskovitou svatozáří, posázenou drobně a pestře jiskřícími démanty, perlami a rubíny... A na nížině za řekou, za městem, tam se větví do všech stran Zářečí. Úplně samostatné město a hotové království železnic, kde ve dne v noci důtklivě a vábivé, smutně i rozverně volají na sebe v mrazivém zvonivém vzduchu lokomotivy a rozechvívají

touhou po dálkách, za nimiž nyní táhnou pod šerou studenou oblohou hejna husí. Nádraží taky vzrušuje svými vůněmi (horkého pečiva, čaje, kávy), smíšenými s pachem kamenouhelného kouře, to jest pachem lokomotiv, které se z něho ve dne v noci rozbíhají do všech koutů Ruska...

Mám v paměti dost a dost takových dnů, chudokrevných, krátkých, sladce a smutně trýznivých v domácí idyle i v blouznění o dávné minulosti města či o širých podzimních prostorách, odtud viditelných. Opravdu nekonečně se vlekl ty dny uprostřed školní šedi na gymnáziu, kde jsem nuceně poznával vše, co prý jsem nezbytně potřeboval znát, a v tichu dvou teplých měšťanských světniček, jejichž klid a mír prohlubovalo nejen dřímotné tikání budíku na prádelníku paní bytné, přikrytém hedvábnou dečkou, ale i nepatrný klapot paliček v rukou Máni a Ksjuši, celý den vysedávajících nad prací... Ty dny míjely pomalu, jednotvárně, a pak najednou jako když utne. To když někdy za nějakého zvlášť smutného soumraku znenadání bouchla venku vrátka, potom dveře na chodbě, dveře v předsíni a – náhle se na prahu objevil otec v ušaté kožišinové čepici a v rozhaleném kuním kožichu a já mu bouřlivě padl kolem krku, přísál se na jeho milé vlahé rty pod zamženým studícím knírem a pln nadšení si uvědomoval: bože, jak úžasně se liší od všech lidí z celého města, jak je docela, docela jiný než všichni ostatní!

Naše ulice vedla přes celé město. V naší čtvrti byla pustá, liduprázdná, zděné živnostnické domy, které ji zde tvořily, vyhlížely neobydlené. Zato její prostřední část byla velice rušná, tady k ní přiléhalo tržiště a byly tu všechny náležitosti, totiž hostince, krámy a stánky, prvotřídní obchody a prvotřídní hotely, mimo jiné i ten co stál na rohu Dlouhé – Panský dvůr. Nadarmo se tak nejmenoval, bývali v něm ubytováni výlučně statkáři, okny suterénu stoupaly nasládlé restaurační kuchyňské výpary, chodci zde mohli zahlédnout i kuchaře v bílých čepicích a zasklenými dveřmi u hlavního vchodu bylo vidět široké schodiště pokryté rudým sukem.

Otec za mých studentských let prožíval období svého posledního vzepětí. Když jsme se přestěhovali do Baturina, otec je zastavil a Kamenku prodal (prý veden rozumovou finanční úvahou), mohl se tedy opět považovat za bohatého pána, za pobytu v městě opět bydlíval výhradně v Panském dvoře a pokaždé si najímal nejlepší pokoj. A tak, kdykoli přijel, unikal jsem z domácnosti od Rostovcevových na dva tři dny do zcela jiného světa, opět se ze mne na čas stával panský synek, na kterého se každý usmíval a kterého všichni uctivě zdravili, ať už to byli ti „na štaflu“ před hlavním vchodem, portýr ve vrátnici, hoteloví sluhové anebo pokojské, či sám hladce vyholený Michejič ve volném fraku s bílou vázankou, bývalý nevolník hrabat Šeremetjevů. Za svůj život užil kdysi dost a dost, Paříže i Říma, Petěrburgu i Moskvy, a nyní důstojně a smutně dožíval svá léta jako sklepník v zastrčeném venkovském městě, v jakémsi Panském dvoře, kde dokonce i opravdické faj-

nové panstvo si na pány už jen hrálo, kdežto ostatní byli obyčejní snobíci a zbohatlíci, jak jim říkal, lidé vyznačující se přepjatě velkopanskými móresy, povážlivě nezřízenými nároky a hlubokými, spíše vypitými než urozenými hlasy.

„Poklona, uctivost, milostpane,“ volali jeden přes druhého fiakristé před hotelem. „Mám na vás počkat? Nepojedete náhodou večer do cirkusu?“

Otec si byl zajisté dobře vědom, jak je ošidné, když tady ze sebe pořád ještě dělá někdejšího boháče, ale to volání ho přece jen těšilo, a tak si zamlouval povoz, ačkoli před hotelem vždýcky bylo fiakrů a drožek habaděj, takže nemělo smysl platit za čekání.

A za zasklenými dveřmi hlavního vchodu bylo teplo, zářilo tam jemně dráždivé světlo silných lamp, rázem to na mě dýchlo noblesou, jakou vynikají staré venkovské hotely pro šlechtu, která zde pořádá sjezdy a valné hromady. Z chodby v přízemí, vedoucí do restaurace, zazníval hlasitý hovor a smích, kdosi tam volal: „Michejiči, tak přece setsakra vyříd' hraběti, že na něho čekáme!“ Na schodech do prvního patra šel proti nám a najednou zůstal stát, vyrazil výkřik překvapení, s líčenou radostí pouličil studené jestřábí oči a dvorně líbal matce ruku obr v huňatém kožiše, vypadající jako chalupník a údělný kníže v jedné osobě, a otec mu ihned v souzvuku s jeho společenskými způsoby vřele stiskl pravici.

„Navštivte nás prosím, Jasnosti! Budete nám srdečně vítáni!“

A chodbou rychle krácel mladý muž, s krátkýma nohama a dost při těle, v krojovém kabátě a batistové ruské košili, s ulízanými plavými vlasy a vytřeštěnýma jasně modrýma, vždy opilýma očima. Chraplavě a hlasitě, překotně a nejvýš familiárně (třebaže jsme vůbec nebyli v příbuzenském vztahu) volal už zdálky:

„Strýčku zlatý, tebe jsem neviděl, už ani nepamatuju! Slyšel jsem, že tu má bydlet nějaký Arseňjev, ale nevěděl jsem, jestli jsi

to ty... Dobrý den, tetinko,“ chrлил ze sebe a líbal přitom matce ruku tak příbuzensky, že jí nezbylo než políbit ho na skrář, „zdravím tě, Alexandře,“ živě se obrátil ke mně a nic mu nevadilo, že moje jméno jako vždycky popletl, „ale poslyš, z tebe už je úplný chlap! Víš, strýčku, já už tady dřepím pět dní a čekám na toho pacholka Kričevského, slíbil mi, že mi půjčí do banku, a pak si klidně ujel do Varšavy, a kdy zase bude zpátky, to je u boha... Už jsi po obědě? Půjdem dolů, je tam velká sešlost...“

Otec mu dal přátelskou hubičku a pak ho z ničeho nic, dokonce k svému vlastnímu překvapení najednou zval k sobě na oběd, táhl ho do pokoje a nesmírně rozjařen objednával u Michejiče neuvěřitelnou spoustu předkrmů, rozmanitých chodů, kořalek a vín... A ten náš samozvaný příbuzný tak strašně moc a tak hltavě jedl a pil! Tak hlasitě a nepřetržitě mluvil, vykřikoval, smál se a žasl! Ještě dnes ho slyším chraptivě provolávat pořád stejnou rozhořčenou větu:

„Ale snad by sis, strýčku, vážně nemyslel, že bych byl schopen takové ničemnosti?“

Večer jsme seděli v obrovském ledovém stanu bratří Truzziových, naplněném všemi odvěkými, pronikavými a příjemnými cirkusovými pachy. Provázení řehotem obecenstva vtrhli do manéže šašci v plandavých kalhotách, s umoučněnými tvářemi a ohnivě rudými vlasy, vyráželi papouščí skřeky a s hranou nemotorností plácali sebou v plném běhu břichem do písku, za nimi těžce klusal starý bělouš, na jehož širokanském prohnutém hřbetě jela vstoje žena s krátkýma nohama, celá obsypaná zlatými cetkami, v růžovém trikotu a s napjatými růžovými stehny pod odstávající baletní sukýnkou. Hudba bezstarostně, statečně vyhrávala Břízo, břízo zelená, fešný černovousý ředitel ve fraku, v jezdeckých botách a v cylindru stál uprostřed manéže, otáčel

se a stejnoměrně a báječně práskal dlouhým bičem, kůň ztuha, umíněně ohýbal šíji a celý schýlený šikmo k jedné straně těžce cválal po obvodě kruhu, jezdce přitom vyčkávavě pérovala, až najednou nějak krátce, koketně vzkřikla, vznesla se do vzduchu a s praskotem protrhla papírové kolo, které jí nastavili zřízenci v barevných vestách. Když se konečně jak pířko snesla z koně do zbrázděného písku manéže, předváděla úžasně graciezní purkrátka a nějak zvláštně přitom kroutila ručkama v zápěstí, potom za bouřlivého potlesku přehnaně dětsky dovádivě prchla za kulisy, a vtom hudba náhle umlkla (třebaže šašci, klátivě bloumající s výrazem obecních blbečků po manéži, krákorali: „Eště půl porrce Kamarrinskýho!“) a celý cirkus ztuhl v sladké hrůze – do manéže se vrátili zřízenci, táhnoucí za sebou obrovskou železnou klec, a za kulisami se nenadále ozval příšerný burácivý řev, jako když tam někomu přišlo děsně špatně a dávil, a poté takové mocné, královsky vznešené vydechnutí, že celý stan bratří Truzziových se otrásl v základech...

Po otcově a matčině odjezdu zavládla v městě zrovna pašijová nálada.

Podivnou shodou okolností často odjížděli v sobotu, takže jsem musel ještě ten večer do kostela. Chodívali jsme do kostelíka Povýšení sv. Kříže v jedné zastrčené uličce poblíž gymnázia.

Bože, jak nesmazatelně mi utkvěly v paměti ty smutné tiché večery pozdní jeseně tam pod tou nízkou ponurou klenbou! Byli jsme sem podle ustáleného obyčeje přivedeni ještě dlouho před začátkem bohoslužeb, a teď čekáme v napjatém tichu a šeru. Nikde nikdo, jen my a několik tmavých postav, babiček klečících tu a tam v rohu, nikde ani hlásku, jen jejich zbožný šepot a nesmělý sykot ojedinělých svící a lampiček kolem oltáře. Šero stále houstne, úzkými okny stále truchlivěji nahlíží modravý a fialový dokonávající večer... A teď už se ozvaly vláčné kroky duchovních, kteří ve svých teplých kutnách a důkladných galoších vcházejí za oltář. Ale ještě dlouho po tom trvá ticho, trvá očekávání, za královskými dveřmi, zastřenými rudým hedvábím, probíhají jakési tajemné přípravy, potom, když už se ty královské oltářní dveře otevřely (což se pokaždé děje trochu nečekaně a budí úzkost), přijde dlouhé a pokorně mlčenlivé pálení kadidla před oltářním stolem až do chvíle, než konečně vstoupí na kněžiště jáhen se zdrženlivě slavnostní výzvou: „Povznesme se!“ – než mu zevnitř oltáře odpoví pokorný a smutný předzpěv: „Sláva svaté, jednobytné, oživující a nerozdílné Trojici“ – a než se ten hlas překryje tichou souzvучnou melodií sboru: „Amen...“¹⁷

17 Zde i na všech ostatních místech opírá se český překlad pravoslavných liturgických textů o znění pořízená biskupem Gorazdem, jen v jednotli-

To vše mě tolik vzrušuje! Jsem ještě chlapec teprve dospívající, ovšem s povědomím toho všeho jsem se už narodil a v posledních letech jsem už tolikrát zažil to čekání, to napjaté ticho, jež bohoslužbám předchází, tolikrát jsem slyšel ty hlasitě pronášené závěry modliteb i nezbytně po nich následující „amen“, které je překrývá, že to všechno se stalo jaksi součástí mé duše, a ta nyní už předem uhaduje každé slovo bohoslužby a s každým z nich je v dokonalém souzvuku, spojena s ním pokrevním svazkem. „Sláva svaté, jednobytné,“ slyším povědomý milý hlas, slabě zaléhající z oltáře, a pak už po celou bohoslužbu stojím očarován.

„Pojďte, pokloňme se... Pojďte, pokloňme se... Dobrořeč, duše má, Hospodinu,“ slyším, zatímco kněz, před nímž kráčí jáhen se světlem, zvolna obchází celý kostel a mlčky jej naplňuje obláčky vonného dýmu kadidla, ukláněje se před obrazy svatých... Oči se mi zamžívají slzami, neboť nyní už vím najisto, že na zemi nic krásnějšího a velebnějšího nad toto vše není a ani být nemůže, a kdyby snad náhodou měl pravdu Glebočka, když po některých špatně oholených žácích z vyšších tříd opakuje tvrzení, že prý žádný pánbůh není, stejně se nic na světě nevyrovná tomu, co pociťuji v této chvíli, kdy naslouchám těm hlasitým modlitbám a zpěvům a pohlížím na rudá světýlka před matně zlatou přepážkou starobylého oltáře, anebo na svatého hrdinu Páně, knížete Alexandra Něvského vyznavače, v životní velikosti vyobrazeného v plné válečnické zbroji na zlaceném pilíři vedle mne, jak si v pokoře a bázni boží klade ruku na prsa a přísné zbožné zraky upíná vzhůru k nebesům...

vých případech nepatrně přizpůsobená souvislostem a potřebám kontextu. (Gorazd, biskup české pravoslavné církve, občanským jménem Matěj Pavlík, nar. 26. května 1879 v Hrubé Vrbce na Moravě. Za poskytnutí úkrytu atentátníkům na Heydricha byl 3. září 1942 odsouzen stanným soudem v Praze k trestu smrti a 4. září 1942 popraven.) Pozn. překl.

A dál a dál plyne posvátné mystérium. Královské dveře oltářní se zavírají a otvírají, aby nám připomněly naše vyhnání ze ztraceného ráje i opětné jeho spatření, znějí podivuhodné světelné modlitby, vyjadřující bolestné vědomí naší pozemské slabosti a bezmoci i naše snažení, abychom byli přivedeni na cestu Páně, kostelní klenbu ozařuje jasnější a teplejší světlo četných svící, zažehovaných na znamení lidského doufání v příchod Spasitele a naděje svítající lidským srdcím, v pevné víře v milosrdenství boží ozývají se ponížené prosby velké litanie: „Za pokoj shůry a spásu duší našich... Za mír celého světa, za blaho svatých církví božích...“ A potom zas, zase ten tichý, pokorný a vše smírně uzavírající hlas: „Neboť tobě náleží všechna sláva, čest i klanění, Otci i Synu i Duchu svatému, nyní i vždycky až na věky věkův...“

Ne, není to pravda, co jsem říkal o gotických katedrálách, co jsem říkal o varhanách. V těch katedrálách jsem nikdy neplakal tak, jako v kostelíku Povýšení svatého Kříže za těch temných pustých večerů, kdy jsem šel doprovodit rodiče a pak jsem vskutku jak pod rodný krov vstoupil pod jeho nízkou klenbu, do jeho ticha, tepla a šera, stál tam ve svém dlouhém stejnokrojovém plášťku až do únavy, naslouchal bolestně odevzdanému „Vznášej se moje modlitba“ anebo sladce pomalému „Světlo tiché – svaté slávy nesmrtelného – Otce nebeského – svatého, blaženého – Ježíši Kriste...“, opájel se vidinou jakýchsi mystických červánků, které se mi zjevovaly za zvuků „Přišedše k západu slunce a spatřivše záři večerní...“, nebo poklekal v tom tajemném a tklivém okamžiku, kdy se opět na čas rozhošťuje po celém kostele hluboké ticho, opět zhasínají svíce a hrouží jej do tmavé starozákonní noci, až potom dlouze a nesměle, sotva slyšitelně počíná odněkud zdálky jako předzvěst úsvitu: „Sláva na výsostech Bohu – a na zemi pokoj – lidem dobré vůle...“ s tím vášnivě trpkým i šťastným tříkrát opakovaným vzlykotem uprostřed: „Blahoslaven jsi, Hospodine, naučiž mne spravedlnostem svým!“

Pak si ještě pamatuji na mnoho pošmourných a nevlídných zimních dnů, na mnohé černé blátivé oblevy, kdy život v ruském maloměstě začíná být zvlášť tísnivý, kdy se každý tváří mrzutě a nevraživě (Rus bytostně podléhá přírodním vlivům!) a všechno na světě, jakož i vlastní existence, sužuje člověka svou marností...

Vzpomínám, jak někdy celé týdny zuřily bezútěšné asiatské vánice, v kterých byly městské zvonice taktak k rozeznání. Vzpomínám na třesuté tříkrálové mrazy, kdy mi tanula na mysli pradávna stará Rus a ty kruté zimy, za nichž „země pukala na sáh hluboko“. Nad sněhobílým městem, docela utonulým v závějích, tenkrát za nocí hrozivě svítilo na havraní obloze bílé souhvězdí Oriónu, po ránu na ní ledově, zlověstně blýskala dvě bledá slunce a v tuhé a zvonivé nehybnosti štiplavého vzduchu celé město zvolna a bázlivě dýmalo, vypouštějíc z komínů rudý kouř a celé svištělo a skřípělo pod kroky chodců a sanicemi... Za takových mrazů zmrzla jednoho dne u chrámových dveří bláznivá žebračka Duňa. Půlstoletí se potloukala po městě, a město ji vždy stíhalo nejkrutějším výsměchem, ale teď jí najednou vystrojilo pohřeb takřka královský...

Snad se to zdá divné, ale hned za tou událostí se mi vynořuje vzpomínka na ples v dívčím gymnáziu, můj první ples v životě. Tenkrát taky pořádně mrzlo. Když jsme se s Glebočkou vraceli ze školy domů, šli jsme schválně ulicí, kde bylo dívčí gymnázium, na jehož dvoře už zarovnávali sněhové závěje po stranách příjezdové cesty k hlavnímu vchodu a vsazovali do nich ve dvou řadách neobyčejně husté a svěží smrčky. Slunce zapadalo, všechno bylo

čisté, mladistvé a všecko růžovělo – zasněžená ulice, zasněžené tlusté střechy, zdi domů, slídivě a zlatě lesklé okenní tabulky i sám vzduch, také mladý, silný a zrovna mámivě vnikající do plic. Proti nám šly ze školy gymnazistky v kožíšcích a přezůvkách, v hezkých čapkách a čepečcích, s dlouhými stříbřitě ojínnými řasami a zářivýma očima. Některé říkaly cestou vlídně a hlasitě: „Přijďte se podívat k nám na ples!“ Rozechvívaly těmi zvonivými hlasy, probouzely ve mně první city k něčemu tomu zvláštnímu, co bylo v těch kožíšcích, přezůvkách a čepečcích, v těch něžných vzrušených tvářích, v dlouhých zamžených řasách i v prchavých žhoucích pohledech – city, osudem předurčené, aby mě v budoucnu ovládaly tak mocně...

Po plese jsem se ještě dlouho opájel vzpomínkami, a to jak na ples, tak i na sebe samého: na toho pěkně oblečeného, hezkého, svižného a mrštného studenta v novém modrém stejnokroji a v bílých rukavičkách, který se s takovým vesele junáckým mrazením u srdce mísil mezi hustý, sváteční dívčí zástup, pobíhal po chodbě, po schodech, neustále popíjel v bufetu oranžádu, klouzal mezi tanečníky po parketách sypaných jakýmsi atlasově hebkým práškem, v obrovském bílém sále zaplaveném perleťovým jasmem lustrů a naplňovaném z balkónu slavnostně hřímavými zvuky vojenské hudby, vdechoval všechn ten vonný žár, jímž plesy omamují nováčky, a byl okouzlen každým střevíčkem, který mu přišel na oči, každou bílou pelerínkou, každou černou sametkou na šíji, každou hedvábnou stuhou v copu, každými panenskými ňadry, vysoko se vzdouvajícími v sladké závratí po vířivém valčíku...

V tercii jsem si jednou dovolil odmlouvat řediteli. Málem mě za to vyloučili z ústavu. Při řečtině, zatímco nám profesor cosi vykládal, zdatně psal tučnými písmeny na tabuli a s gustem ťukal křídou, já jsem si (místo abych dával pozor) četl už posté jednu ze svých nejmilejších stránek z Odyssey – o tom, jak Nausikaa jela se služkami k řece prát roucha. Zčistajasna vešel do třídy ředitel. Míval ve zvyku chodit po chodbách a nahlížet zasklenými dveřmi. Teď zamířil rovnou ke mně, vytrhl mi knihu a vztekle křikl:

„Marš do kouta! Budeš tam stát až do konce hodiny!“

Vstal jsem a cítil už, jak blednu. Ale ozval jsem se:

„Nekřičte na mě a netykejte mi. Nejsem žádný kluk...“

Opravdu jsem už nebyl malý hoch. Rychle jsem dospíval duševně i tělesně. Nyní jsem už nežil pouhými smysly, nabyl jsem nad nimi jisté nadvlády, začal se orientovat v tom, co vidím a cítím, začal do jisté míry shlížet na okolní svět i na své zážitky z nadhledu. Così podobného jsem poznal při proměně z dítěte v chlapce. Teď jsem to prožíval dvojnásob intenzívně. A když jsme ve sváteční dny bloudili s Glebočkou po městě, neušlo mi, že jsem skoro stejně velký jako kterýkoli chodec střední postavy, že jenom jinošskou hubeností, útlostí a jemným a svěžím bezvousým obličejem se od těch chodců liším.

Počátkem září toho roku, kdy jsem postoupil do kvarty, nenadále zatoužil navázat se mnou přátelství jeden spolužák, jistý Vadim Lopuchin. Přišel jednou o velké přestávce za mnou, vzal mě za ruku kousek nad loktem a upřel na mě prázdný pohled.

„Poslyš, nechtěl bys jít k nám do kroužku? Utvořili jsme kroužek studentů z řad šlechty, abychom se už nemuseli zahazovat s kdejakým balíkem. Chápeš?“

Lopuchin byl v každém ohledu daleko starší než já, poněvadž nezbytně zůstával v každé třídě sedět, byl už jinošsky vytáhlý a přitom široký v ramenou, měl plavé vlasy, světlé oči a rašící nazlátlý knírek. Bylo na něm vidět, že už všecko zná, všeho okusil, zjevná byla i jeho neřestnost a to, že si na ní velice zakládá. Považoval ji za projev světáctví a dospělosti. O přestávkách se procházel rychle a roztržitě v zástupu svým velkopansky svižným, poněkud pérujícím a šoupavým krokem, nenuceně a klackovitě nakloněn dopředu, ruce v kapsách volných lehkých kalhot, neustále si pohvizdoval, neustále kolem sebe pošilhával s výrazem chladné a trochu výsměšné zvědavosti, když si chtěl poklábosit, šel jenom „za svými lidmi“, při setkání s třídním mu kynul jako starému známému... V té době už jsem si začínal všímat lidí, pozorovat je, moje sympatie a antipatie už se vyhraňovaly a dělily mi lidi na určité druhy, z nichž některé ve mně budily nenávist jednou provždy. Lopuchin jednoznačně náležel k těm nenáviděným. A přece jsem byl polichocen a se vstupem do kroužku jsem bezvýhradně souhlasil. Nato mě Lopuchin vyzval, abych ještě dnes večer přišel do městských sadů.

„Za prvé musíš poznat blíž některé z našich hochů,“ prohlásil, „a za druhé tě seznámím s Nalou R. Chodí teprve na gymnázium, páni rodiče ze sebe dělají náramnou honoraci, ale dceruška už má za sebou všelicos, chytrá jak ďábel, veselá jak Francouzka a dokáže vypít láhev šampaňského bez jakéhokoli cizího přispění. Maličká jak panenka, a nožku jako víla... Chápeš?“ řekl a jako vždy se mi díval do očí a myslel přitom, nebo aspoň dělal, že myslí na něco jiného.

A teď najednou se mi hned po té rozmluvě stalo něco naprosto neobvyklého. Poprvé v životě jsem náhle pojal už ne pouhý milostný cit k té Nale, jak jsem si ji představil z Lopuchinova líčení – milostný cit už docela jiný, než bylo to prchavé, smavé, tajemné a krásné něco, co na mě dýchlo kdysi dávno při pohledu na Sášku, a později při setkání mladého Rostovceva se slečnou na veselici o státním svátku – ale už se mě zmocňovalo i cosi mužského, tělesného. Jak rozechvěle jsem se těšil na večer! Už, bájl jsem si, konečně! Ale co už, co vlastně? Jakási osudová a snad už dávno toužená mez, kterou konečně musím také překročit, úděsný práh nějakého hříšného ráje... A už jsem myslel, že to všechno se stane, anebo aspoň začne ještě dnes večer. Šel jsem k holiči, ten mě ostříhal na ježka, navoněl mi vlasy a pak mi toho ježka vyčesal lojově a kořenně čpícím kulatým kartáčem. Doma jsem se skoro hodinu myl, strojl se a oprašoval si šaty, a když jsem šel do parku, cítil jsem, jak mi ledovější ruce a divoce hoří uši. V parku opět hrála hudba, z košaté vysoké fontány padala chladivá prška a květiny voněly nějak žensky nádherně v jarém a chladném vzduchu purpurového podzimního večera, ale lidí zde bylo málo, takže mi bylo o to trapnější chodit odděleně od ostatních, před zraky všech, v tom elitním „kroužku studující šlechtické mládeže“ a vést jakousi speciální šlechtickou konverzaci – a vtom jako když do mne udeří. Stromořadím rychle šla drobnými krůčky proti nám maličká položena, poloděvčátko s hůlčičkou, velice pěkně stavěná a velice vkusně a jednoduše oblečená. Když rychle došla k nám, a přívětivě jiskříc achátovými očima, nenuceně a pevně nám tiskla ruce svou malou ručkou v úzké černé rukavičce, když se rychle rozhovořila a zasmála se a přitom asi dvakrát letmo, ale zvědavě pohlédla na mne, poprvé v životě jsem tak ostře smyslově vnímal všechno to zvláštní a strašné, co je zakleto v rozesmátých

ženských rtech, v dětsky znějícím ženském hlase, v oblém tvaru ženských ramen, v útlém ženském pase, v tom nevyjádřitelném, co je zakleto dokonce v ženském kotníku, vnímal jsem to tak ostře, že jsem ze sebe nedostal ani slovo.

„Musíte nám ho, Nalo, trochu vychovat,“ řekl Lopuchin. S klidem na mě drze ukazoval a narážel na něco tak nestydatě dvojsmyslně, že mě rozrazila prudká zimnice a málem jsem zajektl zuby...

Naštěstí Nala za pár dní odjela do gubernského města, protože jí náhle zemřel strýc, náš vicegubernátor. Naštěstí ani z kroužku nic nebylo. Ke všemu se brzo nato stala v naší rodině závažná událost: byl zatčen bratr Georgij.

Ta událost omráčila dokonce i otce.

Dnes už si nikdo ani nedovede představit, jak kdysi průměrný Rus posuzoval každého, kdo se opovážoval „jít proti carovi“, jehož zjev – přes ustavičné pikle proti Alexandru II. i jeho zavraždění – pořád ještě zůstával zjevem „boha na zemi“ a vzbuzoval v mysli i srdcích hlubokou mystickou úctu. Mystický přídech mělo i slovo „socialista“ – byla v něm obsažena veliká hanba a hrůza, neboť zahrnovalo pojem všemožné zlotřilosti. Když se rozlétla zpráva, že „socialisté“ se vyskytují i u nás – bratři Rogačovovi, slečny Subbotinovy – ohromilo to naši rodinu tak, jako kdyby v kraji vypukla morová nákaza anebo biblické malomocenství. Potom se stala ještě hroznější věc. Také syn našeho nejbližšího souseda Alferova zmizel náhle z Petěrburgu, kde studoval na vojenské lékařské akademii, později se objevil ve vodních mlýnech v okolí Jelce jako prostý nakladač v lýčených střevících, v plátěné haleně a celý zarostlý, byl poznán, usvědčen z „propagandy“ – to slovo rovněž znělo velice hrůzostrašně – a uvězněn na Petropavlovské pevnosti. Náš otec zdaleka nebyl nevzdělanec ani zaostalec a opatrník už teprve ne; v dětství jsem mnohokrát slyšel, jak opovážlivě leckdy nazýval Mikuláše I. Mikulášem Karabáčníkem, krobiánem; ovšem slyšel jsem také, jakým slavnostním tónem a neméně upřímně pronášel druhý den výrok zcela jiný: „V Pánu zesnulý nejjasnější císař Mikuláš...“ U otce všechno záleželo na jeho panském rozmaru, ale co tedy vlastně převládalo? A proto i on jenom rozkládal bezradně rukama, když „sebrali“ toho maličkého vousatého nakladače.

„Chudák Fjodor Michajlyč!“ říkal zděšeně o jeho otci. „Toho poraženého synáčka asi popraví. Dokonce zcela určitě ho popraví,“ dodával ve své neměnné vášni pro dramatické situace. „A dobře mu tak, patří mu to! Starého pána je mi moc líto, ale rozhodně s nimi nesmíme dělat žádné ciráty. Takhle bychom za chvíli měli na krku Francouzskou revoluci! A že jsem měl pravdu, když jsem říkal uvidíte, tenhleten věčně zamračený paličatý hňup jednou skončí na Sibiři, k hanbě celé rodiny!“

A teď najednou stejná hanba, stejná hrůza padla i na naši rodinu. Jak to, proč? Vždyť bratr, ten už jistě nemohl být označen za paličatého, věčně zamračeného hňupa. „Trestná činnost“ se u něho zdála ještě nesmyslnější, ještě nemožnější než u slečen Subbotinových, které sice pocházely z bohatého, dobrého šlechtického rodu, ale koneckonců se prostě mohly dát v dívčím nerozumu pomýlit nějakými těmi Rogačovy.

V čem záležela bratrova „činnost“ a jak vlastně trávil léta na univerzitě, přesně nevím. Vím jen tolik, že ta činnost započala ještě na gymnáziu pod vedením jakési „vynikající osobnosti“, nějakého seminaristy Dobrochotova. Ale co měl bratr s tím Dobrochotovem společného? Když o něm později vyprávěl, stále ještě pro něho horoval, mluvil o jeho „rigoróznosti“, o jeho železné vůli, o „kruté nenávisti k samoděržaví a obětavé lásce k lidu“. Měl však bratr alespoň jednu z těch vlastností? Proč, odkud to nadšení? Nejspíš z té odvěké lehkomyšlnosti, z toho entuziasmu, který byl pro šlechtické plémě tak příznačný a neopouštěl Radiščevy, Čacké, Rudiny, Ogarjovy, Gerceny, ani když se dožili šedin; protože rysy Dobrochotovovy byly pokládány za ušlechtilé, hrdinské; a konečně z toho jednoduchého důvodu, že ve vzpomínkách na Dobrochotova vzpomínal na celou tu blahou slavnost, v které plynula jeho mladost – slavnost vědomí této mladosti, slavnost „velezádné“, a proto sladce hrůzné účasti

na různých tajných spolcích, slavnost srocování, písní, „zápalných“ proslovů, nebezpečných plánů i počínů...

Ach ta věčná ruská potřeba slavení! Jsme tak senzitivní, ve svém životě tolik dychtíme po extázi (ano, nestačí nám prostý požitek ze života, chceme vytržení), tolik tíhneme k neustálému opojení, tak rádi se dáme omámit, tak strašně nás nebaví všednodenní skutečnost a pravidelné zaměstnání! Za mých časů vedlo Rusko život neobyčejně mnohotvárný a činorodý, počet lidí dělných, zdravých, zdatných v něm neustále stoupal. Ale nebyl snad odvěký sen o pohádkové zemi hojnosti, o volnosti bez mezí, o svátku a slavnosti jednou z nejpodstatnějších příčin ruské revolučnosti? A co je to vůbec Rus revoltující, ruský buřič, revolucionář, vždy až nesmyslně odtržený od skutečnosti, přezírající tuto skutečnost a neprojevující nejmenší ochotu podřídit se zdravému rozumu, rozumovému hledisku, činnosti nenápadné, klidné, všední? Cože! Být zaměstnán na guberniálním úřadě, přispívat společné věci nějakou bídou hřivnou? Ani za nic! „Povoz sem! Pryč odtud, pryč!“¹⁸

Bratrovi byla už na gymnáziu i později na univerzitě prorokována skvělá vědecká budoucnost. Ale kdež by tenkrát mohl myslet na vědu! Rozumějte, musel se „bezvýhradně vzdát soukromí, cele se zasvětit trpícímu lidu“. Byl to hodný, ušlechtilý, bystrý, upřímný hoch, a přece si v tomhle prostě něco nalhával, či lépe řečeno snažil se žít – a taky žil smyšleným náladám, jako žily tisíce dalších. Z čeho vlastně vyplynulo „chození“ šlechtických synů a dcer „mezi lid“, jejich revolta proti sobě samým, jejich srocování, debaty, podzemí, krvavá slova i činy? Děti de facto byly krev krve svých otců, a ti nakonec taky všemožně promarňovali život. Ideje neideje, ale (zno-

18 Z komedie *Hoře z rozumu* od A. S. Gribojedova (1795–1829). Překlad Taťjany Haškové. Pozn. překl.

va to opakuji) kolik bylo v těch mladých revolucionářích i docela obyčejné touhy po veselé zahálce předstírající horečnou činnost, kolik opojení spikleneckými schůzkami, ruchem, zpěvem, všemožným nebezpečím podzemí (navíc „ruku v ruce“ s hezkými děvčaty Subbotinovými), blouzněním o domovních prohlídkách a žalářích, o senzačních procesech a společném putování na Sibiř, na nucené práce, za polární kruh! Co vedlo bratra, když přece vystudoval gymnázium i fakultu s výborným prospěchem jenom díky svým zcela nevšedním schopnostem, co ho vedlo k tomu, aby všechen svůj mladistvý elán věnoval „podzemnímu hnutí“? Trpký úděl Pily a Sysojka¹⁹? Zajisté, když o něm četl, byl nejednou pohnut k slzám. Ale pročpak si stejně jako všichni jeho spolubojovníci nikdy ani nevšiml živoucí Pily či Sysojka, které měl kolem sebe, ať už v Nové Vísce nebo v Baturině? V mnohém, věru v mnohém nezapřel svého otce, který nadarmo neříkal po dvou třech skleničkách vodky:

„Ne, to je prostě něco báječného! Rád se napiju! Hotový elixír mládí!“

O takzvaném elixíru se kdysi mluvívalo ve vinopalnictví a člověk mírně podroušený chtěl tím slovem vyjádřit, že ho prostupuje cosi mladického, radostného, že něco v něm sladce kvasí, že se jaksí uvolňuje z rozumových úvah, z pout všednosti a přísného pořádku. Mezi venkovským lidem se říká o vodce doslova: „Co byste nechtěli! Všecko při ní z člověka spadne!“ Proslulé „veselo je na Rusi pítí“ není zdaleka tak jednoduché, jak vypadá. Nemá snad k tomu „veselí“ blízko i náboženské třestění, tuláctví i výstřední sekty, sebeupalování i různé to rebelantství – ba dokonce ta jedinečná názornost, ten cit pro výraz, který tak proslavil ruskou literaturu?

19 Pila a Sysojka – postavy dvou znesvářených sousedů, chalupníků z novely *Podlipovci* od F. M. Rešetnikova (1841–1871). Pozn. překl.

Bratr se dlouho skrýval, střídal bydliště, žil pod cizím jménem. Když potom usoudil, že nebezpečí minulo, přijel do Baturina. Ale už příští den byl zatčen. Udal ho šafář našeho souseda.

Zajímavé bylo, že téhož rána, kdy se do Baturina dostavili četníci, zabil toho šafáře strom, který dělníci poráželi v parku na jeho příkaz. A tak v mé představě navždy zůstal obraz, jenž se mi tehdy naskytl. Veliký starý park, celý už podzimkově prořídlý, malebně zpitvořený podzimními dešti, bouřemi i prvními mrazíky, zanesený tlejícím listím, černavý kmeny a větvemi stromů a kropenatý zbytky žlutého a rudého hávu. Jasně svěží jitro, oslnivé sluneční světlo září na lukách a padá v teplých nazlátlých sloupech mezi vzdálené stromy do sychravého chladu a stínu na dolním toku řeky, do chvějivé éterické modři ještě ne docela rozptýlené ranní mlhy. Křížovatka dvou alejí a na ní – nádherný stoletý javor. Košatí se, obráží na jasné a vlahé jitřní obloze svou obrovskou rozložitou korunu a černou spleť větví, na nichž tu a tam visí velké laločnaté citrónově žluté listy, a do mohutného, dlouhými léty na kámen ztvrdlého kmene se pořád hlouběji zatínají blýskavé sekery. Dělníci jenom v košilích, čepice posunuté do týla, chutě halekají, zatímco šafář, ruce v kapsách, zírá nahoru na vrcholek stromu, který se zachvívá proti nebi. Snad byl zabrán do myšlenek, jak šikovně doběhl socialistu? A ve stromu najednou ruplo, vrcholek se náhle začal naklánět – a s praskotem, s neustále rostoucí rychlostí, s přibývajícím vahou a děsivostí se řítil skrz větve sousedních stromů rovnou na něho...

Později jsem se byl na ten statek podívat ještě mnohokrát. Patříval kdysi naší matce. Otec ve své neutuchající zálibě pro to, aby

se u něho nikdy nic dlouho neohrálo, jej dávno prodal a peníze utratil. Po smrti nového majitele připadl statek jakési řádem Kateřiny vyznamenané dvorní dámě, bydlící v Moskvě, a nikdo se o něj nestaral. Pozemky měli v pachtu sedláci, panské sídlo bylo poručeno do vůle boží. A když jsem jezdíval kolem něho po silnici, sotva verstu vzdálené, často jsem odbočil, dal se širokou dubovou alejí vedoucí k němu, vjel do rozlehlého dvora, nechal povoz u stáje, šel až k domu...

Těch opuštěných panství, těch zpustlých zahrad v ruské literatuře a té lásky, s jakou byly vždy líčeny! Proč ruská letora tolik holduje, proč si tak libuje v chátrání, spoušti, v rozkladu? Šel jsem k domu a dál do parku za domem... Stáje, čeledník, sýpky a ostatní hospodářské budovy rozložené kolem prázdného dvora – vše bylo obrovské, šedivé, všechno se to rozpadávalo a pustlo, stejně jako pustly a zarůstaly plevelem a křovím i zelinářské zahrady a humna, která se táhla za nimi a splývala s polem. Dřevěné stavení obložené šedými fošnami ovšem práchnivělo, chátralo, ale přitom mu rok od roku přibývalo půvabu, a ze všeho nejraději jsem nahlížel do oken rozdělených na malé tabulky... Jak vyjádřit pocity, jež člověk prožívá ve chvílích, kdy téměř kradmo nahlíží rouhačsky do starého liduprázdného domu, do tajemného němého stánku jeho dávného, prchlého života! A park za domem byl ovšem napolo vykácen, i když se v něm dosud skvělo mnoho věkovitých lip, javorů, bílých topolů, bříz a dubů, samotářsky a němě dožívajících v tom opuštěném parku svá dlouhá léta, své věčně mladistvé stáří, jehož krása byla snad ještě podivuhodnější v té osamělosti a němotě, v této své pozeňnané božské bezcílnosti. Obloha a staré stromy, z nichž každý má vždy svou tvář, své obrysy, svou duši, svůj sen... Nemohl jsem se nabažít toho pohledu! Dlouho jsem se procházel mezi stromy, oka nespustil z jejich nekonečně mnohotvárných

korun, větví, listí, šířán touhou pochopit, poznat a navždy si vtisknout jejich podobu, seděl jsem a přemýšlel o nich tam na rozlehlé stráni pod parkem mezi obrovskými dubovými pařezy, které se drsně černaly ve vysoké hebké trávě a kvítí, nad rybníky ležícími pod strání v úžlabině, průzračnými a dosud bohatými na vodu... Jak povznesen byl tehdy můj duch nad všední život, co smutné a blahé moudrosti v něm bylo, když shlížel na ten život odněkud z nadpozemské dáli, když patřil na „věci a skutky“ lidské! A pokaždé mi neodbytně vytanul na mysli i ten nešťastník usmrčený starým javorem a společně s ním zahynulý, pak se mi vybavil celý neblahý, tímto člověkem bezděčně zmařený osud mého bratra i ten dávný podzimní den, kdy ho dva vousatí četníci dopravili do města do téže věznice, kde mě kdysi uvedl v takový úžas zasmušilý vězeň, který se díval skrz železnou mříž na zapadající slunce...

Rodiče se toho dne přihnali do města hned za trojspřežním služebním vozem, kterým byl odvážen bratr, oba úplně bez sebe. Matka dokonce ani neplakala, tmavé oči jí suše, hrozivě plály. Otec se snažil nedívat ani na mne, ani na ni, pořád jenom kouřil a opakoval:

„Nesmysl! Hlouposti! Dejte na mě, za pár dní se celá ta bláznivina vysvětlí...”

Ještě ten večer odvezli bratra dál, až do Charkova, kde bylo ono podzemí, na kterém měl účast a pro které vlastně byl zatčen. Byli jsme ho vyprovodit na nádraží. Nejvíc mě myslím zarazilo, když jsme museli do čekárny třetí třídy, kde bratr čekal na vlak pod dozorem četníků, protože už nesměl mezi řádné, svobodné lidi, pozbyl už svobody rozhodování, možnosti dát si čaj anebo jíst pečivo spolu s nimi. A sotva jsme přišli do té šeredné, k zbláznění přeplněné hlučné dvorany, rázem mi zasadil ránu do srdce bratrův zjev, jeho vězeňská izolovanost a bezprávnost. Byl si toho

také sám dobře vědom, chápal všechno své pokoření a nejistě se usmíval. Seděl opuštěně v nejbližším koutě u vchodu na nástupišti, chlapecky milý a bezmocný ve své pohublosti, přes lehký šedivý oblek měl přehozený otcův kuní kožich. Vedle něho bylo prázdné – četníci neustále odháněli venkovské chlapy a ženské i měšťany, kteří se shlukovali kolem a zvědavě i bázně si prohlíželi živého socialistu, bohudík už na cestě do chládka. Nejvšetečnější byl jakýsi vyčouhlý venkovský duchovní ve špičaté bobří čepici a vysokých zaprášených galoších. Nespouštěl z bratra široce rozevřené oči, pořád brebentil a s tajuplnou tváří zahrnoval četníky otázkami, na které neodpovídali. Dívali se na bratra jako na malého chlapce, který provedl neplechu a kterého teď chtějí nechtějí mají hlídat a podle rozkazu dopravit na místo určení. Jeden z četníků řekl s vlídným a shovívavým úsměvem naší matce:

„Nedělejte si starosti, paní, dá pánbůh, všecko dobře dopadne... Ještě tu prosím můžete s mladým pánem chvilku zůstat, vlak jede až za nějakých dvacet minut... Kolega nám teďka dojde pro vodu na čaj a koupí mladému pánovi jídlo na cestu, jen si poručte... Ale to jste udělali dobře, že jste mladému pánovi dali ten kožich, ono bude v noci ve voze dost zima...”

Vzpomínám si, že v tom okamžiku se matka konečně rozplakala. Posadila se na lavici k bratrovi a najednou se rozeštkala a tiskla si šátek na ústa. Otec bolestně svraštil obličej, mávl rukou a honem šel pryč. Nesnášel utrpení a různé mrzuté záležitosti, vždycky jim v bezděčné sebeobraně hleděl co nejrychleji uniknout, i každému jen trochu smutnějšímu loučení se vyhýbal, vždycky je nečekaně rázně ukončil, hned se mračil a bručel, že dlouhé loučení darmo srdce rve. Teď odešel do nádražní restaurace, vypil několik kalíšků vodky, šel vyhledat nádražního velitele, kterého chtěl požádat o povolení, aby bratr směl jet první třídou...

Ten večer jsem byl zaražený a trochu zmatený, nic jiného... Ale potom bratra odvezli, otec a matka odjeli... Potřeboval jsem pak nemálo času, abych překonal novou duševní bolest.

Rodiče měli nějak naspěch a odjeli hned příští den dopoledne. Bylo slunečné počasí, jaké u nás míváme v říjnu často, ale i ve městě profukoval řezavý severák až na kost a všechno bylo nezvykle svěží, zářilo a svítilo a rozbíhalo se do šíra – ulice, dálky pustého a snad úplně vzduchoprázdného okolí, jasná obloha, která tu a tam ostře zeleně prosvítala mezi rychle plujícími šedobílými mraky... Doprovodil jsem rodiče až ke klášteru a věznici, mezi nimiž ubíhala do holých a studených polí, skropených slunečním svitem i stíny mračen, už pěkně ztuhlá, umrzlá silnice. Tady kočár zastavil. Slunce za tu dobu, než se naši vypravili a vydali se na cestu, vystoupilo o kousek výš a teď každou chvíli vykouklo z mraků. Ale jeho oslnivé paprsky nehřály, a když se vůz octl v polích, fičelo od severu tak pronikavě, že kočí na kozlíku shýbal hlavu a otci, který měl kožich a beranici, vítr cuchal kníry a bodal ho do očí, až mu slzely. Vystoupil jsem a matka se opět usedavě rozplakala a přitiskla se mi k obličeji teplým šedivým čepečkem, kdežto otec mě jenom narychlo přežehnal křížem, nastavil mi k políbení zkřehlou ruku a křikl zezadu na kočího:

„Jed'!“

Kočár s povytaženou střechou se naráz rozhrčel, statný prostřední ryzák vyhodil hlavu a rozezvučel, rozcinkal rolničku pod obloukem, příprěžní hnědáci se svorně a volně pustili v cval, až se jim zadky házely, ale já jsem pak ještě dlouho stál na silnici, pro-

vázel zrakem střechu kočáru, díval se na mizející zadní kola, na rousnaté spěnky středního, rychle tancující mezi koly pod korbou, i na podkovy příprěžních, zlehka vzlétaající po jeho bocích do výše, a dlouho jsem s bolestí naslouchal doznívajícímu nářku rolníček. Stál jsem tady ve svém lehkém plášťku, čelil, bránil se profukujícím větru a vzpomínal, jak si otec včera večer v hotelovém pokoji naléval u večere porter a co při tom říkal.

„Nesmysl! Hlouposti!“ tvrdil neochvějně. „To je krámů! No tak co, sebrali ho, odvezli, no a co, možná že ho vypovědí na Sibiř... dokonce zcela určitě ho vypovědí... Ale takových vyhnanců dneska je... a rád bych věděl, oč je dejme tomu takový Tobolsk horší než Jelec nebo Voroněž! A vůbec je to všechno nesmysl a hloupost. Pomine vše špatné, pomine i vše dobré, jak pravil svatý Tichon Zádonský²⁰... Všecko pomine!“

Vzpomínal jsem na ta slova a cítil, že se mi po nich neulevuje, naopak na mě padal smutek ještě větší. Snad je doopravdy všechno nesmysl, jenže ten nesmysl je přece můj život a pročpak jej tedy chápu jako něco, co mi zdaleka nebylo darováno k tomu, aby nedávalo smysl, ani pro to, aby všechno pomíjelo, mizelo beze stopy? Všecko jsou hlouposti – jenže po tom, co mi vzali bratra, celý svět je pro mne jako vypleněn, obrovský, nesmyslný svět, a teď se mi v něm tolik stýská, jsem tak opuštěn, jako bych se už octl mimo něj, ačkoli bych s ním měl být zajedno, milovat a radovat se v něm! Jak to hlouposti, když se ukázalo, že mám rád – a patrně jsem měl rád odjakživa – toho milého nešťastného „socialistu“, co včera seděl jako vězeň na nádraží ve svém šedém kabátečku a kuním kožichu přehozeném přes ramena, ale odvezli ho někam pryč, zbavili ho

20 „Svatý“, jehož ostatky byly uloženy v Bogorodickém klášteře v Zadonsku ve Voroněžské gubernii. Pozn. překl.

svobody, připravili o štěstí, odloučili ho od nás, vytrhli z normálního života? Všecko na světě asi zůstalo stejné jako dřív a každý je volný a šťastný, jen on musí žít v zajetí a trápit se. Teď tu běží podél silnice od města nějaký nenápadný, vlastními starostmi zaujatý zrzavý pejsek, kluše a bázlivě pokukuje a ten prudký ledový vítr ho popohání. A bratr už je pryč, někde tam v nedozírné a pusté, svítící jižní dálce, jede v uzavřeném kupé slunného železničního vozu pod dohledem dvou ozbrojených četníků, kteří ho vezou někam do Charkova. Tady klidně vzdoruje slunci a hledí svými zamřížovanými okny přes silnici na klášter žlutá věžeňská budova, stejně děsná jako ta, co ho čeká v Charkově, a on v téhle budově včera také několik hodin seděl, ale dnes už tam není – zbyly jen truchlivé dozvuky jeho přítomnosti. Tady za vysokou ozubenou klášterní zdí se krásně lesknou bledě zlaté kostelní makovice a černají se proti světlu větve prastarých stromů na hřbitově, ale on už tu krásu nevidí, nesdílí se mnou radost z té podívané... Na obrovské uzamčené bráně kláštera byli na veřejích namalovaní v životní velikosti dva vytáhlí mrtvolně vysílení světci v štólách, se smutnými nazelenalými tvářemi, s podlouhlými, až dolů rozvinutými listinami v rukou... Kolik let zde takto stojí – a kolik už je to století, co se rozžehnali se světem? Vše pomine, vše pomíjí, přijde čas, kdy už tu ani my nebudem – ani já, otec ani matka, ani bratr – ale ti dávnověcí svatí muži se svými posvátnými a moudrými listinami v rukou budou stále tak nevzrušeně i smutně stát tady na té bráně... Smekl jsem a se slzami v očích se zbožně křížoval před obrazy a stále mocněji přitom cítil, že každým okamžikem je mi čím dál víc líto sebe i bratra – že totiž mám čím dál raději sebe, jeho, otce a matku – a vroucně jsem prosil oba svaté, aby nám pomohli... Ať už je na tom nepochopitelném světě nevím kolik bolesti a zármutku, přece je krásný a přece si horoucně přejeme být šťastni a milovat se navzájem...

Vydal jsem se na zpáteční cestu, ale každou chvíli jsem zůstal stát a ohlížel se nazpět. Foukal vítr, snad ještě silnější a studenější, avšak slunce stoupalo výš, zářilo, den se pomalu rozveselil, volal po životě, po radosti, a nade vším – nad městem, nad vylidněným Dřevným trhem, nad tichým posvátným územím kláštera s jeho vysokou zdí, hřbitovním hájem a zlatými kostelními báními i nad tou široširou stepnatou rovinou, kam až k průsvitně zelenému obzoru ubíhala silnice – nade vším pluly na bledě modrém, rozbledlém a jasném podzimním nebi velké, hezké nafialovělé oblaky a všecko svítilo a hýřilo barvami, po všem malebně přebíhaly, co chvíli vystřídány sluncem, letmé a nehmotné kouřově šedé stíny. Stál jsem, díval se a zase šel dál... Kde všude jsem ten den nebyl!

Obešel jsem kolem dokola celé město. Šel jsem Černou Slobodou, která se táhla od Dřevěného trhu dolů k jirchárnám, přešel hrbolatý, stářím napůl zbořený kamenný most přes smrdutý přítok řeky, zavalený puchřejícími rezavými kůžemi, vystoupil na protilehlý kopec k ženskému klášteru... Skvěl se proti slunci křídově bělostnými zdmi... A z fortny vycházela malými vrátky mladička jeptiška v hrubých botkách, v hrubém černém šatě, ale přece mě oslnila svou jemnou čistou krásou, krásou svěťice ze starodávné ruské ikony, oslnila mě tak, že jsem v úžase stanul... Potom jsem stál na srázu za městskou katedrálou, díval se na práchnivé fošnové střechy měšťanských barabizen, namačkaných dole na pahrbcích podle řeky, díval se dovnitř do špinavých nuzáckých dvorků a pořád jaksi přemýšlel o lidském životě, o tom, že vše pomíjí a opakuje se, že už před třemi sty lety zde asi byly ty věčně stejné zčernalé fošnové střechy i všelijaký ten neřádný plevel, co roste na prázdných pozemcích, na jílovitých pahorcích... Potom jsem viděl v duchu rodiče, jak ujíždějí světlými pustými pláněmi, viděl jsem Baturino, kde je všude takový klid, všecko tak

důvěrně blízké... Teď je tam, toť se ví, moc a moc smutno, ale přece je to všechno neskonale hezké a milé... Viděl jsem bratra Nikolaje, černookou desetiletou Olu, náš milovaný smrk pod okny sálu i zpustlý a holý, podzimkově teskný park a v něm bouřlivý vítr a večerní slunce... Z celé duše jsem toužil být tam, ale za všemi těmi myšlenkami a pocity se mi pořád neodbytně zjevoval bratr. Pozoroval jsem řeku, jak stejnoměrně unáší své zčeřené šedé vody ke žlutým skaliskům, zahýbá pod nimi k jihu a mizí v dálce, opět jsem myslel na to, že už za Pečeněhů plynula docela stejně... a snažil se nedívat k Zářečí, na jehož konci se červenala budova nádraží, odkud mi včera za soumraku odvezli bratra, snažil se neslyšet tklivé naléhavé volání lokomotiv, které se ke mně odtamtud neslo větrem v mrazivém večerním vzduchu... Jak bolestně se mi spojovalo s bratrem vše, co jsem za ten zvláštní den viděl a zažil, ale snad ze všeho nejvíce to slastné nadšení, jež se mě zmocňovalo při vzpomínce na jeptišku vycházející z fortny kláštera!

Matka v té době dala Bohu – pro záchranu bratrovu – slib věčného půstu, který pak skutečně zachovávala velice přísně po celý život až do své smrti. A Bůh se nad ní nejen slitoval, ale odměnil ji. Po roce byl bratr propuštěn a k její veliké radosti vypovězen do Baturina na tříroční nucený pobyt „pod policejním dohledem“.

O rok později jsem se také já octl na svobodě – nechal jsem studií a vrátil se pod rodný krov, kde mi kynuly bezpochyby ty nejpozoruhodnější dny ze všech, jaké jsem kdy zažil.

Byly to už počátky mládí, období podivuhodné pro každého, ovšem u mne při mých jistých osobitých vlastnostech se projevilo podivuhodně dvojnásob. Vždyť jsem měl například takový zrak, že jsem viděl všech sedm hvězd Plejád, sluchem na verstu daleko zachytil hvízdot sviště ve večerním poli, pouhou vůní konvalinek anebo pachem staré knihy byl obluzen...

Můj život se tou dobou opět pronikavě změnil, ale nejen to, znamenal pro mě ještě jeden, náhlý a blahodárný zvrat, rozkvet celé mé bytosti.

Jarní stromy v rozpuku, to je opravdu něco úchvatného! Ale jak úchvatný je takový rozpuk, přijde-li jaro náhle, provázeno štěstím! Pak se to neviditelné, co ve stromu neúnavně pracuje, vynořuje na povrch a stává se viditelným, a ta proměna je zvláště kouzelná. Pohlédnete jednoho jitra na strom a užasnete, jaká spousta pupenců na něm přes noc vyrazila. A ještě za nějaký čas pupeny náhle vyraší – a černou krajku větví rázem obsypou nesčíslné jasně zelené mušky. A pak už se přizione první mrak, zaburácí první hrom, spadne první teplý lijavec – a zase, nanovo dochází k zázraku: strom už je nyní jak sytě zbarvený, tak nádherně rozbujelý ve srovnání s včerejším skrovným šatem, košatí se ve své bohaté skvoucí zeleni tak štědře a okázale, vystavuje na odiv takovou krásu a sílu svěžího mladého listí, že prostě nevěříte svým očím... Něco podobného se událo tou dobou také se mnou. A tak mi nadešly ony čarovné dny...

V těch jarních dnech, tak plných krásy,
kdy labutin křik z vod se hlásil
a nad jezery měsíc snil,
já s Múzou jsem se seznámil...²¹

Ani parky za lyceem, ani carskoselská jezera či labutě, nic z toho mně, „potomkovi ožebračených otců“²², nebylo už osudem předurčeno. Avšak veliká božská novost, svěžest a radost „všech dojmů bytí“²³, avšak jarní dny, tak plné krásy, ty dny, vždy a všude srozumitelné mladému srdci, zátiší lesklých vod i první, žalostné a neumělé, ale nezapomenutelné hovory s Múzou – to vše mi bylo dopřáno. Prostředí, v kterém jsem řečeno s Puškinem „rozkvétal“, se ani dost málo nepodobalo carskoselským parkům. Ale verše, které jim Puškin věnoval, mi tehdy zněly tak úchvatně, tak spřízněně! Jak přesně vystihovaly podstatu toho, čím překypovalo mé nitro – ty tajemné labutí hlasy, které se v něm časem tak bouřlivě a vábívě ozývaly! A není snad jedno, odkud vlastně přicházely? A co na tom, že jsem je neuměl ani jediným slovem tlumočit, vyjádřit!

21 Verše z 8. hlavy Puškinova *Eugena Oněgina*. Překlad Josefa Hory. Pozn. překl.

22 Z básně Duma od M. J. Lermontova (1814–1841). Překlad Tatjany Haškové. Pozn. překl.

23 Z Puškinovy básně *Démon*. Překlad Emanuela Frynty. Pozn. překl.

Každý lidský osud se utváří náhodně, podle osudů svého okolí. Tak se utvářel i osud mého raného mládí, a to předznamenalo také celou mou budoucnost.

Jako v té staré básničce:

Pod rodným krovem zas jsem zpátky,
rušnému světu vzdálený.
Zde milé tváře, pokoj sladký
a v srdci tiché nadšení.²⁴

Proč jsem se pod ten krov vrátil, proč jsem nechal gymnaziálních studií? A bylo by moje mládí takové, jaké bylo, a jak by asi vypadal celý můj život, nebýt té napohled bezvýznamné okolnosti?

Otec říkával, že jsem nechal studií z pohnutek naprosto neomluvitelných, že to byla ukvapenost a nesmysl, tvrdil, že mě prostě k tomu vedla „šlechtická nespoutanost“, jak se s oblibou vyjadřoval, spílal mi svéhlavých nedouků a hořce si vyčítal, že mi tu svéhlavost trpěl. Ale taky mluvíval jinak (jeho názory si vesměs krajně odporovaly), totiž jednal jsem prý zcela „logicky“ (vyslovoval to velice precizně a elegantně), udělal jsem, co odpovídalo mé přirozené povaze.

„Ba ne,“ vykládal, „Alexej není stvořen pro žádné civilní kolbiště a nehodí se ani pro uniformu, ani do hospodářství, jeho poslání

24 Patrně z dobové čítankové nebo památníkové básně. Překlad Tatjany Haškové. Pozn. překl.

je v poezii srdce a života. A vlastně by už chválabohu ani neměl na čem hospodařit. Ale takhle, kdož ví, třeba z něho bude druhý Puškin nebo Lermontov?“

Bylo toho opravdu dost a dost, co mluvilo proti mému formálnímu studiu: ona „nespoutanost“, kterou se za starých časů na Rusi zdaleka nevyznačovala pouze šlechta a které jsem měl v krvi nemálo, povahové rysy zděděné po otci i mé sklony „k poezii srdce a života“, tou dobou už vyhraněné, a konečně i ta náhodná okolnost, že bratr nebyl vypovězen na Sibiř, nýbrž do Baturina.

Za poslední rok na gymnáziu jsem najednou nějak zesílil a vyspěl. Až do té doby ve mně myslím převládaly rysy matčiny, ale teď se začaly rychle rozvíjet vlastnosti po otci – jeho jará vitalita, odolnost proti okolnostem, vůči citlivosti, kterou měl v sobě i on, ale proti které se vždy bezděčně hleděl obrnit, i ta jeho bezděčná vytrvalost, s jakou šel za svým cílem, i jeho náladovost. S tou v podstatě zcela nevýznamnou věcí, která se přihodila bratrovi a tenkrát připadala naší rodině strašná, jsem se nevyrovnal hned, nicméně jsem to překonal a dokonce to přispělo k mé zralosti, k procitnutí mých sil. Seznal jsem, že otec má pravdu – „nesmíme se na svět mračit“, vždyť „život je přece jen báječná věc“, jak říkával, když měl opičku, a nyní jsem již uvědoměle shledával, že v tomto životě existuje cosi neodolatelně krásného, a to je literární tvorba. V duchu jsem pojal pevné rozhodnutí. Buď jak buď musím postoupit do kvinty, a potom dám gymnáziu vale, vrátím se do Baturina a stanu se „druhým Puškinem nebo Lermontovem“, Žukovským, Baratynským... vždyť svou pokrevní sounáležitost s nimi jsem mocně pocítil snad od první chvíle, kdy jsem se o nich dověděl, a na jejich podobizny jsem pohlížel jako na rodinné.

Celou tu zimu jsem se snažil vyplnit čas usilovnou a radostnou prací, a na jaře jsem se už ani nemusel nutit. Přes zimu se beze-

sporu se mnou něco stalo (především pokud šlo o celkový tělesný vývin), jak už se to nečekaně děje každému dospívajícímu chlapci, když mu najednou začne vyrážet chmýří na tvářích, když z něho začíná být klacek samá ruka samá noha. Na mně chválabohu nic klackovitého ani tenkrát nebylo, ale chmýří už mi zlátlo pod nosem, chrpová modř očí zjasněla, zvýrazněla a obličej, jehož tahy se pomalu ustalovaly, vypadal mírně, zdravě opáleně. Připravoval jsem se tedy ke zkouškám dočista jinak než dřív. Dřel jsem celé dny s opravdovou rozkoší, stržen vlastní houževnatostí a kázní a radostně si uvědomoval všechno to mladistvé, zdravé, čisté, co někdy připodobňuje zkoušky pašijovému týdnu, přípravě ke zpovědi a k svatému přijímání. Spal jsem tři až čtyři hodiny, ráno vyskakoval z lůžka svižně a zčerstva, myl se a oblékal zvlášť pečlivě, modlil se v pevné víře, že Pánbůh mi dozajista pomůže i s těmi nešťastnými aoristy, odcházel z domu s neochvějným klidem a bezpečně si přitom uchovával v hlavě i v srdci vše, co jsem vydobyl včera a dnes měl náležitě uplatnit, neohroženě a beze zbytku. A když celé to období zkoušek šťastně skončilo, potkala mě další radost. Žádný z rodičů pro mě tentokrát nepřišel, ale jenom pro mě poslali – jako pro velkého – krytý kočár s párem koní. Řídil je rozesmátý mladý čeledín a cestou jsme se brzo srdečně sprátelili. A v Baturině – byla to velká a dost zámožná obec s třemi panskými dvorci utonulými v zahradách, s několika rybníky a prostrannými výběhy – tam už všechno kvetlo, zelenalo se, a já jsem najednou vnímal, ocenil tu blaženou krásu, tu nádheru živých odstínů zeleně, bohatství vod v rybnících, laškovný slavičí zpěv i žabí kuňkání, ocenil jsem to všechno už jako jinoch plně a všemi smysly...

V létě se oženil bratr Nikolaj, jehož povaze, ze všech našich povah přece jen nejstřízlivější, se nakonec už zprotivil zahálčivý život. Vzal si dceru Němce, který spravoval erární statek ve

Vasiljevském. Myslím, že ta ženitba, sváteční ovzduší, které nám pro celé léto vytvořila, a pak přítomnost mladé ženy v naší domácnosti, to vše též urychlilo můj vývoj.

A krátce po tom se v Baturině nečekaně objevil bratr Georgij. Byl červnový večer, na dvoře voněla vychládající tráva, náš starý dům s dřevěným šedým sloupovím a špičatou střechou se ve své snivé večerní kráse vyjímal jak na starodávném idylickém obrázku, všichni seděli venku na balkóně u čaje a já si to klidně mířil dvorem ke stáji, chtěl jsem si osedlat koně a projet se po silnici, když se v našich venkovských vratech objevilo něco naprosto neobvyklého: městská drožka! Dodnes se pamatuji na tu zvláštní vězeňskou bledost, která mě zarazila v bratrově známé a zároveň nějak docela nové, cizí tváři...

Byl to jeden z nejšťastnějších večerů v životě naší rodiny a úvod k onomu klidu a spokojenosti, jež v ní naposledy zavládly a trvaly celé tři roky, dokud nezanikla, nerozpadla se...

Už s jinošskými pocity jsem přijel na jaře toho roku do Baturina. Téměř jako rovnocenný kamarád jsem se v létě připojoval k bratru Nikolajovi na jeho cestách do Vasiljevského za nevěstou, sdílel všechn jejich půvab. Volný klus trojspreží v podvečerních hodinách, úvozy mezi houstnoucími žity, volání kukačky ze vzdáleného březového háje, dosud plného trávy a kvítí, pohled na rozmarná oblaka na zlatém západě, smíšené večerní vůně vesnice, jejích chalup, sadů, řeky, vinopalny, pokrmů připravovaných u správců k večeři, pronikavé dráždivé zvuky aristonu, na který nám hrály správcovy mladší dcerky, vestfálské krajinky na zdech, obrovské kytice černorudých pivoňek na stolcích, všechna ta bodrá německá přívětivost, kterou nás v té domácnosti zahrnovali, i neustále se prohlubující příbuzensky důvěrný vztah k té vytáhlé, hubené a nehezké, ale čímsi milé dívce, která se měla co nevidět stát členem naší rodiny a už mi tykala...

Za družbu jsem ještě jít nemohl, ovšem ani úloha mládence, které jsem se podjal, se pro mne už nehodila, když jsem upnut do skvostného nového stejnokroje, v bílých rukavičkách, se zářícíma očima a napomádovaný, obouval nevěstě bílý atlasový střevíček na nohu v hladké hedvábné punčoše, a potom s ní jel v kočáře taženém párem statných šedáků do Znameňje. Každý den přšelo, koně uháněli a rozstříkovali kousky modrého černozemního bláta, bohatá, vláhou napojená žita skláněla na cestu mokré šedozelené klasy, slunce nízko na obloze co chvíli problesklo hustým zlatým lijákem (to prý novomanželům přšelo štěstí), kočárová okénka pokrytá démantově třpytnými dešťovými krůpějemi jsme měli vy-

tažená, v korbě málo místa, já se zalykal rozkoší z vůně nevěstina parfému a všeho toho nadýchaného, sněhobílého, co ji halilo, díval se jí do uplakaných očí, nešikovně držel svatý obraz s novými zlatými ozdobami, kterým jí doma požehnali... A při oddavkách jsem poprvé vytušil všechno tajemné starozákonné kouzlo, obsažené v této radostiplné svátosti, která je obzvlášť krásná ve venkovském kostele, pod skromným, ale slavnostně rozsvíceným lustrem, za nesladěné hlasitého díkůvzdání vesnického kléru, při otevřených dveřích, a těmi je vidět na zelenající večerní nebe a tlačí se v nich houf rozdychtěných ženských a děvčat... Když potom všecko to nové a patrně šťastné, co vstoupilo s novomanželi do našeho domu, vyvrcholilo nenadálým příjezdem bratra Georgije a celá naše rodina teď byla pohromadě a všichni jsme byli dokonale spokojení, připadala mi myšlenka na další studie na gymnáziu úplně nemožná.

Na podzim jsem se vrátil do města, začal jsem zase chodit do školy, ale na učení jsem se sotva podíval a při zkoušení se stále častěji omlouval profesorům, a ti pokaždé s jedovatě zdvořilým klidem vyslechli mé výmluvy na bolení hlavy a s požitkem mi sázeli pětky. Abych ubil čas, lajdal jsem po městě, po předměstích, chodil se do Zářečí na nádraží dívat, jak přijíždějí a odjíždějí vlaky, pozoroval tlačenicí a shon cestujících, záviděl těm, kdo ve spěchu a v rozčilení nasedali s množstvím zavazadel do vozů „dálkového“ vlaku, tajil dech, když si doprostřed čekárny stoupl velikánský zřízenec v dlouhé livreji a hřímavým, mohutným hlubokým hlasem vyzpěvoval své táhlé, houkavé a výhružné i stroze smutné hlášení, kam který vlak odjíždí... Takhle to šlo až do Vánoc. Ale sotva nás pustili ze školy na prázdniny, tryskem jsem pádil domů, ve chvílce si sbalil věci, taktak že jsem se odpo-roučel Rostovceovým a rozloučil se s Glebočkou (ten ještě musel

počkat, až pro něho z venkova přijedou s povozem, kdežto já jel dráhou, přes Vasiljevské), popadl jsem svůj kufřík, vyřítil se ze dveří a skočil do zledovatělých saní prvního drožkáře, který se mi namanul, a to už mě posedla bláznivá myšlenka: sbohem navždy, gymnázium! Chundelatá herka zostra zabrala, sánky letěly a při sjíždění sebou házely na všechny strany, ledový vítr mi cloumal vyhrnutým límcem zimníku, sypal mi do obličeje pichlavý sníh, město se ztrácelo v ponurém chumelivém soumraku, ale já byl bez sebe radostí. Pro velké závěje jsem musel na nádraží čekat celé dvě hodiny, ale nakonec jsem se dočkal... Ach ty závěje, Rusko, noc, vánice a cesta po železnici! Jaké blaho, celý ten bíle poprášený vlak, to horko ve voze, kde je tak milo a útulno, nějaká kladívka ťukají v rozžhaveném topeništi, zatímco venku mrzne a řádí tam bezútěšná vánice! Potom zvonění, světla a hlasy na jakési stanici, stěží viditelné za vířivou clonou sněhu, který se zvedá od země i padá ze střech, pak opět zuřivý hlas lokomotivy, volající někam do tmy, do bouřlivých dálek, do neznáma, první náraz vagónu, který se znova dává do pohybu, přes brilantově třpytná zamrzlá okna letí vzdalující se světlo nástupiště – a zase noc, pustina, chumelenice, ve ventilátoru skučí vítr, ale tady je klid, teplo, tlumené světlo lucerny za modrou záclonkou, vlak stále zvyšuje rychlost, kolébá vás a uspává na pérovaném plyšovém sedadle a zimník na věšáku se před vašima rozespalýma očima klátí čím dál víc.

Z naší stanice to bylo do Vasiljevského nějakých deset verst, ale přijel jsem až v noci, a venku řádila taková činěnice, že jsem nakonec musel přespat ve studené, petrolejem z blikavých lamp načpělé nádražní budově, jejíž dveře práskaly v nočním prázdnu zvláště ostře, kdykoli přicházeli nebo odcházeli zachumlaní, zachumelení průvodčí nákladních vlaků, čadící rudé lucerny s sebou. Ale stejně to bylo kouzelné. Stulil jsem se na kanapíčko

před dámskou toaletou, spal jsem tvrdě, ale každou chvilku se probouzel v netrpělivém očekávání jitra, i zuřící vánice mě budila a taky nějaké vzdálené drsné hlasy, které sem odněkud doléhaly klokotavým, syčivým hukotem lokomotivy, s otevřeným soptivým dmýchacím otvorem stojící pod okny – až jsem procitl, vyskočil do růžového světla poklidného mrazivého jitra, bujný dočista jak zvířátko...

O hodinu později jsem už byl ve Vasiljevském a seděl u kávy v přívětivém domově našeho nového příbuzného Wiehanda, nevěda v blahých rozpacích, kam dát oči. Kávu nalévala Annchen, jeho mladičká neteř z Revalu...

Opravdu krásná – a tu zimu zejména – byla baturinská usedlost. Kamenné pilíře vjezdu do dvora, sněhem pocukrovaného dvora, v závějích zbrázděného sanicemi, ticho, slunce, v mrazivém štiplavém vzduchu nasládlý pach kuchyňského čmoudu, cosi přítulného, domáckého ve stopách prošlapaných mezi panskou kuchyní a domem, od čeledníku k dobytčímu dvoru, ke konírně a dalším hospodářským budovám, obklopujícím dvůr... Ticho a třpyt, běl střech zbobtnalých sněhem, zimně nízký, v závějích stopený park hraje do ruda a do černa holými větvemi, jak jej vidíme ze dvou stran za domem, náš bájný stoletý smrk zdvíhá černozelelou špicí k jasné modré obloze nad střechou domu, nad jejím příkrým sklonem, podobným sněžnému horskému štítu, tam mezi dvěma klidně dýmajícími komíny, vysoko vypouštějícími kouř... Na výsluní nad krytými schody sedí, mile se choulí jeptišky kavky, jindy žvatlavé, ale teď velice tiché. Starodávná okna s drobnými čtverečky rámů mžourají před veselým oslnivým světlem, před ledovým drahokamovým leskem na sněhu a vlídně přihlížejí... Umrzlé válenky vržou po ztvrdlém sněhu na schůdkách, když stoupáte hlavním vchodem zprava, procházíte pod jeho přístřeškem, pak otvíráte těžké a stářím zčernalé dubové dveře, procházíte dlouhou tmavou předsíní... V místnosti pro služebnictvo, kde stojí pod oknem velká nahrubo opracovaná moučnice, trvá dosud chládek a modravé šero (slunce sem nemůže, okno vede na sever), ale v kamnech už praská a hučí, až mosazná dvířka poskakují. Vpravo ponurá chodba k obytným pokojům, přímo naproti – vysoké, také zčernalé dubové dveře do sálu. V sále se netopí...

Rozsáhlý prostor, zima, na zdech křehnou podobizny strnulého snědolícího dědečka v kadeřavé paruce a piknosého císaře Pavla v uniformě s červenými výložkami, a skrz naskrz promrzává halda nějakých jiných starodávných portrétů a těžkých svícňů, naházených do malé, dávno zrušené přípravný, jejímiž zpola zasklenými dvířky jsem v dětství nakukoval s takovým požitkem. Zato je v sále všechno zaplaveno sluncem a na hladkých, k nevíře širokých podlahových prknech ohnivě planou, rozplývají se fialkové a granátově červené skvrny – odrazy barevných horních tabulek. Do levého postranního okna, rovněž obráceného na sever, tlačí se černé větve obrovské lípy, kdežto těmi na slunečné straně proti dveřím je vidět zavátý park. Prostřední okno si celé zabral vysokánský smrk, ten co vyhlíží mezi komíny. Za tímhle oknem visí v nadýchnutých řadách jeho posněžené rukávy... Za mrazných měsíčních nocí byl tak nevýslovně krásný! Vstoupíte dovnitř... V sále žádné světlo, jen jasný měsíc ve výši za okny. Sál prázdný, majestátní, ponořený do hedvábné mlhy. A hustý smrk v jehličnatém smutečním sněhovém rouše se velebně vypíná za okny, míří špičkou do čisté, průzračné a bezedné kopulovité modři, kde se bělá a stříbří se doširoka rozprostřené souhvězdí Orionu a níž, ve světlé prázdnotě obzoru prudce jiskří, ligotá se lazurnými démanty nádherný Síríus, oblíbená hvězda matčina... Co jsem se nabloudil v té měsíčné mlžině přes dlouhé mříže okenních stínů, rozložené na podlaze, co jinošských úvah mi protáhlo hlavou, co jsem se naopakoval vznešeně hrdých Děržavinových veršů...

V temnotné modři všehomíra
ze zlata luna plavala...
V mém domě chladně v oknech plála

a svitem bledým jako v snách
skla ze zlata mi malovala
na naleštěných parketách...²⁵

Opravdu krásné byly i nové pocity, jež mě provázely mou první zimu v tomto domě. Celá mi uběhla v procházkách a nekonečných rozhovorech s bratrem Georgijem, závratně urychlujících mé zrání, ve vyjíždkách do Vasiljevského a při četbě básníků z dob Děržavinových a Puškinových. V baturinském domě skoro žádné knihy nebyly. Ale pak jsem nakonec jezdil do Vasiljevského k naší sestřence. Dvorec stál na kopci proti erárnímu statku s vinopalnou, kde byl správcem Wiehand. Sestřenka byla provdaná Pisarevová a my jsme ji po mnoho let nenavštěvovali. Starý Pisarev, její tchán, byl na rozdíl od svého syna muž náramně vážný a náš otec se s ním, toť se ví, brzo rozkmotřil. Toho roku se styky mezi našimi rodinami obnovily – starý pán zemřel, a já získal plnou možnost volně hospodařit v celé knihovně, kterou nashromáždil za svůj dlouhý život. Vyskytla se tam spousta báječných svazečků v tlustých vazbách z tmavé nazlátlé kůže a se zlatými hvězdičkami na hřbetech – Sumarokov, Anna Buninová, Děržavin, Baťuškov, Žukovskij, Veněvitinov, Jazykov, Kozlov, Baratynskij... Ty úchvatné romantické viněty – lyry, urny, přílbice, věnce – i to písmo, ten šustivý drsný, nejčastěji modravý papír i vzosná ryzí krása, ušlechtilost a velebná harmonie ve všem, co bylo na tom papíře vytištěno! S těmi svazečky jsem prožil všechny své první jinošské sny, první palčivou touhu psát také, první pokusy o její ukojení, smyslnou rozkoš z obrazotvornosti. Ta obrazotvornost vpravdě

25 Pozměněné verše z básně *Murzovo vidění* od G. R. Děržavina (1743–1816). Překlad Jana Zábrany. Pozn. překl.

konala zázraky. Jestliže jsem četl „Do boje pádí pěvec mladý“²⁶, nebo „Dál burácejte, hřměte, hučte, vy sívé proudy pod skálou“²⁷ či „Ve vlnách zelených, jež trou se o Tauridu, za jitřních červánků jsem spatřil Nereidu“²⁸, viděl a vnímal jsem toho pěvce i sívé proudy vodopádu, zelené vlny, jitro u moře i nahou Nereidu, viděl jsem a chápal to vše citem, až mi bylo do zpěvu a výskotu, do smíchu, do pláče... Žasnu nad dětinností, ubohostí toho, co vycházelo z mého vlastního pera v téže době...

A krásná byla i má první zamilovanost, radostně trvajíc celou zimu. Annchen byla prostinká dívka, nic víc. Ale šlo snad o ni? Nadto byla pořád veselá, milá, velice hodná, upřímně a naivně mi říkala: „Vy se mně, Aljošeňko, moc líbíte, jste plný takových vroucích a čistých citů!“ Ty city ovšem vzplanuly ve mžiku. Zahořel jsem už při prvním pohledu na ni – jakmile se v celé svěžesti své německé úpravnosti, apartních růžových šatiček a mladistvého půvabu objevila přede mnou (cestou ze stanice promrzlým skrz naskrz) ve Wiehandových jídelně, růžově ozářené ranním zimním sluncem, a nalévala mi kávu. Sotva jsem jí stiskl ruku, ještě chladivou po vodě, srdce mi rázem zabušilo a rozhodlo: Ta, a žádná jiná! Odjel jsem do Baturina dokonale šťasten. Vždyť o vánočních svátcích měli Wiehandovi přijet k nám. A teď přijeli, hned zahltili celý dům svým hlučným německým veselím, smíchem bez příčiny, žerty a vším tím obzvlášť svátečním, co s sebou přinášejí hosté na venkově v zimě, když přijdou z mrazu a sundávají si v předsíni vo-

26 Pozměněný verš z básně *Mladý pěvec* od I. I. Kozlova (1779–1840). Překlad Tatjany Haškové. Pozn. překl.

27 Z básně *Vodopád* od J. A. Baratynského (1800–1844). Překlad Tatjany Haškové. Pozn. překl.

28 Z Puškinovy básně *Nereida*. (Taurida byl starověký název Krymu.) Překlad Emanuela Frynty. Pozn. překl.

ňavé studící kožichy, přezůvky a válenky. Večer pak návštěv ještě přibýlo a všichni (vyjma starší lidi) jsme se samozřejmě dohodli, že se přestrojíme za maškary a uděláme si projížďku po dvorcích v sousedství. S velkým povykem jsme se přestrojili do všeho, co se zrovna natrefilo (většinou za vesnické chlapy a ženské), mně ztuha nakadeřili vlasy, nabílili a načernili obličej, namalovali obligátní ohořelou zátkou obligátní černý knírek – a houfem jsme se vyhrnuli před dům, kde už stálo ve tmě několikero saní, rozsadili jsme se a se smíchem a výskotem, za cinkotu rolniček střelhbítě uháněli přes čerstvé závěje ze dvora. A toť se ví, já se octl v širokých selských saních vedle Annchen... Kterak zapomenout na ten noční zimní cinkot rolniček, na tu mrtvou noc v mrtvých zavátých polích, na tu nesmírnou zimní, šedou, hebkou vlnitou nádheru, v kterou splývá za takové noci sních s nízkou oblohou, zatímco vpředu se neustále zjevují podivná světýlka jak oči nějakých tajemných, nocí a zimou zplozených tvorů! Kterak zapomenout na sněhový noční polní vzduch, na mrazení probíhající pod kuním kožichem, skrz tenké holínky, na teplou dívčí ruku vysvlečenou z kožišinové rukavičky, na tu dívčí ruku, poprvé uchopenou do mladých horkých dlaní, a na ty už vstřícné, do šera milostně jiskřící dívčí oči!

A potom nadešlo jaro, to nejneobyčejnější v celém mém životě.

Vzpomínám si na to, jako by to bylo včera – seděl jsem s Olou u ní v pokoji, jehož okno vedlo do dvora. Bylo slunečné březnové odpoledne, asi pět hodin. Znenadání přišel otec, v chůzi si zapínal krátký kožíšek, byl čilý jako vždy – knír už měl šedivý, ale pořád se držel – a řekl:

„Je tady rychlý posel z Vasiljevského. Pisareva asi ranila mrtvice. Teď tam jedu, chceš se mnou?“

Vstal jsem, uchvácen štěstím, že se nečekaně dostanu do Vasiljevského, spatřím Annchen, a hned jsme jeli. K našemu překvapení byl Pisarev zdrav a v dobré náladě, sám se divil a nechápal, co to s ním vlastně bylo. „Ale přece jenom bys neměl tolik pít,“ radil mu otec na rozloučenou příštího dne, už v předsíni. „Hlouposti!“ usmíval se Pisarev cikánskýma očima, pomáhaje otci do kožíšku – vidím ho jako dnes, štíhlého, snědého, s tím jeho černým plnovousem, v červené hedvábné ruské košili přes lehké, široké černé kalhoty a v červených stříbrně štepovaných kozinkových domácích střevících. Uklidnění jsme se vrátili domů, a pak brzo přišla velká voda, tak prudká a nezkrotná, že naše spojení s Vasiljevským bylo asi na čtrnáct dní načisto přerušeno. Na Hod boží velikonoční se už najednou všude udělalo docela sucho, zazelenalo se vrboví a výběhy. Chystali jsme se všichni vespolek do Vasiljevského a už jsme vyšli ven a chtěli nasednout do kočáru, když vtom se ve vratech objevil kůň, za ním bryčka a v ní náš bratranec Petr Petrovič Arseňjev.

„Příjemné svátky,“ pravil, když se přiblížil s povozem k nám, ale vyslovil to nějak přepjatě klidně. „Jedete do Vasiljevského? Právě

včas. Pisarev už je v Pánu. Dneska ráno se vzbudil, šel za sestrou, najednou se posadil do křesla a – byl konec.“

Pisarev byl omyt a přistrojen právě chvílku předtím, než jsme vstoupili do jeho domu. Jak tu ležel, skýtal obvyklý pohled na nebožtíka, krátce předtím položeného na stůl – pohled, který mě zatím ještě zarážel toliko svou zvláštností – v témž sále, kde před čtrnácti dny stál na prahu, usmíval se a mžoural před večerním sluncem a dýmem své cigarety. Ležel zde se zavřenýma očima – dodnes před sebou vidím jejich nafialověle snědé vypukliny – ale ještě docela jak živý, s krásně učesanými, dosud mokkými smolnými vlasy a zrovna takovým plnovousem, na sobě nový parádní kabát, naškrobenou košili s pěkně uvázaným nákrčníkem, do půl těla přikrytý prostěradlem, pod kterým se rýsovala kolmo postavená svázaná chodidla. Klidně a tupě jsem na něho pohlížel, dokonce jsem mu zkusil sáhnout na čelo a ruce – byly skoro teplé... Ale k večeru se všechno úplně změnilo. Už jsem si uvědomil, co se stalo, a celý nesvůj jsem vešel do sálu, když mě zavolali k první zádušní pobožnosti. V oknech sálu se dosud rděly temné jarní večerní červánky nad vzdálenými poli, ale šero, stoupající z temného říčního údolí, z temných sychravých polí, z celé temné vychládající země, to šero jej zaplavovalo zdola a stále houstlo, v tom temném sále plném lidu se vznášel kadidlový rmut, a to přítmí a rmut prorážela nazlátlá zář voskovic, jež všichni drželi, zatímco za vysokými kostelními svícemi, dýmajícími kolem smrtelného lože rudým plamenem, zlověstně zněly modlitby duchovních, poslední hlasitě pronášená slova těch modliteb, podivně vystřídávaná radostně a bezstarostně naléhavým Vstal z mrtvých Kristus. A já se upřeně díval buď kupředu, kde v mlhavém třpytu a v šeru matně a teď už strašidelně svítila jaksi truchlivě povadlá, přes den potemnělá tvář nebožtíkova, anebo jsem s vroucí něhou, s vědo-

mím jediného spásného útočiště vyhledával v zástupu obličejů tiše a skromně stojící Annchen, hřejivě a nevinně ozářený zespol plamínkem svíce...

V noci jsem spal nepokojně a strastiplně, drcen stále a stále stejnými, až nepřirozeně živými a chaotickými vidinami jakéhosi uspěchaného lidského davu, děsivě a tajemně spjatého s tím, co se přihodilo. Všichni chvatně – a co bylo nejpříšernější, patrně pod němým vedením samotného nebožtíka – chodili po všech pokojích, nakvap si vzájemně udíleli nějaké rady, stěhovali stoly, křesla, postele, prádelníky... Ráno jsem vyšel na verandu jak opilý. Bylo mírné, vlhké počasí. Slunce zahřívalo suché schůdky, sytě a jemně zazelenalý dvůr i dosud nízký, průsvitný, ale v hebkém jasu už jarně šedavý park. Ale vtom jsem se podíval kolem – a s hrůzou jsem docela blízko viděl dlouhé, nové tmavofialové víko rakve, které tu stálo kolmo opřené o zeď. Seběhl jsem z verandy, utekl do parku, dlouho chodil nahými, světlými vlahými alejemi, posadil se v akátové aleji na lavičku... Zpívaly pěnkavy, ochmýřené akáty se něžně a vesele žlutaly, srdce sladkobolně jihlo nad vůní prsti a mladé trávy, jednotvárně, vážně a vítězně krákali v dálce (ale smírné ticho parku nerušili) havrani někde tam dole na starých břízách, tam, kde s olivovým jarním oparem splýval dosud holý vrbový porost... A ve všem byla smrt, smrt, smíšená s věčným, milým a marným životem! Z ničeho nic mi vytanul v paměti začátek Viléma Tella – předtím jsem pořád četl Schillera – hory, jezero, na něm pluje rybář a zpívá... A v mé duši se náhle rozezvučela jakási pohádkově líbezná, radostná, nespoutaná píseň nějakých dálných, pohádkově šťastných krajů...

Dočista omámen jsem strávil i celý zbytek dne, který mě celou dobu udržoval v nepřetržitém napětí: znova zádušní pobožnost, zase dav lidí, příjíždějící a odjíždějící sousedé, kdežto tam někde

v dětském pokoji, ze všech stran uzavřeném a plném slunce, bezstarostné hry dosud nic nechápajících dětí pod truchlivým a laskavě roztržitým dohledem chůvy, co chvíli tiše plačící...

A pak už se opět smrákalo, a zas se scházeli lidé, znova se shromažďovali v sále, čekali na další pobožnost, sem tam něco ohleduplně prohodili... Příchod kněží a vzápětí nastalé mlčení, zažehování svíc a převlékání do mešních rouch v tom tichu, všechny ty mysticky církevní přípravy k bohoslužbě, a potom první mávnutí kadidlem a první hlasitý závěr modlitby – to vše se mi nyní, toho posledního nebožtíkova večera jevílo natolik významné, že už jsem nedokázal pozdvihnout zrak k tomu, co bylo vpředu, k té skvostné aksamitové rakvi na sestavených stolech, ani k tomu chrámově hrůznému, malebně pohřebnímu, co se šikmo vztyčovalo v rakvi v celé zlověstné nádheře zlaté roušky, zlatého svatého obrázku na prsou a nové ostře bílé podušky, v celé ponuré mráko-tě věčného hrobového spánku té černovousé tváře se zapadlými zčernalými víčky, tváře, která se kovově leskla v dusivém teplém dýmu a ve žhavém, chvějivém třpytu.

Na noc mně a bratrovi Georgiji zase ustlali v *jeho* bývalém pánském pokoji. Všechny dveře do opuštěného sálu, dosud plného kadidlové vůně, kde pod ohořelými svícemi potichu a monotónně odříkával žalmy kostelník, všechny ty dveře byly zamčeny, dům ztichl, uklidnil se. Bratr zhasil svíčku a rázem usnul. Ale já ani nebyl s to se svléknout, ulehl jsem v šatech, a jakmile jsem taky sfoukl svíčku a na okamžik zdříml, už jsem se viděl v sále – a v příšerném zděšení jsem se probral. Posadil jsem se a s bušícím srdcem se zahleděl do tmy, zaposlouchal se, chtěl zachytit sebemenší šramot. Všude vládlo nezvyklé, strašidelné ticho – bylo slyšet jen vzdálené, nezřetelné modlení v sále... S nadlidským úsilím jsem se přemohl, svěsil nohy z pohovky, otevřel dveře dokořán, po špičkách přeběhl

tmavou chodbu a přitiskl ucho na dveře, pod nimiž se linulo světlo ze sálu.

„Hospodin kraluje, jestiž on vtěleným majestátem, vtělenou jestiž Hospodin mocí,“ potichu, dutě drmolil za dveřmi kostelník. „Pozdvihují vody, ó Pane, pozdvihují vody hlas svůj, pozdvihují vody vlny své... Na počátku stvořil jsi zemi a nebe – dílo rukou tvých... Oni zhynou, ty však přetrváš, oni všichni jak roucho zchátrají, a ty je jak šat vyměníš... Budiž Hospodin navěky pochválen, nechť těší se Hospodin ze skutků svých!“

Zimničně mě roztráslý slzy nadšení, rychle jsem se vydal tmavou chodbou do tmavé zadní předsíně a na zadní verandu. Obešel jsem dům a zůstal stát uprostřed dvora. Bylo tma a nějak zvláště, jak to bývá jen časně zjara, čisto, čerstvo a klidno. Půda byla umrzlá, ztvrdlá. Jakési jemné a čisté vanutí se zlehka stříbřilo mezi zemí a bezmračnou hvězdnou oblohou. Daleko v údolí plynule a temně hučela do ticha jarní řeka. Pohlédl jsem do tmy za údolím, na protější kopec – tam u Wiehandů se osaměle červenalo, zářilo pozdní světýlko.

To ona nespí, řekl jsem si. Pozdvihují vody hlas svůj, pozdvihují vody vlny své... A světýlko se mi paprskovitě roztrásl před očima, stopenýma v nových slzách – slzách štěstí, lásky, nadějí i podivné zanícené, rozjásané něhy.

KNIHA TŘETÍ

1

Ta hrozná jarní noc ve Vasiljevském mi nikdy nevymizí z paměti tím spíš, že to byla noc před pohřbem.

Usnul jsem tenkrát až k ránu. Bylo nad mé síly vrátit se do domu hned – příliš zlověstně se tměly v hvězdné záři jeho obrysy a černalo se u verandy víko rakve... Odešel jsem do polí, dlouho šel tmou, kam mě oči vedly... Vrátil jsem se, když už se na východě běhalo a po celé vsi kokrhali kohouti, vplížil se do domu zase tím zadním vchodem a hned jsem usnul. Ale brzo mě začala ve spánku zneklidňovat myšlenka na blízkost jakýchsi výjimečně závažných chvil, a náhle jsem opět vyskočil, ačkoli jsem spal sotva tři hodiny. Dům se pořád ještě dělil ve dva naprosto rozdílné světy. V tom jednom byla smrt, byl v něm sál s vystavenou rakví, kdežto v druhém, totiž ve všech ostatních pokojích, ze všech stran od něho oddělených zamčenými dveřmi, jakžtakž probíhal náš neuspořádaný zmatený život, netrpělivě čekající na osudové rozuzlení toho zmatku. Vzbudil jsem se s drásavým vědomím, že rozuzlení konečně nadešlo, a byl jsem nemálo překvapen, že bratr, jenž spal se mnou v pokoji zesnulého, lhostejně kouří, sedě v pouhém prádle na pohovce, z níž se svezlo zmuchlané prostěradlo až k zemi, zatímco z chodby za dveřmi už sem zaléhaly kvapné kroky, hlasy, nějaké stručné otázky a zrovna takové odpovědi. Přišla Marie Petrovna, vrchní panská, přinesla tác se snídaní, mlčky se uklonila, ani na nás nepohlédla, postavila tác na psací stůl a ustaraně odešla. Dal jsem se do oblékání, ruce se mi trásly. V pánském pokoji vylepeném staříčkými zlatě žlutými tapetami bylo všechno prosté, všednodenní a skoro veselé, vznášel se tu, a hovořil o našem mužském životě po ránu vonný cigaretový dým. Bratr kouřil a roztržitě pohlížel na Pisarevovy

kavkazské domácí střevíce, ty střevíce, které jsem na něm viděl před čtrnácti dny, jak tak stal v celé své jaré cikánské kráse, a které teď pokojně spočívaly pod psacím stolem. Taky jsem se na ně podíval... Ano, on už není mezi námi, ale ty střevíce tady pořád stojí a mohou takhle stát ještě třeba sto let! A kde nyní je a kde bude do skonání světa? A je vskutku pravda, že už se kdesi *tam* setkal se všemi našimi dávno a dávno zemřelými, bájnými babičkami a dědečky, a kdopak je vlastně teď? Opravdu je to on – to hrozné něco, co leží v sále na stole, mezi těmi šikmo se rozbíhajícími hranami truhly, proti přirozenosti ozařováno za bílého dne kalným světlem svící, ohořelých až po krátké pahýly, svící, jež hustě potřísnily a promastily zoubkovaný papír, který je vroubí na vysokých stříbrných svícnech – on, jenž teprve předevčírem, zrovna za takového jitra, přišel s čerstvě rozčísnutým, po koupeli ještě studeným černým vousem za manželkou do vedlejšího pokoje, kde potom už za půl hodiny omývali na podlaze jeho nahé, ještě skoro živé, poddajné a bezvládně kamkoli klesající tělo? A přece je to on a dnes vlastně, už za chvíli se s ním stane to poslední, to církevní, s čím neměl prapranic společného za života, to na světě nejpodivnější, čeho se zúčastním poprvé v celém svém mladistvém bytí, to jest zažiji naplnění oněch neobvyklých slov, kterým jsem se na gymnáziu, nevím nač, musel učit zpaměti. „Za tři dni a tři noci po skonu křesťana následuje vynášení jeho pozůstatků do chrámu... Přípravou k tomu budiž, u přítomnosti členů rodiny, přátel a příbuzných zesnulého, úsilné pálení kadidla kolem něho a zpěv modliteb za jeho odpočinutí do Posledního soudu Páně a povstání všech mrtvých ze hrobů...“ V obrovském údivu jsem si náhle pomyslel, že ten křesťan je v tuto chvíli právě Pisarev, a zhrozil jsem se, jak nekonečná lhůta mu ještě zbývá do toho povstání, po němž prý nastane a věky věků bude trvat cosi už naprosto nepředstavitelného, nemajícího ani smysl, ani účel, ani žádné lhůty...

2

Vynášení pozůstatků zesnulého jsem sledoval dychtivě a rozechvěle. Čeledíni, slavnostně blahobytní a vymydlení, byli mladí a zdatní, ale toho trpného a bázlivého napětí, než – s hlavami odvrácenými – sesunuli ze stolů a na velkých kusech bílého plátna zvedli své těžké břímě, když konečně nadešla poslední chvíle Pisarevova loučení s rodným domem a celým světem! Tehdy mě opět napadlo, že v té obrovské aksamitově fialové truhle s ohavnými stříbrnými patkami leží něco posvátného, ale zároveň i nepřístojně pozemského, nepatřičného. To něco, s rukama pokorně zkříženými a v černých manžetách žaketu ztuhlýma, toporně kývající mrtvou hlavou, poplynulo z cizí vůle nízko a šikmo nad podlahou, plulo davem, uprostřed slavnostních mešních rouch, kadidla a nesladěného zpěvu, nohama ke dveřím otevřeným dokořán – nechť nikdy nepřekročí znova práh tohoto domu! – nejprve do předsíně, potom na verandu, na jasné světlo a zeleň dvora, kde se nad zástupem vypínal kříž s Ukřižovaným a dva muži ze vsi drželi na hlavách víko rakve. Teď zůstali čeledíni na okamžik stát, plátěné popruhy se jim přitom napínaly na temně zarudlých šíjích, duchovenstvo teď zpívalo hlasitěji – „na znamení toho, že zesnulý přechází do království netělesných duchů, obklopujících trůn Všemohoucího a neustávajících ho velebiti Trojsvatou písní“ – zatímco z vrcholku zvonice, vyčnívajícího nad nádvorní budovy přímo proti verandě a zvolna vyluzujícího až do té chvíle jemné, tklivé a pak čím dál důtklivější a dunivější zvuky, z toho vrcholku náhle prudce vyrazila krátká, záměrně nesmyslná, tragická zvuková změt, na kterou svorně odpověděli nesouladným štěkotem

a vytím chrti a honící psi, jichž byl plný dvůr. Bylo to tak šeredné, že sestřenice ve svém dlouhém smutečním závoji zavrávala a rozešťkala se, vesnické ženské v zástupu spustily hlasitý nářek a otec, rovněž přidržující nešikovně rakev, se celý zrovna svíjel ošklivostí a bolestí.

V kostele jsem se pořád díval na mrtvolnou tvář nebožtíka, ležícího právě naproti hlavním oltářním dveřím, pod bezcitnou klenbou, pomalovanou nehybnými fialovými mraky, mezi nimiž z hrubého modrého trojúhelníku podlouhle, tvrdě a nevyzpytatelně shlíželo Vševidoucí oko. Už se konal pohřební obřad, a ta tvář s tím zešpičatělým nosem, s černou prořídlou brádkou a zrovna takovým knírem, pod kterým se leskly zploštělé spečené rty, ta tvář už byla hrobově ozdobena barevnou papírovou čelenkou se svatými obrázky. Díval jsem se a myslel si: vypadá teď jako velký kněz z pradávných dob, nyní je navěky prohlášen takřka za svatého, náleží ke všem prarodičům a prapředkům našim... Už nad ním zazníval bohoslužebný zpěv: „Blahoslaveni jsou ti, kteří jsou mravů bezúhonných a chodí v zákoně Hospodinově...“ A já si zatím, usouzen a rozbolestněn nad ním i dojat sám sebou, já si v duchu říkal: teď mu vstrčí mezi tuhé prsty se zčernalými nehty „odpustkový list“, pokropí ho svěceným olejem, křížovitě posypou prsty, přikryjí mušelinem a zakryjí víkem, odnesou ho a zakopou, a pak odejdou a zapomenou, a poběží léta a bude trvat můj dlouhý a šťastný život tam někde v mé neurčité a radostné budoucnosti, kdežto on či přesněji řečeno jeho lebka, jeho tělesné pozůstatky budou pořád a pořád ležet v zemi tady za tím kostelem pod vysokou trávou, pod břízkou, kterou mu dnes zasadí do záhlaví rovu a z které jednou bude velký a krásný bělokmenný strom se splývavou a za dlouhých letních dnů sladce chvějivou šedozelenou korunou... Když jsem mu dával poslední sbohem, přitiskl jsem

rty na papírovou pásku na jeho čele – a bože, začíšelo to na mě takovým chladem a puchem a tolik mě rozjitřila svou mrazivou tvrdostí temně citrónová kost čela pod tou páskou, ten nezbadatelný protiklad ke všemu živoucímu, jarnímu, hřejivému, co se tak lahodně a prostě linulo zamřížovanými kostelními okny!

Potom jsem stál za kostelem mezi starými náhrobními deskami i náhrobky všelijakých brigadýrů a setníků a hleděl upřeně do hluboké úzké jámy, mdle a ponuře se lesknoucí ztuha a rovnoměrně seříznutými stěnami. Hrubě a nelítostně tam do ní padala, valem se hrnula prahmota syré země na fialový aksamit, na kříž z bílé porty. Rád bych se byl rouhačsky zatvrdil, vzpomínal jsem si na studené Vševidoucí oko v nehybně oblačných nebesích kostelní bání, myslel jsem na to nepopsatelné, co bude v té rakvi za týden, dokonce se snažil sebe sama přesvědčit, že i mně přece se jednou povede stejně... Ale víry jsem tomu nepřikládal pražádné, hrob už byl zasypán, Annchen měla nové batistové šatičky... Přívětivě a oddaně zněly závěrečné nábožné písně, slibovaly každé rozhřešení a dávaly naději, zněly opět svátečně, opět velikonočně, a rozptylovaly se v teplém slunném vzduchu... Svět dočista omládl, byl najednou volnější, širší a krásnější poté, co z něho kdosi navždy odešel...

3

Když jsme se vraceli ze hřbitova, sestřenice sotva šla, klopýtala, tiskla si šátek na oči a nic kolem sebe nevnímala. Avšak otec ji pevně držel pod loktem, snažil se přizpůsobit její chůzi a naléhavě jí říkal všechny ty milé hlouposti, jaké se odjakživa říkávají při takových příležitostech.

„Duše moje, nechci tě nějak naplano utěšovat, ale povím ti jen tolik: nezapomínej, že zoufalství je smrtelný hřích, že nejsi na světě sama, že máš lidi, kteří tě mají nesmírně rádi, máš děti, které pro tebe znamenají veliký životní cíl, a především, že jsi ještě tak mladá, že máš všechno před sebou...“

Po otcově boku šel, v ruce šlechtickou čepici, jeho dávný přítel, tělnatý a podsaditý statkář, opálený a snědý. V žlutavých bělmech hnědých očí měl zvláštní tabákově nazlátlé skvrnky, které mě zaujaly už jako dítě. Bylo mu teď horko v parádním kabátě a naškrobené košili, poněvadž na ně nebyl zvyklý, bylo mu horko z té značné tloušťky i ze všech těch pocitů, jež ho zmáhaly. A v krku mu hvízdalo, když uchvátaně a dýchavičně říkal totéž co otec.

„Věro Petrovno, dovolte mi, abych vám i já něco řekl. Byl jsem nebožtíkovi druhým otcem po smrti jeho tatínka, šel jsem mu nejprve za kmotra, pak jsem ho vychoval a taky jsem mu požehnal ke sňatku s vámi, jistě chápete, jak mi teď asi je... A pak, vždyť to víte, taky jsem brzo ovdověl... Jenže Alexandr má přes všechno stokrát pravdu. Víte, jak se to říká mezi venkovskými lidmi? Smrt je jak to slunko, člověk se na ni nesmí koukat. Ovšemže nesmí, jinak by se nedalo žít... Já se třeba stydím, že on už není mezi námi, a já tady pořád jdu a sípám, ale cožpak to záleží na nás?“

A já se díval na jeho ostríhanou šedomodře stříbřitou hlavu s širokým týlem, na starý, už docela ztenčelý snubní prsten na malé hnědé ruce... Díval jsem se a tušil, že vlastně my všichni se více nebo méně stydíme, jsme nesví, ale přece nás naplňuje nekonečnou slastí návrat do života po té hrozně přítěži, která na nás doléhala celé tři dny, a přistihoval jsem se při tom, jak mě těší, že mohu šlapat po měkké jarní půdě, jít prostovlasý pod hřejícím sluncem, poslouchat ustavičně mnohohlasý křik polních havranů, v divokém a trpitelsky šťastném opojení povykujících a shánějících ve všech okolních zahradách, pohlízet nějak novýma, málem zamilovanýma očima na sestřenku, na její smuteční šat, na krásu jejího mládí i žalu, se zatajeným dechem myslet na to, že dnes máme s Annchen schůzku dole v parku...

Dům rovněž omládl, jakmile se osvobodil od pána. Všechny podlahy vydrhnuté, okenní tabulky umyté, všude uklizeno, okna otevřená dokořán, aby sem mohlo slunce a vzduch. Sotva jsem překročil práh sálu, kde byly rozestaveny vyzdobené stoly k zádušní hostině, hned mě zase přivítal ten hrozný, s ničím na světě nesrovnatelný pach, který mě celé dopoledne u rakve doháněl k šílenství. Ale ten pach se nějak zvlášť dráždivě mísil s vlhkostí podlah, dosud tmavých od vody, i s jarní svěžestí, ze všech stran vanoucí domem, a svátečně – na oslavu života, a nikoli smrti – svítily na stolech ubrusy, příbory, skleničky a karafy... A přece byl tak hrozný, tak nemožně hrozný byl ten dlouhý a neomaleně hojný oběd, který co chvíli přerušovali svými už neladnými a opilými hlasy žalmisté, když povstávali a dojatě zpívali Věčnou paměť záhadnému tvorů, jež teprve krátce předtím zakopali do země za kostelem! Otec měl pravdu, když mi při obědě řekl:

„Však já vím, chlapče, jak ti teď musí být! Copak my, my už jsme všichni otrlí, ale takhle na prahu života a navíc s takovým staromódním srdcem, jako máš ty... Umím si představit, co teď cítíš!“

Po pohřbu jsem strávil ve Vasiljevském ještě asi čtrnáct dní, stále v tom zbystřeném a rozdvojeném povědomí onoho života, jehož nepochopitelný děsivý konec jsem přednedávnm uzřel na vlastní oči.

Moje soužení v těch dnech bylo o to větší, že mě očekávala ještě další zkouška – rozloučení s Annchen, odjíždějící domů (ačkoli jsem i v tom nalézal podivnou drásavě trpkou rozkoš).

Otec a Petr Petrovič se rozhodli, že kvůli sestřenici zůstanou ještě nějaký čas ve Vasiljevském. Zůstal jsem taky – a to nejen kvůli Annchen, i když mě k ní poutala den ze dne mocnější vášeň. Ne, nevím proč, ale chtěl jsem si prodloužit to citové rozdvojení, jež mě ovládalo a pro něž jsem se nemohl odtrhnout od Fausta, který mi tenkrát mezi Pisarevovými knihami náhodou přišel do ruky a načisto mi učaroval:

Prouděním života, vichrem dění,
vzhůru a dolů a sem a tam
vanu a tkám
zrození – hrob –
věčný oceán,
ohnivé vání,
kolotání a proměňování.
Tak času jsem tkadlec, tak hrčí můj stav,
a tkám – tkám božstva živoucí háv.²⁹

29 Z *Fausta* od J. W. Goetha (1749–1832). Překlad Otokara Fischera. Pozn. překl.

Rozdvojený byl i život ve Vasiljevském. Byl dosud obestřen smutkem, ale nějak pozoruhodně rychle se dával opět do pořádku a nabýval přitom čehosi obzvlášť příjemného, co způsobilo změny, které v něm nastaly a pokračovaly uprostřed rozkvétající a mohutnějící jarní nádhery. Všichni seznávali, že už je nejvyšší čas navrátit se do života s novými, ba dvojnásobnými silami. V celém domě byla přímo úzkostlivá čistota, leccos se v něm pozměnilo – některé zastaralé kusy nábytku byly uklizeny na půdu, něco se přestěhovalo z jedné místnosti do jiné, pro sestřenku byla zřízena nová ložnice vedle dětského pokoje, kdežto tu bývalou, manželskou, co byla předtím za malým salónkem, nadobro likvidovali a udělali z ní prostornou odpočívárnu... Potom byly někam poschovávány skoro všechny věci po nebožtíkovi – zahlédl jsem jednou, jak u zadní verandy sluhové kartáčují a ukládají do velkého starodávného dřevěného kufru jeho šlechtický stejnokroj, čepici s červeným okolkem, chlupatý třírohý klobouk... Nové poměry zavládly i v hospodářství. Nyní zde poroučeli otec a Petr Petrovič, a jak už to na začátku vždycky chodí mezi panstvem a služebnictvem, každý je rád a horlivě poslouchal, každý chtěl doufat, že při těch novotách bude teď všechno vypadat nějak jinak, jak se sluší a patří. Vzpomínám si, že mě to velice dojímalo. Ale nejdojemnější byl sestřenčin pozvolný návrat do života, to, jak poznenáhlu přicházela k sobě, byla klidnější a přístupnější a sem a tam už se u stolu pousmála hloupým a milým otázkám dětí, zatímco Petr Petrovič a otec k ní byli zdrženlivě, ale vždy stejně vlídní a pozorní...

A ty nešťastně šťastné dny mi ubíhaly úžasně rychle. Kdykoli jsem se pozdě večer rozešel s Annchen, slastně zkroušen dlouhým loučením, pokaždé jsem po návratu domů hbitě mizel v pánském pokoji a usínal hlubokým spánkem s myšlenkou na zítřejší schůz-

ku. Dopoledne jsem celý netrpělivý vysedával s knihou v proslu-
něném parku a vyčkával příhodného okamžiku, až budu moci
zase prchnout za řeku a odvést si Annchen někam na procházku.
V těchto hodinách s námi vždy chodívaly holčičky, Wiehandovy
mladší dcerky, ale vždycky utíkaly napřed, nepřekážely nám...
V poledne jsem se vracel domů k obědu, po obědě jsem si zno-
va a znova četl Fausta – a těšil se na večerní setkání... Za večerů
svítil dole v parku nový měsíc, tajemně a nesměle zpívali slavíci.
Annchen mi usedala na klín, objímala mě a já slyšel tlukot jejího
srdce, poprvé v životě jsem vnímal blahou tíhu ženského těla...

Konečně odjela. Ještě nikdy jsem neplakal tak bláznivě jako ten
den. Ale s jakou něhou, s jakou trýzní té nejsladší lásky k světu,
k životu, k tělesné i duševní lidské kráse, kterou mi – aniž o tom
sama věděla – odhalila Annchen, jsem plakal! A večer, když už
jsem byl pláčem otupělý a ztišil se, napadlo mě znova se zatoulat
za řeku, a vtom mě předjel kočár, ten, co jím Annchen jela na
nádrazí, kočí na chvilku zastavil a dal mi výtisk petrohradského
časopisu, do kterého jsem asi před měsícem poprvé poslal své
verše. Honem jsem v něm zalistroval, a jako blesk mě šlehla do očí
čarodějná písmena mého jména...

Nazítří časně zrána jsem odešel pěšky do Baturina. Nejdřív
jsem šel suchou, teď už uježděnou polní cestou, mezi oranicemi,
lesklými v ranní páře, potom Pisarevovic lesem, slunným, bledě
zeleným, plným jarního ptačího zpěvu, tlejícího loňského listí
a prvních konvalínek... Když jsem dorazil do Baturina, matka
až spráskla ruce, jak jsem hubený a jaké mám pohaslé oči, a ten
výraz v nich... Políbil jsem ji, podal jí časopis a odebral se do svého
pokoje. Potácel jsem se únavou a nepoznával známý dům, jen jsem
se divil, jak je náhle maličký a starý...

Toho jara mi šlo teprve na šestnáctý rok. Ale stejně jsem se po návratu do Baturina už plně utvrdil v názoru, že můj vstup do plnoprávného, plnoletého života je dokonán.

Ještě v zimě jsem se domníval, že už znám leccos, co má nezbytně znát každý dospělý člověk: tvářnost vesmíru i jakousi dobu ledovou, divochy z doby kamenné a život starověkých národů, vpád barbarů do Říma i Kyjevskou Rus, objevení Ameriky i Francouzskou revoluci, byronismus a romantismus, osobnosti let čtyřicátých, Željabova³⁰ i Pobědonosceva³¹, nemluvě o množství postav a životů smyšlených, s nimiž jsem navždy srostl i se všemi jejich city a osudy, to jest všech těch rovněž jaksi pro každého nezbytných Hamletů, Don Carlosů, Childe Haroldů, Oněginů, Pečorinů, Rudinů, Bazarovů... Moje životní zkušenosti mi teď připadaly obrovské. Vrátil jsem se k smrti unaven, ale pevně odhodlán začít od nynějška jakýsi už dokonale „plný“ život. V čem měl ten život záležet? Soudil jsem, že v tom, abych ve všech jeho dojmech a ve svých oblíbených zaměstnáních prožíval co nejvíce jakýchsi vznešených poetických radostí, na které jsem si dokonce osoboval mimořádné právo. „My do života vstoupili s luznými nadějemi...“ S luznými nadějemi jsem do něho vstupoval také já... ačkoli, jaké jsem pro to měl důvody?

30 Željabov, Andrej Ivanovič (1850–1881) – vůdčí činitel organizace Narodnaja volja (Svoboda lidu) a jeden z jejích zakladatelů. *Pozn. překl.*

31 Pobědonoscev, Konstantin Petrovič (1827–1907) – krajně reakční státní činitel carského Ruska, vrchní prokurátor církevního synodu. *Pozn. překl.*

Bylo zde povědomí, že „mám všechno před sebou“, povědomí mladistvých sil, tělesného a duševního zdraví, jisté sličnosti obličejů a velice pěkné postavy, volnosti a jistoty v pohybech, svižné a rychlé chůze, odvahy a mrštnosti – například jak jsem jezdil na koni! Bylo zde vědomí jinošské čistoty, ušlechtilých pohnutek, upřímnosti, opovržení ke každé hanebnosti. Byl tu hlubší duševní život, jak vrozený, tak získaný četbou básníků, neustále hovořících o vznešeném básnickově poslání, o tom, že „poezie jest bůh v posvátných tužbách země“, že „umění je předstupněm k lepšímu světu“. Zvláštní povznášející útěcha byla i v té hořké vášnivosti, s jakou jsem si v některých chvílích opakoval i leccos zcela protichůdného – sšíravé verše Lermontovovy a Heinovy, stesky Fausta, upírajícího k měsíci za gotickým oknem předsmrtný, hluboce rozčarovaný zrak, anebo rozverně, nestoudné výroky Mefistovy... Ale cožpak jsem si časem neuvědomoval, že nestačí mít křídla, aby člověk mohl létat, že křídla potřebují také ještě vzduch a musí se vyvíjet?

Nemohl jsem jinak, neušel jsem těm docela zvláštním náladám, jakým podléhá každý spisující mladík, když už viděl své jméno vytištěné. Ale zároveň jsem nemohl nevědět, že jedna vlašťovka jaro nedělá. Otec mi v návalech zlosti říkával „šlechtický nedouk“. Já se utěšoval tím, že nejsem sám, kdo se učil „ledabyly a stačil málo poznati“³². Ale přece jsem dobře věděl, jak je ta útěcha pochybná. Potajmu (přes to, že vlivem četby a bratra Georgije jsem už byl načichlý spoustou liberálních názorů) jsem si ještě tuze zakládal na tom, že jsme Arseňjevové. Ale zároveň jsem nemohl nemít na paměti naši stále se vzdávající chudobu ani to, že naše lehkovážnost tváří v tvář té chudobě nabývá přímo neslýchaných rozměrů. Vyrostl jsem v podivném přesvědčení, a taky jsem v něm pořád

32 Citát z 1. hlavy Puškinova *Eugena Oněgina*. Překlad Josefa Hory. Pozn. překl.

žil, že totiž přes všechny znamenité vlastnosti mých bratrů, zejména Georgije, jsem přece jen hlavní dědic všeho toho úžasného, čím pro mne přes všechny své chyby tak mimořádně vynikal nad všechny mně známé lidi otec. Jenomže už to nebyl ten otec co dřív. Snad že teď nad vším udělal kříž, zhusta míval opičku – a jak mi asi bylo, když jsem ho viděl v té věčně povznesené náladě, když jsem viděl tu neholenou šedivou bradu, mohutně rozčuchanou hlavu, rozbité pantofle, roztrhaný turecký kaftan z časů Sevastopolu? A jakou bolest mi leckdy působilo pomýšlení na stárnoucí matku, na dorůstající Olu! Ukrutnou lítost jsem přecho často pociťoval i nad sebou, když jsem například poobědval pouhou chlazenou polévku s kousíčky masa a vrátil se do svého pokoje, k svým knihám a k svému jedinému bohatství – zděděné krabičce z finské břízy, kde jsem choval všechny své nejtajnější poklady: „elegiemi“ a „stancemi“ popsané archy šedého, mátou a laciným tabákem vonícího papíru, koupeného v našem vesnickém krámku...

Mnohdy jsem se zamýšlel nad otcovým mládím. Ten strašný rozdíl proti mému mládí! Měl téměř vše, co měl mít šťastný mladík jeho kruhů, stavu i potřeb, vyrůstal a žil v bezstarostnosti naprosto samozřejmě v tom ještě hodně panském životním stylu, jehož tak volně a klidně využíval, neznal žádné překážky pro své mladické choutky a tužby, vždy a všude se plným právem a s rozmarnou pýchou cítil Arseňjevem. Ale já měl jen tu krabičku z finské břízy, starou pušku dvojku, hubenou Kabardinku, prošoupané kozácké sedlo... Co jsem se leckdy natoužil být elegantní, oslňovat svým zevnějškem! Ale kdykoli jsem se chystal na návštěvu, musel jsem vzít zavděk šedivým sáčkem po bratrovi Georgiji, tím, co měl kdysi na sobě, jak ho tenkrát odváželi do Charkova do vězení, a pak jsem se na návštěvě tajně užíral palčivým studem. Netrpěl jsem vlastnickými pudry, ale co jsem se někdy nablouznil o bohatství, o báječ-

ném přepychu, o všemožné svobodě a všech hmotných i duševních radovánkách s nimi spojených! Toužil jsem po dalekých cestách, po neobyčejné ženské kráse, blouznil o přátelství s nějakými pomyslnými skvělými mladíky, vrstevníky a druhy ve společných výbojích, v citovém vznětu a zálibách... Ale cožpak jsem si časem neuvědomoval, že jsem ještě nikdy nevytáhl paty dál než do našeho okresního města, že celý svět je mi dosud uzavřen dávno poznanými pláněmi a svahy, že vidím kolem sebe jen chlapy a ženské ze vsi, že celý okruh našich známostí se omezuje na dvě tři menší statkářské usedlosti a na Vasiljevské, a útulek pro všechno mé snění – na můj starý rohový pokoj s práchnivějícími zdvíhacími rámy a barevnými horními tabulkami dvou oken do parku?

Park odkvetl a přioděl se listím, celý den v něm zpíval slavík, celý den jsem měl vytažené dolní rámy oken ve svém pokoji, který mi teď ještě víc přirostl k srdci těmi starodávnými okny, sestavenými z malých čtverečků, tmavým dubovým stropem, dubovými křesly i dubovou postelí s hladkými okrouhlými pelestmi... První čas jsem nedělal nic, jenom jsem ležel, v rukou knihu, a buď jsem roztržitě četl, nebo poslouchal slavičí tlukot a myslel na ten „plný“ život, který mám od nynějška začít, leckdy jsem nečekaně usínal krátkým hlubokým spánkem a pokaždé, když jsem zas procitl, nějak zvlášť svěže jsem se podívoval novotě a půvabu prostředí a dostával jsem takový hlad, že jsem vyskakoval a šel si pro zavařeninu do přípravny, totiž do opuštěného kumbálku, jehož zasklené dveře vedly do sálu, anebo pro černý chleba do čeledníku, kde bylo přes den vždycky prázdné – jen v tmavém koutě ležel na horké špinavé peci Leontij, vyčouhlý a nemožně hubený, zarostlý hustým žlutým strniskem a celý se loupající stářím, bývalý babiččin kuchař, už mnoho let nepochopitelně hájící před neodvratnou smrtí svou nepochopitelnou, dočista jeskynní existenci... Naděje na štěstí, na šťastný život, který má užuž začít! Ale k tomu kolikrát stačí vzbudit se takhle po nenadálém a krátkém spánku a rozběhnout se pro kůrku černého chleba nebo uslyšet, jak nás volají na balkón k svačině a při té si říci, že teď musíme jít osedlat koně a pustit se, kam nás oči povedou padajícím soumrakem po silnici...

Byly měsíčné noci, a já se často v hluboké noci probouzel, v tu nejpozdější hodinu, kdy ani slavík nezpíval. V celém světě bylo takové ticho, že jsem se možná probouzel tím přílišným tichem.

Na okamžik se mě zmocňoval strach – najednou se mi v mysli vynořoval Pisarev, u dveří do salónu se mi zjevoval dlouhý stín... Ale už za okamžik ten stín mizel, bylo vidět prostě jenom kout, temně zírající do hebkého šera pokoje, a za otevřenými okny svítil a zval do svého němého světlého království lunojasný park. A pak jsem vstával, opatrně otvíral dveře do salónu, viděl jsem v šeru podobiznu babičky v čepci, hledící na mne ze zdi, díval jsem se do sálu, kde jsem strávil tolik čarovných chvil za měsíčních nocí v zimě... Připadal mi teď tajemnější a zdi se zdály nižší, poněvadž měsíc, jenž se v létě pohyboval kousíček vpravo od domu, sem nenahlížel, a vůbec byl teď celý sál zšeřelejší: lípa za okny na sever byla obalená hustým listím a zastírala je obrovskou temnou klenbou... Kdykoli jsem vyšel na balkón, pokaždé jsem znova a znova skoro nechápavě, až bolestně žasl nad krásou noci: cože to je a co s tím počít! I dnes ještě prožívám za takových nocí něco podobného. A což teprve tenkrát, kdy mi to všechno bylo nové, kdy jsem měl takový čich, že jsem dovedl rozeznat vůni oroseného lopuchu od vůně vlhké trávy! Vysokánský trojhran smrku, osvětlený měsícem pouze z jedné strany, pořád stejně vztyčoval svůj zoubkovaný hrot k průzračné noční obloze, kde probleskovalo několik osamocených hvězd, drobných, pokojných a tak nekonečně vzdálených a nádherných, vpravdě božích, že bych před nimi nejraději poklekl a pokřižoval se. Liduprázdný palouk před domem byl zaplaven podivnou prudkou září. Vpravo svítil nad parkem na jasném a pustém obzoru měsíc v úplňku s červeným reliéfem své mrtvolně bledé tváře, zevnitř prostoupené sršící bělobou. A my dva, teď už dávno a dávno dobří známí, dlouho a dlouho jsme se na sebe dívali, pokorně a mlčky jsme od sebe navzájem cosi očekávali... Co asi? Věděl jsem jen tolik, že my dva něco velmi postrádáme...

Potom jsem šel spolu se svým stínem rosnatou duhovitou trávou po palouce, vcházel do strakatého přítmí aleje, vedoucí k rybníku, a měsíc mě poslušně následoval. V chůzi jsem se otáčel... Měsíc se zrcadlově třpytil, drolil se a proploval černým a tu a tam oslnivě blyštivým ornamentem větví a listí. Stál jsem na rosném svahu nad hlubokým rybníkem, který rozprostíral širou zlatoskvoucí hladinu u hráze vpravo. Stál jsem, díval jsem se – a měsíc stál, díval se. U břehu pode mnou se čeřilo temně zrcadlové nekonečno podvodní oblohy a na něm visely, s hlavami schovanými pod křídly spaly lehkým spánkem kachny a odrážely se v jeho hlubinách. Vlevo za rybníkem se v dálce temně rýsoval dvorec statkáře Uvarova, toho, jehož nemanželský syn byl Glebočka. Naproti za rybníkem ležely jílovité stráně, zprudka osvětlené měsícem, a dál – nočně světlý vesnický výběh a za ním řada černých chalup... Toho ticha – tak může mlčet jen něco živého! Divoce poplašené káchání kačen, kdykoli se náhle vzbudily a rozvlnily pod sebou své čeřivé zrcadlové nebe, hromově burácelo nad okolními zahradami... A když jsem se pomalu ubíral dál podle rybníka doprava, měsíc se ke mně opět přidružil a zvolna plul nad temnými vrcholky stromů, znehybnělých ve své noční nádheře...

A tak jsme obcházeli kolem dokola celý park. Snad i myšlenky jsme měli oba společné, a přitom stále stejné. Mysleli jsme na tajemné, trýznivě milostné životní štěstí, na tajemnou budoucnost, která bude jistojistě šťastná, a pak ovšem pořád a pořád na Annchen. Zjev Pisareva, ať živého či mrtvého, se mi vytrácel z paměti stále víc. Co zbylo z babičky kromě její podobizny na zdi v salóne? Nejinak tomu bylo i s Pisarevem. Když jsem na něho myslel, viděl jsem nyní v duchu jenom jeho velkou podobiznu, visící v odpovídárně ve Vasiljevském, podobiznu z doby, kdy se zrovna oženil (a patrně doufal, že bude žít navěky věků!). Ještě mě sem tam

napadlo: kde je ten člověk nyní, co se s ním stalo, co je to ten život věčný, v němž prý dlí? Avšak nezodpovězené otázky už ve mně nebudily úzkost ani údiv, naopak měly do sebe i cosi útěšného... Kde je ten člověk – to je známo jen Bohu, kterému nerozumím, ale v kterého musím věřit a věřím, abych mohl žít a být šťastný.

Pro Annchen jsem se trápil déle. I přes den – ať jsem se díval nevím nač, ať jsem pocítoval, četl nebo si myslel cokoli – ve všem byla ona, něha k ní, vzpomínky s ní spjaté, žalost, že už nemám, komu bych pověděl, jak ji miluji a co je na světě krásy, kterou bychom se mohli opájet pospolu; a o nocích už ani nemluví – to mě ovládala cele. Ale čas ubíhal – a také Annchen se pozvolna začínala proměňovat v legendu, pozbývat svou živou podobu. Skorem už znělo neuvěřitelně, že kdysi byla se mnou a kdesi existuje i nyní. Už jsem pro ni měl myšlenky a city jen poetické, pln stesku po lásce vůbec, po jakémsi neurčitým překrásném ženském zjevu...

Jednou počátkem léta jsem se dočetl v Týdnu, který jsem měl na ten rok předplacený, že vyšly Nadsonovy sebrané básně. Toho nadšení, jež tenkrát vzbuzovalo to jméno i na nejzapadlejším venkově! Něco jsem už z Nadsona četl a přes všechnu snahu jsem se zanic nedokázal dojmout. „Kéž nelítostných pochyb jed se ztiší v srdci rozháraném“³³ – to jsem považoval za pouhý nehezky tlach. Nemohl jsem chovat nějakou zvláštní úctu k veršům, v kterých se pravidlo, že ostřice roste *nad* rybníkem a dokonce nad ním sklání „zelené větve“³⁴. Ale tak či onak – Nadson byl „předčasně zesnulý básník“, jinoch s krásnýma smutnýma očima, „uvadlý mezi růžemi a cypřišemi azurového jižního moře“ ... Když jsem si v zimě přečetl zprávu o jeho skonu a o tom, že kovová rakev „tonoucí v záplavě květů“ byla vypravena k slavnostnímu pohřbu „do mrazivého zamlženého Petěrburgu“, přišel jsem k obědu tak bledý a rozrušený, že dokonce otec po mně vystrašeně pokukoval a uklidnil se, teprve když jsem vyložil příčinu svého zármutku.

„Jejda, tohle?“ podivil se, když zvěděl, že příčinou je Nadsonovo úmrtí.

A mrzutě, nicméně s úlevou dodal:

„Ale stejně máš v hlavě pěkné pitomosti!“

Ted' mě noticka v Týdnu zase hrozně vzrušila. Nadsonova sláva vzrostla přes zimu ještě víc. A pomyšlení na tu slávu mi pojednou

33 Z básně *Kolem se dlouží stíny noci* od S. J. Nadsona (1862–1887). Překlad Tatjany Haškové. Pozn. překl.

34 Z téže básně. Pozn. překl.

tak prudce stouplo do hlavy, náhle ve mně vzniklo tak horoucí touhu po vlastní slávě, kterou bych si měl začít vydobývat v tu chvíli, neztrácejí ani okamžik, že jsem se rozhodl vydat se hned zítra pro Nadsona do města, abych si konečně náležitě zjistil, co na něm vlastně je, čím kromě svého romantického skonu přece jen tolik uchvacuje celé Rusko. Nemohl jsem se svést. Kabardinka kulhala, tažní koně byli příliš vychrtlí a šerední, nezbylo než jít pěšky. A tak jsem se vypravil, třebaže do města to bylo dobrých třicet verst. Vyšel jsem z domu časně, šlapal po rozpálené pusté silnici bez zastávky a kolem třetí jsem už vcházel do knihovny v Tržní ulici. Slečna s kudrlinkami do čela, osaměle se nudící v úzké místnosti, od podlahy až ke stropu zaplněné knihami v rozdrbaných vazbách, na mě (umořeného cestou a sluncem) pohlédla nějak až moc zvědavě.

„Nadson se půjčuje na záznam,“ prohodila ledabyle. „To by bylo nejdřív tak za měsíc...“

Zkoprněl jsem, přiveden z konceptu – udělat třicet verst, a zbůhdarma! – ale vyšlo najevo, že mě jenom chce trošinku potrápit.

„Ale vy jste přece taky básník?“ dodala vzápětí s úsměvem. „Já vás znám, pamatuju vás ještě jako gymnazistu... Půjčím vám svůj vlastní výtisk...“

Překypoval jsem vděčností a celý zrudlý rozpaky a pýchou jsem se vyřítit s drahocennou knihou ven tak radostně, že jsem málem porazil nějakou hubenou asi patnáctiletou dívku v šedivých plátěných šatech, jež právě vystoupila z krytého kočáru, stojícího u chodníku. Kočár byl trojspřežní a koně zvláštní – všichni tři strakatí, všichni statní a pomenší, stejné barvy, jeden jako druhý. Ještě zvláštnější byl kočí, shrbený na kozlíku: nemožně kostnatý, šlachovitý a nemožně otrhaný, ale přitom náramně frajerský zrzavý Kavkazan v hnědé kožešinové čepici nasazené dozadu. A v kočáře seděla korpulentní

vznešená paní ve volném šantungovém plášti. Vznešená paní se po mně podívala dost přísně a udiveně, kdežto dívenka uskočila v nelíčeném úleku, který jí rozkošně prokmitl v souchotinářských černých očích i v celé jemné čisté tváříčce poněkud nafialovělého odstínu a s takřka dojemně nedokrevnými rty. Byl jsem popletený ještě víc, zbytečně vznětlivě a vybraně zdvořile jsem zvolal: „Och, raďte laskavě prominout!“ a pak už jsem střemhlav pádil ulicí dolů k tržišti, poháněn jedinou myšlenkou – co nejrychleji si alespoň zběžně prohlédnout knihu a dát si v hospodě čaj. Avšak osud tomu chtěl, aby to setkání neskončilo jen tak.

Toho dne mi štěstí vyloženě přálo. V hospodě seděli chlapi z Baturina. Sotva mě zahlédli, plni radostného údivu, s jakým se v městě vždy shledávají rodáci z vesnice, svorně spustili:

„I hele, že je to náš mladej pán? Mladej pane! Pěkně vítáme! Raďte mezi nás! Pojdte si k nám sednout!“

Přisedl jsem si, také nadmíru potěšen, neboť jsem doufal, že bych s nimi mohl jet domů, a skutečně se mi hned nabídli, že mě svezou. Vyšlo najevo, že jsou tady pro cihly, povozy mají za městem v cihelně u Běglé Slobody a „navečír“ pojedou zpátky. Jenže celý ten „večír“ uplynul v nakládání cihel. Seděl jsem v cihelně hodinu, dvě, tři, donekonečna se díval na pustou večerní pláň, ale sedláci pořád a pořád nakládali. V městě už odzvonili na nešpory a slunce už se sklonilo docela nízko nad začervenalou pláň, ale oni pořád ještě nakládali. Dočista jsem hynul dlouhou chvílí a únavou, když vtom se posměšně ozval jeden chlap, namáhavě vlekoucí k povozu celou zástěru čerstvých růžových cihel, a hodil hlavou k trojspřežnímu kočáru, který vířil prach na cestě u silnice.

„Ále, támhle máme milostpaní Bibikovovou. To ona jede k nám. Za Uvarovem. Povídal mně už předevcírem, že má k němu přijet na návštěvu, a koupil beránka na pečínku...“

Další připojil:

„No jo, už je to tak. A támhle na kozlíku sedí ten ras...”

Podíval jsem se pozorněji, rázem jsem poznal strakoše, co prve stáli před knihovnou, a vtom jsem pochopil, co vlastně mě v skrytu znepokojovalo celou dobu od toho okamžiku, co jsem se odtamtud vyřítil. Znepokojovala mě ona, ta hubená dívčinka. Jakmile jsem uslyšel, že jede k nám do Baturina, skorem jsem vyskočil, zahrnul sedláky překotnými dotazy a hned jsem se toho spoustu dověděl: že paní Bibikovová je matka té dívenky a že je vdova, že děvčátko je v penzionátě ve Voroněži (sedláci tomu ústavu říkali „škola pro slečinky“), že obě žijí na svém „statečku“ u Zádonska a mají bídu s nouzí, že jsou z Uvarovovy přízně, ty koně že jim půjčil jiný příbuzný, jejich zádonský soused Markov, že jeho strakoši jsou proslulí široko daleko, stejně jako ten ras Kavkazan, který nejdřív dělal u Markova, jak už to bývá, cvičitele koní, až u něho nakonec byl „jak doma“ a stal se jeho nejvěrnějším kamarádem, poněvadž ho s ním spojil strašlivý čin – jednou k smrti umrskal karabáčem koňského zloděje, cikána, který chtěl odehnat z Markovova stáda nejlepší klisnu.

Vyjeli jsme až za soumraku a ploužili se co noha nohu mine – nakolik slabým herkám dovolil přetěžký náklad. A ta noc! Za soumraku, jakmile jsme se vyhrabali na silnici, zafoukal vítr, rychle a skoro nejistě a znepokojivě se začalo stmívat pod mraky táhnoucími od východu, zaburácel hrom, až se celá obloha otrá-sala, a čím dál víc nás děsily, ozařovaly nás rudé blesky... Za půl hodiny zavládla tma tmoucí, a v té námi ze všech stran cloumal hned horký, hned zas velice studený vítr, oslňovaly nás růžové a bílé blesky, do všech stran letící přes černé pláně, a co chvíli nás ohlušoval příšerný rachot a rány, které nám duněly, práskaly a suše, syčivě třaskaly přímo nad hlavou. A pak už se rozpoutala,

rozzuřila se pravá bouře, blesky sršely v mračnech po celé jejich délce jako klikatí doběla rozžhavení hadi, provázány podivným ukrutným strachem a děsem, až se nakonec spustil vydatný liják, zběsile hučel a bičoval nás za hromových ran už nepřetržitých, uprostřed takového apokalyptického ohně a požáru, že pekelná tma nebes se nad námi rozestupovala snad až do nejhlubší hloubky, kde prokmitával nadpřirozený dávný Himálaj – měděné blyštivé horstvo mračen... Ležel jsem na studících cihlách, přikrytý všemi možnými hazukami a celtami, co mi půjčili sedláci, ale už za pět minut nezůstala na mně nit suchá. Ale co mi mohlo vadit to peklo a potopa! Už jsem byl cele v zajetí své nové lásky...

Puškin mi byl v té době vskutku nedílnou součástí života.

Kdy si mě připoutal? Slyšel jsem o něm od raného dětství a jeho jméno bylo u nás vždy vyslovováno s jistou takřka příbuzenskou familiárností jako jméno člověka zcela „našeho“, poněvadž jsme všichni vespolek náleželi k stejným, ojedinělým vrstvám. Však také psal samé „naše“ věci, pro nás a v souzvuku s námi. Bouřné mraky, z nichž v jeho verších dul vítr, „sněhu plné náručí“³⁵, byly tytéž mraky, co se honily za zimních večerů kolem kamenského dvorce. Matka mi někdy recitovala (zpěvavě a zasněně, po starodávnu, s milým roztouženým úsměvem): „Včera jsem u nalité číše pobýval s husarem...“³⁶ A já se ptal: „S jakým husarem, mami? S nebožtíkem strýčkem?“ Přednášela: „Kvítek již uschlý, nevonící, zapomenutý v knize zřím.“³⁷ A já viděl ten kvítek v jejím vlastním dívčím památníku... A mé mládí, to celé ubíhalo ve znamení Puškina.

Naprosto neoddělitelný od něho byl i Lermontov.

Němá step modrá se a v stříbřitém
prstenu mračný Kavkaz objímá ji;
nad mořem dřímá, sny ho přepadají.
Jak obr stojí skloněn nad štítem,

35 Z Puškinovy básně *Zimní večer*. Překlad Petra Křičky. Pozn. překl.

36 Z Puškinovy básně *Slza*. Překlad Zdenky Bergrové. Pozn. překl.

37 Z Puškinovy básně *Kvítek*. Překlad Kamila Bednáře. Pozn. překl.

slyší hlas vln, těch poutnic vyprávění,
a Černé moře dál, dál hučí bez umdlení...³⁸

Na jaký úžasný jinošský stesk po dalekých toulkách, na jakou vášnivou touhu po něčem vzdáleném a krásném a na jaký posvátný niterný hlas odpovídaly ty verše, probouzející, utvářející mou duši! A přece jsem nejčastěji prodléval u Puškina. Co rozmanitých nálad ve mně vyvolával! A jak často jsem si jím doprovázel své vlastní nálady a vše, mezi čím a čemu jsem žil!

Probouzím se do mrazivého slunného jitra a mám dvojnásobnou radost, poněvadž volám spolu s ním: „I mráz i slunce v pláni sněžné“³⁹ – s ním, jenž mi tak kouzelně pověděl o tom jitru, a nejen to, zároveň mi daroval kouzelnou vidinu:

Mé dítě něžné –
ty ještě dřímáš, vstaň už, vstaň...⁴⁰

Jindy procitnu, je vánice, vzpomenu si, že dnes pojedeme s honicími psy na lov, a opět začínám den stejně jako on:

Což? Ztichla vánice? Je odměk? Tuhne spíš?
Či спрашуje se snad? Lze sedlat? Nemyslíš?
Líp tedy v posteli se do oběda válet,
číst staré žurnály a půl dne prozahálet?⁴¹

38 Nepatrně obměněné verše z Lermontovovy básně *Památce A. I. Odojevského*. Překlad Jana Zábrany. Pozn. překl.

39 První verš z Puškinovy básně *Zimní jitro*. Překlad Petra Kříčky. Pozn. překl.

40 Z téže básně. Pozn. překl.

41 Z Puškinovy básně *Co na vsi zapadlé si v zimě počít máme*. Překlad Petra Kříčky. Pozn. překl.

A teď zas jarní soumrak, nad parkem zlatá Venuše, okna do parku dokořán, a on je opět se mnou, vyslovuje mou tajnou touhu:

Ó pojď a pospěš sem!
Hle, lásky hvězda blahá
už vyšla nad lesem.⁴²

Teď už je docela tma, a slavík chce vyzpívat celému parku svou trýzeň, a slavík budí trýzeň:

Slýchali jste, když zatmíval se háj,
hlas pěvce lásky, pěvce žalu svého?⁴³

Teď už jsem v posteli a „u mého lože, hle, v tmách svíce plačící“⁴⁴ – doopravdy plačící ložová svíce, nikoli elektrická žárovka – a kdože se to zpovídá ze své jinošské lásky, anebo spíše z žízně po ní? Já či on?

Morfee, kéž se v tobě hojí
mučivá láska celou noc!⁴⁵

A pak zase „les odhazuje purpurový háv, a hynou ozimy pro bujnou kratochvíli“⁴⁶ – pro tu, pro kterou také tolik horuji:

42 Z Puškinovy básně *K Delii*. Překlad Petra Křičky. *Pozn. překl.*

43 Z Puškinovy básně *Pěvec*. Překlad Emanuela Frynty. *Pozn. překl.*

44 Z Puškinovy básně *Noc*. Překlad Kamila Bednáře. *Pozn. překl.*

45 Z Puškinovy básně *Morfeovi*. Překlad Zdenky Bergrové. *Pozn. překl.*

46 Z Puškinovy básně *19. října*. Překlad Tatjany Haškové. *Pozn. překl.*

Podkován čerstvě, jak se řítí
můj kůň tou plání kolkolem,
jak zvonivě mu pod kopyty
duní až na kost zmrzlá zem!⁴⁷

A v noci pomalu vychází nad naším mrtvým černým parkem
veliký mlhavě červený měsíc – a znova se mi ozývají úchvatná
slova:

... jak teskný, truchlý dým
se vleče noční mha, šat olověný věsíc
kolkolem po nebi, a z ní jak přízrak měsíc, –⁴⁸

a má duše překypuje nevýslovnou touhou po ní, té neznámé, jím
stvořené, která mi navěky učarovala a kdesi tam v dálné cizí zemi
kráčí v tuto tichou hodinu – kdy na břeh usedá, ježž hlučná vlna
smáčí...⁴⁹

47 Z Puškinovy básně bez názvu (z roku 1828). Překlad Jana Zábrany. Pozn. překl.

48 Z Puškinovy básně *Den hasne nevlídný; jak teskný, truchlý dým*. Překlad Petra Křičky. Pozn. překl.

49 Z téže básně. Pozn. překl.

Mé city k Líze Bibikovové souvisely nejen s mým dětinstvím, nýbrž i s mou láskou k našemu životnímu stylu, s nímž kdysi byla tak úzce spjata celá ruská poezie.

Byl jsem do Lízy zamilován po starodávnu romanticky, přitom jako do bytosti, plně náležející k našemu prostředí.

Duch tohoto prostředí, zidealizovaný mou fantazií, se mi jevil o to krásnější, že navždy mizel před mými zraky.

Viděl jsem, jak náš život chudne, ale měl jsem jej tím raději. Dokonce mě ta chudoba nějak podivně těšila... snad proto, že i v tom jsem shledával podobnost s Puškinem, jehož dům podle Jazykova líčení rovněž skýtal podívanou zdaleka ne honosnou:

Pod tapetami ubohými
holá zeď svítí strážlivě,
podlaha chátrá, okna dvě,
skleněné dveře mezi nimi,
divan pod svatým obrazem
a jen pár židlí...⁵⁰

V době, kdy Líza dlela v Baturině, byl ovšem náš chudobný život zkrášlen horkými červnovými dny, hustou zelení stinných zahrad, vůní odkvétajícího jasmínu a kvetoucích růží, koupáním v rybníce, který byl z našeho břehu, zastíněného parkem a stope-

50 Nepřesně citované verše z básně *Na smrt chůvy* A. S. Puškina od N. M. Jazykova (1803–1846). Překlad Jana Zábrany. Pozn. překl.

ného v husté chladivé trávě, malebně zacloněn vysokými vrby s lesklým mladým listím, s ohebnými lesklými větvemi... A tak mi Líza provždy splynula s těmi prvními dny koupání, s červnovými výjevy a vůněmi – vůněmi jasmínu, růží, lesních jahod při obědě, těch vrb na břehu, jejichž podlouhlé lístečky sladce voní a hořce chutnají, teplé vody i žabince v zahřátém rybníce...

K Uvarovovým jsem toho léta nechodil – Glebočka trávil prázdniny na hospodářské škole, kam byl dán pro nevalný prospěch na gymnáziu. Ani Uvarovovi nechodili k nám, byli s námi na kordy – věčně stejná historie malicherných venkovských rozmíšek. Avšak paní Uvarovová přece jen požádala našeho otce o dovolení koupat se v rybníce na naší straně a přicházela spolu s Bibikovými skoro denně, a já se s nimi každou chvíli jakoby náhodou potkával na břehu a přeuctivě jsem zdravil, přičemž mi paní Bibiková (vždycky se nesla jaksi blahosklonně důstojně, hlavu vztyčenou, na sobě volný plášť a froté osušku přes rameno) odpovídala už dost vlídně a dokonce s úsměvem, patrně při vzpomínce, jak jsem se tenkrát v městě vyřítil z knihovny. Zpočátku ostýchavě, potom stále přátelštěji a živěji odpovídala na můj pozdrav i Líza, už trochu opálená a se zábleskem v široce rozevřených očích. Chodila teď v bílém matrózu s modrým límcem a v dost krátké modré sukýnce, a ničím si nechránila proti slunci černou hlavinku s lehce zka-deřeným černým copem, svázaným bílou mašlí. Nekoupala se, jenom seděla na břehu, zatímco se její matka a paní Uvarovová koupaly někde pod zvlášť hustými vrby. Ale někdy si zouvala střevíčky, rozkošnický se brouzdala hebkou svěží trávou, a já ji několikrát viděl bosky. Běl jejích nožek v zelené trávě byla nevýslovně půvabná...

A znova nastaly měsíčné noci a já si zamluvil, že už vůbec nebudu přes noc spát – šel jsem si vždycky lehnout až za svítání,

kdežto v noci jsem vysedával při svíčkách ve svém pokoji, četl jsem a psal verše, potom jsem bloudil parkem, díval se z hráze na dvorec Uvarovových...

Přes den na té hrázi často stály vesnické ženy a děvčata, nakláněly se nad velkým plochým kamenem vyčnívajícím u břehu z vody, vykasávaly si sukně nad kolena, velká a červená, a přece něžná, ženská, čile se mezi sebou domlouvaly různými hlasy a prudce a šikovně bušily, tloukly do mokrých šedivých košil. Tu a tam se narovnály, utíraly si vyhrnutým rukávem pot z čela, a když jsem šel náhodou kolem, žertovně rozverně, se zjevnou nárážkou říkaly: „Mladej pán něco ztratil?“ A zas se nahýbaly a ještě rázněji bušily a plácaly, opět se mezi sebou domlouvaly a něčemu se smály, ale já jsem honem pospíchal pryč. Už bych se na ně stěžil dokázal klidně dívat, jak se nahýbají, nemohl bych vidět ta nahá kolena...

Později přijely k jinému našemu sousedovi, jehož usedlost byla o jednu ulici dál než naše (a syna měl ve vyhnanství), k starému panu Alferovovi, jeho vzdálené příbuzné, slečny z Petěrburgu. Mladší Asja byla hezká, velká, obratná, veselá a energická, měla nenucené chování. Ráda hrála kriket, na každém kroku cvakala spouští fotografického aparátu, jezdila na koni, a já se nenápadně stal dosti častým hostem na té usedlosti, uzavřel jsem s Asjou něco na způsob přátelství, v jehož jménu mě sekýrovala jak malého kluka a zároveň se nijak netajila tím, že společnost toho kluka ji těší. Pořád mě fotografovala, celé hodiny jsme ťukali kriketovými paličkami, přičemž to vždycky dopadalo tak, jako bych něco popletl, takže co chvíli ustávala ve hře a nesmírně roztomile vynechávajíc hlásku l, volala na mě v úplném zoufalství: „Jejej, vy jste hvoupý, bože, vy jste hvoupý!“ Ale nejraději uháněla v podvečer na koni po silnici, a to už jsem nedokázal tak docela klidně poslouchat její

radostný pokřik v plném cvalu, vidět její zruřovělé tváře a rozcuhané vlasy, uvědomovat si, že jsme spolu sami v polích, zatímco její lyrovité tělo vzosně sedělo v sedle a pevné lýtko levé nohy zasunuté do třmenu se neustále míhalo pod rozevlátou sukní amazony...

Ale to bylo přes den nebo večer. Noci jsem věnoval poezii.

Teď už je v polích úplná tma, teplé šero houstne, Asja a já se vracíme krokem domů, projíždíme vesnicí, vydávající všechny vůně letního večera. Doprovodil jsem Asju až k domu, a teď vjíždím do našeho dvora, házím otěže zpoceně Kabardinky čeledínovi a pádím do stavení k večeři, kde mě bratři a švagrová vítají veselými posměšky. Po večeři jdu s nimi na procházku, buď na výběh za rybník, anebo zas na tu silnici a pohlížím na pošmourně červený měsíc, který se vyhoupl nad černými pláněmi, odkud dýše mírné něžné teplo. A po vycházce konečně zůstávám sám. Všecko ztichlo – dům, usedlost, vesnice, pláně v měsíčním svitu. Sedím ve svém pokoji u otevřeného okna, čtu, píšu. Malinko chladnější noční vítr občas zavane z parku, tu a tam už ozářeného, kolébá plamínky stékajících svící. Noční motýlci se kolem nich jenjen rojí, krouží a víří, pálí se, praská to a příjemně zavání, motýlci padají a postupně pokrývají celý stůl. Nepřekonatelná dřímota mi sklání hlavu, klíží mi víčka, ale já ji všemožně přemáhám, zdolávám ji... A k půlnoci mě obvykle přešla. Vstával jsem, vycházel do parku. Nyní v červnu se měsíc pohyboval níž, jako v létě vždy. Visel za rohem budovy, od té se daleko přes palouk prostíral široký stín, a z toho stínu se to zvlášť hezky dívalo na nějakou duhovou hvězdu, tiše blikající na východě daleko za parkem, daleko za vsí, za letními poli, odkud časem sotva slyšitelně a proto zvlášť vábně doléhal tlukot křepelek. Kvetla a sladce voněla stoletá lípa před domem, měsíc byl vlídný a nazlátlý. Zase vanulo odevšad jen teplo – jako

vždy před svítáním, jehož blízkost už bylo znát na obloze tam na východě, kde už se obzor slabě zastříbřil. Teplo vanulo odtamtud, od rybníka, a já se zvolna ubíral parkem v ústrety tomu plynulému vanutí, šel jsem na hráz... Dvůr Uvarovovic sídla splýval s vesnickým výběhem, a park za domem s polem. Jak jsem se tak díval z hráze na dům, přesně jsem si vybavoval, kde kdo spí. Věděl jsem, že Líza spí v Glebočkově pokoji, v tom, jehož okna vedla rovněž do parku, temného, hustého, sahajícího až k nim... Jak vyjádřit pocity, které provázely můj pohled, když jsem se díval a v duchu viděl Lízu spát tam v tom pokoji, při šelestu listí, linoucím se jak tichý déšť za otevřenými okny, jimiž co chvíli vnikal a vál ten vlahý vítr z polí a opatroval její polodětský spánek, nad který snad na celém světě nebylo nic nevinnějšího a krásnějšího!

Ten zvláštní způsob života trval málem celé léto. Avšak změnil se nečekaně a pronikavě. Jednoho krásného jitra jsem se najednou dověděl, že Bibikovovy už nejsou v Baturinu – včera odjely. Jakž-takž jsem ubil den, ještě před večerem jsem šel k Asje – a co jsem neuslyšel?

„A my zítra odjíždíme na Krym,“ oznamovala mi, sotva mě spatřila, přitom tak vesele, jako by mi chtěla udělat kdovíjakou radost.

Na světě se potom rozhostila taková prázdnota a šed', že jsem nakonec začal jezdit na pole, kde už nám sekali žito, celé hodiny jsem vysedával na pokosech, na strništi a nečinně civěl na sekáče. Sedím, a kolem dokola sálavé sucho, nehybný žár, pravidelné svištění kos; proti bezmračné nebeské modři zašedlé vedrem stojí vysoká pevná hradba – moře přesušeného písčité žlutého žita s odevzdaně skloněnými klasy, a po něm jeden za druhým postupují, rozkročmo jdou a pomalu, rovnoměrně se pohybují kupředu chlapi v nepřepásaných košilích, štědře a jiskřivě blýskají svištěcími kosami, kladou vlevo od sebe řádek za řádkem, nechávají za sebou pichlavý kartáč žlutého strniště, široké holé pásy... Poznenáhlu obnažují pole čím dál víc, činí z něho cosi dočista nového, otvírají nové a nové výhledy a dálky...

„Mladej pane, co byste tu seděl takhle zbůhdarma?“ trochu drsně a přitom přátelsky mi kdysi řekl jeden sekáč, urostlý a hezký snědý chlapík. „Pučte si moji druhou kosu a pojdte sít s náma...“

A já jsem vstal a beze slova zamířil k jeho vozu. Tím to vlastně začalo...

Nejdřív to bylo hrozitánské trápení. Ve své ukvapenosti a všestranné neobratnosti jsem se tolik vyčerpával, že jsem se večer pokaždé taktak dobelhal domů – celý shrbený a polámaný, ramena mě tupě bolela, ruce plné krvavých mozolů mě štípaly, byl jsem spálený v obličeji, vlasy jsem měl spečené zaschlým potem, v ústech pelyňkově hořko. Ale brzo jsem se do té dobrovolné dřiny tak vpravil, že jsem dokonce usínal s blahým pomyšlením:

„Zítřka zas půjdu sekat!“

A po sečení přišlo svážení. Práce ještě těžší. Tohle je ještě horší – nabodávat na vidle tlustý, nepoddajný suchý snop, přidržovat klouzající násadu vidlí kolenem a prudce, až z toho rozbolí břicho, vyhazovat tu skvostnou šustivou tíhu, která člověka obsypává štiplavým zrním, na obrovskou vysokou fůru, zježenou snopy a neustále rostoucí na voze, stále se zmenšujícím... a potom omotávat ten ztěžka houpavý, ze všech stran píchající a žitným teplem k zalknutí vonící kopec hrubými provazy, ze všech sil jej utahovat a hezky ztuha, pevně ovíjet žebřiny... a potom pomalu jít za tou kývajícím se horou, po nápravy v horkém prachu, po rozježděné hrbolaté polní cestě, pořád se dívat na koně, úplně se ztrácejícího pod fůrou, v duchu se pořád tužit společně s ním, pořád se bát, že bídný rozvrzaný vůz úpící pod strašným nákladem najednou někde v zatáčce nevydrží, že vyvrácené kolo se zasekne – a celý ten náklad se hrozivě převálí... To všechno není maličkost, a k tomu ještě být v slunečním úpalu prostovlasý, mít rozpálená zpocená prsa rozleptaná rezavým smetím, nohy roztřesené vyčerpáním a v ústech pelyněk!

A v září jsem zas věčně vysedával na mlatě. Nastaly skromné šedivé dni. Ve stodole od časného rána do pozdního večera hřmotila a hučela mlátíčka, chrílila slámu a mračna plev, některé ženské a děvčata pod ní horečně pracovaly hráběmi, zaprášené šátky

stažené do očí, jiné rovnoměrně klapaly v tmavém koutě čisticím mlýnkem, točily klikou a uváděly do pohybu lopatky, které uvnitř zvedaly obilný vítr, celou tu dobu monotónně a tklivě sladce zpívaly a já pořád poslouchal, občas jsem si stoupl k některé z nich a točil klikou, nebo jsem pomáhal shrabovat pod mlýnkem už docela čisté zrní do měřice a potom je chutě sypat do nastaveného roztaženého pytle. Čím dál víc jsem zvykal důvěrnosti a přátelství s těmi ženskými a děvčaty, a kdoví jak by to všechno nakonec dopadlo – jedna nohatá, zrzavá holčina, zpěvačka ze všech nejlepších a nejbujnější, ačkoli přes vnější břítkost a drsnost uměla zároveň vložit do svého zpěvu mnoho zvlášť jímavé vřelosti, nuže ta holčina mi už naznačovala zcela nepokrytě, že by si dala říct, třebaš za nové nůžky – kdyby v mém životě nebyl nastal významný zvrat. Nepředvídaně jsem se totiž objevil tentokrát už na stránkách jednoho z nejvýznamnějších petěrburgských měsíčníků, octl jsem se ve společnosti tehdejších nejslavnějších spisovatelů a ještě jsem za to dostal poštovní poukázku na celých patnáct rublů. Ne, řekl jsem si, ohromen tím i oním, dost už toho okounění ve stodole, nejvyšší čas vrátit se ke knihám, k psaní – a hned jsem šel sedlat Kabardinku. Zajedu si do města, vyzvednu si peníze – a honem do práce... Už se smrákalo, ale přece jsem šel sedlat koně, osedlal jsem ho a hnál se přes vesnici a po silnici... V polích bylo smutno, pusto, chladno, nevlídno, ale jakou čilostí, jakým odhodláním k životu a vírou v něj překypovala má osamělá mladistvá duše!

V polích se pochmurně šeřilo, foukal ostrý vítr, ale já jsem zhluboka vdechoval jeho podzimní svěžest, s požitkem jsem cítil ten zdravý chlad ve svém rozpáleném mladém obličejí a pořád a pořád jsem pobízel Kabardinku. Vždycky jsem miloval rychlou jízdu, vždycky jsem opravdově lnul ke koni, na kterém jsem jezdil, ale přitom jsem k němu vždycky byl krutě nelítostný. A teď jsem letěl skutečně jak blesk. Přemýšlel jsem snad o něčem určitém, představoval si něco určitého? Jenže potká-li člověka v životě něco vážného nebo alespoň významného, z čeho by si měl vyvodit nějaký závěr či dospět k nějakému rozhodnutí, pak mnoho nepřemýšlí, raději se poddává skrytému hnutí srdce. A já si dobře vzpomínám, že celou cestu až do města mé jaksi mužně vzrušené srdce se neúnavně něčím zabývalo. Co to bylo? Ještě jsem nevěděl, jen mě opět jímala touha po nějaké životní změně, touha zprostit se něčeho, zas jsem v duchu za něčím špl.

Pamatuji se, jak jsem se u Stanové na chvilku zastavil. Nadcházela noc, v polích nyní bylo ještě ponuřeji a smutněji. Živé duše snad nebylo nejen na té zapomenuté odlehlé silnici, ale na míle daleko. Divoká končina, širý prostor, pusto kolem... Tady je tak hezky, řekl jsem si, a už jsem povolil uzdu. Kabardinka zůstala stát, slabiny se jí zvedaly, až konečně strnula. Slezl jsem, kolena celá ztuhlá, z nahřátého hladkého sedla, pozorně a ostražitě jsem se rozhlédl, vzpomínal si na dávnou stanovskou loupežnickou tradici, a poněvadž jsem si potajmu dokonce přál nějaké hrozné střetnutí, nějakou děsivou bitku, utáhl jsem podpěny, utáhl si opasek a narovnal si dýku... Vítr mi zprudka, útočně fičel do

boku, jako by mě poléval studenou sprchou, mrskal mě, hučel mi do ucha, výhruzně a zlodějsky harašil ve zrádném přítmi polí, v suchém plevelu a ve strništi. Kabardinka se třmeny visícími po bocích a s trčícími rohy sedla tu stála přímo čarovně ladně a stríhala ušima, snad že tušila všechnu nekalou pověst těch končin a rovněž pozorně a přísně cosi vyhlížela na silnici. Byla už celá ztmavlá horkým potem, zhublá v žebrech a ve slabinách, avšak znal jsem její odolnost, věděl jsem, že jí stačí jedinkrát se zhluboka nadechnout, jako když se prve zastavila, a pak se může znova vydat na cestu ze všech svých už nijak mladých sil, ve své neměnné pokoře a lásce ke mně. A tak jsem zvlášť něžně objal její tenký krk a políbil ji na chvějící se chrápek, a pak jsem se opět vyšvihl do sedla a ještě rychleji se pustil vpřed...

A potom se přihnala noc, temná, černá, pravá podzimní, až se mi začalo zdát jako ve snu, že ta temnota, ten vítr letící proti mně, ten pravidelný dusot kopyt v hustém šeru pode mnou snad ani nebudou mít konce... Potom se vynořila a dlouho utkvívala na jednom místě, přitom zvlášť pronikavě a zřetelně, jak tomu bývá jen a jen za podzimních nocí, vzdálená městská a předměstská světla... Konečně se přiblížila, byla už větší, podél tmavé silnice se začernaly fošnové střechy kolonie, pod nimi lákavě a přítulně vykoukla světlá okýnka, světlé vnitřky domků, ukázali se lidé, rodiny sedící u večeře... a pak už se výrazně rozvoněly všechny smíšené, lidnaté vůně města, kolem se zamíhala jiná nesčíslná světla a ozářená okna – a Kabardinka už zacvakala podkovami o dlažbu v ulicích... V městě bylo klidněji, tepleji, tady byl teprve večer, nikoli ta černá netečná noc, co už dávno byla v polích, a já jsem přišel do zájezdního hostince k Nazarovům rovnou k večeři...

Co všechno se nedělo toho večera v mém nitru! Nedá se říci, že bych byl býval nějak zvlášť rozechvělý, šťastný, že jsem se dostal

do proslulého časopisu, mezi proslulé spisovatele – vzpomínám si, že jsem to přijal téměř jako něco, co je naprosto v pořádku. Jenom jsem byl nějak silně a příjemně rozjařený, měl jsem plně v moci všechny své schopnosti, všechnu duševní a tělesnou vnímavost, a všechno mi působilo úžasnou rozkoš: to podzimní večerní město i to, jak jsem dojel klusem k vratům hostince, zatáhl za kroužek na konci rezavého drátu, visícího z otvoru ve veřeji, až se zvoneček rozdrnčel přes celý dvůr, jak se na chodníku za vraty ozvaly cupitavé kroky kulhavého podomka, který mi šel otevřít, líbila se mi skládka mrvy i domácká pohoda dvora, kde ve tmách pod černými přístřešky a pod širým nebem mezi nimi bylo hotové tábořiště nějakých selských povozů a chroupajících koní, i ten zvláštní, maloměstský, zastaralý puch ze záchoda v neproniknutelné tmě v sínce, kam jsem s prokřehlýma nohama vyběhl po práchnivých dřevěných schůdkách a kde jsem dlouho šmátral po kličce u dveří do stavení, měl jsem požitek i z toho, jak se potom náhle objevila světlá, lidnatá a vyhrátá kuchyně, sytě vonící tučnou teplou nasolenou hovězinou a večeřícími chlapy, a za ní – parádní světnice, kde za velkým kulatým stolem, jasně osvětleným visací lampou, v čele s tlustou podřobanou hostinskou (měla protažený horní pysk) a starým hostinským (byl to přísně zasmušilý měšťan, hranáč, se svými rovnými hnědými vlasy a nosem jak z jarmarečního svatého obrázku vypadající jako starověrec) taky večeřelo mnoho jakýchsi opálených, ošlehaných mužů ve vestách a ruských košilích volně přes kalhoty... Všichni až na hostinského popíjeli vodu, nabírali si mastnou zelňačku s masem a bobkovým listem z velikánské společné mísy... Tady je hezky, pochopil jsem citem, bože, všechno je tak hezké – ta divoká nevlídná noc v polích i ten večerní družný městský život, tihle popíjející a večeřící venkované a měšťané, tedy celá ta starobylá provinční Rus v celé své

drsnosti, složitosti, síle a mohovitosti, mé nejasné sny o jakémśi bájném Petěrburgu, o Moskvě a slavných spisovatelích, i to, že se teď taky pořádně napiju a s náramným apetytem se pustím do zelňačky s měkkou, bílou městskou houskou!

A skutečně jsem pojedl a přihnul si tak, že potom (když už se všichni rozešli, ulehli ke spánku, kde se dalo, na dvoře, v kuchyni i ve světnici, zhasili světlo a pevně usnuli, čímž se plně odevzdali do vůle štěnic a švábů), jsem dlouho seděl prostovlasý venku na schůdkách, abych si osvěžil trochu se točící hlavu na vzduchu říjnové noci, poslouchal jsem v nočním tichu klapačku ponocného, jak zčerstva, zrovna do tance klape někde daleko po celé délce vylištěné ulice, nebo zas klidné chroupání koní pod přístřešky, občas přerušované krátkou potyčkou a zlostným řehotem, a stále jsem o něčem přemítal, něco si řešil v blaženě opojeném srdci...

Toho večera jsem si poprvé předsevzal, že dříve či později, ale docela jistě opustím Baturino.

Jenom hostinský a jeho žena spali zvlášť, ve své ložnici, kde to vypadalo jako v nějaké kapli, tolik tam bylo zlatých a stříbrných svatých obrazů v zasklené skřínce, tyčící se jak podivná černá hrobka na čestném místě v koutě za velkým malinově červeným věčným světlem. My všichni, totiž já a dalších pět lepších hostů, jsme nocovali v téže světnici, kde jsme předtím večeřeli. Tři spali na zemi na plstěných matracích, tři, mezi nimiž jsem se k své smůle taky octl, na pohovkách s kolmými dřevěnými opěradly, tvrdých jak kámen. A toť se ví, štěnice (nějaké malé, mimořádně štípavé, nestydatě utíkající křížem krážem přes polštář, jakmile jsem rozškrtl sirku) kousaly celou noc i mě, v teplé smrduté tmě kolem se ozývalo mohutné chrápání, při němž mi noc připadala zoufalá a nekonečná, občas přešla přímo pod okny neúnavná klapačka s tím svým divoce ryčným, bohapustě nevázaným a skoro bych řekl plynulým, rozkypělým hrkotem, a dveře do ložnice byly jenom přivřené, takže věčné světlo mi odtamtud červeně svítilo rovnou do očí, vytvářejíc z černého křížovitého plovoucího knotu, z šerého paprskovitého třpytu a chvějivých stínů podobu fantastického pavouka uprostřed obrovské pavučiny... Ale přece jsem vstal jakoby nic, sotva jsem zaslechl, že domácích jsou vzhůru, že spáči na zemi začínají zívát, zvedat se, natahovat si holínky, a pak už se přehnala přes jejich nohy a matrace kuchařka. Přinesla a zprudka, až to bouchlo, postavila na stůl objemný samovar, plný bublající vařící vody a silně, příjemně vonící po dřevěném uhlí. A stoupající hustá pára rázem zabílila okna i zrcadlo.

O hodinu později už jsem byl na poště a konečně jsem dostal svůj první honorář i tu báječnou (tak načisto jinou než všechny ostatní

na světě) tlustou knížku v panensky neposkvrněné žloutkově žluté obálce, kde jsem měl verše, které mi v první chvíli připadaly, skoro jako by ani nebyly moje – tak úchvatně se podobaly opravdovským, krásným veršům od nějakého opravdového básníka. Hned potom jsem měl cosi zařídit, totiž stavit se z otcova pověření u jistého Balavina, překupníka obilí, ukázat mu vzorky z našeho výmlatu, zjistit ceny a podle možnosti sjednat objednávku. A tak jsem z pošty zamířil rovnou k němu, ale když jsem tam šel, kolemjdoucí sedláci i měšťané udiveně pošilhávali po mladém muži v holínkách, v modré čapce a v modrém kabátě, jak stále zvolňuje krok a někdy vůbec zůstává stát uprostřed ulice, zavrtnutý pořád do jednoho místa v tlustém sešitě, který měl rozevřený před očima.

Balavin mě nejdřív přijal stroze, s onou bezdůvodnou nevraživostí, na kterou můžeme často narazit u ruských obchodníků. Skladiště mezi krámy s obilím bylo obráceno všemi vchody do ulice. Příručí mě zavedl přes to skladiště někam dozadu, ke skleněným dvířkám, zavěšeným zevnitř kusem červené látky, a nasměle zatukal.

„Dále!“ křikl kdosi nevrle za dveřmi.

A tak jsem vstoupil a naproti mně se zdvihl od velkého psacího stolu muž neurčitého věku. Evropský oděv, vymydlený a skoro průsvitný nažloutlý obličej, plavé vlasy pečlivě učesané na pěšinku, tenký žlutý knírek, bystrý pohled bledě zelených očí.

„Přejete si?“ zeptal se suše a rychle.

Představil jsem se, chvatně a nešikovně jsem vytáhl z kapes dva malé pytlíčky se zrním a položil je před něho na stůl.

„Posaďte se,“ utrousil jaksi mimochodem. Sedl si ke stolu, na mě se ani nepodíval, a začal ty pytlíčky rozvazovat. Když je rozvázal, nasypal si do dlaně hrstku jednoho druhu zrní, potěžkal je, promnul v prstech a přivoněl k němu, potom udělal totéž s druhým.

„Kolik máte celkem?“ tázal se lhostejně.

„Myslíte čtvrtí?“ zeptal jsem se.

„Přece snad ne vagónů,“ pravil uštěpačně.

Zčervenál jsem jako rak, ale nepustil mě k slovu.

„Na tom konečně nesejde. S cenami to dnes vypadá bledě, to asi beztak víte...“

Udal cenu a navrhl mi, abychom přivezli obilí třeba hned zítra.

„S cenou jsem srozuměn,“ řekl jsem s uzarděním. „Mohl bych dostat zálohu?“

Mlčky vyndal z postranní kapsy tašku na peníze, podal mi sto-rublovou bankovku a navyklým, velice přesným pohybem tašku zase schoval.

„Budete si přát potvrzení?“ A ještě víc jsem se červenál, když jsem tak všecek nesvůj vychutnával svou dospělost a důležitost.

Balavin se pousmál, odpověděl, že Alexandr Sergejevič Arsenjev je chválabohu každému dostatečně znám, a jako by mi chtěl dát najevo, že obchodní jednání je skončeno, otevřel stříbrné cigaretové pouzdro, které leželo na stole, a nabídl mi.

„Děkuji, nekouřím,“ řekl jsem.

Zapálil si a zase tak mimochodem se zeptal:

„To vy píšete verše?“

Pohlédl jsem na něho úplně ohromeně, ale zas mě nepustil k slovu.

„Nic se nediňte, že se zajímám i o takové věci,“ prohodil s úsměškem. „Vždyť já jsem s odpuštěním taky básník. Dokonce jsem kdysi vydal sbírku. Teď už jsem samozřejmě pověsil lyru na hřebík, nemám na to čas, a pak taky bych s tím svým talentem asi nevystačil. Píšu jenom zprávičky do novin, jak jste možná slyšel, ale o literaturu jsem se nepřestal zajímat, odbírám hodně novin a časopisů... Nemýlím-li se, to je váš debut v tom měsíčníku? Dovolte mi, abych

vám upřímně popřál mnoho zdaru a zároveň vám poradil, abyste se nezhazoval.“

„Totiž jak to?“ vyhrkl jsem, překvapen tak nenadálým vyústěním obchodní schůzky.

„Inu tak, že byste se měl důkladně zamyslet nad svou budoucností. Promiňte mi, ale když se někdo chce věnovat literatuře, musí mít prostředky k živobytí a navíc velké vzdělání, a co máte vy? Vzpomínám si třebas, jaké to bylo se mnou. Mohu bez falešné skromnosti prohlásit, že jsem byl docela chytrý, už jako kluk jsem toho viděl tolik, že by mi mohl leckterý turista závidět, ale co jsem psal? Hanba vzpomínat!

Mým domovem je pustá step,
chalupa nízká, křivá,
kde není skvostný nábytek,
jen palanda se kývá...⁵¹

Račte dovolit, kterýpak trouba mohl tohle napsat? Za prvé je to švindl, protože můj domov není v žádné pusté stepi, ale ve městě, za druhé srovnávat palandu s nějakým skvostným nábytkem je vrchol hlouposti, a za třetí se palanda nikdy nekývá. A copak jsem tohle všechno nevěděl? Až moc dobře, ale nemohl jsem jinak než mlít tyhle nesmysly, poněvadž jsem byl nedovzdělaný, zaostalý, a při své chudobě jsem neměl možnost rozvoje... Moje úcta,“ znenadání povstal, podal mi ruku, pevně mi stiskl moji a pohlížel mi upřeně do očí. „Podívejte se na mě, a vážně se nad sebou zamyslete.

51 Citát ze zapomenuté poezie venkovského obchodníka a básníka-samouka Nazarova, který byl k „románovému“ Balavinovi „reálným“ prototypem. Překlad Tatjana Haškové. Pozn. překl.

Nevytáhnout paty z venkova, nevědět, co je život, psát si a číst jen tak halabala, to není žádná skvělá kariéra. Ale vy máte zjevný talent, a promiňte mi mou otevřenost, děláte moc příjemný dojem...”

A najednou byl zase odměřený a vážný.

„Na shledanou,“ opět řekl téměř lhostejně, pokynem hlavy mě propustil a znova usedl za svůj stůl. „Vyřidte prosím pozdrav panu otci...”

A tak jsem se znova nečekaně utvrdil ve svých tajných záměrech, že odjedu z Baturina.

Jenže ty záměry se neuskutečnily tak brzo.

Život mi ubíhal jako dřív, dokonce v ještě větší bezstarostnosti, pořád stejně. Stával se ze mě – alespoň navenek – běžný typ statkářského synka, který se už na své usedlosti docela zabydlel, už se nestranil jejího všednodenního bytí, jezdil na lov, navštěvoval sousedy, za deště nebo vánice chodil z dlouhé chvíle do vsi, do svých oblíbených chalup, krátil si čas v rodinném kruhu při samovaru, a jindy zas proležel celé hodiny s knihou na pohovce... A pak se stalo, co se tak či onak muselo dříve nebo později stát.

Zemřel náš soused Alferov, úplně osamělý. Bratr Nikolaj si ten opuštěný statek pronajal a tu zimu už nebydlel s námi, nýbrž na Alferovově usedlosti. A mezi jeho služebnictvem byla panská Toňka. Teprve nedávno se vdala, ale protože byla chudá a bez domova, musela se hned po svatbě s mužem rozloučit. Byl sedlák, a když se oženil, vandroval opět do světa za výdělkem, kdežto ona šla do služby k bratrovi.

Bylo jí asi dvacet. Ve vsi jí říkali kavče, divoška, pokládali ji (pro její málomluvnost) za naprosto hloupou. Byla menší, měla snědou pleť, hezkou statnou postavu, malé a silné ruce a nohy, úzce vykrojené černě ořechové oči. Vypadala jako indiánka: pravidelné, ale trochu ostré rysy osmahlé tváře, tvrdé, rovné havraní vlasy. Ale já jsem v tom spatřoval dokonce určitý osobitý půvab. Chodil jsem k bratrovi div ne každý den a vždycky jsem ji dychtivě pozoroval, líbilo se mi, jak pevně a svižně nakračuje, když nese na stůl samovar nebo mísu s polévkou, jak se nepřítomně dívá. Ta chůze i ten pohled, drsná černá vlasů, v nichž bylo vidět pod

oranžovým šátkem rovnou pěšinku, bledé rty mírně protáhlých úst, snědá mladistvá šíje, svažující se v oblá ramena – všechno ve mně ustavičně budilo trýznivý nepokoj. Někdy, když jsme se potkali někde v předsíni nebo na chodbě, v žertu jsem ji honem chytil a přitiskl ke zdi... Mlčky se vyprostila – a to bylo všecko. Nic milostného jsme k sobě necítili.

Až jednou, když jsem byl za zimního soumraku na procházce ve vsi, v roztržitosti jsem zabočil do Alferovova dvora, došel přes závěje k domu, vystoupil na verandu. V předsíni, úplně tmavé, zejména nahoře, chmurně a přízračně jak v černé jeskyni se zardívala hromadou řeřavého uhlí nedávno vyhřátá kamna, a Toňka, prostovlasá, napínajíc mírně roztažené snědé bosé nohy (lýtko se jí leskla proti světlu hladkou pletí), seděla na zemi přímo proti kamnům, celá v ohnivě temném ozáření, v rukou pohrabáč, jehož do běla rozžhavený hrot ležel na uhlí, zlehka odkláněla od sálajícího žáru temně ohnivou tvář a ospale se dívala na to uhlí, na ty malinově rudé, křehce průhledné hrudky, sem tam už dohasínající pod tenkým fialovým nánosem a tu a tam ještě modrozeleně fosforeskující. Jak jsem vstupoval dovnitř, bouchl jsem dveřmi – ani se neotočila.

„Cože tu máte takovou tmou, copak není nikdo doma?“ zeptal jsem se. A šel jsem blíž.

Zaklonila hlavu ještě víc, ani na mě nepohlédla a nějak rozpačité a nyní se pousmála.

„Jako kdybyste nevěděl!“ řekla kousavě.

„Co jako kdybych nevěděl?“

„No tak, už dost, dost...“

„Co dost?“

„Ale jak to, že nevíte, kde jsou, když šli k vám...“

„Byl jsem na procházce a neviděl jsem je.“

„Však to známe, tyhlety vaše procházky...“

Přidřep l jsem, pošilhával jsem jí po nohou a po obnažené černé hlavě, vnitřně už jsem se všecek chvěl, ale předstíral jsem, že mě baví dívat se na uhlí, na ten žhavý nachově temný svit... Potom jsem si nenadále sedl k ní, objal ji a povalil na zem, našel její uhýbající, ohněm rozpálené rty... Pohrabáč zalomozil, z kamen se vysypaly jiskry...

Když jsem potom vyběhl na verandu, tvářil jsem se jako člověk, který se nečekaně dopustil vraždy. Popadl jsem dech a rychle se rozhlédl, zda někdo nejde. Ale nikde nikdo, všechno bylo prosté, všude ticho. Ve vsi, v obvyklé zimní tmě neuvěřitelně klidně – jako by se nebylo nic stalo – svítila v chalupách světla... Podíval jsem se, pozorně naslouchal – a honem jsem zamířil pryč ze dvora, ani jsem necítil půdu pod nohama, zmítán dvojím zcela protichůdným vědomím: vědomím strašlivé nenapravitelné katastrofy, k níž náhle došlo v mém životě, a podivné jásavé vítězoslávy...

V noci mě v nepokojném spánku co chvíli soužila smrtelná úzkost, tušení něčeho hrozného, zločinného a hanebného, co mě neočekávaně zničilo. Ano, všechno je ztraceno, říkal jsem si, kdykoli jsem se vzbudil a stěží přišel k sobě. Všecko, všechno je ztraceno, všechno zmařeno, zkaženo, ale nejspíš to musí být, teď už se to stejně nedá napravit.

Když jsem ráno procítl, pohlédl jsem nějak docela jinýma očima na všechno kolem, na ten důvěrně známý pokoj, stejnoměrně prozářený čerstvým sněhem napadlým přes noc. Slunce se neukázalo, ale v pokoji bylo hodně světla z té bělosti. První myšlenka, sotva jsem otevřel oči, patřila ovšem tomu, co se stalo. Ale už mě nepoděsila, ani úzkost, ani zoufalství, ani stud, ani pocit něčeho trestuhodného, nic z toho netížilo mou duši. Naopak. Jakkak se teď objevím u snídane, napadlo mě. A jak se teď mám vůbec tvářit?

Prostě nijak, řekl jsem si, nikdo o ničem neví ani se nikdy nedoví, a na světě zůstalo vše při starém, ba dokonce je to zvlášť pěkné: venku ten klidný bílý den, jaké mám tolik rád, park, huňatě zasněžený na holých větvích, je celý zatarasený bílými závěsemi, v pokoji mám teplo, poněvadž mi kdosi zatopil, dokud jsem ještě spal, v kamnech teď plynule hučí a praská, mosazná dvířka poskakují a kamna je vtahují do sebe... teplem prolíná hořká a svěží vůně umrzlého a rozmrzávajícího osikového chrastí, naskládaného na zemi u kamen... A stalo se jen to, co je zákonité, nezbytné, co se beztak muselo stát – vždyť je mi už sedmnáct let... A znova se mě zmocnil vítězný pocit, jala mě mužská pýcha. Všecko, co mi v noci strašilo v hlavě, je přece tak hloupé! Co bylo včera, to je tak nádherné i děsivé! A bude to zas, možná že ještě dnes! Ach, jak ji miluji a budu milovat!

Od toho dne mi nastaly hrozné časy.

Bylo to skutečné šílenství, cele pohlcující všechny mé duševní i tělesné síly, byl to život naplňovaný jen chvílemi vášně anebo jejich očekáváním a mukami sžíravé žárlivosti, která mi doslova drásala srdce, kdykoli se za Toňkou přišel podívat muž a musela večer odcházet z domu, kde spávala obvykle, a jít spát s ním do čeledníku.

Měla mě ráda? První dobu ano, byla ve své lásce sice utajeně, ale přitom tolik šťastná, že při nejlepší vůli nedokázala skrýt své tajné okouzlení, ukrýt záři v úzkých sklopených očích, ani když mě viděla v přítomnosti bratra a švagrové, kdy nás obsluhovala. Později mě někdy měla ráda, pak zas ne – časem bývala nejen lhostejná, chladná, ale skoro nevraživá – a to neustálé střídání nálad, vždy nepochopitelné, nečekané, mě nadobro vyčerpávalo. Někdy jsem ji k smrti nenáviděl, ale i tehdy pouhá myšlenka na její stříbrné náušničky, na to něžné a milé, ještě docela dívčí něco, co měla ve rtech, v oválu spodní části obličeje a ve sklopených úzkých očích, pouhá vzpomínka na těžkou vůni jejích vlasů, smíšenou s pachem šátku, mě vzrušovala a rozechvívala. Byl jsem pak ochoten – a to s jakousi až dychtivou radostí – všemožně se před ní ponížit, jen aby se alespoň nakrátko vrátily první šťastné dny naší důvěrnosti.

Usilovně jsem se snažil žít aspoň do jisté míry stejně, jako jsem žil kdysi, ale všechny mé dny se už dávno proměnily v pouhé žalostné zdání mého dřívějšího života.

Minula zima, nadešlo jaro... nic jsem kolem sebe nevnímal a nevím, co mě to napadlo, ale horlivě jsem se učil anglicky...

Bůh mi z čista jasna přišel na pomoc.

Byl nádherný májový den. Seděl jsem nad učebnicí angličtiny u otevřeného okna ve svém pokoji. Vedle na balkóně se ozývaly hlasy bratrů, švagrové a matky. Roztržitě jsem poslouchal, tupě zíral do knihy a přitom se oddával těm nejzoufalejším úvahám. Měl jsem tisíc chutí skočit si do Alferovova dvorce, tím spíš, že bratr byl s ženou u nás a Toňka asi byla sama doma. A zároveň mě skličovalo takové tíživé vědomí mého nejhlubšího pádu, taková hořkost a žalost, bylo mi tolik líto sebe sama, že mi vířily hlavou a připadaly mi jako štěstí myšlenky na smrt. Park se chvílemi oslnivě skvěl ve žhavém slunci, chvílemi se ocital v jemném a křehkém blankytném stínu. V nekonečně vzdálené, dosud mladé, jarní a přitom už jasné a syté modři se občas kulatil a zastíral slunce nekonečně vzdálený oblak, a vzduch pozvolna tmavěl, modral, obloha byla pojednou ještě rozlehlejší, byla ještě výš a v té výši, ve šťastném jarním prázdnu světa začalo náhle jaksi blaživě a majestátně pohřmívat, až postupně hrom duněl a burácel víc a víc... Vzal jsem si tužku a v neustálých myšlenkách na smrt jsem psal na učebnici:

A zas a zas má výška nad hlavou,
prostřená mezi mrak a temné lesy,
co chvíli barvu rajsky modravou,
blaženou, čistou barvu podnebesí,
zas bílý mrak se zaoblí a vzplá
jak sněhy v horách, když je stíní stromy,
v květu spí čmelák, něco se mu zdá,
a rozehrmí se vladařskými hromy
bůh jara, ale já – kde budu já?⁵²

52 Buninovy vlastní verše. Překlad Jana Zábrany. Pozn. překl.

„Ty jsi doma?“ podivným, nezvykle přísným tónem pravil bratr Nikolaj. Přistoupil k mému oknu. „Pojď na chvílku sem ke mně, musím ti něco říct...“

Cítil jsem, jak blednu, ale vstal jsem a vyskočil oknem ven.

„Copak mi chceš?“ zeptal jsem se s předstíraným klidem.

„Pojď se trochu projít,“ odpověděl suše a vykročil napřed, dolů k rybníku. „Jenom prosím tě ber rozumně všechno, co ti řeknu.“

Zůstal na okamžik stát a otočil se ke mně.

„Podívej, kamaráde, jistě chápeš, že celá ta věc už dávno není pro nikoho tajemstvím...“

„Totiž... jaká věc?“ vypravil jsem ze sebe namáhavě.

„Ale jdi, vždyť mi moc dobře rozumíš... Tak abys věděl, chci tě upozornit: dneska ráno jsem jí dal výpověď. Ať to neskončí mor-dem. On se včera vrátil a šel rovnou za mnou. Povídal mi pane, já už všechno dávno vím, nechte Antonii jít, a hned, nebo bude zle... A víš, byl přitom bílý jako křída a měl v ústech tak vyprahlo, že sotva mluvil... Dej na mou radu, umoudři se a už se nepokoušej s ní setkat. Ačkoli by to stejně bylo marné – dnes odjíždějí někam k Livnám...“

Neodpověděl jsem ani slovem, nechal jsem bratra být a šel jsem k rybníku, sedl si na břehu do trávy pod lesklé mladé větve vrb, obloukovitě se sklánějících k zrcadlově jasné, stříbřité vodě... Opět majestátně zahřmělo kdesi v bezedné prázdňové výši, kolem mě se něco zprudka a rychle rozšumělo, zavonělo to vlhkou svěžestí jarního kvítí... Dlouhé skelné šňůry kolmého řídkého deště zajiskřily z nového velkého oblaku, který nedozírně vysoko nahnul přímo nad mou hlavou bělostné chuchvalce, a na nehybné rovné hladině zrcadlově bílé vody zaševalily, zahemžily se tmavé tečky, rozskákaly se po ní nesčíslné hřeby...

KNIHA ČTVRTÁ

1

Moje poslední dny v Baturinu byly zároveň i posledními dny celého dosavadního života naší rodiny.

Všem nám bylo jasné, že se dřívější časy chýlí ke konci. Otec říkal matce: „Nějak se nám naše hnízdo rozlétá, má drahá!“ A skutečně, Nikolaj už to hnízdo opustil, Georgij se chystal, že je opustí nadobro – končila mu doba, kdy byl „pod stálým policejním dohledem“; zůstával jsem jen já; přicházela už ale řada i na mne...

2

Znova, ještě jednou bylo jaro. A znova se mi zdálo, že je takové, jako ještě žádné nebylo, že je to počátek něčeho, co je dočista jiné než celá moje minulost.

Při každém uzdravování jednou nastane zvláštní ráno, kdy se člověk probudí a konečně už zas cítí onu všednost a obvyklost, která právě signalizuje zdraví a návrat normálního stavu, ačkoli i ten se od toho, co bylo před nemocí, liší jakousi novou zkušeností, zmoudřelostí. Tak jsem se jednoho tichého a slunného květnového rána probudil i já ve svém rohovém pokoji, jehož okna, poněvadž jsem byl mladý, jsem nepokládal za nutné zatahovat záclonami. Odhrnul jsem pokrývku a cítil klidnou spokojenost všech svých mladých sil a všechno to zdravé, mladé teplo, jímž jsem přes noc zahřál postel i sebe. Do oken svítilo slunce, barevné horní tabulky vrhaly na podlahu sytě modré a rubínové planoucí skvrny. Vytáhl jsem dolní rámy – ráno už bylo skoro letní, s celou tou poklidnou prostotou patřící k létu, k jeho měkkému a čistému jitrnímu vzduchu, k vůním slunečného parku se všemi jeho travinami, květy a motýly. Umyl jsem se, oblékl a začal jsem se modlit před svatými obrazy, které visely v jižním rohu pokoje a svou arseňjevovskou starobylostí ve mně vždycky vyvolávaly jakousi povzbuzující naději, podřízenou nezměnitelnému a nekonečnému plynutí pozemských dní. Na balkóně pili čaj a hovořili. Znova tam byl bratr Nikolaj – po ránu k nám často chodíval. A zřejmě mluvil o mně:

„Jaképak dlouhé úvahy? To se ví, musí do zaměstnání, jít někam do místa... Myslím, že Georgij mu přece jen dokáže někde něco sehnat, jen co se trochu uchytlí sám...“

Jak daleké ty dny jsou! Teď už je jen stěží cítím jako své vlastní, přes to všechno, jak jsou mi blízké a jak na ně také pořád myslím nad těmito zápisy a pořád se nějak pokouším vzkráslit čísi dávný mladý obraz. Čí je to obraz? Skoro se podobá mému vybájenému mladšímu bratrovi, který už dávno zmizel ze světa i s celou svou nekonečně vzdálenou dobou.

Stávalo se, že jsem občas v některém cizím domě vzal do ruky album se starými fotografiemi. Podivné a nejednoduché pocity ve mně vzbuzovaly tváře těch, kdo zírali z vybledlých snímků! Především pocit, jak neobyčejně cizí mi ty tváře jsou, poněvadž v jistých chvílích bývá člověk člověku až neuvěřitelně cizí. A hned pak – zostřené vnímání jak jich, tak jejich doby, které z tohoto pocitu plyne. Co to je za bytosti, tyhle tváře? Všechno jsou to lidé, kteří kdysi a kdesi žili, každý po svém, s různými osudy a v různých historických dobách, jež měly také všechno vlastní: šaty, zvyky, charaktery, společenské nálady, události... Třeba tenhle přísný starý úředník s řádem pod dvojitou vázankou, s velkým a vysokým límcem tříčtvrtečního kabátu, s tvrdými a masitými rysy vyholené tváře. Nebo tenhle švihácký světák z Gercenových časů s přiondulovanými vlasy a licousy, s cylindrem v ruce, v širokém tříčtvrťáku a stejně širokých pantaloněch, pod nimiž se chodidla zdají tak malá. A tady poprsí smutné a krásné dámy: nápaditý klobouček na vysokém chignonu, hedvábné šaty s nabíráním, které těsně obepínají ňadra a štíhlý pas, v uších dlouhé náušnice... A tady zas mladík ze sedmdesátých let: naškrobená košile se širokou mezerou mezi oběma konci vysokého límce, který nezakrývá ohryzek, jemný ovál tváře s nádechem prvního chmýří, mladá roztouženost v záhadných velkých očích, dlouhé vlnité vlasy... Jak z pohádky, jak z báje jsou všechny ty tváře, jejich životy i jejich doba!

A přesně stejné pocity mám i teď, když křísím obraz toho, jímž jsem kdysi byl já. A byl jsem takový opravdu? Byl mladý Vilém Druhý, byl jakýsi generál Boulanger, byl Alexandr Třetí, obtloustlý vladař nedozírného Ruska... A za těch legendárních časů, v tom navždy zaniklém Rusku bylo jaro, byl tam kdosi s temným ruměncem na tvářích, s jasnýma modrýma očima, kdo se bůhvíproč mořil s angličtinou a dnem i nocí v sobě skrýval stesk po své budoucnosti, ve které, jak se mu zdálo, na něho čekala všechna nádhera a radost světa.

3

Počátkem léta jsem ve vsi jednou potkal Toňčinu švagrovou. Na chvilku se zastavila a řekla mi:

„Někdo vás vzkázal pozdravovat...“

Když jsem se vrátil domů, celý bez sebe z těch slov, osedlal jsem Kabardinku a rozjel se, kam mě oči vedly. Pamatuji, že jsem byl v Malinovém, dojel až k hlavní silnici do Liven... Nadcházel jeden z těch poklidných večerů na počátku léta, kdy v polích panuje jakýsi zvláštní, absolutní klid, krása a šťastná pohoda. Postál jsem u silnice, chvíli jsem uvažoval, kam ještě tak jet, potom jsem přejel silnici napříč a cestou necestou jel dál. Jel jsem vstříc záři slunce, stojícího už nízko, vjel jsem do velkého lesa, který patřil bůhvíkomu a začínal dlouhou úžlabinou se zarostlými roklemi a zmolami, v níž květy a tráva, už okřívající a vpoledvečer vonící lesní a luční svěžestí, sahaly koni až po břicho. Kolem, ve všech keřích a houštinách, sladce hořekovali a tloukli slavíci, někde daleko v dálce rytmicky a naléhavě bez přestání kukala kukačka, snad že byla přesvědčena, že uprostřed všeho toho marného slavičího nadšení má pravdu jen její vlastní, osamělý a bezpřístřešný stesk, a zdálo se, že se její znělý dutý hlas ozývá hned blíž, hned dál, a smutně a úchvatně se střídá s ještě vzdálenějšími odezvami stmívajícího se lesa. A já jel a naslouchal, a pak jsem začal počítat, kolik let mi předpoví – kolik mi ještě zbylo všeho toho nevyzpytatelného, čemu se říká život, láska, rozchody, ztráty, vzpomínky a naděje... A ona pořád kukala a kukala, slibovala mi cosi nekonečného. Co v sobě ale ta nekonečnost skrývala? V záhadnosti a netečnosti všeho, co mě obklopovalo, bylo něco až strašného. Díval jsem se na šíji

Kabardinky, na její hřívě, odhozenou k jedné straně a pravidelně se pohupující do rytmu kroků, na celou tu zvednutou koňskou hlavu, která kdysi, za dnů pohádek, hovořovala občas věšteckým hlasem: strašná byla její fatální nemluvnost, to mlčení, které nemohlo nic a nikdy zrušit, němota bytosti mně tak blízké a stejně jako já živé, rozumné, cítící a přemýšlející, ale ještě strašnější byla ta pohádková možnost – že své mlčení pojednou přeruší... A v nesmyslně hrůzné radosti hlaholili kolem slavíci a s čarodějnou vytrvalostí kukala v dálce kukačka, celý život marně hledající nějaké vytoužené hnízdo...

V létě jsem byl ve městě na Tichvinském jarmarku a ještě jednou jsem se náhodou potkal s Balavinem. Šel s nějakým koňským handlířem. Handlíř byl mimořádně špinavý a otrhaný, kdežto on nezvykle čistý a nastrojený – všechno jak ze škatulky, na hlavě nový slaměný klobouk a v ruce lesklou hůlku. Handlíř pospíchal vedle něho, bůhvíproč se mu vášnivě zapřísahával a ustavičně po něm zaraženě a tázavě pokukoval – ale on šel, neposlouchal ho a chladně a tvrdě hleděl před sebe svýma světle zelenýma očima. „Samé žvásty!“ prohodil nakonec roztržitě, a když jsme se pozdravili – tak, jako bychom se byli naposled viděli ne před dvěma lety, ale včera –, zavěsil se do mne a navrhl, abychom si šli spolu někam sednout, že „si dáme čaj a trochu si popovídáme“. A tak jsme zašli do jedné jarmareční boudy, kde byla čajovna, a mezi řečí se mne začal s úsměškem vyptávat: „Tak co, jak žijete, jak to s vámi vypadá?“ – a potom se rozpovídal o „svízelné situaci“, ve které jsme se octli – byl s ní kdoví odkud obeznámen líp než my – a znova o tom, co hodlám podniknout já sám. Rozloučil jsem se s ním po té rozmluvě tak rozladěný, že jsem se dokonce rozhodl hned odjet domů. Už se stmívalo, v klášteře zvonili na večerní mši, jarmark postavený na louce vedle něho se už rozjížděl, krávy, odváděné za vrzavými selskými vozy vyjíždějícími s námahou na silnici, bučely nějak hrozivě a zalykaly se, drožkáři vracející se zpátky do města zapadali na louce z jednoho prašného výmolu do druhého a ztřeštěně uháněli kolem... Naskočil jsem k prvnímu, kterého jsem natrefil, a hnal jsem ho na nádraží – zrovna mi jel večerní vlak do našich končin. Ano, co budeme dělat? uvažoval jsem při vzpomínce na Balavinovy

řeči a stále víc jsem byl přesvědčený o tom, že vyzněly vlastně beznadějně. „Ani mě nic nenapadá, co byste měl dělat,“ řekl mi. „Vaši předci v takových případech ujížděli sloužit na Kavkaz, hlásili se do všelijakých zahraničních kolegií, jenže kam máte ujet, kam se můžete přihlásit vy? Pro vás, po mém soudu, zaměstnání vůbec není – vy máte jiné ideály. Rozpřahujete se moc do daleka, jak se to říká v orákulech. Pokud jde o Baturino, vidím jediné východisko: prodat co nejdřív, než je někomu přiklepnou v dražbě. Tak bude mít váš pan otec v kapse aspoň pár grošů, něco mu přece jen zbude. Co ale podniknete vy, to si už nějak rozmyslete sám...“ Co už já tak mohu vymyslet? ptal jsem se sám sebe. To mám k němu jít dělat do špejcharu, nebo co?

Tohle setkání mi trochu vzalo chuť i k práci na Hamletovi. Překládal jsem si ho pro sebe a prózou – rozhodně nepatřil mezi díla, která mi byla blízká. Prostě mi náhodou padl do ruky – právě ve chvíli, kdy se mi znova tolik zastesklo po spořádaném, pracovitém životě. Bez meškání jsem se tenkrát pustil do práce, a ta mě brzo uchvátila, začala mě těšit a vzrušovat svou obtížností. Navíc ve mně tehdy vzklíčila myšlenka, že bych se vůbec mohl stát překladatelem a zpřístupnit si tak později nejen zdroj stálých uměleckých zážitků, ale i existenci. Když jsem se teď vrátil domů, pochopil jsem najednou, jak jsou takové naděje ve všem všudy pochybné. Pochopil jsem i to, že dny utíkají, a všechny moje „ideály“, které ve mně Balavin, aniž to měl v úmyslu, znova zburcoval, zůstávají stejně jen pouhými ideály. Na naši „svízelnou situaci“ jsem rychle zapomněl. Něco jiného ale byly ty „ideály“... V čem vlastně spočívaly? Stačilo například, aby se Balavin náhodou jen zmínil o Kavkazu – „vaši předci v takových případech ujížděli sloužit na Kavkaz“ – a mně se opět zazdalo, že bych za to dal půl života, jen kdybych mohl být na jejich místě, na místě těch předků... Na jarmarku mi hádala z ruky mla-

dičká cikánka. Pranic nového na těchhle cikánkách není, to věru ne! Co všechno jsem ale tenkrát neprocítil, když mi držela ruku v sevření svých černých prstů, a co jsem se potom o ní napřemýšlel! To se ví, že v těch svých žlutých a červených hadrech hrála všemi barvami a celou tu dobu zlehka pohybovala stehny, když mi říkala obvyklé nesmysly, setřásla přitom šátek ze smolně černé malé hlavy a trýznila mě nejen těmi stehny a slastnou ospalostí očí a rtů, ale veškerou tou svou starodávností, svědčící o jakýchsi dalekých končinách, a navíc ještě tím, že tady zas byli ti moji „předci“ – komu z nich cikánky nehádaly? – můj skrytý vztah k nim a touha tento vztah pociťovat, neboť což bychom mohli milovat svět tak, jak ho milujeme, kdyby pro nás byl úplně nový?

V těch dnech jsem se často jako by zastavoval a s pronikavým údivem mládí se ptal sám sebe: a stejně, co to vlastně je, ten můj život v tom nepochopitelném, věčném a obrovském světě, který mě obklopuje, v nekonečnu minulosti a budoucnosti a zároveň v jakémsi Baturinu, v hranicích mně osobně přisouzeného prostoru a času? A viděl jsem, že život (můj a kterýkoli) je střídání dnů a nocí, práce a odpočinku, setkání a rozhovorů, radostí a nepříjemností, kterým se někdy říkává události; že je to chaotické nahromadění dojmů, obrazů a výjevů, z nichž jen ta nejmizivější část (a ani o té není známo proč a jak) v nás přetrvává; že je to nepřetržitý, ani na okamžik nás neopouštějící proud útržkovitých citů a myšlenek, chaotických vzpomínek na minulost a mlhavých dohadů o budoucnosti; a k tomu ještě něco, v čem jako by spočívala i jakási jeho podstata, nějaký smysl a cíl, něco hlavního, co už nelze nijak postihnout a vyjádřit, a s tím spojené věčné čekání: čekání nejen na štěstí, na jakousi jeho obzvláštní vrchovatost, ale i na něco takového, v čem (až to nastane) ta podstata, ten smysl pojednou konečně vyjde najevo. „Rozpřahujete se moc do daleka, jak se to říká v orákulech...” A skutečně: potají jsem se celý rozpřahoval do té dálky. Po čem? Co když právě po tom smyslu?

Bratr Georgij opět odjel do Charkova a opět, jako kdysi, nekonečně dávno, když ho odváželi do vězení, bylo to za jasného a studeného říjnového dne. Vyprovázel jsem ho na nádraží. Ozlomkrk jsme se řítili po lesklých zdusáných cestách, veselými hovory o budoucnosti jsme od sebe odháněli smutek loučení, tu skrývanou bolest nad kusem prožitého života, jemuž každé loučení vystavuje poslední účet a tím ho také navždy ukončuje. „Dá bůh, že všechno dobře dopadne!“ říkal bratr, poněvadž si sobecky nehodlal kazit náladu a ztrpčovat naděje skládané do života v Charkově. „Jen co se trochu porozhlídnu a dám dohromady nějaké peníze, hned ti napíšu, abys přijel. To pak už budem vidět, co a jak... Chceš cigaretu?“ zeptal se a s potěšením potom přihlížel, jak nešikovně, prvně v životě, si zapaluje.

Obzvlášť divné a smutné bylo, když jsem se pak vracel domů sám. Ani se mi nějak nechtělo věřit, že to, čeho jsme se všichni tak dlouho potají obávali, se stalo skutkem, že bratr je pryč, že jedu sám a sám se také zítra v Baturinu probudím. A navíc na mě doma čekalo i velké neštěstí. Vracel jsem se za ledového nachového soumraku. Z boku jsem měl zapřaženou Kabardinku, která za celou cestu nedovolila prostřednímu koni, klusajícimu naplno, aby si aspoň chvilku vydechl. Když jsem přijel, nepostaral jsem se o ni; neprovedli ji a hned ji napojili, a jak byla zpocená, prokřehla k smrti, prostála celou mrazivou noc bez houně a k ránu padla. V poledne jsem se vydal na louku za parkem, kam ji odtáhli. Ó jaká krutá, světlá prázdnota panovala ve světě, jaké hrobové slunečné ticho, jak průzračný byl vzduch, jak chladně trpytivá

sklizená pole! Na louce se ohavně černala mrtvá hromada – tělo Kabardinky, její do výšky vzdušný bok a dlouhá štíhlá šíje s daleko odhozenou ležící hlavou. Břicho jí už zpracovávali psi, s rozkoší jí škubali a rvali je; poblíž vyčkávavě civělo hejno starých krkavců a co chvíli jaksi sveřepě vzlétlo, když psi, kteří neklidně vrčeli, ač byli vrcholně zaujati svým odporným pachtěním, se na ně náhle vrhali s vyceněnými zuby a zakrvácenými čumáky... A po svačině, když jsem tupě ležel na pohovce ve svém pokoji, za jehož malými čtvercovými okny se klidně modralo podzimní nebe a černaly holé stromy, ozvaly se v chodbě rychlé a těžké kroky a nečekaně ke mně vešel otec. V ruce držel svou oblíbenou belgickou dvouhlavňovku, jedinou drahocennou věc, která mu zbyla z někdejšího přepychu.

„Tady máš,“ řekl a bez zaváhání ji položil vedle mne. „Dávám ti, co můžu, co mám, to rád dám. Snad tě to aspoň trochu utěší...“

Vyskočil jsem, chytil ho za ruku, ale nestačil jsem ji políbit – vytrhl mi ji, rychle se sehnul a nešikovně mě políbil na spánek.

„A vůbec se moc netrap,“ dodal a snažil se hovořit stejně bodře jako obvykle. „To už teď samozřejmě nemluvím o koni, ale o tvé situaci vůbec... Ty myslíš, že nic nevidím, že na tebe nemyslím? Víc než na všechny! Všechny vás mám tak trochu na svědomí, všechny jsem vás přivedl na žebráckou hůl, ale tamti mají aspoň něco. Nikolaj je přece jen jakž takž zaopatřený. Georgij má vzdělání, ale co máš ty – krom té své krásné duše? A co oni potřebují? Nikolaj je docela tuctová nátura, z Georgije nebude nikdy nic než věčný student, ale zato ty... A nejhorší je, že s námi dlouho nevydržíš, a co tě čeká, to ví sám bůh! Ale stejně si pamatuj, co ti řeknu: není větší neštěstí než smutek...“

Ten podzim bylo v našem domě pusto a ticho. Snad ještě nikdy jsem necítil tak něžnou lásku k otci a matce, ale jedině sestra Ola mě v těch dnech zachraňovala před pocitem osamělosti, který na mě dolehl zvláště silně. Chodit na společné procházky, povídat si a blouznit o budoucnosti jsem teď začal s ní – a s údivem a radostí jsem se stále víc přesvědčoval, že je mnohem dospělejší, duševně i rozumově zralejší, že je mi mnohem bližší, než jsem vůbec předpokládal. V těch našich nových vztazích byl navíc i jakýsi zázračný návrat k naší dávne, dětské důvěrnosti...

O mně otec řekl: „Co tě čeká, to ví sám bůh!“ Co ale čekalo ji, se vším půvabem jejího mládí a se vši tou chudobou a osamělostí v Baturinu?

Jenomže tehdy jsem myslel nejvíc na sebe.

Práce jsem nechal. Spoustu času jsem trávil ve vsi, po chalupách, hodně jsem jezdil na lov – buď s bratrem Nikolajem, nebo sám. Chrty už jsme neměli, zbýval jen pár honicích psů. Velké štvavnice na vlky a lišky, které se na okrese ještě tu a tam pořádaly, přesunuly se nadlouho do dalekých a odlehlých revírů, do končin poskytujících hojnější úlovek než naše. My jsme však mívali radost i z jediného ušáka – nebo spíš z našich toulek za ním po podzimních polích a na podzimním vzduchu.

Jednou koncem listopadu jsem se tak toulal u Jefremova. Časně ráno jsme v čeledníku posnídali horké brambory, hodil jsem pušku přes rameno, sedl na starého tažného valacha, zavolal psy a jel. U bratra mlýnkovali obilí, a tak jsem jel sám. Byl neobvykle teplý, slunečný den, ale v polích bylo smutno, a pokud šlo o lov, vypadalo to zcela beznadějně: smutno proto, že už všude bylo příliš ticho, všechno příliš holé, a ve všem ta poslední, ubohá usmířenost, jaká bývá jen v tom nejpozdnějším podzimu; s lovem pak to vyhlíželo beznadějně kvůli nedávným deštům: bylo tolik bláta a tak namoklo – a nejen na cestách, ale i na ozimech, na podmítnutých úhorech a na strništích –, že jak já, tak psi jsme se museli s námahou krást pořád jen po mezích a při okrajích polí. Brzo jsem lov dočista pustil z hlavy a po mně i psi – běželi si vpředu, dobře chápali, že po takovýchhle polích se nic honit nedá, i kdyby nakrásně bylo co, a probouzeli se trochu k životu jen tehdy, když jsme se octli v některém holém lesíku, kde pronikavě a vlhce vonělo zetlelé listí, nebo jsme procházeli rezavě hnědým doubím, nějakou úžlabinkou či po pahorku. Ani tady ale nic nebylo: všude jen pusto a ticho, řídký a neživý, i když

teplý, jasný třpyt, v němž se prostírala světlem zalitá okolní krajina, podzimně nízká, plochá a zřetelná – všechny ty vlny polí, kostkované strništi, ozimy a oranicemi, rezavé kůže keřů a březové a osikové ostrovy šedavě promodrávající tu a tam v dálce...

A od Lobanova jsem se konečně začal vracet. Projel jsem Šipovem a pak přijel do Kroptovky – do té, kde byl rodový statek Lermontovových. Odpočinul jsem si tam u známého hospodáře, poseděl jsem s ním na zápraží, trochu se napil kvasu. Před námi byl výběh pro dobytek a za ním dávno neobývané panské sídlo, které poněkud zkrášloval jenom park, nehybně vzpírající své černé vrcholky do bledě blankytného obzoru za nevelkým domem. Seděl jsem a jako vždy, když jsem se octl v Kroptovce, jsem se díval a myslel si: je vůbec možné, je to pravda, že právě tady, v tomhle domě býval v dětství Lermontov, že jeho rodný otec tu prožil skoro celý život?

„Prej to prodávají,“ řekl hospodář. Také hleděl na usedlost a mhouřil oči. „Chce prej to odkoupit jefremovskej Kameněv...“

A podíval se na mě a přimhouřil oči ještě víc:

„A co vy? Ještě neprodáváte?“

„To je otcova věc,“ odpověděl jsem vyhýbavě.

„No žeť, se rozumí,“ řekl hospodář, pohřížený do nějakých vlastních myšlenek. „Ptám se jen proto, že teď kon totiž prodávaj všichni, na pány trhly zlé časy. Nýčko jsou lidi moc zhejčkaný – i na svym pracujou všelijak, natož na panskym – a když je největší kalup, nevěděj pomalu, co si od práce říct – kdopak si to může dovolit, a takhle předem, nějaký ten závdavek, to jim pán nemá z čeho dát, sám tře bídu s nouzí...“

Dál jsem jel velkou oklikou, rozhodl jsem se, že pojedu přes Vasiljevské, abych se trochu rozptýlil, a přespím u Pisarevových. A cestou jsem se nějak zvlášť úporně zamyslel nad tím, jak velice chudé jsou naše končiny vůbec. Kolem dokola bylo všechno bídné, ubohé

a zapadlé. Jel jsem po hlavní silnici – a divil se, jak je opuštěná a liduprázdná. Jel jsem po lních cestách, projížděl vesničkami a usedlostmi: nikde nikdo, ani jediná živá duše nejen v polích, na blátivých cestách, ale ani na právě tak rozbláčených vesnických návších a na prázdných dvorech usedlostí. Až to bylo nepochopitelné: kde jsou vlastně lidé a čím si krátí podzimní nečinnost a dlouhou chvíli, když tak sedí po těch chalupách a usedlostech? A pak jsem si znovu vzpomněl, jak nesmyslný je i můj vlastní život uprostřed tohohle všeho, a prostě jsem se nad ním zhrozil, když jsem si zároveň náhle vzpomněl na Lermontova. Ano, tady je ta Kropťovka, ten zapomenutý dům, na který se nikdy nedokážu podívat bez jakýchsi nekonečně smutných a nevýslovných pocitů... Tady je jeho chudá kolébka, kterou jsme měli oba společnou, tady jsou dny jeho počátků, kdy stejně nejasně jako kdysi moje, trápila se i jeho jinošská duše, „jak musela nést svou podivnou touhu a stesk“⁵³, i jeho první verše, stejně slabé jako moje... A co přišlo pak? Pak najednou Démon, Novic, Tamaň, Plachta, „Dubový lístek utrl se od své rodné větve“... Jak spojit s touhle Kropťovkou všechno to, co je Lermontov? Napadlo mě: a co to je – Lermontov? – a nejdřív jsem v duchu uviděl dva svazky jeho spisů, viděl jsem jeho portrét, podivnou, mladou tvář s nehybnými temnými očima, a pak přede mnou začala vyvstávat jedna báseň po druhé, a nejen jejich vnější podoba, ale i výjevy s nimi spojené, totiž to, co jsem pokládal za Lermontovy pozemské dny: zasněžený vrchol Kazbeku, Darjalskou soutěsku, to světlé údolí v Gruzii, které jsem neznal a kde „s šuměním a v objetí jak sester dvou pospíchá Kura s Aragvou“⁵⁴, oblačnou noc a chatrč v Tamani, modravou páru

53 Z Lermontovovy básně *Anděl*. Překlad Emanuela Frynty. Pozn. překl.

54 Z Lermontovovy poémy *Novic*. Textu přizpůsobený překlad Vladimíra Holana. Pozn. překl.

nad mořem, v níž se skoro neznatelně bělá plachta v dálce, sytě zelený mladý platan u jakéhosi už dočista pohádkového Černého moře... Jaký to byl život, jaký osud! Všeho všudy jen sedmadvacet let, ale jak nesmírně bohatých a krásných, až do toho nejposlednějšího dne, do toho temného večera na odlehlé cestě při úpatí Mašuku, kdy zahřměl jako z děla výstřel z obrovské starodávné pistole jakéhosi Martynova a „Lermontov padl jak podťatý“ ... Pomyslel jsem na to na všechno s tak rozjitřenými city a fantazií, a pojednou se mi sevřelo srdce takovým nadšením a závistí, že jsem si dokonce nahlas řekl, že Baturina mám už konečně dost!

Myslel jsem na to ještě druhý den, když jsem se vrátil domů.

V noci jsem seděl ve svém pokoji, přemýšlel a zároveň četl, už polikáté, Vojnu a mír. Počasí se během dne prudce změnilo. Noc byla studená a bouřlivá. Bylo už pozdě, v celém domě ticho a tma. Měl jsem zatopeno a v kamnech hořelo a hučelo tím víc, čím zlostněji a pochmurněji se vrhal na park a na dvůr vítr a lomcoval okny. Seděl jsem, četl a zároveň přemýšlel o sobě, se smutnou rozkoší vnímal tu pozdní hodinu, noc, kamna i bouřku. Pak jsem vstal, oblékl se, vyšel přes salón ven a začal chodit sem tam po louce před domem, po té zmrzlé a už jen skrovné trávě. Kolem se černal rozšumělý park, nad loukou utkvíval bledý svit. Noc byla měsíčná, ale taková nějaká trýznivá, jak z Ossiana. Vítr, ledový severák, přímo běsnil, vrcholky starých stromů hučely v ponurém unisonu, keře šuměly ostře a suše a zdálo se, že běží vpřed; po nebi zacloněném čímsi bílým, přes nevelkou skvrnku měsíce v obrovském duhovém kole se od severu, kde byla obloha obzvlášť zlověstná a zakaboněná, rychle hnala temná a podivná oblaka, jakoby ani ne zdejší, ale odněkud od moře, podobná těm, jaká zobrazovali staří marínisté, malující ztroskotání korábů na nočním moři. A já, chvíli proti větru, přemáhaje jeho ledovou svěžest, chvíli zas jím hnaný, jak se mi opíral do zad, začal jsem přecházet a znova přemýšlet – s onou chaotičností a naivitou, s níž se zamlada člověku vřdycky honí v hlavě právě ty nejtajnější myšlenky. A myslel jsem si přibližně asi tohle:

Ne, nic lepšího jsem ještě nikdy nečetl! Ačkoli – co Kozáci, co Jeroška a Marjanka? Nebo Puškinova Cesta do Arzrumu? Ano, jak ti byli všichni šťastní – Puškin, Tolstoj, Lermontov!

Včera prý cestou do vzdáleného revíru projela kolem nás po hlavní silnici čísi lovecká družina zároveň s družinou mladých Tolstých. Jak je to úžasné, že já jsem jeho současník, ba dokonce jeho soused! Vždyť to je totéž, jako bych žil v jedné době s Puškinem a v jeho blízkosti. Vždyť tohle všechno je jeho – ti Rostovovi, Pierre, bojiště u Slavkova, umírající kníže Andrej: „V životě není nic kromě nicotnosti všeho toho, co chápů, a majestátnosti čehosi nepochopitelného, zato však nejdůležitějšího...“⁵⁵ Pierrovi pořád někdo říkal: „Život je láska... Milovat život znamená milovat Boha...“⁵⁶ To přece stále kdosi říká i mně, a jak mám všechno rád, dokonce i tuhle divokou noc! Chci vidět a mít rád celý svět, celou zemi, všechny Nataši a Marjanky, musím odtud uniknout za každou cenu!

V kruhu okolo mléčně zamženého měsíce bylo nějaké zrovna zlověstné nebeské znamení. Ubohá tvář, nakloněná trochu ke straně, byla na kalném a matně bílém nebi stále smutnější a zamženejší, ve výši letěla a proplétala se kouřová, olověná nebo i úplně temná oblaka a co chvíli tu tvář hrobově zastírala... od severu, za hučícím parkem, vyvstával černý mrak a vítr ostře voněl po sněhu. A já chodil a přemýšlel:

Ano, takhle se dál žít nedá. Nemohl bych, ani kdybych měl třeba deset Baturin a bez hypotéky. Jak je to strašné, že i sám Tolstoj v mládí ze všeho nejvíc snil o tom, že se ožení, o rodině, o hospodářství! A teď zase všichni melou o „práci pro blaho lidu“, o tom, že „bychom měli splatit, co lidu dlužíme...“ Já jsem ale nikdy necítil, že bych měl vůči lidu nějaký dluh, a necítím to dodnes. Obětovat se

55 Citát z *Vojny a míru* od L. N. Tolstého (1828–1910). Překlad Tamary a Viléma Sýkorových. Pozn. překl.

56 Z téže knihy. Pozn. překl.

pro lid, „sloužit“ mu, politikařit na schůzích zemstva, jak říká otec, nic takového dělat nemohu a nechci... Ne, musím se už konečně pro něco rozhodnout!

Marně jsem pátral, pro co vlastně se musím rozhodnout, a když jsem se v chaotickém a neplodném přemítání dočista zamotal, vrátil jsem se do domu. Kamna vyhasla, lampa vyhořela, páchla petrolejem a svítila už tak slabě, že v místnosti bylo vidět šálivé světlo té bledé a neklidné noci. Chvíli jsem seděl u psacího stolu, pak jsem popadl pero – a z ničeho nic začal psát bratru Georgijovi, že se v nejbližších dnech rozjedu hledat si nějaké místo v orelském Hlasu...

Ten dopis také rozhodl o mém osudu.

Samozřejmě že jsem se nerozjel „v nejbližších dnech“ – musel jsem si nejdřív sehnat na cestu aspoň nějaké peníze –, ale nakonec jsem se přece jen vypravil.

Pamatuji se na poslední snídani doma. Pamatuji, že sotva jsme dojedli, ozval se tlumený šramot rolníček pod okny a přímo před nimi se vynořil pár vesnických a zimních, huňatých koní – huňatých i od sněhu, který se ten den bezútěšně sypal v hustých, mléčně bílých chomáčích... Můj bože, jak je to všechno staré, všechny ty podobné odjezdy, a jak trýznivě nové to bylo pro mě! Zazdalo se mi, že i sníh ten den padal nějaký docela zvláštní – tak mě překvapil svou bělostí a svěžestí v tom okamžiku, kdy jsem obtížen otcovým mývalím kožichem a vyprovázen všemi lidmi z domu vyšel ven a nasedal do saní.

A potom to bylo jak ve snu – dlouhá, bezhlesá cesta, rytmické pohupování saní v tom nekonečně bílém království sněhových vloček, kde nebyla ani země, ani nebe, ale jen jakási bělostnost, řinoucí se neustále dolů, a kouzelné vůně a pachy zimního cestování: pach koní a mokrého mývalího límce, vůně sirek a laciného tabáku, když jsme si zapalovali... A pak v té bělostnosti prokmitl první telegrafní sloup, objevily se vysoko zaváté sněholamy, trčící ze závějí podél cesty, prostě už počátek jakéhosi jiného života, než byl ten ve stepi, to, co je pro Rusa vždy něčím mimořádným a vzrušujícím, a čemu se říká železnice...

Když přijel vlak, rozloučil jsem se s čeledínem, odevzdal jsem mu kožich, přikázal, aby v Baturinu vyřídil, že je nechám nasto-

krát pozdravovat, a nastoupil jsem do přečpaného vozu třetí třídy s takovým pocitem, jako bych se vydával na cestu, jejíž konec je v nedohlednu. Dokonce jsem se dlouho divil, jak lhostejně někteří cestující pili čaj a jedli, jiní spali, a třetí z dlouhé chvíle neustále přikládali polena do železných kamínek, stejně už rozpálených do červena a sálajících plamenem na celý vagón. Seděl jsem a s rozkoší vychutnával i ten suchý metalický žár, jeho březovou a litinovou vůni, a za okny pořád valil a valil šedobílý sníh a celou dobu jako by se blížil soumrak...

Ten pocit, s kterým jsem nastoupil do vagónu, byl oprávněný – skutečně mě v budoucnu čekala nemalá a nevšední cesta, celé roky toulání, bezdomovectví, ztřeštěné a chaotické existence, hned nekonečně šťastné, hned zas hluboce nešťastné, krátce řečeno, všeho toho, co mi zřejmě bylo souzeno a co možná jenom na pohled bylo tak neplodné a nesmyslné...

Ty neklidné myšlenky, s nimiž jsem se tehdy vydal na cestu, byly plné neobyčejného smutku a něhy vůči všemu tomu, s čím jsem se právě rozloučil a co jsem zanechal tichu a osamělosti v Baturinu; viděl jsem, cítil jsem tam dokonce i svou vlastní nepřítomnost, viděl svůj uprázdňený pokoj, jak ve svém téměř zbožném mlčení uchovává něco už navždy ukončeného – toho mě, jaký jsem býval kdysi. V tom smutku však byla i velká skrytá radost, štěstí konečně splněné touhy, jakési volnosti a svobody, aktivity a pohybu (k čemuši tím lákavějšímu, že to bylo ještě naprosto neurčité). A tyhle pocity s každou novou stanicí pořád sílily, takže ty prvotní stále slábly, dokud konečně neustoupilo někam do dálky (docela milé, ale už skoro cizí) všechno, co minulo a co jsem opustil, a nezůstalo nic než přítomnost, poznenáhlu stále zajímavější a zřetelnější: už jsem si i trochu zvykl na spoustu těch drsných, cizích životů a tváří kolem sebe, trochu se zorientoval v nich a zároveň i ve svých soukromých pocitech, už jsem začal prožívat i to, co jsem cítil k nim, v duchu jsem začal všelijak odhadovat, co je kdo z nich zač, rozlišovat sprostou machorku od Asmolovova tabáku, uzlík na kolenou vesnické ženské od truhličky s nátěrem imitujícím dubové dřevo, která stála naproti mně pod loktem novobrance; už jsem si též povšiml, že vagón je dost nový a čistý, že je žlutý a drážkovaný plaňkami, jimiž má obložené stěny, zahřáté litinovými kamínky, a že je v něm velice těžký vzduch od toho kouře z nejrozličnějších druhů tabáku, dohromady náramně štiplavého, přestože vzbuzuje příjemný pocit družného života lidí, kteří se nějak izolovali od závějí za okny, kde stoupá výš a klesá dolů, pluje

a nikde nekončí telegrafní drát; a už toužím ven, do sněhu a do větru, a vrávoravým krokem kráčím ke dveřím... Do chodbičky vagónu duje sněhový chlad okolních plání, kolem jsou bělostná, teď už jakási úplně neznámá pole. Sníh konečně řídne, všechno zesvětlá a je ještě bělostnější a vlak mezitím někam přijíždí a zůstává na pár minut stát; nějaká zapadlá zastávka, ticho – jen lokomotiva vpředu horce syčí – a ve všem je nepochopitelné kouzlo: jak v tom přechodném strnutí a zmlknutí, tak ve vyčkávání syčící lokomotivy, i v tom, že nádraží není vidět za červenou zdí nákladních vagónů, stojících na první koleji, na rozmrzlých kolejnicích, mezi nimiž klidně, jako doma chodí a pozobává slepice, bůhví kým odsouzená pokojně strávit celý svůj slepičí život právě na téhle zastávce a vůbec se nezajímající o to, kam a proč jedeš ty, se všemi svými sny a pocity, jejichž věčná a vznešená radost je spjata s věcmi navenek tak nicotnými a všedními...

Když pak se začalo schylovat k večeru, upjalo se všechno jen na jediné – na očekávání prvního velkého nádraží. A dávno předtím, než přišlo, mrzl jsem už opět v chodbičce, dokud jsem konečně vpředu, v nepřívětivém soumraku, nespatriil spoustu různobarevných světél, kolejnic rozbíhajících se do všech stran, hradel, výhybek, náhradních lokomotiv, a poté i nádraží s davem lidí, černaících se na nástupišti... Není těžké si představit, s jakým spěchem jsem se hrnul do osvětlené vonící restaurace, kde jsem si div nespálil pusu jakousi zelňačkou, nejbáječnějším jídlem na světě!

To všechno mělo dost nečekané důsledky: když jsem po večeři seděl s cigaretou u černých okenních tabulek vagónu, který už znova rachotil, v čadivém přítmí tlusté erární svíčky, hořící v rožku lucerny, přemýšlel jsem o tom, že teď už, jakkoli je to divné, přijde brzo i cíl mého cestování, ten proslulý Orel, který si ještě skoro ani neumím představit, ale který je obdivuhodný už jen tím, že z ta-

mějšiho nádraží se rozbíhají hlavní tratě po mapě celého Ruska: na sever do Moskvy a do Petěrburgu, na jih do Kurska a do Charkova, ale především – do toho Sevastopolu, kde jakoby navždy zůstal otcův mladý život... A pojednou jsem si řekl: je to vůbec pravda, že jedu do nějakého Hlasu, do nějakého zaměstnání? Jistě, tam také bylo cosi, co mě strašně přitahovalo – jakási redakce, jakási tiskárna. Ale Kursk, Charkov, Sevastopol... Vždyť je to všechno nesmysl! řekl jsem si pojednou. Do Orla jen zajedu, představím se tam, zjistím, co mi nabídnou, řeknu, že si to musím rozmyslet, sejít se s bratrem. Jen se tam stavím a hned pojedu dál – do Charkova!

Ale nakonec jsem se tam ani stavovat nemusel. Všechno dopadlo ještě líp, než jsem předpokládal: jako z uděláním jsem do Orla dorazil se zpožděním, právě když odshora přijel vlak na Charkov. A vlak, také jako z uděláním, to byl divukrásný, jaký jsem ještě nikdy neviděl – rychlík s americkou lokomotivou, ze které šla hrůza, sestavený výhradně z velkých a těžkých vagónů první a druhé třídy, s vlněnými záclonkami na oknech, s přitmělým světlem pod modrým hedvábím, s celým tím teplem a komfortem bohatého světa, v němž strávit noc (a ještě k tomu cestou na jih) mi připadalo jako už naprosto neodolatelné štěstí...

V Charkově jsem se rázem octl ve světě, který pro mne byl úplně nový.

K mým zvláštním vlastnostem vždy patřilo, že jsem se zvýšenou vnímavostí reagoval na světlo a vzduch, na jejich sebenepatrnější odlišnost. A tak první, co mě v Charkově překvapilo, byla měkkost vzduchu a to, že v něm bylo víc světla než u nás. Vyšel jsem z nádraží, nasedl do drožkářských saní – neušlo mi, že drožkáři tady jezdí s dvojspřežím, s velkými rolníčkami, a jeden druhému vykají –, rozhlédl jsem se kolem sebe a ze všeho na mě naráz dýchlo něco, co nebylo tak docela naše, cosi měkčího a světlejšího, dokonce jakoby jarního. I tady ležel sníh a bylo tu bílo, jenže zdejší bělost byla jakási jiná, příjemně oslňovala. Slunce nesvítilo, ale světla byla spousta, rozhodně víc, než by se dalo v prosinci čekat, a jeho teplá přítomnost za oblaky slibovala něco velice pěkného. A jak v tom světle, tak ve vzduchu bylo všechno měkčí: vůně kamenného uhlí za nádražím, tváře a hovor drožkářů, řinkot rolniček na koňském dvojspřeží, mazlivé halekání ženských, prodávajících na náměstí před nádražím preclíky a slunečnicová semínka, poločerný chléb a slaninu. A za náměstím stála řada převysokých topolů, holých, ale také neobvykle jižních, maloruských. A ve městě na ulicích tálo...

To všechno ale nic nebylo ve srovnání s tím, co mě ten den ještě čekalo: takovou spoustu nových zážitků jsem neměl ještě nikdy, tolik známostí jsem nenavázal za celý život. Někdy se stává, že hned první den po příjezdu na nějaké nové místo čeká na člověka mimořádně mnoho dojmů a setkání. Stejně to bylo toho dne se mnou.

Zdalo se, že také bratr, který mě uvítal s radostným údivem, má v sobě cosi nového – tady v Charkově byl nějaký jiný než v Baturinu, jako by mi nebyl tolik blízký, přestože jsme se tak radostně shledali. A jak zvláštní život v Charkově vedl! I když opravdu byl ten „věčný student“, jak se o něm vyjádřil otec, přece jenom to byl Arseňjev. A kde jsem ho našel? V jakési úzké uličce, svažující se z kopce, v kamenném a špinavém dvoře, pročpělém pachem kamenného uhlí a židovských kuchyní, v bytečku jako dlaň, u nějakého krejčího Bljumkina, obdařeného početnou rodinou... Pravda, i tohle bylo nesmírně pěkné tím, jak to bylo nové, ale přece jen mě to zarazilo.

„To je výborné, že jsi přijel v neděli a žes mě zastihl!“ řekl bratr, když jsme se políbili. „Ačkoli – proč jsi vlastně přijel?“ dodal vzápětí, ve snaze nasadit ten věčně posměšný tón, na který jsme si u nás v rodině tak potrpěli.

Odpověděl jsem, že sám nevím proč... pochopitelně proto, abych se s ním konečně vážně poradil, co bych tedy jako opravdu měl dělat. Ale bratr už neposlouchal. – „No, něco vymyslíme!“ řekl s jistotou – a hned mě začal popohánět, abych se umyl a ustrojil a šel s ním na oběd do hostince jakéhosi „proszę pana“ Lisowského, kde pravidelně obědvali mnozí jeho kolegové ze zemstevního statistického úřadu. A tak jsme vyrazili a kráčeli z jedné ulice do druhé a pokračovali v hovoru o tom, co nás zrovna napadlo, napřeskáčku a páté přes deváté, jak to v takových případech bývá obvyklé, zatímco mně – oblečený jsem byl už po městsku a náramně jsem si to uvědomoval – oči přecházely při pohledu na ty ulice, které mi připadaly naprosto velkolepé, i na to, co mě obklopovalo: po poledni už definitivně vysvitlo slunce, všude se všechno třpytilo a tálo, topoly v Sumské ulici se vzpínaly svými vrcholky ke kyprým bílým oblakům, plujícím po vlhce modrém nebi, které jako by se maličko pařilo...

Ukázalo se, že pan Lisowski vlastní neobyčejně zajímavou sklepní hospůdku, pult s výtečnými a překvapivě lacinými lahůdkami – zvlášť dobré byly palačinky plněné masem, ukrutně pepřené a horké jak oheň, po dvou kopejkách za kus. Když jsme si sedli k oddělenému velkému stolu, začali přicházet a připojovat se k nám lidé, kteří mi připadali už naprosto zvláštní a na které jsem hleděl tím dychtivěji, že to všechno byli právě ti lidé (od všech ostatních nějak zcela odlišní), o nichž jsem toho od bratra tolik slyšel už v Baturinu. S nimi se všemi mě bratr s radostným spěchem a skoro až hrdě seznamoval. A brzo mi šla hlava kolem jak z té společnosti, natolik pozoruhodné a pro mne dočista nezvyklé, tak z té početně navštívené hospůdky, do jejíchž suterénů oken shora zářilo jasně veselé sluneční světlo a v nichž bylo vidět nejroztodivnější nohy kráčející sem tam po ulici, a právě tak z vařícího rudého boršče a z toho, že velice živý hovor u našeho stolu se pořád točil kolem něčeho, co pro mne bylo zcela neznámé, ale zároveň mě mimořádně zajímalo: kolem proslulého statistika Anněnského, jehož jméno pronášeli s nepolevujícím nadšením, kolem nějakého povolžského gubernátora, který dal údajně zmrskat hladovějící vesničany, aby nešířili pověsti o svém hladovění, kolem Pirogovova sjezdu⁵⁷, který se měl konat v Moskvě a jako vždy být hotovou událostí... Snadno si umím představit, jak nápadně jsem se při tom obědě od všech odlišoval svým mládím, svěžestí, venkovskou osmahlostí, zdravím a srdečností, ale i tím, jak nadšeně a pozorně jsem napínal zrak i sluch – musel jsem nejspíš vypadat jak učiněný hlupák a tupec! Velice se od nich odlišoval

57 Sjezdy s přednáškovým a organizačním programem, pojmenované po Nikolaji Ivanoviči Pirogovovi (1810–1881), oděském chirurgovi a pedagogovi. Pirogov byl specialista na takzvanou vojenskou chirurgii. *Pozn. překl.*

i bratr. I on byl z jakéhosi docela jiného světa než všichni ostatní, navzdory tomu, jak hodně se jim podobal: i on vypadal mladší a jaksi naivnější než oni, zdál se nějak jemnější a dokonce i jinak mluvil.

Jak jsem pochopil později, mnozí z této společnosti byli velice typičtí jak svým zevnějškem, tak i vším ostatním. Na některých se mi v skrytu duše už leccos nelíbilo: jeden, takový čahoun s úzkým hrudníkem, byl hrozně krátkozraký a pořád se hrbil, pořád měl ruku zastrčenou v kapse u kalhot, pořád zimničně třásl nohou, přes kterou si přehodil druhou, fakirsky obtočenou kolem ní jak šroub; druhý zas, žlutovlasý, průsvitně žlutý a pohublý ve tváři, mluvil snad až příliš mnoho, příliš vášnivě a nadšeně, nedíval se na cigaretu a pořád z ní oklepával popel nataženým kostnatým ukazovákem téže ruky, ve které ji držel; ten další se zas pořád čemusi jízlivě ušklíbal a dělal něco, co mi bylo zvláště nepříjemné: dvěma prsty pořád válel po ubruse kuličku z bílého chleba, dávno už celou špinavou...

Zato ale někteří jiní byli neobyčejně milí: Polák Hanski s hlubokýma a zkormoucenýma očima a rozpraskanými rty, který v jednom kuse kouřil, vdechoval kouř až do plic a co chvíli si roztrěsenou rukou zapaloval, přestože mu cigareta hořela; postavou obrovitý a malebně rozcuchaný Krasnopolskij, připomínající Jana Křtitele; vousatý Leontovič, který byl starší, jako statistik ze všech nejznámější a hned mě okouznil klidnou vlídností, srdečnou uvážeností a především neobyčejně příjemnou, čistě maloruskou intonací prsního hlasu; potom nějaký človíček se špičatým nosánkem a brýlemi, nemožně roztěkaný a nepřičetně vznětlivý, pořád na něco vášnivě rozhorlený a zároveň tak dětsky čistý a upřímný, že jsem si ho rázem zamiloval ještě víc než Leontoviče. Strašně se mi líbil také statistik Vagin, posedlý, jak jsem se později dověděl,

svým povoláním tak, že pro něho na celém světě podle všeho neexistovalo nic kromě statistiky – silný a pěkně urostlý, s bílými zuby, hezký a veselý jak venkovský chlapec – ze selského ostatně pocházel – a chechtal se bouřlivě a nakažlivě, hovořil rozhlaholeně, vyslovoval na o jako Rusové ze severu... A strašnou nevraživost ve mně vzbuzovali dva lidé: bývalý dělník Bykov, pořízek v haleně, v jehož kudrnaté hlavě, tlustém krku a vyvalených očích bylo skutečně něco býčího, a pak ještě jeden, příjmením Mělník: celý nějaký nedomrlý, neduživý, rezavý jak písek, krtičnatý, přisleplý a huhňavý, ale neobyčejně příkrý a sebevědomý ve svých úsudcích – o mnoho let později se k mému velkému údivu stal u bolševiků významnou osobností, jakýmsi „obilním diktátorem“...

V prostředí těchto a podobných lidí jsem také v Charkově strávil svou první zimu (a potom ještě mnoho let).

Je známo, co to bylo za prostředí, jak se utvářelo, jak žilo a čemu věřilo.

Pozoruhodné bylo především to, že jeho příslušníci, kteří hned ve školních lavicích prošli vším tím speciálním, co se od nich pro začátek předpokládalo, to jest nějakým kroužkem, pak účastí na všelijakých studentských „hnutích“ a na té či oné „práci“, poté vypovězením, věznicí nebo vyhnanstvím, a tak či onak v této „práci“ pokračující i později, žili vcelku velice izolovaně od ostatních Rusů, dokonce jako by ani nepokládali za lidi všelijaké ty pracovníky v praktických oborech, obchodníky, zemědělce, lékaře a pedagogy (jimž byla politika cizí), úředníky, duchovní, vojáky a obzvlášť policisty a četníky, s nimiž se i ten sebemenší styk považoval nejen za hanbu, ale přímo za zločin, a měli všechno své, zvláštní a neochvějné: své záležitosti, své zájmy, své události, své slavné osobnosti, svou morálku, své milostné, rodinné a přátelské zvyklosti i svůj vlastní vztah k Rusku, spočívající v odmítání jeho minulosti i přítomnosti a ve snu o jeho budoucnosti, ve víře v tuto budoucnost, za niž také bylo třeba „bojovat“. V tomto prostředí se přirozeně vyskytovali lidé velice různí, nejen stupněm své revolučnosti, „lásky“ k lidu a nenávisti k jeho „nepřátelům“, ale i celým vnějším a vnitřním profilem. Celkem vzato byli ale všichni dost omezení, předem nalinkovaní a netolerantní a vyznávali cosi nepřiliš komplikovaného: lidé – to jsme jen my a všelijací ti „uražení a ponížení“; všechno špatné je vpravo, všechno dobré vle-

vo; všechno kladné je v lidu, v jeho „oporách a tužbách“; všechna neštěstí pocházejí ze způsobu, jakým se vládne, a od špatných vládců (které považovali dokonce za jakési zvláštní plemeno); veškerá spása je výhradně a jedině v převratu, v konstituci nebo v republice...

A do tohohle prostředí jsem v Charkově zapadl i já. Jak se ke mně nehodilo, jak špatně jsem se v něm vyjímal! Do jakého jiného jsem však mohl zapadnout? S jinými kruhy jsem žádné kontakty neměl a ani jsem o ně neusiloval: nad přáním proniknout do nich převládal pocit a vědomí, že i když mi mezi mými novými známými spousta věcí není po chuti, pak v jiných kruzích se mi moc a moc věcí bude líbit ještě méně, poněvadž – co společného jsem měl například s obchodníky nebo s úředníky? A mnohé mi v tomhle novém prostředí bylo prostě příjemné. Okruh mých známostí se v něm rychle rozšiřoval a líbilo se mi, s jakou snadností se to v něm dalo. Líbila se mi studentská skromnost jeho existence, líbilo se mi, jak prosté zvyky v něm panovaly, jak se lidé k sobě chovali. Navíc se mezi těmihle lidmi žilo i dost vesele. Ráno se shromáždili a pokonferovali v zaměstnání, kde se v hojné míře popíjel čaj, kouřilo se a diskutovalo; pak následovalo rušné stolování, poněvadž skoro všichni obědvali po hostincích a společně; a večer se sešli znova: na nějakém tom zasedání, večírku nebo u někoho v bytě... Tu zimu jsme nejčastěji chodívali k Hanskému, který byl dost zámožný, a také k bohaté a krásné vdově Škljarevičové, kterou často navštěvovali slavní maloruští herci, zpívající písně o „volném kozáctvu“, a dokonce i svou marseillaisu: „Do zbraně, družino!“

Hodně ale bylo i toho, co se mi v tomhle kruhu příčílo. Jak jsem si na něj postupně zvykal a pozoroval jej zblízka, stále častěji mi v něm šlo na nervy hned to, hned ono a někdy jsem se dokonce ani netajil

se svým rozhořčením, z toho či onoho důvodu jsem se pouštěl do vášnivé a marné hádky, tím spíš, že většina z nich si mě oblíbila a mé pobouření mi odpouštěla. Cítil jsem, že se mne pořád víc zmocňuje paušální zaujatost proti všem ostatním okruhům, jenomže – co nacházím v tom svém? Dívenkám a chlapcům tu dávají čist politickou ekonomii, sami čtou jen Korolenka⁵⁸ a Zlatovratského⁵⁹, kdežto Čechovem pohrdají za to, že je „politicky indiferentní“, Tolstému všemožně spílají pro jeho „krajně hanebné a škodlivé hlásání pasivity“, za to, že „běhá s pánbíčkem jak slepice s vajíčkem“, že si nejdřív chvíli hraje na orače nebo na ševce, ale pak zasedne k „přepychové“ tabuli, zatímco právě ten jasnopoljanský sedláček, o němž věčně horlí, jak že ho miluje, „opuchá z hladu“; o krásné literatuře vůbec hovoří tak, že ve mně, navzdory všemu tomu rozhořčení, přece jen den ze dne víc a víc zapouští kořeny tajný strach, že se to či ono možná skutečně a za žádných okolností psát nedá, tamhleto zas nikdo nepotřebuje, kdežto *tohle* (o chudém Makarovovi nebo o životě ve vyhnanství) je to jediné nezbytné; pro blaho Ruska jsou kdykoli odhodláni ke všemu, ale všechny vrstvy ruské společnosti, kromě té nejzaostalejší a nejubožejší, začali nemilosrdně podezírat; dobu, kdy vycházely Zprávy z domova⁶⁰, pokládají za zlatý věk a jejich

58 Korolenko, Vladimír Galaktionovič (1853–1921) – hojně čtený ruský prozaik a pokrokový publicista 80. a 90. let 19. století. Pozn. překl.

59 Zlatovratskij, Nikolaj Nikolajevič (1845–1911) – prozaik, výrazný představitel ruské literatury, spjaté s národnickým hnutím. Pozn. překl.

60 *Zprávy z domova* (Отъѣстvennyje zapiski), literárně-politický časopis, vydávaný v letech 1818–1884. Od roku 1868, kdy přešel do rukou N. A. Někrasova a M. J. Saltykova-Ščedrina, stal se tribunou revolučních a demokratických idejí. V posledních letech existence časopisu se v něm výrazně prosazovaly národnické tendence. V roce 1884 bylo vydávání *Zpráv z domova* carskou vládou zastaveno. Pozn. překl.

zastavení za jednu z největších a nejstrašnějších událostí v životě celého Ruska, zato dobu, ve které žijí oni sami, nazývají obdobím stagnace a marasmu – „horší časy už byly, ale takhle ničemné ještě ne“ – a tvrdí, že prý se celé Rusko tou stagnací a marasmem „přímo dusí“; pranýřují jako „renegáta“ každého, kdo byt jen sebestmířně zapochyboval o něčem, co oni uzákonili, a v jednom kuse se zlomyslně vyšklibají čísi „umírněnosti a opatrnictví“; s naprostou vážností se dokážou nadchnout například tím, že Vaginova žena organizuje jakési nedělní přednášky s laternou magikou a sama si jednu takovou přednášku na téma Aktivní sopky připravuje; na večírcích dokonce i vousáči zpívají Vražedné vichry nám nad hlavou vanou⁶¹ – a já v těch „vichrech“ cítím takovou faleš, takovou neupřímnost citů a názorů vymyšlených na celý život, že nevím, kam dát oči, a někdo se mne vyptává:

„Copak, Aljošo, už zas ohrnujete ty své básnické rty?“

To se mne ptá Bogdanovova žena, manželka onoho statistika, který si umí obtočit jednu nohu kolem druhé tak, že mi nad tím zůstává rozum stát. U Bogdanovových se pořádá velký večírek, v jejich malém bytě je spousta lidí a tabákového kouře, samovar se ani nesklízí ze stolu, kouty jsou plné prázdných lahví od piva: sešli se tu na počest věhlasného starého „bojovníka“, který dnes tajně přijel do Charkova, bojovníka proslulého svou obrovskou a urputnou aktivitou, muže, který nesčetněkrát seděl v nejrůznějších pevnostech, několikrát se octl i za polárním kruhem a odevšad uprchl; zevnějškem stoprocentně připomíná jeskynního člověka – neohrabaného a s hustým plnovousem, s chlupy v nosních

61 Z revoluční písně *Varšavjanka* (1897) na slova G. M. Křižanovského. Pozn. překl.

dírkách i v uších, jeho malá očka však hledí mimořádně chytře a pronikavě a jeho řeč se řine s překvapující plynulostí, jako když čte z partesu. Bogdanov sám je po všech stránkách bezvýznamný, zatímco jeho žena se už dávno těší zasloužené popularitě: s kým vším se ta v životě neznala, jakých podniků se nezúčastnila! Bývala kdysi velice hezká, měla hromadu ctitelů, dodnes je veselá a rázná, jazyk má nabroušený a pohotový, každému dokáže odseknout se vzácnou logikou, je štíhlá a vypadá mladistvě, na večírky se vždyc-ky vyparádí, přionduluje si prstýnky vlasů na čele. Mě má ráda, ale dobírá si mě na každém kroku. Ted' „ohrnuji rty“, poněvadž přítomní se už dosyta naposlouchali proslulé osobnosti, dosyta se vymluvili, jaksepatří si přihnuli a v jednom rohu už zpívají: „Všem padouchům kletbu posíláme, bojovníky k boji vyzveme!“⁶² Padá na mě tíseň, je mi trapně, a hostitelce, sedící vedle mne na pohovce s tenkou cigaretkou v ruce, to neušlo a podráždilo ji to. Nevím, co jí mám odpovědět, nedokážu se vyjádřit a ona na mou odpověď nečeká a hlasitě se dává do zpěvu: „Pryč od jásotu těch, co pustě jen žvaní, těch, kterým na rukou ulpěla krev...“⁶³ Mně to připadá prostě strašné – kdo proboha už tak asi jásá, myslím si, kdo pustě žvaní a komu ulpěla na rukou krev! A pak následuje něco, co je mi svým studentským furiantstvím ještě protivnější: „Z končiny, končiny daleké, od matičky Volhy široké, vstříc práci prospěšné všem, žít volně, vesele žít my všichni přišli jsme sem...“⁶⁴ Až se odvracím od té matičky Volhy a práce prospěšné všem a vidím, jak Brailovská, půvabná dívka, mlčenlivá a vášnivá, s plamennýma

62 Slova z revoluční písně *Dělnická marseillaisa* od P. L. Lavrova. Pozn. překl.

63 Z básně *Rytíř na hodinu* od N. A. Někrasova (1821–1878). Textu přízpůsobený překlad Zdenky Bergrové. Pozn. překl.

64 Z Jazykovovy básně *Píseň* (1827). Překlad Jana Zábrany. Pozn. překl.

a pátravýma očima archanděla, na mě hledí z kouta s vyzývavě upřímnou nenávistí...

Vcelku, to jest ve své lehkomyšlné revolučnosti, v upřímné touze po dobru, lidskosti a spravedlnosti, jsem nebyl o nic víc praviceově orientovaný než oni, ale nemohl jsem to prostě poslouchat, když mi, třeba jen žertem (a přesto mentorsky, jak jinak) připomínali: „Básníkem býti nemusíš, ale jsi povinen být občan!“⁶⁵ – když mi tuto povinnost vtloukali do hlavy, když mi kázali, že veškerý smysl života spočívá „v práci pro blaho společnosti“, to jest vesnického chudáka nebo dělníka. Div jsem z kůže nevyletěl: co – já že jsem povinen se obětovat pro nějakého věčně opilého zámečníka nebo Klima, který ani koně nemá, a ještě k tomu ani ne pro živého Klima, ale pro jakéhosi abstraktně kolektivního, jemuž oni v životě věnují právě tak malou pozornost jako kterémukoli drožkáři jedoucímu po ulici, zatímco já jsem některé své baturinské Klimy měl a mám skutečně rád z celého srdce a jsem ochoten věnovat poslední kopejku nějakému potulnému pilařovi, který se rozpačité a sklíčeně potlouká po městě s rancem a pilou přes rameno a ostýchavě říká mně, mladíkovi s prázdnou kapsou, naivní a dojemnou hloupost: „Nenašla by se u vás nějaká prácička, mladej pane?“ Nešlo mi na rozum, jak někdo může říkat, že prý i umřít se dá s klidnou duší, „když si člověk poctivě odpracoval svoje pro blaho společnosti“. A doslova jsem trpěl při těch věčných citátech ze Ščedrína o Jidášcích, o městě Hloupětíně⁶⁶ a městských náčelnících, vjíždějících do něho na bílém koni, zatíнал jsem zuby, když jsem div ne v každém známém bytě viděl na zdi Černyševského

65 Z Někrasovovy básně *Básník a občan*. Překlad Zdenky Bergrové. Pozn. překl.

66 Bunin má na mysli romány *Golovlevské panstvo* a *Dějiny jednoho města* od M. J. Saltykova-Ščedrína (1826–1889). Pozn. překl.

nebo k smrti vyhublého Bělinského s obrovskýma a strašnýma očima, jak se zvedá ze smrtelné postele vstříc četníkům, kteří se právě objevili ve dveřích jeho pracovny.

Kromě toho byli v kruhu těchto lidí i Bykovové a Mělníkové... Při pohledu na jejich tváře bylo těžké zvyknout si na pomýšlení, že snad i oni pracují pro jakousi krásnější budoucnost, že patří mezi přední experty a strůjce lidského blaha.

A byl tam ještě jeden, známý pod přezdívkou Max, který čas od času do Charkova odněkud dorazil: urostlý, s nohama křivýma a pevnýma jak dubové kořeny, v tlustých švýcarských botách pobitých cvočky, velice klidný a činorodý, velice přesný ve vyjadřování, s obhroublým opáleným obličejem a s velkou lebkou, která se nad ním kulatě a strmě rozšiřovala jak hrnek. Neobyčejně málo jedl, málo spal a pořád jen někam jezdil a jezdil, bez sebemenší únavy...

Tak uplynula zima.

Vždycky dopoledne, když byl bratr v zaměstnání, seděl jsem ve veřejné knihovně. Pak jsem se šel projít, přemýšlel jsem o tom, co jsem přečetl, o lidech, kteří chodili nebo projížděli kolem, o tom, že skoro všichni jsou patrně svým způsobem šťastní a spokojení – každý je zaměstnaný svou prací a více méně zaopatřený, zatímco já se jen trápím mlhavou a marnou touhou psát něco, co ani sám nejsem s to pochopit, k čemu nemám odvalu se ani odhodlat, natož schopnosti, abych se do toho pustil, a co pořád odkládám na bůhvídkdy, a chudý že jsem tak, že si nemohu dopřát ani splnění svého prachubohého toužebného snu – koupit si pěkný zápisník, což bylo o to trpčí, že jsem měl pocit, že na tom zápisníku strašně moc záleží – celý život by se mohl nějak změnit, být radostnější a činorodější, poněvadž přece – co všechno by se do něho dalo zapsat! Už se blížilo jaro, právě jsem přečetl Dragomanovy sebrané maloruské Dumy, dočista mě uchvátilo Slovo o pluku Igorově, které jsem si náhodou znova přečetl a pochopil náhle celou jeho nevýslovnou krásu, a už mě to zas vábilo do dálky, pryč z Char-kova: jak na Doněc, který pěvec Igora kdysi oslavil, tak tam, kde se mi zdálo, že pořád ještě stojí na městských hradbách, pořád v tom dávném ranním rozbřesku, mladá kněžna Jefrosinie, nebo k Černému moři z kozáckých časů, kde na jakémsi „bílém kameni“ sedí jakýsi podivuhodný „jasnooký sokol“, a opět do otcova mládí, do Sevastopolu...

Tak jsem protloukal dopoledne a pak jsem šel k panu Lisowskému – vracel jsem se ke skutečnosti, k těm rozmlouvám a debatám

u stolu, na které jsem si už zvykl. Potom jsme s bratrem odpovídali, tlachali a povalovali se po postelích v naší světničce, kde bylo po obědě přes dveře zvlášť silně cítit židovské vyvařování, cosi teplého, voňavě alkalického. Potom jsme trochu pracovali – z kanceláře mi také občas dávali nějaké výpočty a přehledy. A pak jsme šli zas někam mezi lidi...

Rád jsem chodíval k Hanskému. Byl výborný hudebník, někdy nám hrál celé večery. Objevoval mi podivný, slastně a trýznivě vznešený svět, který mi byl do té doby zcela cizí a do něhož jsem vstupoval s nadšenou a hrůznou radostí hned při prvních tónech, abych vzápětí propadl tomu největšímu ze všech klamů (zdánlivě božské možnosti být stále blažený, všemohoucí a vševědoucí), který sugeruje jen hudba a některé okamžiky básnické inspirace. A zvláštní bylo vidět i samotného Hanského, člověka tak radikálního ve své revolučnosti – ačkoli ji dával najevo ze všech nejskoupěji a nejzdrženlivěji – jak sedí u pianina, rty spečené už do černa tou stále se stupňující, intenzivní vášní, s jakou vždy hrál. Tóny kamsi vedly, následovaly takt za takt, neodbytně, s plynulou vytríbeností, jásavě, tak nesmyslně a božsky a vesele, že začínaly být až skoro strašné, a v mé fantazii se vynořovala nádherně tragická vidina: pořád se mi zdálo, že Hanski určitě jednoho dne zešílí a pak ve své úzké cele se zamřížovaným oknem, se svými horečnatými rty, s extatickým pohledem a v šedém županu, bude už ustavičně i bez hudby žít v podobném nesmyslně radostném a klamně vznešeném světě...

Hanski jednou vyprávěl, že ještě jako mladík byl v Salzburgu v Mozartově domě a viděl tam jeho starodávný, uzoučký klavichord a hned vedle – skleněnou vitrínu, ve které ležela jeho lebka. Pomyšlel jsem si: ještě jako mladík! A co já? A zmocnila se mne taková trpkost, takový pocit křivdy, že jsem měl co dělat, abych zůstal

sedět – přepadla mě náhle tak vášnivá touha rozběhnout se hned domů, neztrácet ani okamžik a sednout si k nějaké poémě nebo románu, napsat něco neobyčejného, naráz se proslavit – a jet do Salzburgu, abych na vlastní oči uviděl ten klavichord i tu lebku...

Po mnoha letech se mi splnila i tahle touha, která ve mně byla od té doby stále živá společně s mnoha dalšími, dávnými a vysněnými: spatřil jsem jak Salzburg, tak lebku, tak ten klavichord. Jeho klávesy měly přesně stejnou barvu jako lebka a pořád jsem měl chuť se sklonit a políbit je, přitisknout k nim rty. Lebka však byla nepravděpodobně malá, jako by patřila úplnému dítěti...

Časně zjara jsem se rozjel na Krym.

Opatřili mi volný lístek, musel jsem jet pod jakýmsi cizím jménem a vydávat se za nějakého železničního dělníka... Strašnou bídu s nouzí jsem třel celé mládí!

Vyjel jsem v takové mačkanici a špíně, jaké jsem v životě ještě nezažil, poštovním nočním vlakem, dlouhým tak, že to bylo přímo strašné. Přeplněný už přijel a v Charkově na peróně jej oblehl nesmírný dav nově přistupujících lidí, jedoucích na jih za výdělkem, se všemi svými ranci a batohy a k nim přivázanými láptěmi a onucemi, s čajníky a smrdutými zásobami jídla: rezavými ploticemi, pečenými vejci... Kromě toho už bylo pozdě, takže mě ihned čekala bezesná noc, po ní dlouhý den a pak další noc, kdy nebudu spát... Byl jsem ale odhodlaný ke všemu – někde tam, v dálce, na mě čekalo otcovo mládí.

Vidina toho mládí ve mně žila od dětských let. Byl to jakýsi nekonečně dávný světlý podzimní den. V tom dnu bylo cosi velice smutného, ale i nekonečně šťastného. Bylo v něm něco, co se spojovalo s mou mlhavou představou o dnech krymské války: jakési re-duty, jakési útoky na bodák, nějakí vojáci té zvláštní doby, o níž se říkalo „to bylo za nevolnictví“, i smrt na Malachovské mohyle, kde padl strýc Nikolaj Sergejevič, plukovník, obr a krasavec, bohatý a skvělý muž, jehož památka byla v naší rodině navždy opředena legendou. Ale především byl v tom dnu jakýsi pustý a světlý kopec u moře, a na tom kopci, mezi kameny, jakési bílé kvítky podobné sněženkám, které na něm pochopitelně rostly jen proto, že jsem už v dětství jednou v zimě slyšel, jak otec říká:

„To my na Krymu jsme o tomhle čase chodili trhat kytky jen v uniformách, bez plášťů!“

Co jsem ale našel ve skutečnosti?

Vzpomínám, že po první noci jsem za svítání procitl ve svém těsném koutě na nějaké zastávce ve stepi, už daleko za Charkovem. V koutě ještě dohořívala svíčka, slunce dosud nevyšlo, ale bylo už úplně světlo a všechno růžové. S úžasem jsem pohlédl na tíživě ohyzdný obraz lidí spících v tom růžovém světle jak se dalo, a hned jsem otevřel okno. Bože, jaké to bylo svítání!

V dálce plane východ růžovým ohněm, ve vzduchu je ta nádherná svěžest a čírost, jaká bývá jen časně zjara za rozbřesku ve stepi; v tichu svěže a sladce, jarně zpívají skřivani, které na nebi není vidět, doprava i doleva se táhne nehybná hradba našeho vlaku a pár kroků od nás, v nekonečné stepi hladké jako mlat, stojí a hledí na mě veliký kurhan, mohyla navršená nad hrobem... Dodnes nemohu pochopit, čím mě tak ohromil. Bylo to něco, co nic nepřipomínalo ani svými obrysy, tak vyhraněnými a současně tak měkkými, ale hlavně ani tím, co se v nich tajilo. Při vší prostotě to bylo něco svrchovaně neobvyklého, něco tak starodávného, že se to zdálo nekonečně cizí všemu živému a dnešnímu, ale zároveň to bylo tak nějak známé, tolik blízké a přátelské.

„Hele, jak za starejch časů pohřbívali lidi,“ řekl mi nějaký děda z protějščího kouta. Ten jediný nespal, seděl shrbený, se zaujetím si rozkuřoval dýmku a uslzené oteklé oči mu svítily pod roztrhanou čepicí z teletiny, ze všeho toho rudého, vrásčitého a něčím šedivým nečistě zarostlého, co dohromady tvořilo jeho obličej. „Za starejch časů lidi pohřbívali tak, aby po nich zbyla památka!“ řekl důrazně. „Bejvali bohatý.“

A odmlčel se, a pak dodal:

„A kdoví, co když nás takhle zahrabávali Tataři? Tenhle ten svět už toho panečku viděl – špatnýho i dobrýho...“

Druhé svítání však bylo příjemné, ještě podivuhodnější. Znova jsem náhle procitl na nějaké zastávce – a uviděl něco přímo jako z ráje: bílé letní jitro – tady už bylo úplné léto – a cosi velice stěsnaného a souvisle kvetoucího, oroseného a líbezně vonícího, jakési malé bílé nádražíčko, celé ovinuté růžemi, jakýsi lesnatý svah, strmě se zdvíhající nad ním, a jakési husté, také kvetoucí keříky ve stržích z druhé strany... A nějak docela jinak, radostně a přitom vylekaně, hlasitě zahoukla lokomotiva, vydávající se na cestu. Když pak znova vysupěla do volného prostoru, z úkrytu za divokými zalesněnými kopci vpředu na mě pojednou vykouklo celou svou obrovitou temnou prázdnotou, vzepjatou k obzoru, cosi tvrdě modrého, skoro černého, vlaze zamženého a dosud soumravného, co se právě vyprošťovalo z vlhkých a temných hlubin noci – a já je náhle s úžasem a s radostí poznal. Tak a nejinak – vzpomněl jsem si na ně, poznal je!

Sevastopol mi připadal málem jako tropické město. To nádherné nádraží, skrz naskrz celé prohráté líbezným vzduchem! A jak se blyští rozžhavené koleje před ním! Obloha je z toho žáru až bezbarvá, šedá, ale i v tom je nádhera, štěstí, jih. Všechna ta nesmírně početná obhroublá chasa, kterou jsme vezli s sebou, se cestou rozplynula. A teď i já, skoro sám, konečně vystupuji z vlaku, už zase pod svým pravým jménem, a vrávoraje únavou a hlady, jdu do hostince pro cestující první třídy. Je poledne, všude prázdno, obrovský sál nádražní restaurace (svět bohatých, volných a slavných lidí, příjíždějících rychlíky!) je čistý a tichý, skví se bělostnými stoly, vázami a mnohoramennými svícny na nich rozestavenými... Už jsem se neudržel, nedokázal být i teď tak žebrácky šetrný jako celou cestu – objednal jsem si kávu a bílý

chleba. To všechno mi přinesli, ale zahlíželi na mě – vypadal jsem doopravdy podezřele. Ale co na tom – byl jsem znova sám sebou, těšil se z toho ticha a čistoty, z horkého vzduchu vanoucího do oken a do dveří – a pojednou jsem uviděl, jak dveřmi otevřenými na světle zaplavené nástupiště nečekaně, ale docela prostě, jako na procházce, vešlo do sálu něco kropenatého, co připomínalo perličku... Od té doby se mi představa jižních nádraží už navždy spojovala s tím kropenatým tvorečkem.

Kde ale bylo to, kvůli čemu jsem se sem vlastně rozjel já? V Sevastopolu jsem nenašel ani domy rozstřílené kanonádou, ani ticho, ani zpustlost – nic z těch dnů, kdy tu byl otec a Nikolaj Sergejevič a jejich důstojníci sluhové, podzemní skladiště a erární byty. Město už dávno, dávno žilo bez nich, znova postavené, bílé, okázalé a horké, s prostornými drožkářskými kočáry pod bílými stříškami, s davy Karaimů⁶⁷ a Řeků v ulicích stíněných světlou zelení jižních akátů, s velkolepými prodejny tabáku, s pomníkem přihrbeného Nachimova⁶⁸ na náměstí u schodiště vedoucího k Hraběcímu přístavišti, k zelené mořské vodě, na níž kotvily obrněné křižníky. Teprve tam, za tou zelenou vodou, bylo něco z otcových časů – to, čemu se říkalo Čestná pohřebiště či Severní strana; a teprve odtamtud mě ovanul smutek a kouzlo minulosti, té dávné, teď už smířené a věčné, a dokonce jakoby i čehosi osobně mého, také už dávno a všemi zapomenutého...

A vydal jsem se na cestu dál. Přenocoval jsem v laciném hotýlku kdesi na předměstí, a časné ráno jsem vyrazil ze Sevastopolu. V po-

67 Příslušníci nepočetné etnické skupiny, užívající vlastního jazyka a žijící na Krymu, v jižním Rusku, ale i v Litvě. *Pozn. překl.*

68 Nachimov, Pavel Stěpanovič (1802–1855) – ruský admirál, hrdina krymské války (1853–1856), ve které zničil tureckou eskadru. Padl při obraně Sevastopolu. *Pozn. překl.*

ledne jsem už byl za Balaklavou. Ten nahý svět hor byl tak zvláštní! Nekonečná bílá silnice, vpředu holá, šedá údolí, holé šedé bochníky blízkých a vzdálených vrcholků, které se jeden po druhém vytrácely a vábivě kamsi volaly svými nafialovělými a popelavými masívy, svým znojným a tajemným spánkem... Uprostřed jakýchsi obrovských údolí jako z křemene jsem si sedl a odpočíval. Tatarský pasáček s dlouhým hákem v ruce stál opodál, u šedého stáda ovcí, připomínajícího hustě nasypané oblázky. Něco žvýkal. Šel jsem k němu a uviděl, že jí bryzgu a chleba; vytáhl jsem dvacetikopejku. Žvýkal dál a nespouštěje ze mne oči zavrtěl hlavou a podal mi celou mošnu, kterou měl pověšenou přes rameno. Vzal jsem si – a on se něžně a radostně zazubil, ta černooká tvář se mu rozzářila, uši trčící zpod kulaté čepičky se pohnuly dozadu... A po bílé silnici kolem nás uháněl kočár tažený trojspřežím, ozýval se dusot kopyt a brebentění rolniček: na kozlíku tatarský kočí, v kočáře stařec s černým obočím a v plátěné čapce se štítkem, a vedle něho dívka, zachumlaná a zahalená od hlavy až k patě, celá vosková, s temnými a strašnými očima... O mnoho let později jsem patrně nejednou viděl její mramorový kříž na kopci nad Jaltou, mezi spoustou jiných křížů, pod cypřiši a růžemi, v lehkém a svěžím mořském vánku světlého letního dne...

U Bajdarské brány jsem nocoval na schodech před poštou. Dovnitř mě dozorce nepustil, když se dověděl, že si nehodlám najmout koně. Za vraty, v nekonečném temném bezednu, hučelo celou noc moře – odvěce a ospale, s nepochopitelnou, hrozivou majestátností. Několikrát jsem vyšel k bráně: pokraj země a tmoucí tma, silně tu profukuje vonnou mlhou a chladem vln, hučení hned umlká, hned znova sílí, mohutní jako hukot pralesa... Propast a noc, cosi slepého a neklidného, žijícího nějak těžce a hlubinně, nepřátelského a nesmyslného...

Když se člověk odněkud vrací, vždycky si myslí, že se za jeho nepřítomnosti něco stalo, že mezitím mu přišel nějaký důležitý dopis, nějaká zpráva. Nejčastěji se ukáže, že se nic nestalo, nic nepřišlo. To ale tentokrát nebyl můj případ. Bratr mě přivítal s velkými rozpaky: předně, otec uzavřel předběžnou smlouvu o prodeji Baturina, poslal nám peníze, psal neobyčejně smutně a kajícím... Na okamžik jsem se rozzářil radostí – budu mít tedy zas možnost někam jet –, ale tenhle pocit vzápětí vystřídala bolest: tedy definitivní konec celého našeho dosavadního života! – a hořká lítost nad otcem, matkou i Olou: my jsme tu veselí a bezstarostní, máme tu jaro, lidi a město, zatímco oni tam v Zapadákově, uprostřed té své samoty, myslí jenom na nás, a teď navíc i na to, že co nevidět nebudou mít ani střechu nad hlavou... Nikdy jsem se na otce nedokázal dívat s klidným srdcem, když byl smutný, nemohl jsem poslouchat, jak se omlouvá, že nás „přivedl na žebráckou hůl“; v takových chvílích jsem vždycky měl chuť se k němu vrhnout a líbat mu ruce, jako bych mu dokonce právě za to chtěl vřele poděkovat. Teď ale, po návratu ze Sevastopolu, jsem se taktak ubránil slzám... Naštěstí se ukázalo, že prodal jen pozemky, usedlost ne.

A druhá novina byla ještě nečekanější. Bratr málem nevěděl, čím je, když mi ji sděloval: „Promiň, že jsem to tajil, nechtěl jsem a nechci ani teď, aby o tom věděli naši... Já totiž – no prostě, jsem ženatý... Ne v kostele, to pochopitelně ne – ona dokonce kvůli dítěti žije dál společně s manželem – ty mi ale přece rozumíš... Momentálně je v Charkově, zítra odjíždí... Převleč se a rovnou za ní zajdem, ona už o tobě ví a předem tě má ráda...“

A chvatně mi vypověděl celou svou historii. Byla z bohaté a urozené rodiny, ale vyrůstala ve vášnivém nadšení pro svobodomyslné a narodnické ideály, brzo se vdala, aby „po boku milovaného muže“ začala žít jen a jen pro lid, hájit zájmy lidu... „Milovaný muž“, když se díky jí stal i mužem bohatým, záhy ochladl ke všem svým dřívějším snahám, kdežto jí tyto snahy byly posvátné a drahé, od nejútlejšího dětství – sama šťastná – se kvůli tomu tolik natrápila, tolik si vyčítala své vlastní štěstí uprostřed všech těch neštěstí doléhajících na lid a tak se hanbila i za svou krásu, že se kdysi dokonce pokusila zohavit, popálit si kyselinou sírovou ruce, protože je všichni přespříliš obdivovali... S bratrem se seznámila na jihu – on se tam tehdy skrýval, žil pod cizím jménem... Když si uvědomila, že ho miluje, vrhla se v zoufalství do moře, rybáři ji zachránili jen čistou náhodou...

Poslušně jsem se převlékal a poslouchal to všechno s velkým údivem; hrozně mě to rozčilovalo, nevěděl jsem kam s očima. Nevím proč, ale bylo mi trapně a skoro jsem se za bratra styděl; vzrůstala ve mně nevraživost k jeho hrdince – všechno to bylo nějak příliš romantické. Byl jsem však udiven ještě víc, jakmile jsem překročil práh pokoje v tom přepychovém hotelu, kde bydlela. Jak rychle vstala a šla mi vstříc, jak něžně a příbuzensky mě objala, jak vlídně a zvláště se usmála, jak hezky a snadno se dala se mnou do řeči! V celé té milé prostotě jejího chování byla jemnost starého rodu, výchovy a šlechtného srdce, ostýchavý, ženský a zároveň jakýsi podivuhodně nespoutaný půvab; v měkkosti a přesnosti jejích pohybů, v prsním, maličko zpěvavém a vytríbeně harmonickém tónu jejího hlasu, stejně jako v čistých a jasných, poněkud smutně se usmívajících šedých očích s černými řasami – ve všem bylo záhadné kouzlo...

A přesto mě to nečekané seznámení, ten náhlý objev, že bratr má svůj vlastní život, před námi přede všemi skrývaný, že už ne-

miluje výhradně a jenom nás, velice ranilo. Znova jsem si začal připadat osamělý – při všem svém mládí a uprostřed všeho toho jarního, co mě obklopovalo – a pocítil jsem jakousi trpkost a rozčarování. Zároveň ale jako bych si i řekl: nu což, tím líp pro mne, teď už jsem dočista volný v tom nádherném světě, který se přede mnou právě otevřel... A v duchu se mi ten svět zjevoval jako vidina nedozírných jarních prostor celého toho jižního Ruska, které stále víc a víc uchvacovalo mou fantazii jak svou dávnou minulostí, tak současností. V současnosti byl veliký a bohatý kraj, krása jeho niv a stepí, dvorů a vesnic, Dněpru a Kyjeva, silného a něžného lidu, krásného a pořádkumilovného i v nejmenších drobnostech denního života – dědice původních, podunajských a karpatských Slovanů. A tam, v dávné minulosti, byla jeho kolébka, byli tam Svatoplukové a Igorové, Pečeněhové a Polovci – už jen ta slova mě okouzlovala – pak staletí kozáckých bitev s Turky a Lechy, Porogy a Chortica, chersonské močálovité břehy a říční hrdla... Slovo o pluku Igorově mě přivádělo do extáze.⁶⁹

„Chtěl bych, řekl kníže, svoje kopí zlámat na počátku polí polovecké země, s vámi, bratři ruští... Nezanesla bouře sokoly přes pole, ale hejna kavek poloveckých letí, hledajíce spásy, k Donu velikému... Za Sulou koně ržou, slávou vítězství velkého zvoní Kyjev, troubí trouby v Novgorodě Severském a v Putivli vlají prapory nad vojsky... Vstoupil tedy Igor do zlatých třmenů, rozjel on se kníže po širokém poli. Zachmuřené slunce krylo cestu temnem. Bouře nocí kvílející ptáky probudila... Div z vršku stromu volal, Rusů pochodu by naslouchaly země: Pomoří a Volha, Posulí a Surož...”

69 Následuje řada přerušovaných a volně skloubených citací ze *Slova o pluku Igorově*, staroruského eposu z konce 12. století, pojednávajícího o bitvě Rusů s kočovnými kmeny Polovců v roce 1185. Překlad Hany Skalové (i na jiných místech knihy). Pozn. překl.

„Vozy jejich skřípou v tichu o půlnoci, jako by splašené křičely labutě: Kníže Igor svoje vojska vede k Donu!... Orlové zvou skřekem na kosti zvěř divou, lišky pošťekují na červené štíty... Ach, ty ruská zemi, už jsi za horami!...“

„Druhého dne časně zrána Zora vstala, krvavé svítání věštilo úsvit zlý: černé mraky od moře se přivalily... V černých mracích siné blesky křižují se, bude velké hromobití, přizene se déšť jak šípy ostrý...“

A pak:

„Jaký to hluk ke mně donáší se z dálky... z velké dálky časně ráno před svítáním?“

„Na kyjevských pahorcích měl Svatoslav sen. Této noci, kníže ráno vypravoval, od samého večera mne oblékali černým pokrývadlem na tisovém loži. Nalili mi víno s hořem namíchané...“

„O půlnoci moře zašumělo v bouři... Knížeti bůh přislubuje ochranu svou, zajatému Igorovi cestu ukazuje z polovecké země až do země ruské ke zlatému otcovskému stolci. Na západě zhasly večerní červánky. Kníže Igor má spát, ale Igor nespí. V mysli měří pole z velikého Donu k malému až Donci...“

A zanedlouho jsem se opět vydal na toulky. Byl jsem právě na těch březích Donce, kde kdysi kníže na útěku ze zajetí „jak hranostaj běžel do rákosí, jako bílý hohol přes vodu se vznesl“; potom jsem byl u Dněpru, zrovna v místech, kde „si razil cestu kamennými prahy, skalami prorazil do země Polovců“, plavil jsem se kolem bílých jarních vesnic, mezi dněperskými nížinami, modrajícími se do nedohledna, proti proudu vzhůru ke Kyjevu – a jak to povědět, co ve mně tehdy zpívalo spolu s tím jarem a písní o Igorovi? „Jasně slunce svítí na nebesích, kníže Igor září ruské zemi! Tak zpívají ruské dívky u Dunaje, hlasy nesou se přes moře do Kyjeva...“

A od Kyjeva jsem jel směrem na Kursk, na Putivl. „Sedlej, bratře, svoje rychlé koně, moje v Kursku už jsou dávno osedlané...“ Teprve o mnoho let později se ve mně probudil ten pravý smysl pro Kostromu, Suzdal, Uglič a Veliký Rostov: tenkrát v těch dnech jsem žil v jiném okouzlení. A co na tom, že „Kursk“ byl jen úmorně nudné guberniální město a prašný Putivl snad ještě nudnější! Cožpak to tady nebylo stejně zapadlé, což tu nebyl stejný prach i tehdy, když za časných ranních červánků ve stepi, na hliněných hradbách upěchovaných kůly, bylo slyšet „pláč Jaroslavny“?

„Jaroslavna časně ráno pláče, v Putivli na hradbách naříkajíc: Rozletím se jako ta kukačka podél řeky, bobrový svůj rukáv namočím v Kajále řece, utřu rány knížeti na statném těle...“

Tou cestou jsem se už vracel domů. Teď jsem tam dokonce spěchal: má kočovnická vášeň byla na nějaký čas ukojena, toužil jsem po odpočinku a po práci, a léto, které na mě čekalo v Baturinu, se mi už předem zdálo báječné – tak jsem byl plný těch nejkrásnějších nadějí a plánů, tak jsem důvěřoval osudu. Je ale známo, že není nic nebezpečnějšího než důvěřovat mu příliš...

Krátce řečeno, cestou jsem se stavil v Orlu.

Tam jsem měl pocit, že mé putování je skoro u konce: už jen pár hodin a budu v Baturinu. Zbývalo pouze prohlédnout si samotný Orel – město Leskova a Turgeněva – a zjistit konečně, co je to ta redakce a tiskárna.

Připadal jsem si svěží jak nikdy, všechno ve mně jen hrálo. Opálený do černa a vyhublý jsem ale byl jak cikán, který sjezdil pět jarmarků: tak dlouho jsem chodil pěšky a plavil se od Dněpru, a pořád na palubě, v radostném žáru slunce a třpytu vody, u rozžhaveného komína parníku, nad nímž se celý den chvělo a tavilo cosi nesmírně jemného a sklovitého, ve vedru a zahoustlém teple, sálajícím z lidí, ze strojů i z kuchyně. Potřeboval jsem si to proto aspoň trochu vynahradiť. A tak, když jsem v Orlu vystoupil, poručil jsem drožkáři, aby mě odvezl do nejlepšího hotelu... Byl bledě fialový soumrak, plný zvířeného prachu, všude večerní světla, za řekou, v městském parku, hrála dechová hudba... Každý zná ty neurčité, sladce vzrušující pocity, které mívá člověk večer v neznámém velkém městě, když je úplně sám. S těmito pocity jsem také večerel v prázdném sále toho starého a úctyhodného guberniálního hotelu, do něhož mě drožkář zavezl, a potom jsem seděl na že-

lezném balkónku svého pokoje, nad pouliční lucernou, planoucí pod stromem, jehož prosvítající zeleň se díky jí zdála kovová. Dole korzovali sem a tam chodci, hovořili a smáli se, míhala se žhoucí očka cigaret, a ve velkých domech naproti měli otevřená okna a za nimi bylo vidět osvětlené pokoje, lidi, kteří seděli u stolu a pili čaj nebo něco dělali – lákavý cizí život, na který člověk v takových hodinách zírá se zvlášť zbystřenou pozorností... Později, když jsem se donekonečna toulal po světě, zažil jsem spoustu takových hodin osamělého klidu a pozorování, a mnohým z nich vděčím za velice trpkou moudrost. Pražádná moudrost mě však nezajímala tenkrát, v tu teplou noc v Orlu, kdy ke mně z druhé strany řeky co chvíli zaléhalo vyhrávání plukovní hudby, hned svou melodickou tesklivostí, hned svým smutně nadšeným hřímáním...

Úplně jsem si odvykl spát jako člověk – velká, pohodlná a čistá postel se mi tu noc zdála až nějaká divná, stejně jako tma a ticho prostorného hotelového pokoje. A probudil jsem se také jako na cestách – sotva se začalo rozednívat. Tím lze vysvětlit i to, že jsem do redakce Hlasu přišel v naprosto nevhodnou hodinu.

Ráno bylo horké, bílá a holá ulice ještě prázdná. Abych se nějak dočkal chvíle, kdy se budu moci v redakci objevit, aniž bych příliš ignoroval základní pravidla slušnosti, vydal jsem se nejdříve tou ulicí dolů, přešel nějaký most a vyšel do jiné ulice, velké a plné obchodů, kde byly všelijaké staré sklady a magacíny, železářství, klempířství, drogerie, koloniály a vůbec všechna ta blahobytná hojnost, pod jejíž tíží se tehdy ruská města prohýbala. V naprosté harmonii s tou hojností a jásavým ranním sluncem zvonili jásavě a blaženě i důstojně ke mši ve vysokém a rozložitém kostele u Orliku. Při tom dunivém vyzvánění – to dunění se přeneslo od hlavy k patě i na mě – přešel jsem ještě jeden most a vystoupil nahoru k úředním budovám, domům z nikolajevských a alexandrovských

časů. Před nimi se podél dlouhého světlého náměstí táhl doprava i doleva bulvár, široká alej dosud jitrně svěžích, průsvitně stinných lip. Znal jsem jméno ulice, ve které byla redakce Hlasu, a zeptal jsem se nějakého chodce, jak je to ještě daleko.

„Hned tamhle, pár kroků,“ řekl mi a já pojednou cítil, že mi buší srdce: za malou chvíli budu v redakci!

Tahle redakce ale byla opravdu provinciálně prostá. Za náměstím se prostíraly samé parky a tiché stinné ulice, dočista v těch parcích utopené a zarostlé hustou travou. V jedné takové ulici, ve velkém parku, stál i ten dlouhý šedý dům, v němž redakce sídlila. Došel jsem k němu, uviděl pootevřené dveře vedoucí přímo na ulici, škul bl jsem za táhlo zvonku... Zadrnčel kdesi v dálce, ale nic nenásledovalo; zdálo se, že dům je neobydlený, ostatně jako všechno, co bylo kolem: ticho, parky, milé a jasné jitro guberniálního města ve stepi... Zazvonil jsem znova, ještě jsem počkal a nakonec se rozhodl jít dál. Dlouhá chodba vedla někam dozadu. Vydal jsem se tam a spatřil velký, nízký a neobyčejně špinavý sál, celý přeplněný nějakými stroji, zašlapaný a posetý potrhanými promaštěnými papíry. Všechny stroje byly v chodu, rytmicky rachotily, hnaly pod černými válci a válečky sem tam jakési tmavé olověné desky, rytmicky zdvíhaly a spouštěly jakési mřížky a list po listu odkládaly veliké archy papíru, zespoda ještě bílé, ale svrchu už jakoby pokryté jikrami třpytivého černého kaviáru, a od všech těch strojů, jejichž rachot a hukot chvílemi splýval s hlasy překřikujících se tiskařů a sazečů, válo voňavým větrem, pronikavým a příjemným pachem čerstvé barvy, papíru, olova, petroleje a různých olejů – vším tím, co mi hned v té chvíli (a pak už vždycky) připadalo pokaždé tak zvláštní.

„Hledáte redakci?“ zlostně na mě křikl někdo z toho větru, hukotu a rachotu. „Tady je tiskárna! Hej, zaveď ho do redakce!“

A pod nohy se mi odněkud vrhl špinavý kluk s kulatou hlavou, zarostlou hustými olověnými vlasy ostríhanými na ježka:

„Sem račte!“

A já, celý rozčilený, jsem za ním pospíchal zpátky do chodby a za okamžik jsem už seděl ve velké přijímací místnosti redaktora. Ukázalo se, že ten redaktor je velice hezká a mladá malá žena, a pak už jsme oba seděli v jídelně u kávy, docela jako doma. Neustále mi dolévala a pořád se vyptávala, prohodila pár lichotivých slov o mých verších, které mi otiskly měsíčníky v hlavním městě, vybízela mě ke spolupráci s Hlasem... Červenal jsem se, děkoval a nejapně se usmíval, potlačuje téměř nadšenou radost z tak nenadálé a skvělé známosti; poněkud roztřesenýma rukama jsem si bral jakési cukroví, které se rychle a sladce rozplývalo v ústech... Skončilo to všechno tím, že se hostitelka pojednou zarazila, když uslyšela za dveřmi rozpustilé živé hlasy, zasmála se a řekla:

„Á, tady jsou moje krasotinky, co zaspaly! Hned vás seznámím s dvěma okouzujícími bytostmi, s mou sestřenicí Likou a její přítelkyní Sášeňkou Obolenskou...“

A vzápětí vešly do jídelny dvě dívky v pestře vyšíváných ruských krojích s barevnými korály a pentlemi, se širokými rukávy, které jim až po loket odhalovaly oblé mladé paže...

Překvapující byla rychlost, odevzdanost a náměsíčnost, s níž jsem se poddal všemu tomu, co mě tak náhodně zaskočilo, co začalo tak šťastně, lehce a bezstarostně, ale později mi přineslo tolik trápení a hořkosti a připravilo mě o tolik duševních i tělesných sil.

Proč padla má volba na Liku? Obolenská nebyla o nic horší. Ale Lika, když vešla, podívala se na mě víc přátelsky a s větší všímavostí, dala se se mnou do řeči prostěji a živěji než Obolenská... A do koho jsem se to vůbec tak rychle zamiloval? To se ví, do všeho; do atmosféry, kterou kolem sebe šíří mladé ženy a v níž jsem se náhle ocitl; do hostitelčina pantoflíčku a vyšívaných krojů těch dívek se všemi jejich pentlemi a korály, s oblými pažemi a protáhlými kulatými koleny; do všech těch prostorných a nízkých provinciálních místností s okny do parku zalitého sluncem; a nakonec i do toho, že chuva přivedla z procházky do jídelny zčervenalého a trochu zpoceného chlapce, který se na mě vážně a pozorně zadíval dychtivýma modrýma očima, zatímco ho matka líbala a rozpínala mu kabátek... A vtom, jako na zavolanou, začali právě sklízet ze stolu a prostírat ke svačině, a hostitelku pojednou napadlo, že bych rozhodně neměl odejít před svačinou a že bych ostatně vůbec neměl tak brzo odjíždět z Orla, a Lika mi odebrala čepici, sedla si k pianinu a zahrála *Psí valčík*⁷⁰... Krátce a dobře, z redakce jsem odešel teprve ve tři hodiny, celý užaslý, jak rychle to všechno uteklo: tenkrát jsem ještě nevěděl, že ta rychlost a to, že čas náhle přestal existovat, je prvním příznakem počátku takzvané zamilovanosti, počátku, který je vždy nesmyslně veselý a připomíná obluzení éterem...

70 Sobačij val's, hudební hříčka, populární dobová parodie na takzvané charakteristické skladby. Pozn. překl.

Tak začala ještě jedna moje láska, jíž bylo souzeno, aby se v mém životě stala velkou událostí. A její počátek mi utkvěl v paměti i proto, že s ním mám navíc spojeno i mnohem podivnější setkání.

Opouštěl jsem Orel jako něco už drahého a blízkého, s veškerým steskem a něhou prvního milostného loučení a se vznícenými nadějemi na brzké nové shledání. Jako z uděláním Orlem právě ten den spěšně projížděl jakýsi mimořádně významný smuteční vlak. Městem projížděl přesně ve dvě hodiny, všeho všudy hodinu před odjezdem mého vlaku, a proto mi má nová přítelkyně, vydavatelka Hlasu, která se uvítání smutečního vlaku musela zúčastnit, navrhla, že mě na nádraží sveze a poskytne mi tak příležitost zhlédnout nezvyklou podívanou. A tak tedy, stejně nečekaně jako po celou tu dobu, co jsem byl v Orlu, octl jsem se ve velkém, ale pečlivě vybraném zástupu, který čekal před řadami vojáků, nastoupených na peróně v přehlídkových uniformách, na příjezd všeho toho majestátního a děsivého, co už někde v dálce bylo v pohybu a co se blížilo – uprostřed všelijakých význačných představitelů města a gubernie, fraků, vyšíváných stejnokrojů, třírohých klobouků, tučných vojenských epolet a celého synklétu třpytivých rouch a miter. Každý, kdo se octne v podobné slavnostní a napjaté společnosti, nakazí se ihned jistou strnulostí, takže když jsem na peróně prostál asi půl hodiny, probral jsem se náhle až v okamžiku, kdy nás i celé nádraží pojednou s hlukem a rachotem málem zavalila obrovská lokomotiva se smutečními prapory, a pak už se mi před očima míhalo něco velkolepého, tmavě modrého, s velkými čistými okny a hedvábnými záclonkami, se zlatými orly erbů...

Celý zástup vítajících naráz ucouvl a z prostředního vagónu vlaku, který hned poté měkce a přesně zastavil, se rychle vynořil a vystoupil na rudé sukno, na peróně předem prostřené, mladý a ohnivě ryšavý obrovitý husar v červeném dolománu, s ostrými a pravidelnými rysy tváře, s jemnými, energicky a snad i trochu pohrdavě prohnutými nozdrami, s nepatrně vystrčenou bradou – obr, který mě přímo ohromil svou nadlidskou výškou, délkou štíhlých nohou a pronikavostí vladařských očí, ale ze všeho nejvíc zlehka a hrdě zakloněnou hlavou s krátkými, jakoby nakadeřenými ohnivě ryšavými vlasy a s tuhou, krásně zvlněnou rezavou špičatou bradkou...⁷¹

Mohl jsem si toho horkého jarního dne pomyslet, *jak a kde* ho uvidím ještě jednou?

71 Zde (stejně jako ve scénách pohřbu [Kniha čtvrtá, kapitoly 20, 21, 22] a později ve znova upomenutém setkání na nádraží v Orlu [Kniha pátá, kapitola 1]) jde o velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče, strýce posledního ruského cara Mikuláše II. *Pozn. překl.*

Celý život uplynul od té doby.

Rusko, Orel, jaro...

A teď – Francie, jih, zimní dny u Středozevního moře.

On a já, oba jsme už dávno v cizí zemi. Letos v zimě je on, můj blízký soused, těžce nemocný. Jednou ráno, sotva otevřu místní francouzské noviny, naráz mi padají z rukou: konec. Dlouho a s napětím jsem v novinách sledoval každou zprávu o něm a pořád jsem se ze svého kopce díval na ten hrbatý mys v dálce, kde se celou tu dobu dala tušit jeho přítomnost. Teď je té přítomnosti konec.

Světlé a chladné ráno. Vycházím z domu do terasovitého parku, na šterkem vysypané prostranství pod palmami, odkud je vidět celý kraj dolin, moře a hor, zářící sluncem a modravostí vzduchu. Obrovská lesnatá nížina, stále stoupající svým zvlněným terénem, svými pahorky i proláklínami, táhne se od moře až k těm alpským předhořím, kde teď žiji. Pode mnou, napravo ode mne, na příkrém kamenitém ostrohu kupí se kolem zřícenin své starobylé pevnosti s hrubě primitivní saracénskou věží jedno z nejstarších hnízd Provence – to jest také cosi velmi hrubého, šedého, kamenného, terasovitého, slitého v jedno, shora šupinatého, jako zrezavělého, pokrytého kostrbatými taškami. Vpředu na obzoru se vysoko do světle zamženého nebe zvedá matně bílé kouřmo dalekého moře. A ten hrbatý mys – víc vlevo – tone v jitřním mořském třpytu, který jej mihotavě obklopuje... Dlouho se tam dívám. Zvedá se mistral a co chvíli se přizene do parku, rozvlní tvrdé a dlouhé listy palem, suše, žhavě i chladně v nich šelestí a šustí jako ve věncích na hro-

bě... Mám se tam vydat? Je to nepochopitelně podivné – setkat se všeho všudy dvakrát v životě a v obou případech ve společnosti smrti. Nepochopitelné je ale všechno. Je vůbec možné, že to slunce, které teď tak oslnivě září a ponořuje tamty slunné a zamžené hory do lhostejně šťastných snů o všech dobách a národech, které kdy viděly, je skutečně totéž slunce, které kdysi svítilo jemu i mně?

Celý den mistral, ostré šelestění palem, neklidný zimní třpyt.

Kvečeru jako když se to utiňuje.

Ve čtyři jsem už na mysu, jdu dál.

Cesta dlouho stoupá mezi samými jižními parky, po dlouhé třídě. Až konečně je tu – to velké starobylé panství a ten bílý velký dům uprostřed rozložitého a rozsáhlého parku, za bránou otevřenou dokořán, na konci dlouhé aleje ponurých starých palem. Podvečerní slunce, všechno světlo a třpyt západního nebe jsou za domem.

To první, z čeho jde hrůza, je ta brána, kterou smrt tak zešířila a svévolně otevřela kdekomu, a spousta automobilů stojících před ní.

Ale je prázdná, všichni už jsou v domě. Rychle k němu jdu. Pod nohama mi chrastí štěrk.

Ani u schodiště nikdo není. Sem?

Pronáším to slovo ale jen proto, že jsem nečekaně vyveden z míry; u vchodu vidím pojednou to, co už jsem neviděl celých deset let a co mě ohromuje, jako by přede mnou náhle stál zázračně vzkríšený i celý můj dřívější život: světlookého ruského důstojníka ve vojenské blůze s nárameníky...

Vysoké zasklené dveře hlavního vchodu jsou také otevřené dokořán. Za dveřmi je polotemný vestibul, ještě jedny dveře, právě takové, a dál přitímí velkého francouzského salónu, cosi prapodivného a krásného: hedvábné závěsy, stažené přes vysoká polokruhová okna, granátově prosvítající proti slunci skrytému za nimi, a lustr, výjimečně rozsvícený tak brzo odpoledne a zářící u stropu jak bleděžlutá perla.

Ve vestibulu se tísní zamlklý zástup. S jakousi zvláštní pokorou se prodírám k druhým dveřím, pak zvednu oči – a v neúměrně dlouhé rakvi, ve žlutém dubovém sarkofágu, okamžitě vidím velký šedožlutý obličej, vysoké romanovovské čelo, celou tu mrtvou hlavu starce, už šedivou a ne ryšavou, ale stále ještě panovačnou a hrdou: zlehka vystupující prošedivělá bradka, jemně a snad i trochu pohrdavě vykrojené nozdry...

Potom vidím a vnímám podrobnosti. Ano, podivné přítmí, stažené závěsy, které červeně prosvěcuje podvečerní slunce, perlově zářící lustr, útlé a bledé, malounko třaslavé plameny vysokých kostelních svící. I tady jsou lidé, ale jen při stěnách, a bezmála celý střed salónu je vyhrazen *jemu*. Vlevo u zdi strmí kolmo postavené víko rakve, opřené o mramorový krb se zastřeným zrcadlem, a leskne se žlutě nalakovaným dubovým dřevem. Má neobvyklý tvar – v bocích je rozšířený. Hluboko v rohu, za záhlavím rakve, plaše a něžně jak v dětské ložnici, hoří na stolku před starodávnou stříbrnou ikonou lampička s věčným světlem.

Skoro všechno zbývající místo zabírá sarkofág. Také je podivně rozšířený v bocích, neobyčejně dlouhý a hluboký, září novotou, politurou, elegancí – a strašný je tím, že je do něho vsazena ještě druhá, zinková rakev, uvnitř potažená hustým bílým sametem. Kolem strnula ve svých křečovitě okázalých vojenských pózách jeho poslední čestná stráž, složená z důstojníků a kozáků: tasené šavle u pravého ramene, čepice na ohnuté levé ruce, oči s ostře zdůrazněným výrazem bezvýhradné odhodlanosti jsou upřeny na *něho*. On sám, natažený v celé své neobyčejné výšce a po pás přikrytý trojbarevným praporem, leží ještě nehybněji. Hlava, dřív tak výrazná a vznešená, je teď stařecky prostá a plebejská. Zešedivělé vlasy jsou zplihlé a ochablé, čelo vysoko odhalené. Ta hlava se teď zdá veliká – tak dětsky hubená a úzká jsou pojednou

jeho ramena. Leží ve starém, docela prostém rezavošedém plášti bez jakýchkoli ozdob – na prsou má jen svatojiřský kříž – se širokými, ale příliš krátkými rukávy, takže nad dlouhými a plochými zápěstími je mu vidět velké prožloutlé ruce, neobratně a těžce složené přes sebe, také stařecké, ale dosud mohutné, překvapující svou ztuhlostí a tím, že jedna z nich se strašnou silou, jako meč, sevřela v pěsti starodávný cypřišový kříž z hory Athos, zčernalý věkem... Přistupuji k němu a zůstávám stát až u nohou rakve, před palmovými větvemi a věnci, které jsou o ni opřeny.

Hned nato začínají bohoslužby. Z vnitřních pokojů vycházejí příbuzní, kněz si obléká ornát, v rukou se nám teple a vlídně rozhořívají plameny voskovic... Jak už mi to teď všechno připadá obvyklé – ten nehlasitý, harmonický zpěv, rytmické cinkání kadidelnice, zkormouceně pokorná, pohnutě truchlivá zvolání a nahlas pronášená poslední slova modliteb, která už na světě zazněla milionkrát! Jenom jména se mění v těch modlitbách a na každé jméno dříve či později dojde.

„Blahoslaven Bůh náš vždycky, nyní i příště až na věky věkův...“

„K Hospodinu modleme se...“

Pořád ještě myslím na toho, který kdysi, za horkého slunečného dne, byl na nádraží v Orlu. Ta živá vidina se ale přede mnou mihne jen na okamžik. Žalostně a nesměle znějí modlitby za „pravověřícího panovníka, velkoknížete“, jenž se svou smrtí právě připojil k zástupu všech „doufajících v utěšení Kristovo“, očekávajícímu nyní „odpočinutí věčné v blahé paměti“ a chovajícímu naději, že „nezavržen předstoupí před strašný trůn slávy Hospodinovy...“ Mrtvá tvář, obrácená už k čemusi nám nedostupnému, je stále ještě výrazná, ale už pokojná a tichá. Vypouklá víčka jsou zavřena, pod knírem se popelavě bělají semknuté bezbarvé rty... Vidím zlehka naběhlé žíly na jeho stařecky vystouplých skráních – zítra

už zčernají, myslím si... Myslím na jeho uplynulý život, tak veselý a složitý, myslím i na svůj vlastní...

„Ještě modleme se za pokoj zesnulého služebníka tvého... i aby mu prominut byl všeliký hřích úmyslný i neúmyslný...“

„O milost boží, království nebeské a odpuštění hříchů jeho u Krista, nesmrtelného krále a Boha našeho prosme...“

Potom můj pohled znova utkví na trojbarevném praporu, který mu do pasu přikrývá nohy a plášť, vidím tu strnulou ruku svírající černý kříž, ty tváře mužů stojících čestnou stráž, znehybnělé ve své křečovitě odhodlanosti, jejich čepice, čepele šavlí a náramníky, nespátřené už deset let...

„Obraz jsemť nevýslovné tvé slávy – smiluj se nad tvorem svým, vládce, a otčinu vytouženou dejž mi...“

Když vycházíme všichni ven, je už večer. Slunce právě zapadlo, vzadu za černými palmami otálí temně růžová zář. A vpředu, v dálce, je vidět obrovské panoráma těch věčných břehů Středomořího moře. V jeho hloubi, v nejasném a chladném, růžově modrém východním nebi, nade vším kralují zasněžené hřbety Horních Alp, už pohasínající, pochmurně malinově zbarvené, všemu živému nekonečně cizí, stále víc pohroužené do své divoké zimní noci a zdola už napůl utopené v husté šedomodré mlze. Tvrdě a chladně zmodralo před blížící se nocí moře pod nimi...

U mě na kopci v noci všechno hučí a burácí, jak řádí mistral. Náhle se probouzím. Právě se mi zdálo, nebo jsem na to ve spánku myslel, jak při rozloučení po zádušní mši, jako poslední z *jeho* nejbližších se s ním loučila vysoká štíhlá dívka, celá v černém, s dlouhým smutečným závojem. Přistoupila tak prostě, sklonila se k němu s tak láskyplnou ženskou něhou a vzdušným cípem závoje na okamžik zakryla okraj sarkofágu i stařecky dětské rameno v plášti... Prudce se žene mistral, palmové větve šumí a proplétají se navzájem, také jako když se někam ženou... Vstávám a s námahou otvírám dveře na balkón. Do tváře mě udeří pronikavý chlad, nad hlavou se mi široce rozzeje nebe černé jak havran, plné bílých, modrých a červených planoucích hvězd. Všechno se žene někam kupředu, kupředu...

Zvolna se žehnám znamením kříže a hledím na všechno to strašné, to smuteční, co plane nade mnou.

KNIHA PÁTÁ

1

Ty jarní dny mých prvních toulek byly zároveň i posledními dny mého asketického jinošství.

První den jsem se v Orlu probudil ještě takový, jaký jsem byl cestou – osamělý, volný a klidný, cizinec v hotelu i ve městě – a v hodinu, která je pro město nezvyklá: sotva začalo svítat. Na druhý den už ale později – jako všichni. Pečlivě jsem se oblékal, zhlížel se v zrcadle... Včera v redakci jsem si už rozpačitě uvědomoval, že jsem opálený jako cikán, že mám hubenou, větrem ošlehanou tvář a zanedbané vlasy. Musel jsem se dát jakžtakž do pořádku, tím spíš, že i má situace se včera nečekaně zlepšila: nabídli mi nejen, abych s nimi spolupracoval, ale dokonce i zálohu, kterou jsem si také vzal – zčervenal jsem jak pivoňka, ale vzal jsem si ji. A tak jsem se teď vypravil na hlavní ulici, stávil se v trafice, kde jsem si koupil krabičku drahých cigaret, a pak u holiče, odkud jsem vyšel s krásně zmenšenou vonící hlavou a s onou zvláštní pánskou bodrostí, jak už tak člověk pokaždé odchází od holiče. Měl jsem chuť jít zas rovnou do redakce, abych se co nejdřív vrátil ke všem těm svátečně novým dojmům, jimiž mě osud včera tak štědře obdaroval. V žádném případě jsem tam ale nemohl jít hned: „Cože, on už je tu zas? A zas hned poránu?!“ Šel jsem se projít po městě. Nejdřív jako včera, Bolchovskou ulicí dolů, z té pak do Moskevské, dlouhé ulice plné obchodů a vedoucí na nádraží, a tou jsem šel, dokud se za jakýmsi uprášeným vítězným obloukem neproměnila v liduprázdnou a ubohou uličku; zahrnul jsem z ní do ještě ubožejší Zvonařské čtvrti, odkud jsem se znova vrátil do Moskevské. Když jsem sešel z Moskevské k Orliku, přešel po starém dřevěném mostě, který se otrásal a duněl pod koly

povozů, a vystoupil nahoru k úředním budovám, rozhlaholily se ve všech kostelech zvony a širokou třídou, mně v ústřety, přehnal se kočár tažený párem velkých vraníků, uhánějících rychlým, ale rytmičným klusem, rozléhající se v patřičném protikladu k tomu vyzvánění. V kočáře seděl archijerej a milostivým kynutím ruky žehnal vpravo i vlevo všem, které míjel.

V redakci byla opět spousta lidí, za svým velkým stolem čile pracovala drobná Avilovová, která se na mě jen vlídně usmála a hned se zase sklonila ke stolu. Svačina byla opět dlouhá a veselá, po svačině jsem poslouchal, jak Lika bouřlivě hrála na klavír, a potom jsem se s ní a s Obolenskou houpal v parku na houpačkách. Po čaji mi Avilovová ukazovala dům, provedla mě po všech pokojích. V ložnici jsem uviděl na zdi fotografii – z rámu rozmrzele vyhlížel nějaký obrýlený vlasatý člověk s kostnatými širokými rameny. „Můj nebožtík muž,“ prohodila Avilovová mezi řečí a já se trochu zarazil: tak mě překvapila nehoráznost, která spojila do jakéhosi svazku toho souchotináře s živou, hezkou a půvabnou ženou, která o něm pojednou řekla, že to byl její muž. Pak si znova sedla k práci, Lika se převlékla, řekla nám – tím svým jazykem, jehož některých zvláštností jsem si už všiml a při nichž jsem se za ni skoro styděl: „Tak, milánkové, a já už letím!“ – a někam odešla, zatímco Obolenská a já jsme se vydali do města. Navrhla mi, abych s ní šel do Karačevské ulice, řekla, že se tam musí stavít u švadleny, a mně bylo docela příjemně z té intimity, kterou mezi námi pojednou nastolila tím důvěrným návrhem. S tímž pocitem jsem kráčel vedle ní i po městě a poslouchal její přesný hlas; u švadleny jsem s trpělivostí, která mi působila obzvláštní potěšení, stál a čekal, až se s ní o všem dohovoorí a poradí. Když jsme opět vyšli do Karačevské ulice, už se stmívalo. „Máte rád Turgeněva?“ zeptala se. Přivedla mě tím do rozpaků – poněvadž jsem se narodil a vyrostl na vesnici, každý mi

vždycky dával tuhle otázku a s jistotou předpokládal, že Turgeněva miluji. – „No, to nic,“ řekla, „tohle vás bude stejně zajímat. Kousek odtud je statek, který prý vyličil ve Šlechtickém hnízdě. Chcete se tam podívat?“ A vydali jsme se někam na kraj města, do zapadlé ulice utopené v sadech, kde se na příkrém svahu nad Orlikem, ve starém sadu, obsypaném droboučkou dubnovou zelení, šedal dávno neobývaný dům s napůl zbořenými komíny, v nichž si už vily hnízda kavky. Chvíli jsme tam postáli, podívali jsme se na dům přes nízký plot, skrz ten ještě řídký sad, rysující ornamenty na čistém podvečerním nebi... Líza, Lavreckij, Lemm... A vášnivě jsem zatoužil po lásce.

Večer jsme všichni byli v městském parku v letním divadle – seděl jsem v přímí vedle Liky a svorně jsme se spolu bavili veškerou tou hlučnou hloupostí, která se odehrávala jak v orchestru, tak na jevišti, jakémsi zespoda osvětleném pódiu, kde vpadající do taktu tanečního hřímání hudby, dupali do podlahy a zavdávali si prázdnými cínovými džbánky hezoulínkové měšťanky a královští kyrysaři, a tam v parku jsme po divadle také večereli, seděl jsem s dámami na prostorné terase plné lidí, u láhve chlazeného vína. Neustále za nimi přicházeli známí a s těmi se všemi mě také seznamovaly a všichni ke mně byli velice vlídní – kromě jednoho, který se směrem ke mně lehce uklonil a víc si mne nevšímal: byl to člověk, který mi později – také jaksi zcela nevšímavě – způsobil mnoho trápení, neobyčejně velký důstojník s podlouhlou, matně snědou tvář, s nehybnýma černýma očima, s černými licousy, v pěkném tříčtvrtečním kabátě pod kolena a v úzkých kalhotách se štruplemi. Lika mluvila a smála se, ukazovala nádherné zuby, neboť věděla, že se jí všichni obdivují, a já už nebyl s to se na ně klidně dívat, celý jsem ztuhl, když důstojník, odcházeje od našeho stolu, podržel trochu déle její ruku ve své velké dlani.

V den mého odjezdu prvně hřmělo. Pamatuji se na to hřmění, na lehký kočár, odvázející na nádraží mě a Avilovovou, na to, jak jsem byl pyšný na kočár i na svou průvodkyni, na zvláštní pocit prvního loučení s tou, o níž jsem si vymyslel, že ji miluji, a v lásku k níž jsem už plně věřil, i na onen pocit, který převládal nad vším ostatním – pocit jakéhosi mimořádně šťastného objevu, který jako bych byl právě v Orlu učinil. Na nádraží na nástupišti mě překvapilo, jak velicí a statní byli všichni ti vyparádění a vybraní lidé, kteří se tam shromáždili a čekali, a jak plebejské mi navzdory všemu třpytu církevních říz připadaly tváře duchovních, kteří stáli před všemi ostatními s kříži a kadidelnicemi v rukou. V okamžiku, kdy se s celou svou těžkou silou do nádraží konečně vrátil vlak velkoknížete a všechny oslnil červený dolomán ohnivě zrzavého obra, který z něho vyskočil, všechno jako by se spletlo a splynulo – dál už se nepamatuji na nic, kromě výhrůžně ponuré slavnostní panychidy. Potom se ocelová, olejově lesklá obluda lokomotivy s uhlově černými prapory otřásla mocnými panovačnými nárazy, komín začal znova vydechovat páru, a dlouze, pružně, jako pás bílé ocele napjalo se dozadu táhlo pístu, zrcadlově modré stěny vagónů se zlatými orly začaly odplouvat vpřed... Hleděl jsem na odlitá kola, otáčející se pod nimi stále rychleji, na brzdy a péra, a viděl jsem už jen jedině: že je to všechno hustě pokryté bílým prachem, čarovným prachem dlouhé cesty z jihu, z Krymu. Vlak rachotil a ztrácel se z dohledu, pokračoval ve své majestátně smuteční pouti přes celou Rus, někam tam, k jejímu hlavnímu městu, ale já jsem byl celou duší na tom pohádkovém Krymu, v kouzelných gurzufských dnech legendárního Puškina.

Můj skromný venkovský vláček na mě čekal u vzdáleného postranního nástupiště a už jsem se těšil na tu osamělost a odpočinek, který mi měl poskytnout. Avilovová se mnou zůstala až do

odjezdu, celou tu dobu cosi vesele vykládala, říkala, že doufá, že mě v Orlu znova brzo uvidí, a naznačovala mi úsměvem, že výtečně prokoukla komický zármutek, který mě postihl. Při třetím zazvonění jsem jí vroucně políbil ruku, ona se dotkla rty mé tváře. Naskočil jsem do vagónu, vlakem to trhlo a rozjel se, já se vyklonil z okna a díval se na ni, jak se vzdaluje, jak stojí na nástupišti a zlehka mi mává...

Cestou mi pak všechno připadalo dojemné: jak ten krátký vlak, který se buď sotva vlekl, nebo se pojednou zoufale rozkymácel a začal rachotit, tak ty liduprázdné stanice a zastávky, na kterých bůhvíproč nekonečně dlouho stál, tak všechno to už osobně blízké a známé, co mě znova obklopovalo: svažující se kopcovitá pole, míjející za okny, dosud holá, a proto zvlášť nevzhledná, holé březové hájky, tiše čekající na jaro, ubohé obzory... Večer byl také ubohý, jarně prostydlý, s nízkým bledým nebem.

2

Z Orla jsem si odvážel jedinou touhu: nějak pokračovat – a co možná nejdřív – v tom, co tam začalo. Když jsem však hleděl z okna na pole, na dlouhý dubnový západ slunce, zapomínal jsem na Orel tím víc, čím víc jsem se od něho vzdaloval. A ve vagóně už je úplně šero a šero je i za okny, v tom řídkém dubovém lese, který se táhne vlevo od vlaku – holém a pokřiveném, postlaném rezavým loňským listím, které se teprve nedávno vynořilo zpod zimních závějí. A já už stojím, držím brašnu v ruce a jsem čím dál vzrušenější: tohle už je Subbotinský les a hned za ním je stanice Pisarevo. Vlak varovně a smutně volá kamsi do prázdna; pospíchám na plošinu: vzduch má v sobě podivnou primitivní vlhkost a svěžest, poprchává, před stanicí osaměle stojí nákladní vagón. Vlak jej objíždí a já seskakují ještě za jízdy. Pak běžím po nástupišti, procházím slabě osvětleným, nekonečně smutným, nohama vesničanů zašlapaným nádražím, vycházím do tmavého průjezdu. V okrouhlém dvoře před ním je ubohá a po zimě rozbláčená zahrádka, v soumraku je sotva vidět koníka vesnického kočího. Chlapík, který jindy marně čekává na zákazníka celé týdny, žene se ke mně jak divý, nadšeně souhlasí s každým mým slovem, je ochoten uhánět se mnou třeba na kraj světa a za jakoukoli odměnu – „Vy mě přece neveste na hůl!“ – a za chvíli se už smířeně roztřásám v jeho málem selském voze: zprvu zakřiknutou a temnou vesnicí, potom – stále a stále tišeji – v temných, mlčenlivých, celému světu cizích polích, v černém moři země, za nímž v nekonečné dálce pod mráčky svítá na severozápadě cosi nazelenalého. Proti nám věje noční větřík z polí, provlhlý, deštový, dubnový, a kdesi dale-

ko – a jako by v tom větru pořád měnila místo – naříká křepelka. V mráčkách, na nízkém ruském nebi, třpytí se ojedinělé hvězdy... Zas křepelky, jaro, země – a mé dřívější, samotářské, ubohé mládí! Cesta je únavně dlouhá: deset verst mezi poli a s ruským vozkou není žádná maličkost. Teď záhadně ztichl, čpí z něho chalupa, suchá ovčí kůže odrbaného kožíšku, na mé prosby, aby si pospíšil, mlčí, a jak jen se objeví nějaký svah, seskočí z vozu a pravidelným krokem jde s provazovými opratěmi v rukou vedle své kobyly, která sotva plete nohama, odvrací od ní tvář... Když jsme vjížděli do Vasiljevského, zdálo se, že je už hluboká noc: nikde jediné světýlko, všechno jako bez života, oči si zvykly na tmu a dobře vidí každou chalupu, každý holý vrbový prut před chalupou na té široké ulici, po níž se do vsi přijíždí; pak člověk vidí a cítí, že sjíždí do doliny plné dubnové vlhkosti, vlevo je most přes řeku a vpravo cesta stoupající do kopce, k nevlídně se černajícímu statku. Opět vnímám velice ostře: jak to je všechno strašně známé a zároveň nové – v té své jarní vesnické černotě, ubohosti a lhostejnosti! Vozka se vlekl do kopce jak živá mrtvola. Pojednou se tam, za borovicemi v zahrádce, zablesklo světlo v okně. Chválabohu, ještě nespí! Radost, netrpělivost a chlapecký stud, když vůz konečně zůstává stát u vchodu, a musím slézt, otevřít dveře do předsíně, vejít a vidět, jak si mě s úsměvem prohlíží...

Z Vasiljevského jsem jel druhý den na koni, v tichém a průzračném ranním deštíku, který chvílemi ustával, chvílemi začínal dštít, mezi oranicemi a úhory. Sedláci orali a seli. Bosý oráč šel potácivě za pluhem, bílými šikmými chodidly špatně našlapoval do měkké brázdy, nahrbený kuň napínal všechny síly a rozhrnoval ji, za pluhem po brázdě sem tam poskakoval modrý havran, neustále z ní lovil růžové žízaly, a za havranem dlouhým, pravidelným krokem kráčel stařec bez čepice a s rozsívkou přes rameno, rozmáchle,

šlechetně a štědře rozhazoval pravou rukou a v pravidelných půlkruzích zasypával zemi zrnem.

V Baturinu jsem cítil až bolest nad tou láskou a radostí, s níž mě tam uvítali. Nejvíc mě překvapila nikoli radost matčina, ale sestřina – neočekával jsem tak nádhernou lásku a radost, s jakou mi vyběhla na zápraží vstříc, když vykoukla z okna. A jak byla celá půvabná – svou čistotou a mládím, jaká nevinnost a svěžest byla třeba jen v jejích nových šatech, které si ten den prvně oblékla na mou počest. Okouznil mě i dům – svou krásnou starodávnou primitivností. V mém pokoji bylo všechno tak, jako bych z něho byl právě odešel: všechno na svém místě, dokonce i ta způli shořelá lojová svíčka v železném svícnu, která zůstala na psacím stole v zimě v den mého odjezdu. Vešel jsem a rozhlédl se kolem sebe: černé obrazy v koutě, za starožitnými okny s barevnými horními tabulkami (fialovými a granátovými) bylo vidět stromy a nebe – a tu a tam se modrající a dštící drobný déšť na rozzelenalé větve a haluze – v pokoji je pořád trochu šero, spousta místa, hloubka... strop je tmavý, dřevěný a hladký, ze stejně tmavých a hladkých trámů jsou i stěny... hladké a těžké jsou kulaté pelestě dubové postele...

3

K nové cestě do Orla se naskytla dobrá záminka: bylo třeba odvézt procenta do banky. A tak jsem s nimi jel, ale zaplatil jsem jen část, ostatní jsem utratil. Takový čin nebyl žádný špás, ale něco se se mnou dělo – nepřikládal jsem tomu zvláštní význam. Celý ten čas jsem jednal s jakousi nepřičetnou šťastnou rozhodností. Když jsem jel do Orla, zmeškal jsem osobní vlak – ale hned jsem se vetřel na lokomotivu nákladního. Pamatuji, že jsem vylezl po vysokém železném stupátku do čehosi hrubého a špinavého – stojím tam a koukám. Strojvůdce a jeho pomocník mají na sobě něco strašně umaštěného, kovově lesklého; právě tak umaštěné a lesklé mají i tváře, bělma jim svítí jako černochům, víčka mají podmalovaná jako naschvál, jako mívají herci. Pomocník divoce hřmotí ocelovou lopatou v kamenném uhlí, nahrnutém na podlaze, rachotivě otvírá dvířka topeniště, z něhož jak z pekla vyšlehne červený oheň, a rozmáchle to peklo sráží černým uhlím z lopaty, strojvůdce si otírá prsty do hadru promaštěného až hrůza, pak jej odhodí a čím-si škube, čím-si otáčí... Rozlehne se hvizd, který rve uši, odněkud horce vychrstne a zahalí nás oslepující pára, náhle cosi začne ohlušivě rachotit – a pomalu nás to nese vpřed... Jak divoce duní ten rachot potom, jak stále a stále vzrůstá naše síla a rychlost, jak se všechno kolem otřásá, kymácí a nadskakuje! Strne a napjatě znehybní čas, po kopcích po obou stranách jako by monotónně běžel roztřesený ohnivý drak – a jak brzo je každý úsek cesty mezi stanicemi u konce! A na každé další zastávce, v pokojném tichu noci a stanice, voní noční lesní vzduch a ze všech okolních křovin zní slavnostní, blažený slavičí tlukot a zpěv... V Orlu jsem se

nemožně vyparádil – tenké švihácké holínky, jemný černý kabát, hedvábná rudá košile, černá šlechtická čepice s rudým okolkem – koupil jsem si drahé jezdecké sedlo, jehož vrzavá a vonící kůže mě tak nadchla, že když jsem je vezl v noci domů, nemohl jsem usnout radostí nad tím, že leží vedle mne. Jel jsem znova přes Pisarevo, chtěl jsem si koupit ještě koně – a tam byl zrovna v té době ve vsi koňský trh. Na trhu jsem se skamarádil s několika svými vrstevníky, také v nabíraných černých kabátech a šlechtických čepicích, dávnými a pravidelnými návštěvníky všech trhů, a s jejich pomocí jsem koupil čistokrevnou mladou klisnu (ačkoli cikán mi zoufale vnucoval ztrhaného starého valacha z donského chovu – „Koupěj si Míšu, milostpane, za Míšu mi budou do smrti žehnat!“). Následující léto se mi proměnilo v jeden jediný svátek, vydržel jsem v Baturinu vždycky nejvýš tři dny, pořád jsem byl po návštěvách u svých nových přátel, a když se ona vrátila z Orla, začal jsem se vytrácet do města: sotva jsem od ní dostal krátkou zprávu – „Vrátila jsem se a toužím po shledání,“ – hned jsem se hnál na koni na stanici, navzdory tomu, že hloupá vtipnost lístku mi byla nepříjemná a že už byl večer a kupily se mraky, a ve vagóně jsem se jak opilý radoval z rychlé jízdy vlaku, která se v bouřce, jež se mezitím rozběhla, zdála ještě závratnější, a že rachocení vagónu splývalo s údery hromu, s šuměním lijáku na střeše, a to vše uprostřed sytě modrého plamene, který co chvíli zaléval černá okna, do nichž stříkala a svěže voněla zpěněná dešťová voda.

Jako by neexistovalo nic kromě radosti z veselých setkání. Pak ale – to bylo už koncem léta – jeden z těch přátel, žijící se sestrou a starým otcem na malém statku kousek za městem, na příkře spadajícím břehu Isty, a který ji také navštěvoval, uspořádal oběd na oslavu svých narozenin a sezval dost velkou společnost. Pro ni zajel osobně, jela s ním v otevřeném kočáře a já za nimi na koni. Sluneč-

ná, suchá dálka polí probouzela radost v duši, širá a jakoby písčitá pole byla donekonečna pokryta panáky. Všechno ve mně prahlo po něčem smělém a zoufalém. Nelítostně jsem poháněl a zdržoval koně, pak jsem mu dal volnost a s rozběhem jsem s ním přeskakoval panáky, do krve jsem mu dráсал spěnky ostrými podkovami. Oběd na oslavu narozenin na ztrouchnivělém balkóně trval až do večera, večer nepozorovaně splynul s nocí, s lampami, vínem, písněmi a kytarami. Seděl jsem vedle ní a už docela bez ostychu držel její ruku ve své a ona mi ji ponechávala. Pozdě v noci, jako bychom se smluvili, vstali jsme od stolu a sešli z balkónu do temného sadu, ona zůstala v jeho teplé černi stát, opřela se zády o strom, natáhla ke mně ruce – vidět jsem je nemohl, ale hned jsem uhodl jejich pohyb... Celý sad potom rychle zešedl, na statku ochraptěle a nějak bezmocně blaženě začali kokrhat mladí kohoutci, a za další okamžik se celý sad rozsvětlil obrovským zlatistým východem slunce, které se za ním vynořilo nad žlutými poli za říční nížinou... Potom jsme stáli na svahu nad tou nížinou a ona, hledíc na nebe rozhořívající se sluncem a mě už nevnímajíc, zpívala Čajkovského Jitro. Hlas se jí zlomil na vysokém tónu, který už nevytáhla, zvedla si ozdobné kanýry batistové sukně v barvě koroptve a rozběhla se k domu. Zůstal jsem stát celý bez sebe, ale neschopen už nejen čemukoli rozumět, ale prostě se udržet na nohou. Odešel jsem pod starou břízu, stojící na svahu strže v suché trávě, a lehl si pod ni. Byl už den, slunce vyšlo a jako vždy koncem léta, když je pěkné počasí, jitro bylo hned světlé a horké. Položil jsem si hlavu na kořeny břízy a vzápětí jsem usnul. Slunce však začínalo pražit stále víc – za chvíli jsem se probudil v takovém žáru a třpytu, že jsem vstal a vrávoravě se vydal hledat stín. Celý dům ještě spal, ozářený oslňujícím suchým světlem. Vzhůru byl jen starý pán domu. Z otevřeného okna jeho pracovny, pod nímž se hustě rozrostl divoký bez, ozývalo se kašlání, v němž

bylo cítit stařeckou rozkoš z první ranní dýmky a ranní sklenice silného čaje se smetanou. Když uslyšel mé kroky a frčivý let vrabců, kteří přede mnou prudce vzlétli z bezu třpytícího se ve slunci, vyhlédl z okna, přitáhl si na prsou starý hedvábný župan s tureckým vzorem, ukázal mi strašnou tvář s oteklýma očima a obrovsky šedým plnovousem a neobyčejně vlídně se na mě usmál. Provinile jsem se uklonil, prošel jsem přes balkón do otevřených dveří salónu, vskutku kouzelného svým ranním tichem a prázdnotou, motýly, kteří v něm poletovali, starodávnými modrými tapetami, křesly a pohovkami, lehl jsem si na jednu z těch pohovek, mimořádně nepohodlnou tím, jak byla prohnutá, a znova jsem usnul tvrdým spánkem. Vtom ale – takřka vzápětí, ačkoli jsem spal dlouho – ke mně kdosi přistoupil a se smíchem mi začal něco říkat a vískat mi vlasy. Probral jsem se – přede mnou stáli mladí hostitelé, bratr se sestrou, oba černovlasí, s jiskrnými očima, krásní jako bývají Tataři, on v hedvábné žluté košili, ona v právě takové blůzce. Vyskočil jsem a sedl si: nějak velice mile mi říkali, že už bych měl vstát a nasnídat se, že ona už odjela, a ne sama, ale s Kuzminem, a dali mi od ní dopis. Hned jsem si vzpomněl na Kuzminovy oči – bystré a smělé, poseté jakýmsi tečkami a barvou připomínající včelu – vzal jsem dopis, odešel s ním do starodávné „světnice pro děvečky“ – tam na mě nad stoličkou s lavórem, držíc v hubené ruce pokropené pihami džbán s vodou, odevzdaně čekala nějaká stařenka celá v tmavém – v chůzi jsem si přečetl: „Nepokoušejte se mě víc spatřit,“ – a dal jsem se do mytí. Voda byla krahová, přímo páčila. – „To víte, my tu máme pramenitou ze studny,“ řekla stařenka a podala mi dlouhatánský lněný ručník. Rychle jsem prošel do předsíně, vzal si čapku a bičík, přeběhl přes rozpálený dvůr do maštale. Kůň mě uvítal tichým a žalostným zaržáním z šera – zůstal tak, neodsedlaný, stál u prázdných jeslí se splasklými slabinami – popadl jsem uzdu, vyskočil do sedla,

stále ještě se v jakémsi divokém nadšení ovládaje, a tryskem jsem vyrazil ze dvora. Za statkem jsem příkře odbočil do polí a uháněl jsem, kam mě oči vedly, po šustícím strništi, zarazil jsem koně u prvního panáku, na který jsem natrefil, prudce jsem sklouzl ze sedla a sedl si pod něj. Kůň dělal hluk, chytal do zubů klasy, z nichž se sypalo jakoby skleněné zrní, a za ně k sobě táhl celé snopy, jako tisíce hodinek žhavě odtikávaly ve strništi i ve snopech kobylinky, světlá pole se prostírala kolem, hotová písečná poušť – nic jsem neslyšel, nic neviděl, v duchu jsem si opakoval jen jedno jediné: buď mi ona vrátí sebe, tu noc, to ráno, ty batistové kanýry, které jí šelestily kolem nohou míhajících se v suché trávě, nebo nebude žít ani ona, ani já!

S těmito šílenými city, jimž jsem nepřičetně věřil, odjel jsem cvalem do města.

Potom jsem dlouho zůstal ve městě, celé dny jsem s ní vysedával v zaprášeném malém sadě, který byl v hloubi dvora u domu jejího ovdovělého otce – otec (lhostejný člověk, liberální doktor) jí dovoloval všechno. Od okamžiku, kdy jsem se k ní přihnul na koni od Isty a ona, když spatřila mou tvář, přitiskla si obě ruce na prsa, nedalo se už poznat, čím láska je silnější, šťastnější a bláhovější – zda moje nebo její (která se také pojednou neznámo odkud dostavila). Nakonec, abychom si navzájem dopřáli aspoň trochu oddechu, rozhodli jsme se, že se na čas rozloučíme. Bylo to nutné tím spíš, že jsem bydlel v Panském dvoře na úvěr a udělal tam dluh, který jsem nebyl s to zaplatit. Navíc ještě nastaly deštivé dny. Všechno jsem rozloučení oddaloval – až konečně jsem sebral všechny síly a v lijáku se rozjel domů. Doma jsem zpočátku pořád jen spal, tiše jsem se potloukal z místnosti do místnosti, nic jsem nedělal, o ničem jsem nepřemýšlel. Pak jsem se ale začal zamýšlet: co se to se mnou vlastně děje a jak to všechno skončí? Jednou přišel bratr Nikolaj, vešel do mého pokoje, sedl si, ani čepici nesmekl a řekl:

„Tak teda ta tvá romantická existence úspěšně pokračuje, kamaráde. Všechno jako dřív: ‚Nes mě, lištičko, nes za černý les, za vysokou horu,‘ – ale co je za tím lesem a za tou horou, to už nám není známo. Já přece vím všechno, hodně jsem slyšel a ostatní si umím domyslet – tyhle historie jsou všechny na jedno kopyto. Víím i to, že na nějaké rozumné úvahy teď nemáš chuť. Ale přece jen: co zamýšlíš dál dělat?“

Odpověděl jsem napůl žertem:

„Nějaká ta liška nese každého. A kam a proč, to nikdo neví – pochopitelně. Mluví se o tom dokonce v Písmu: Jdi, mládenče, v mladosti své, kam tě tvé srdce vede, a kam tvé oči hledí!“

Bratr se odmlčel, zíral na podlahu a snad naslouchal šepotu deště v podzimně ubohém sadu, až potom smutně řekl:

„Nu tak – jdi, jdi si...“

Pořád jsem se sám sebe ptal: co mám dělat? Věděl jsem to zcela přesně. Čím vytrvaleji jsem se však snažil sám sebe přesvědčit, že zítra už musím napsat rozhodný dopis na rozloučenou – ještě to bylo možné, zcela intimní jsme spolu stále ještě nebyli –, tím větší a stále vzrůstající něhu jsem k ní cítil, tím víc mě uchvacovala, tím větší vděčnost a dojetí ve mně vzbouzela její láska ke mně, nádhera jejích očí, tváře, smíchu, hlasu... A za několik dní, za soumraku, objevil se náhle na dvoře statku posel na koni, mokrý od hlavy k patě, a podal mi promáčený telegram: „Nemohu to vydržet, čekám.“ Až do rozbřesku mi nedalo spát strašné pomyslení, že za pár hodin ji uvidím, uslyším...

A tak, chvíli doma, chvíli ve městě, jsem strávil celý podzim. Prodal jsem sedlo i koně, ve městě jsem už nebydlel v Panském dvoře, ale v zájezdním hostinci u Nikulinové na Truhlářském náměstí. Město teď bylo jiné, vůbec se nepodobalo tomu, v němž plynula má jinošská léta. Všechno bylo prosté a všední – jen občas, když jsem procházel ulicí Nanebevzetí kolem zahrady a budovy gymnázia, letmo jsem pocítil cosi, co bylo srdci něčím blízké, co jsem kdysi prožil. Už dávno jsem kouřil, dávno už jsem se dával pravidelně holit v holičství, kde jsem kdysi seděl s takovou dětskou pokorou a úkosem pokukoval, jak pod nepřetržitě cvakajícími nůžkami padají na podlahu moje hedvábně hebké vlasy. Od rána do večera jsme seděli na tureckém divanu v jídelně, skoro vždycky sami: doktor poránu odjížděl a její bratr odcházel do gymnázia, po

obědě doktor spal a zas někam odjel, kdežto gymnazista byl cele zaujat bláznivou hrou – pobíháním se svým rezavým Vlčkem, který naoko zuřil, štěkal, až se zalykal, a běhal nahoru a dolů po dřevěném schodišti do poschodí. Jeden čas ji ty jednotvárné sedánky a možná i má přehnaná, neměnná přecitlivělost omrzely – začala si nacházet záminky k odchodu z domu, k návštěvám u přítelkyň a u známých, a já jsem sedal na divanu sám, poslouchal jsem křik, chechtot a dupot gymnazisty a teatrální štěkot Vlčka, běsnícího na schodišti, v slzách jsem hleděl přes okno, napůl zastřené záclonou, na monotónní šedé nebe a kouřil jednu cigaretu za druhou... Potom se s ní opět něco stalo: znova začala sedat doma, začala ke mně být tak vlídná a milá, že jsem nadobro přestal chápat, co je vlastně zač. „Co bys chtěl, můj milý,“ řekla mi jednou, „to už tak asi musí být!“ – a s radostnou grimasou se dala do pláče. Bylo to po obědě, kdy v domě všichni chodili po špičkách, aby nerušili doktorův spánek. „Jen je mi strašně líto tatínka, mám ho na světě ze všech nejradši!“ řekla a jako vždy mě překvapila svou přehnanou láskou k otci. A jako naschvál hned poté přiběhl gymnazista a roztržitě zadrmolil, že doktor prosí, abych k němu přišel. Zbledla – políbil jsem jí ruku a odhodlaně jsem se za ním vydal.

Doktor mě uvítal s vlídnou veselostí člověka, který se znamenitě prospal, právě se umyl a teď si něco prozpěvoval a zapaloval si cigaretu.

„Mladý příteli,“ řekl a nabídl cigaretu i mně, „už dávno jsem si s vámi chtěl pohovořit – je vám jasné o čem. Víte moc dobře, že netrpím předsudky. Záleží mi ale na dceřině štěstí a z duše je mi líto i vás, proto si spolu pohovoříme zcela otevřeně, jako muž s mužem. Zní to sice náramně divně, ale vždyť já vás vlastně vůbec neznám. Tak mi to přece povězte – co jste zač?“ řekl s úsměvem.

Střídavě jsem rudl a bledl a horlivě nasával kouř z cigarety. Co jsem zač? Měl jsem chuť odpovědět hrdě jako Goethe (právě jsem si tehdy přečetl Eckermanna): „Neznám sám sebe a chraň bůh, abych se kdy znal!“ Přesto však jsem řekl skromně:

„Víte přece, že píšu... Budu v tom pokračovat, zdokonalovat se...“
A nečekaně jsem dodal:

„Připravím se možná a dám se zapsat na univerzitu...“

„Jistě – univerzita, to je báječné,“ odpověděl doktor. „Jenomže připravit se na ni není žádná legrace. A na jaký konkrétní obor se chcete připravit? Chcete studovat jen literaturu, nebo i něco praktického, abyste měl nějaké povolání?“

A znova se mi hrnuly do hlavy nesmysly – znova Goethe: „Žiji ve staletích, s pocitem nesnesitelné pomíjivosti všeho zemského... Politika nikdy nemůže mít nic společného s poezií...“

„Služba veřejnosti není věc básníka,“ odpověděl jsem.

Doktor na mě pohlédl s mírným údivem:

„Takže například Někrasov podle vás není básník? Sledujete ale snad aspoň trochu současný veřejný život, víte, čím v této chvíli žije každý poctivý a vzdělaný Rus, co ho vzrušuje?“

Zapřemýšlel jsem a představil si to, co jsem věděl: kdekdo hovoří o reakci, soudních správcích, o tom, že ze „vší té slibné iniciativy z období velkých reforem už nezůstal kámen na kameni“..., že Tolstoj všechny vyzývá, „aby se sesedli v poustevně pod jedlí“..., že vskutku žijeme v Čechovově Soumraku... Vzpomněl jsem si na knížku výroků Marka Aurelia, kterou tolstojovci rozšiřovali: „Fronton mě naučil, jak okoralá jsou srdce lidí, zvaných aristokraté...“ Vzpomněl jsem si na smutného starého Ukrajince, s nímž jsem zjara plul po Dněpru, jakéhosi sektáře, který mi neustále opakoval slova apoštola Pavla ve vlastní interpretaci: „Jakož Pán dokázal na Kristu, posadiv jej na pravici své na nebesích, vysoce nade všechno knížatstvo, i mocnosti,

i moci, i panstvo, i nad každé jméno, kteréž se jmenuje, netoliko v věku tomto, ale i v budoucím, tak ani bojování naše není proti tělu a krvi, ale proti knížatstvu, proti mocnostem, proti světa pánům temností věku tohoto...“ Pocítil jsem, že mě už dávno přitahuje tolstojovství, které osvobozuje od všech společenských pout a zároveň brojí proti „světa pánům temností věku tohoto“, které jsem nenáviděl i já – a začal jsem vyznávat a hlásat tolstojovství.

„Takže podle vás jediná spása před vším zlem a neštěstím je v tom proslulém nicnedělání, v neprotivení se zlému?“ zeptal se doktor s přehnanou lhostejností.

Pospíšil jsem si odpovědět, že jsem pro dělání a protivení se, „jenomže zcela zvláštního druhu“. Moje tolstojovství tvořily ty mocné protichůdné city, které ve mně vzbuzoval Pierre Bezuchov i Anatolij Kuragin, kníže Serpuchovskij z Cholstoměra i Ivan Iljič, Co tedy máme dělat⁷² i Kolik země člověk potřebuje⁷³, ze strašných obrazů městského bahna a bídy, vykreslených v článku o sčítání moskevského obyvatelstva, i poetického snu o životě v lůně přírody, mezi lidem, který ve mně vyvolali Kozáci i mé vlastní dojmy z Ukrajiny: jaké to je štěstí – setřást z nohou prach celého našeho hříšného života a vyměnit ho za spořádaný, pracovitý život někde v osamělém stepním dvorci, v bílé hliněné chaloupce na břehu Dněpru!

Leccos z toho všeho – s vynecháním chaloupky – jsem doktorovi i řekl. Zdálo se, že mě poslouchá pozorně, ale nějak přespříliš shovívavě. V jednom okamžiku mu zkalněly ospale ztěžklé oči a sevřené čelisti se mu zachvěly v záchvatu zívání, ale přemohl se, zívá jen nosem a řekl:

72 Stať L. N. Tolstého. Pozn. překl.

73 Povídka L. N. Tolstého. Pozn. překl.

„Ano, ano, poslouchám vás... Znamená to, že osobně a sám pro sebe nehledáte žádná, abych tak řekl, obvyklá blaha tohoto světa. Neexistují ale přece jen a jen osobní zájmy. Já například nejsem ani zdaleka nadšen lidem, bohužel jej dobře znám a moc málo věřím, že právě on je studnicí a pramenem vší moudrosti a že jsem spolu s ním povinen věřit, že země spočívá na hřbetě tří velryb, ale což mu opravdu nejsme nijak zavázáni a nic dlužni? V tomhle ohledu si vás ostatně netroufám poučovat. V každém případě jsem velice rád, že jsme si pohovořili. Teď se ale vrátím k tomu, čím jsem začal. Povím to stručně a promiňte, že zcela tvrdě. Ať jsou vzájemné city mezi vámi a mou dcerou jakékoli a v jakémkoli stadiu, předem vám říkám: má samozřejmě naprostou svobodu, ale jestli se například s vámi bude chtít spojit nějakými pevnými pouty a požádá mě, abych jí k tomu tak říkajíc dal požehnání, pak to kategoricky odmítnu. Jste mi velice sympatický a přeji vám jen to nejlepší, ale je to tak. Proč? Odpovím vám jako úplný měšťák: nechci vás oba vidět nešťastné, živořící v bídě a s nezajištěnou existencí. A pak, dovoluji, abych mluvil už docela otevřeně: co máte vy dva společného? Glikerija je hezké děvče, ale proč bychom si něco nalhávali, dost nestálé – dnes zahoří pro jednoho, zítra pro druhého – ta rozhodně nevidí svůj ideál v tolstojovcích, kteří by se nejraději sesedli v poustevně pod jedlí – jen se podívejte, jak se obléká i tady v tom našem Zapadákově. Tím rozhodně nechci tvrdit, že je zkažená, jenom si myslím, že se k vám tak říkajíc vůbec nehodí...“

Čekala na mě pod schodištěm, přivítala mě tázavýma očima připravenýma na nejhorší. Chvatně jsem jí zopakoval doktorova poslední slova. Svěsila hlavu.

„Ano, proti jeho vůli se nikdy nevzepřu,“ řekla.

Když jsem bydlel v zájezdním hostinci u Nikulinové, chodil jsem občas ven a bez cíle krácel po Truhlářském náměstí a pak po pustých pláních za klášterem, kde byl velký hřbitov, obehnaný starými zdmi. Tam vál jen vítr – bylo tam teskno a ticho, věčný klid křížů a náhrobních kamenů, všemi zapomenutých a zanedbaných, cosi pustého, podobného osamělé, nejasné myšlence. Nad vraty hřbitova byla namalovaná nekonečná šedomodrá rovina, celá rozrytá otvírajícími se hroby, nakřivo se kácejícími pomníky, zpod nichž vylézaly zubaté kostry s trčícími žebry a pradávni svatí kmeti a stařeny v bledě zelených rubáších. A obrovský anděl s troubou u rtů letěl, troubil nad tou planinou, matně modrý šat za ním vlál v pruzích, nahé dívčí nohy měl v kolenou ohnuté a dlouhá křídlová chodidla zvedal za sebe... V zájezdním hostinci panoval podzimní klid venkovského města, také tam bylo prázdno – z vesnic skoro nikdo nepřijížděl. Vracel jsem se, vcházel do dvora, a naproti mně, zpod přístřešků, nesla kuchařka v pánských holínkách kohouta: „Nesu ho do domu,“ říkala a smála se bůhví čemu, „dočista se už pomátl stářím, tak ať teď bydlí se mnou...“ Vystoupil jsem na širokou kamennou verandu, prošel tmavou síní, pak teplou kuchyní s palandami a dál do světnic – tam byla ložnice hostinské a ten pokoj, v němž stály dvě velké pohovky, na kterých spávali řídcí hosté z řad měšťanstva a duchovenstva, ale nejčastěji já sám. Ticho a v tichu pravidelně tikal budík v ložnici hostinské... „Prošel jste se?“ ptá se laskavě a s mile shovívavým úsměvem bytná, která odtamtud vychází. Jak okouzlující, jak harmonický hlas! Byla při těle a měla kulatý obličej. Někdy jsem se na ni nedokázal

dívat klidně – zvlášť za těch večerů, kdy se celá zčervenala vracela z lázně a dlouho pila čaj, seděla s dosud tmavými, vlhkými vlasy, s tichým a roztouženým třpytem v očích, v bílém nočním kabátku, volně a zešířoka dopřávajíc v křesle pohovění čistému tělu, a její oblíbená hedvábně hebká kočka s růžovýma očima jí předla mezi plnými, maličko roztaženými koleny. Zvenku se ozvalo bouchání: kuchařka zavírala z ulice důkladné jednodílné okenice a hřmotila, jak odtamtud prostrkávala do pokoje, do kulatých otvorů po stranách oken, železné háky s roztepanými konci – něco, co připomínalo starodávne nebezpečné časy. Nikulinová vstávala, zarazila do děr na konci háků železné klínky a znova se chopila čaje a v pokoji bylo ještě útulněji... Divoké city a myšlenky se tehdy ve mně jen rojily: co tak všechno pustit a zůstat navždycky tady, v tomhle zájezdním hostinci, spát v její teplé posteli při pravidelném odtikávání budíku! Nad jednou pohovkou visel obraz: nepředstavitelně zelený les, tyčící se jako souvislá stěna, pod ním sroubená chýše a u chýšky smířeně shrbený stařík s rukou, položenou na hlavě hnědého medvěda, také smířeného, krotkého a s měkkými tlapami; nad druhou pohovkou – cosi naprosto absurdního pro každého, kdo na ní měl sedět nebo ležet: fotografie starce v rakvi, důstojného, s bílou tváří a v černém žaketu – nebožtíka manžela Nikulinové. Z kuchyně, ve shodě s dlouhým podzimním večerem, ozýval se drobný chrustot a protahované „Před kostelem kočár stál, bohatá se svatba konala...” – to zpívala děvčata, nádenice z předměstí, a krouhala na zimu na ostrém kruhadle čerstvé, tuhé hlávky zelí. A ve všem, v té měšťanské písni, v příčinlivém pravidelném chrustotu, ve starém jarmarečním obrázku, a dokonce i v tom nebožtíkovi, jehož život jako by stále ještě pokračoval v tom nesmyslně šťastném žití zájezdního hostince, byl jakýsi sladký i hořký smutek...

V listopadu jsem odjel domů. Při loučení jsme se dohodli, že se sejdem v Orlu: ona tam odcestuje prvního prosince a já, kvůli zachování slušnosti, nejméně o týden později. Ale prvního, za mrazivé a měsíční noci, rozjel jsem se do Pisareva, abych tam nasedl do téhož nočního vlaku, jímž měla odjet z města. Jak tu pohádkově dávnou noc vidím, jak ji cítím! Vidím sebe v půli cesty mezi Baturinem a Vasiljevským, v zasněžených rovných polích. Koně letí, prostřední třese obloukem jakoby stále na jednom místě, uhání plným klusem, postranní pravidelně a bez přestání háže zadkem a pořád a pořád vyhazuje vzhůru hroudy sněhu zpod zadních, bíle se třpytících podkov... chvílemi náhle sklouzne z cesty, zapadne do hlubokého sněhu, přidá do kroku, zrychlí tempo, motá se v něm i s pokleslými postraňky, pak znova vyběhne na tvrdý podklad a znova uhání, mocně škuje rozporou... Všechno letí, pospíchá – a zároveň jako by stálo a čekalo: v měsíčním svitu se v dálce nehybně stříbří šupinatý sněhový škraloup, nehybně se bělá nízky a mrazem kalný měsíc, široce a mysticky smutně obkroužený duhově mlžným prstencem, a nejnehybnější jsem já, strnulý v tom běhu a nehybnosti, na čas se jim podřizující, ztuhlý v očekávání a současně tiše zahleděný do jakési vzpomínky: právě taková noc a taková cesta do Vasiljevského, jenže to je má první zima v Baturinu a já jsem ještě čistý, nevinný, rozradostněný – radostí prvních dnů mládí, prvním opojením z básníků ve světě těch starodávných svazečků, které si vozím z Vasiljevského, z jejich stancí, poslání, energií a balad:

Letí tryskem. Prázdně kolem.
V Světlaniných očích step...⁷⁴

Kde to teď všechno je! – myslím si, ale ani na okamžik mě neopouští onen stav strnulosti a očekávání, který je silnější než všechno ostatní. Letí tryskem, prázdně kolem, říkám si do taktu s tím letem (do rytmu pohybu, který měl nade mnou vždycky tak kouzelnou moc) a cítím sám v sobě kohosi udatného, ze starých časů, letícího kamsi v hulánské čáce a medvědímu kožichu, a skutečnost mi připomíná jen sněhem zasypaný čeledín, stojící na předku saní v dlouhém kabátě oblečeném přes kožíšek, a sněhovým prachem poprášená, zmrzlá, vonící ovesná sláma, nacpaná pod přední sedadlo na moje prokřehlá nohy... Za Vasiljevským sklouzl prostřední kůň do výmolu, upadl a zlomil oje – a zatímco je čeledín svazoval, trnul jsem hrůzou, že zmeškám vlak. Když jsme dojeli, hned jsem si za poslední peníze koupil lístek do první třídy – ona jezdila první – a rozběhl jsem se na perón. Pamatuji se na měsíční svit zkalený mrazivou párou, v němž se ztrácelo žluté světlo perónních luceren a osvětlených oken telegrafu. Vlak už přijížděl, hleděl jsem do zamžené sněhové dálky a z toho mrazu a ledové rozechvělosti v nitru jsem si připadal jako skleněný. Náhle se dunivě rozezněl zvon, pronikavě zaskřípěly a začaly bouchat dveře, ostře a ztuhle zavržaly rychlé kroky cestujících, vycházejících z nádraží – a už se nějak stěpatě začernala v dálce lokomotiva, současně s jejím těžkým dechem se objevil pomalu jedoucí, hrozivý trojúhelník matně rudých světél... Vlak přijel s námahou, celý zasněžený, promrzlý, kvílející, skřípající, funící...

74 Nepřesný citát z balady *Světлана* od V. A. Žukovského (1783–1852). Překlad Jana Zábrany. Pozn. překl.

Vyběhl jsem na plošinu, otevřel dveře do vagónu – a ona, v kožíšku přehozeném přes ramena seděla v šeru, pod lampou zastřenou červenou záclonkou, v celém vagóně úplně sama a hleděla přímo na mě...

Vagón byl starý, vysoký, s třemi páry kol; při jízdě v tom mrazu celý rachotil a pořád padal, někam se kácel, skřípěl dveřmi a přepážkami, zamrzlá okna jiskřila šedými démanty... Byli jsme už někde daleko, bylo pozdě v noci... Všechno se stalo nějak samo od sebe, mimo naši vůli, naše vědomí... Vstala s planoucí tváří, která nic neviděla, upravila si vlasy, zavřela oči a nepřístupně si sedla do kouta...

Zimu jsme strávili v Orlu.

Jak vyjádřit pocity, s nimiž jsme ráno vystoupili z vagónu a přišli do redakce, tajně spjatí tou úděsnou novou intimitou!

Ubytoval jsem se v malém hotelu a ona jako dřív u Avilovové. Tam jsme trávili skoro celý den, ale společné vytoužené hodiny v tom hotelu.

Bylo to nelehké štěstí, vysilující tělesně i duševně.

Pamatuji se, jak jednou večer byla na kluzišti a já seděl a dělal něco v redakci – začali mi tam už dávat sem tam nějakou práci, nějaký výdělek – dům byl prázdný a tichý, Avilovová odjela někam do schůze, večer se zdál nekonečný, lucerna svítící za oknem na ulici smutná a zbytečná, přibližující a vzdalující se kroky chodců, jejich povrzávání na sněhu jako by mi cosi odnášelo a odnímalo; srdce mi sužoval stesk, křivda, žárlivost – sedím tu sám, u nějaké nezaplněné práce, která je mne nedůstojná a ke které jsem se snížil kvůli ní, a jí je někde tam, na tom zamrzlém rybníku, obklopeném bílými hradbami sněhu s černými smrčky, kde vyhrává plukovní hudba, až uši zaléhají, na rybníku zalitým fialovým plynovým světlem a posetém míhajícími se černými postavami – jí je tam veselo... Pojednou se ozval zvonek a rychle vešla ona. Měla na sobě šedý kostým, šedou veverčí čapku, nesla si lesklé brusle a náraz celou místnost radostně naplnila její mrazivá mladá svěžest, krása tváře zčervenale mrazem a pohybem. „Och,“ řekla, „nemáš představu, jak jsem unavená!“ a prošla do svého pokoje. Šel jsem za ní, vrhla se na pohovku a s vyčerpaným úsměvem se obrátila naznak, stále ještě držíc brusle v ruce. S trýznivým, ale už obvyklým pocitem

jsem hleděl na její vysoký zašněrovaný nárt, na nohu obepjatou šedou punčochou, kterou bylo vidět pod krátkou sukní – už jen ta hustá vlněná látka ve mně vzbouzela smyslnou trýzeň –, zahrnul jsem ji výčitkami – vždyť jsme se neviděli celý den! – a pak pojednou, s pronikavým pocitem něhy a lítosti, jsem uviděl, že spí... Když se probudila, odpověděla vlídně a smutně: „Slyšela jsem skoro všechno. Nevztekej se, jsem nějak celkově hrozně unavená. Vždyť jsem toho za tenhle rok prožila trochu moc.“

Našla si záminku, aby mohla zůstat v Orlu; začala studovat hudbu. Já jsem si také našel záminku: práci v Hlasu. Zpočátku mi přinášela dokonce i radost: těšila mě aspoň nějaká pravidelnost, která v mé existenci zavládla, uklidňovala mě jistá povinnost, která tím vstoupila do mého života nespoutaného žádnými závazky. Potom se mi ale stále častěji začalo honit hlavou: cožpak tohle je život, o kterém jsem snil? Vždyť jsem možná ve svém nejlepším životním období, kdy by mi měl patřit celý svět, a nepatří mi ani galoše! Je to všechno jen dočasně, prozatím? Dobrá, ale jaké mám vyhlídky? Začal jsem mít dojem, že zdaleka není všechno v pořádku ani v našem vztahu, ve vzájemném přizpůsobení našich citů, myšlenek a vkusu, a tedy ani v její věrnosti: ten „věčný svár mezi snem a realitou“, tu věčnou neuskutečnitelnost plné a absolutní lásky jsem tu zimu prožíval velice silně, neboť to pro mne bylo něco nového a – podle mne – strašně nespravedlivého.

Nejvíce jsem se trápil, když jsem s ní chodil na bály a na návštěvy. Když tančila s někým, kdo byl hezký a svižný, a já viděl, jak je spokojená a jak ožila, jak rychle se jí míhají sukně a nohy, hudba mě bolestně bila do srdce svou bodrou zvучností a valčíky mě doháněla k slzám. Všichni na ní mohli oči nechat, když tančila s Turčaginovem – tím nemožně vysokým důstojníkem s černými licousy, s podlouhlou, matně snědou tváří a nehybnými temnými očima. Byla dost velká – ale on přesto byl o dvě hlavy vyšší, a když ji pevně přitiskl k sobě a pružně, prodlévavě s ní kroužil a s jakousi naléhavostí na ni hleděl shora dolů, bylo v její tváři zvednuté k němu cosi šťastného i nešťastného, krásného a zároveň

cosi, co ve mně vyvolávalo bezmeznou nenávist. Jak jsem tehdy prosil Boha, aby se stalo něco nepravděpodobného – aby se důstojník pojednou sklonil a políbil ji a tím naráz rozřešil a potvrdil tíživé očekávání, trnutí mého srdce!

„Ty myslíš jen na sebe, chceš, aby bylo všechno jen po tvém,“ řekla mi jednou. „Vidím, že bys mi s radostí zakázal celý můj soukromý život, všechny společenské styky a ode všech mě izoloval tak, jako se od nich izoluješ sám...“

A vskutku: podle nějakého tajného zákona, který vyžaduje, aby do každé lásky, a obzvláště lásky k ženě, byl přimísen pocit lítosti a útrpné něhy, ukrutně jsem neměl rád – zvláště před lidmi – chvíle, kdy se rozveselila a ožila, kdy se chtěla líbit a oslňovat – a vroucně jsem miloval její prostotu, tichost, mírnost, bezmocnost a slzy, od kterých jí hned napuchly rty jako dítěti. Ve společnosti jsem se skutečně nejčastěji držel stranou, jako nevraživý pozorovatel, v hloubi duše jsem se dokonce radoval z té odcizenosti a nepřejícnosti, která zostřovala mou vnímavost, bystrost a pronikavost při pozorování nejrůznějších lidských nedostatků. Jak jsem si zato přál být důvěrný s ní a jak jsem trpěl, když jsem toho nemohl dosáhnout!

Často jsem jí recitoval verše.

„Poslechni si, tohle je úžasné!“ volával jsem. „Odnes mou duši v zvučící dál, kde jako nad hájem měsíc utkvívá žal!“⁷⁵

Ona ale žádný úžas necítila.

„Ano, je to moc pěkné,“ říkala a pohodlně přitom ležela na pohovce; tvář měla podloženou oběma rukama a hleděla na mě úkosem, klidně a lhostejně. „Proč ale ,jak měsíc nad hájem‘? To je Fet? Ten vůbec moc popisuje přírodu.“

75 Nepřesný citát z básně *Zpěvačce* od A. A. Feta (1820–1892). Překlad Jana Zábrany. Pozn. překl.

Pobouřilo mě to: jaképak „popisuje“! – a začal jsem dokazovat, že odděleně od nás žádná příroda neexistuje, že každý, i ten nejmenší pohyb vzduchu je pohybem našeho vlastního života. Smála se:

„To platí jen o pavoucích, miláčku!“

Recitoval jsem:

Ach, jaký smutek! Zrána ztrácí
se znova v mlze dálka cest,
pohled' jen: postříbření hádci
zas přes závěje začli lézt...⁷⁶

Zeptala se:

„Jací hádci?“

A musel jsem vysvětlovat, že to je – metelice, přízemní vánice...

Bledl jsem a četl:

Mrazivá noc kalně hledí
pod plachtu až do saní...
Za horami, lesy v mračnech
svítí měsíc přízračný...⁷⁷

„Miláčku,“ říkala, „vždyť jsem nikdy nic takového neviděla!“
Četl jsem už s tajnou výčitkou:

76 První verše Fetovy básně *Ach, jaký smutek!* Překlad Jana Zábrany. Pozn. překl.

77 Nepřesný citát z básně *Zimní cesta* od J. P. Polonského (1819–1898). Překlad Jana Zábrany. Pozn. překl.

Šíp slunce vzplál a hřál, než v mračnech dál se smek,
ty u lavičky sis kreslila na písek...⁷⁸

Poslouchala uznale, ale nejspíš jen proto, že si představovala, že sama sedí v parku a kreslí do písku elegantním slunečníkem.

„To je opravdu rozkošné,“ řekla. „Ale už dost těch veršů, pojd' ke mně... Pořád se ti na mně něco nelíbí!“

Často jsem jí vyprávěl o svém dětství, o časném mládí, o poetickém kouzlu našeho statku, o matce, otci, sestře: poslouchala s nelítostnou nezáúčastností. Chtěl jsem od ní, aby byla smutná a dojatá, když jsem vyprávěl o té bídě, do níž naše rodina občas upadala – například o tom, jak jsme jednou sundali všechny starodávné ozdoby ze všech našich svatých obrazů a odvezli je do města zastavit k Mešcerinové, osamělé stařeně se strašnou orientální vizáží, s hrbatým nosem a vousy, s vyvalenými bělmy, v hedvábí a šálech a s rukama plnými prstenů, v jejímž vymřelém domě, přeplněném nejrůznějším muzeálním zařízením, celý den divokým a mrtvým hlasem vřeštěl papoušek – jenomže co jsem viděl místo smutku a dojetí?

„Ano, to je hrozné,“ říkala neúčastně.

Čím déle jsem žil ve městě, tím víc jsem se v něm cítil nějak naprosto zbytečný – dokonce i Avilovová se ke mně z ničeho nic začala chovat jinak, byla teď strohá a jízlivá; čím chmurnější a nudnější byl můj život ve městě, tím častěji jsem toužil být s ní o samotě – něco číst, vyprávět, říkat své názory. Můj pokoj v hostinci byl úzký a šerý a mně bylo strašně smutno nad sebou samým – nad tím kufříkem a několika knížkami, z nichž se skládal

78 Nepřesný citát z Fetovy básně *Šíp slunce vzplál a hřál*. Překlad Jana Zábrany. Pozn. překl.

celý můj majetek, nad těmi osamělými nocemi, které jsem v něm uboze a prokřehle ani ne tak prospal, jako spíš protrpěl, stále čekaje ve spánku na svítání, na první mrazivý zimní úder do zvonu na sousední zvonici. U ní v pokoji bylo také málo místa, také byl na konci chodby, u schodů do mezaninu, zato okna z něho vedla do sadu a byl tichý, teplý, pěkně zařízený; za soumraku se v něm topilo v kamnech a ona uměla ležet mezi polštáři na pohovce tak mile, až to překvapovalo; celá se schoulila a schovala své neobyčejně pěkné pantoflíčky pod sebe. Řekl jsem:

Půlnoční bouře kvílela a vyla
v zapadlých lesních končinách,
my seděli jsme proti sobě, milá,
a oheň klestí měnil v prach...⁷⁹

Ale všechny ty bouře, lesy, pole, poetická a divošská radost z útulku, přístřeší – to vše jí bylo zcela cizí.

Dlouho se mi zdálo, že stačí říct: „Znáš ty uježděné podzimní cesty, tuhé, podobné fialové gumě, tepané ozuby podkov a lesknoucí se pod nízkým sluncem jako oslnivý zlatý pás?“ – abych ji tím nadchl. Vyprávěl jsem jí, jak jsme jednou v pozdním podzimu jeli s bratrem Georgijem koupit na pokácení kus březiny: v kuchyni nám zčista jasna spadl strop, div nezabil staříckého dědouška, našeho dřívějšího kuchaře, který tam věčně ležel na peci, a tak jsme se rozjeli do hájku koupit ty břízy na stropnice. Pořád tenkrát pršelo (drobné, rychle se řinoucí kapky mžily přes slunce), uháněli jsme s chlapy ve voze klusem, nejdřív po hlavní silnici, potom hájem, který stál v tom drobném, deštovém i slunečním třpytu na

79 Z Fetovy básně *Půlnoční bouře kvílela a vyla*. Překlad Jana Zábrany. Pozn. překl.

svých dosud zelených, ale už mrtvých a vodou zatopených pasekách s překvapující volností, malebností a odevzdaností... Říkal jsem jí, jak nevýslovně líto mi bylo té rozložitě břízy, odshora dolů pokryté drobným rzivým listím, když ji chlapi šmaťhavě a netečně obešli, prohlédli si ji ze všech stran, pak si plivli do zjizvených, zvířecích dlaní, chopili se seker a naráz je zatali do jejího černobíle kropenatého kmene... „Neumíš si představit, jak bylo všechno strašně mokré, jak se všechno blyštělo a jiskřilo!“ řekl jsem a nakonec jsem se přiznal, že o tom chci napsat povídku. Pokrčila rameny.

„Ale miláčku, tady přece není o čem psát! Proč pořád popisovat počasí?“

Jednou z nejsložitějších a nejtrýznivějších rozkoší pro mne byla hudba. Jak jsem ji miloval, když hrála něco krásného! Jak se mi svíralo srdce nadšeně nezištnou něhou k ní! Jak jsem si přál žít dlouho, ach dlouho! Když jsem poslouchal, často jsem si myslel: jestli se někdy rozejdeme, jak budu tohle poslouchat bez ní! A jak vůbec dokážu mít něco rád, jak dokážu mít z něčeho radost, když se o tu lásku a radost nebudu moci dělit s ní! Ale o tom, co se mi nelíbilo, vyjadřoval jsem se tak příkře, že ji to rozčílovalo.

„Nado!“ křičela na Avilovovou, zvedajíc ruce z kláves a prudce se otáčejíc k vedlejšímu pokoji. „Nado, poslechni si, co tu vykládá!“

„A budu vykládat dál!“ volal jsem. „Každá z těch sonát je ze tří čtvrtin banalita, rámus a chaos! Och, tady je slyšet úder hrobníkovy lopaty! Och, tady tančí víly na louce a tady hřmí vodopád! Už jen to slovo *víla* prostě nesnáším! To je ještě horší, než když v novinách píší, čím je *těhotná* doba!“

Ujišťovala se o tom, že vášnivě miluje divadlo, ale já je nenáviděl, stále víc jsem se přesvědčoval, že talentovanost většiny herců a hereček spočívá jen v tom, že umějí být vulgárnější než druzí,

že se podle těch nejbanálnějších vzorů umějí líp než druzí tvářit jako tvůrci a umělci. Všechny ty věčné dohazovačky v hedvábných šátcích barvy cibule a tureckých šálech, s úlisnými grimasami a medovými řeči se klanějící před Tity Tityči⁸⁰, kteří s obligátní hrdou procítěností zaklánějí a obligátně si tisknou roztažené prsty levé ruky na srdce, na postranní kapsu žaketu s dlouhými šosy; ti sviním podobní městští hejtmani a šídlovití Chlestakovové, nevlídně a prsně chrčící Osipové, neřádští Repetilovové, floutkovsky se pohoršující Čačtí, ti Famusovové, meloucí prsty a špulící masité herecké pysky jak švestky; ti Hamletové v pláštěnkách nosičů pochodní, v kloboucích s načechranými péry, s neřestně nyvýma, podmalovanými očima, s černě sametovými stehny a plochýma plebejskýma nohama – z toho ze všeho mě prostě jímala hrůza. A což opera! Rigoletto zkroucený jak paragraf, s nožkama roztaženýma jednou provždy navzdory všem přírodním zákonům a svázanýma v kolenou! Susanin, hrobově a blaženě obracející oči k nebi a hřímavě zpívající: „I moje jitro vzejde“, mlynář z Rusalky s rukama hubenýma jak tyčky, divoce rozpraženýma a strašně roztřesenýma, z nichž si ale přesto nestáhl snubní prsten, a v takových hadrech, v tak rozedraných a na cáry oškubaných gatích, jako by je z něho rvala celá smečka vzteklých psů! Ve sporech o divadlo jsme se spolu v ničem neshodli: přestávali jsme si navzájem rozumět, nikdo nechtěl ustoupit ani o píď. Tak třeba slavný provinciální herec pohostinsky vystupuje v Orлу v Bláznových zápiscích a všichni dychtivě zírají, jsou nadšeni tím, jak sedí na nemocniční posteli v županu, s nepřiměřeně neoholenou babskou tváří, dlouho, trýznivě dlouho mlčí, trne v jakémisi idiotsky radostném a stále vzrůstajícím údivu, pak tiše, tichounce

80 Tit Tityč Bruskov – postava z komedie *Z cizí viny kocovina* od A. N. Ostrovského (1823–1886). Pozn. překl.

zvedne prst a nakonec s neuvěřitelnou pomalostí, s nesnesitelnou zřetelností, vyvraceje čelist jak zvíře, pronáší slabiku po slabice: „Dne-šní-ho dne...“ A den nato ze sebe ještě velkolepěji dělá Ljubima Torcova a pozítří usmoleného Marmeladova s fialovým nosem: „Odpustíte mi mou troufalost, milostivý pane, když se na vás slušným slůvkem obrátím?“ Nebo slavná herečka píše na scéně dopis – náhle se rozhodla, že napíše cosi osudového, rychle si sedne ke stolu, namočí suché pero do suchého kalamáře, v mžiku udělá na papíře tři dlouhé čáry, strčí jej do obálky, cinkne na zvonek a stručně a stroze přikáže hezounké služebné v bílé zástěrce, která se vzápětí objeví: „Ať jej sluha hned doručí!“ Po každém takovém večeru v divadle jsme na sebe křičeli do tří hodin v noci, rušili jsme Avilovovou ze spaní, a já už jsem neproklínal jen Gogolova blázna, Torcova a Marmeladova, ale i Gogola, Ostrovského, Dostojevského...

„Nu, dejme tomu, že máte pravdu,“ křičí na mě už celá bledá, s potměnlýma očima, a proto obzvlášť půvabná, „proč se ale kvůli tomu tak vztekáte? Zeptej se ho, Naďo!“

„Proto,“ křičím já na ni, „že jen za to, jak herec vyslovuje slovo ‚aromatický‘ – ‚a-ró-matický!‘ – mám chuť ho uškrtit!“

A k stejnému křiku mezi námi docházelo po každém našem setkání s lidmi z jakékoli orelské společnosti. Vášnivě jsem si přál dělit se s ní o rozkoš ze své záliby v pozorování, o rozvíjení této schopnosti, chtěl jsem ji nakazit svým nelítostným vztahem ke všemu kolem sebe a se zoufalstvím jsem viděl, že to vede k něčemu naprosto opačnému, než je mé přání dosáhnout, aby se podílela na mých citech a myšlenkách. Jednou jsem řekl:

„Kdybys věděla, kolik mám nepřátel!“

„Jakých? A kde?“ zeptala se.

„Nejrůznějších a všude: v hotelu, v obchodech, na ulicích, na nádraží...“

„A co je to za nepřátele?“

„Všichni, prostě všichni! Existuje taková spousta odporných tváří a těl! Vždyť to dokonce řekl i apoštol Pavel: ‚Ne každé je tělo jakož tělo, jiné je tělo člověka, jiné hovada...‘ Někteří jsou prostě strašní! Když jdou, našlapují tak a drží tělo v takovém úhlu, jako by ještě včera chodili po čtyřech. Včera jsem například dlouho šel Bolchovskou ulicí za ramenatým, statným policistou, nespustil jsem oči z jeho vypasených zad v plášti, z lýtek v naleštěných, oble vypouklých holenicích: ach, jak jsem hltal ty holenice, tu vůni kožených holínek, sukno toho kvalitního šedého pláště, knoflíky na dragounu a celé to silné čtyřicetileté zvíře ve všech těch vojenských svršcích!“

„Že se nestydíš!“ řekla se štítivým soucitem. „To jsi opravdu tak zlý a hnusný? Vůbec se v tobě nevyznám. Jsi plný nějakých neuvěřitelných protikladů!“

A přesto, když jsem ráno přicházel do redakce, se stále větší radostí a pocitem blízkosti jsem nacházel na věšáku její šedý kožíšek, v němž jako by byla ona sama, nějaká velice ženská část její bytosti, a pod věšákem milé šedé přezůvky, které mě dojímalý nejvíc. Abych se jí co nejdřív dočkal, přicházel jsem dřív než ostatní, sedal jsem si k práci – přehlížel jsem a opravoval zprávy venkovských dopisovatelů, pročítal noviny z hlavního města, sestavoval podle nich telegramy „od našich zvláštních zpravodajů“, psal jsem málem celé znova některé povídky provinciálních beletristů, ale pořád jsem přitom naslouchal a čekal – až pojednou: rychlé kroky, šustot sukně! Přibíhala ke mně celá nějaká nová, se studenýma navoněnýma rukama, s mladým třpytem v očích, zvlášť jasným po pevném spánku, chvatně se rozhlížela a líbala mě. Právě tak ke mně občas zaběhla do hostince, celá mrazivě vonící srstí kožíšku a zimním vzduchem. Líbal jsem její tvář chladnou jako jablko, objímal jsem všechno to teplé a něžné pod kožíškem, její tělo i šaty, a ona se smíchem uhýbala – „Pusť mě, přišla jsem sem pracovat!“ – zvonila na hotelového sluhu, přikazovala mu, aby v její přítomnosti uklidil pokoj, sama mu pomáhala...

Jednou jsem neúmyslně vyslechl její hovor s Avilovovou – seděly nějak večer v jídelně a bez obalu o mně hovořily, myslely, že jsem v tiskárně. Avilovová se jí zeptala:

„Liko, miláčku, co ale dál? Víš, jaký vztah k němu mám, je samozřejmě moc milý, chápu, že jsi vzplanula... Co ale teď dál?“

Jako bych se zřítíl do propasti. Tak já teda jsem „moc milý“, nic víc! Ona prostě jen „vzplanula“!

Odpověď byla ještě strašnější:

„Co ale mohu dělat? Nevidím žádné východisko...“

Při těch slovech mnou zalomcovala taková zběsilost, že jsem div nevpadl do jídelny a nevykřikl, že východisko existuje, že za hodinu po mě v Orlu nebude ani vidu, ani slechu –, když ona pojednou promluvila znova:

„Copak nevidíš, že ho mám opravdu ráda, Naďo? A pak, ty ho přece jen neznáš, je tisíckrát lepší, než vypadá...“

Ano, mohl jsem se zdát mnohem horší, než jsem byl. Žil jsem v napětí a neklidně, často jsem se k lidem choval příkře a nafoukaně, snadno jsem propadal stesku a zoufalství; stejně snadno jsem se dokázal i změnit, jakmile jsem viděl, že nic neohrožuje náš vzájemný soulad, že se jej nikdo nepokouší narušit: tehdy se mi hned vracela všechna má vrozená ochota k vlídnosti, srdečnosti a veselosti. Když jsem věděl, že mi nějaký večírek, na který jsme se spolu chystali, nepřinese ani urážku, ani bolest, jak slavnostně jsem se chystal, jak jsem se při pohledu do zrcadla sám sobě líbil, s jakým zalíbením jsem pozoroval vlastní oči, temné skvrny mladého ruměnce i sněhobílou košili, jejíž naškrobené záhyby se rozlepovaly a odtrhávaly od sebe s nádherným praskotem! Jakým štěstím pro mne byly bály, pokud na nich netrpěla má žárlivost! Před každým plesem jsem vždy prožíval kruté chvíle – musel jsem si obléci frak po zesnulém manželovi Avilovové, který byl sice úplně nový, nebožtík jej nikdy neměl na sobě, ale přesto mi nějak naháněl husí kůži. Na ty chvíle jsem ale zapomínal – stačilo jen vyjít z domu, nadechnout se mrazu, uvidět nebe pokropené hvězdami, rychle nasednout do drožkářových saní... Bůhví proč krášlili jasně se třpytící vchody společenských domů, v nichž se plesy pořádaly, jakými červeně pruhovanými nebesy, proč před nimi policejní dozorcí, dirigující příjíždějící hosty, předváděli takové divy švihácké sveřeposti! Ale

stejně – to už byl bál, ten zvláštní vchod, jasně a bíle zalévající žhoucím světlem rozčvachtaný cukrový sních před budovou, a celá ta hra na rychlost a organizaci, rázné policejní pokřikování, zmrzlé policejní kníry natažené jak struna, nablýskané holínky, podupávající ve sněhu, nějak nezvykle vykroucené a do kapes ukryté ruce v pletených bílých rukavicích. Skoro všichni příjíždějící muži měli na sobě stejnokroje – v Rusku bývalo kdysi mnoho stejnokrojů – a všichni byli svými hodnostmi a stejnokroji vyzývavě vzrušení, – už tehdy jsem si povšiml, že ani lidé, kteří celý život mají vysoká postavení a tituly, nedokážou si na ně nikdy jaksepatří zvyknout. Ti příjíždějící vždycky vzrušovali i mě, hned se stávali objektem mé okamžitě zostřené nevraživé pozornosti. Zato ženy byly skoro všechny milé a žádoucí. Kouzelně se ve vestibulu zbavovaly kožešin a čepců a rychle se z nich stávaly právě ty, jimž slušelo kráčet po červených kobercích širokých schodišť v čarokrásných zástupech, které zrcadla ještě znásobovala. A potom ten velkolepě prázdný sál, jak před bálům bývá, jeho svěží chlad, těžký hrozen lustru, skrz naskrz jiskřící dýmavým trpytem, obrovská holá okna, lesklá rozloha dosud nezaplňného parketu, vůně čerstvých květin, pudru, voňavek, bílé kůže plesových glazé rukaviček – a všechn ten neklid při pohledu na stále přibývající účastníky plesu, čekání na první zvukné zaburácení z balkónu, na první pár, který náhle vylétne na tu širou hladinu dosud panenského sálu – pokaždé ten nejztepilejší a nejsebejistější.

Odjížděl jsem na bál vždycky dřív než ony. Když jsem dorazil ke společenskému domu, hosté se teprve sjížděli, dole ještě zavalovali šatnáře čpícími kožichy, kožíšky a plášti; na tenký frak byl vzduch ještě všude ostrý. A já, v tom cizím fraku, s hladkým účesem, štíhlý, jakoby ještě víc vyhublý, náhle lehký, všem cizí, osamělý – jakýsi podivně hrdý mladík, ochomýtající se v jakési podivné funkci

kolem redakce – připadal jsem si zprvu tak strážlivý, čirý a všem tak vzdálený, jako bych nebyl ani člověk, ale nějaké ledové zrcadlo. Potom lidí i hluku stále přibývalo, hudba nehřímala už tak nezvykle, ve dveřích do sálu už byla tlačenice, žen bylo kolem pořád víc, vzduch čím dál hustší a teplejší a mne jako by se zmocňovala opilost, na ženy jsem hleděl stále odvážněji a na muže stále nadutěji, proklouzával jsem zástupem stále rytmičtěji, když jsem vrazil do nějakého fraku nebo stejnokroje, omlouval jsem se stále zdvořileji a přezíravěji... Potom jsem je najednou uviděl – tady jsou, opatrně, s náznakem úsměvu se prodírají zástupem – a srdce mi přestávalo bít z té blízkosti, ale zároveň i nějak stísněně a udiveně: jsou to ony a nejsou to ony, jsou stejné, a přece jiné. Zvlášť ona byla úplně jiná! V takové chvíli mě pokaždé překvapilo, jak je mladá a štíhlá: postava stažená korzetem, lehké a tak sváteční šaty bez jediné poskvrnky, paže obnažené od rukavic až po ramena, zkrhlé, téměř dětsky profialovělé ruce, dosud nejistý výraz tváře... jen účes vysoký jako krasavice z velkého světa, a v tom je cosi zvlášť přitažlivého, ale už jakoby připraveného osvobodit se ode mne, zradit mě, a dokonce i odhodlaného k jakési tajné neřesti. Brzo k ní někdo přiběhl, s obvyklým plesovým chvatem se jí hluboce uklonil, ona podala vějíř Avilovové a jakoby roztržitě, s grácií mu položila ruku na rameno a kroužíc, klouzajíc po špičkách zmizela, ztratila se v davu tanečníků, v hluku a hudbě. A já za ní hleděl, jako bych se s ní loučil, už chladně a nevraživě.

Malá, živá, vždycky dokonale a vesele ukázněná Avilovová mě na bále také udivovala svým mládím a zářivou sličností. Právě na bále jsem si jednou náhle uvědomil, že je jí teprv šestadvacet let, a prvně, ač jsem se neodvažoval věřit sám sobě, jsem se dovtípl, proč se tu zimu její chování ke mně tak změnilo – že do mne může být zamilovaná a žárlit na mě.

Potom jsme se nadlouho rozloučili.

Začalo to tím, že nečekaně přijel doktor.

Když jsem jednou za slunného mrazivého rána vešel do předstí-
ně redakce, hned jsem ucítil silnou vůni nějakých velice známých
cigaret a v jídelně jsem uslyšel živé hlasy a smích. Zůstal jsem
stát – kdo to je? Ukázalo se, že to celý dům zakouřil doktor, že to
hovořil on – hlučně a s živostí onoho druhu lidí, kteří dosáhnou
určitého věku a pak už v něm setrvávají bez jakýchkoli změn celá
léta, s požitkem vychutnávají trvale dobrou náladu, ustavičně
pokuřují a vyznačují se neumlkající upovídáností. Strnul jsem –
co ten náhlý příjezd znamená? Že od ní bude něco žádat? A jak
tam vejít, jak se chovat? V prvních chvílích se ale nic strašného
nestalo. Rychle jsem se ovládl, vešel jsem, roztomile jsem užasl...
Doktor přišel ve své vlídnosti dokonce trochu do rozpaků, se smí-
chem chvatně a skoro omluvně prohlásil, že si přijel „na týden
oddechnout od venkovského života“. Hned jsem si všiml, že i ona
byla rozrušená, a podivně rozrušená byla i Avilovová. Přesto se
ale dalo doufat, že příčinou toho všeho je doktor jakožto nečekaný
host, jako člověk, který právě zavítal z venkova do guberniálního
města, a po dlouhé noci strávené ve vagóně popíjí v obzvlášť dob-
rém rozmaru horký čaj v cizí jídelně. Už jsem se začal uklidňovat.
Tehdy však mě teprve čekal otřes: ze všeho, co doktor říkal, jsem
pojednou pochopil, že nepřišel sám, ale s Bogomolovem, mladým,
bohatým, a dokonce i v našem městě proslulým koželuhem, který
na ni už dávno měl zálusk; a pak jsem uslyšel doktorův smích:

„Je prý do tebe šíleně zamilovaný, Liko, přijel prý s těmi nejvážnějšími úmysly! Takže osud toho nešťastníka je teď výhradně v tvých rukou: když budeš chtít, vyslyšíš ho, když nebudeš, zničíš ho nadobro...“

A Bogomolov byl nejen bohatý: byl inteligentní, měl živou a příjemnou povahu, vystudoval na univerzitě, několikrát byl v cizině a znal dvě cizí řeči; na první pohled se ho člověk mohl málem polekat: zrzavý jak liška, vlasy hladce učesané na rovnou pěšinku, obličej jemný a kulatý, a přitom byl obludně, nelidsky tlustý – jako nějaký pohádkově vykrmený kojenec vyrostlý do nepřírozených rozměrů, nebo jako obrovský mladý yorkshireský vepř, skrz naskrz svítící tukem a nalitý krví; na tomhle yorkshireském vepři však bylo všechno tak velkolepé, čisté a zdravé, že z toho jímala radost: v modrých očích měl nebeský azur, tvář tak panenské barvy, že se nedá popsat; v celém jeho chování, smíchu, zbarvení hlasu, těkavosti očí a pohyblivosti rtů bylo cosi ostýchavého a milého; nožky a ručky měl dojemně malé, oblek z anglického sukna, ponožky, košili i kravatu – všechno hedvábné. Rychle jsem na ni pohlédl, uviděl její rozpačitý úsměv... A všechno mi pojednou bylo cizí a vzdálené, sám jsem si pojednou připadal v celém tom domě potupně zbytečný a nepotřebný, k ní jsem pocítil nenávist...

Potom jsme už nikdy ani hodinu denně nemohli strávit spolu o samotě, ustavičně byla buď s otcem, nebo s Bogomolovem. Avilovová pořád měla ve tváři záhadně veselý úsměv, chovala se k Bogomolovovi tak vlídně a přívětivě, že se u nich od prvního dne cítil jako doma, přicházel tam hned ráno a vysedával až do pozdního večera, v hostinci pouze přespával. Kromě toho začaly zkoušky ochotnického divadelního kroužku, jehož členkou Lika byla – kroužek chystal masopustní představení a jejím prostřednictvím získal pro malé role nejen Bogomolova, ale dokonce

i doktora. Říkala, že Bogomolovovo dvoření přijímá jedině kvůli otci, proto, aby ho odmítavým postojem k Bogomolovovi ne-urazila, a já jsem se všemožně držel, předstíral jsem, že jí věřím, dokonce jsem se nutil na ty zkoušky chodit a zakrývat tím jak svou trýznivou žárlivost, tak všechna ta ostatní muka, která jsem na nich zakoušel: nevěděl jsem, kam s očima, i proto, že jsem se styděl za ni, za její žalostné pokusy „hrát“. A vůbec, jak strašná přehlídka lidské netalementovanosti to byla! Zkoušky vedl profesionál, nezaměstnaný herec, který se samozřejmě pokládal za velký talent a opájel se svou odpornou režijní rutinou, člověk neurčitého věku s tváří šedou jako kyt a tak hlubokými vráskami, že vypadaly jako udělané naschvál. Co chvíli se vztekal, když udílel instrukce, jak je třeba hrát tu či onu roli, nadával tak hrubě a zběsile, že se mu sklerotické žíly na spáncích napínaly jak provazy, sám předváděl hned mužské, hned zas ženské role, a všichni se div nepřetrhli, aby ho napodobili, trýzníce mě každým zazněním hlasu a každým pohybem těla: ať byl herec jakkoli nesnesitelný, jeho imitátoři byli ještě mnohem nesnesitelnější. A proč, kvůli čemu hráli? Byla mezi nimi plukovní dáma, jaká se najde v každém provinciálním městě, kostnatá, sebevědomá a vyzývavá, byla tam křiklavě se oblékající slečna, stále vylekaná a stále na něco čekající, která měla ve zvyku kousat se do rtů, byly tam dvě sestry, známé po celém městě svou nerozlučností a tím, jak nápadně si byly podobné: obě urostlé, s tvrdými černými vlasy a srostlým černým obočím, přísné a mlčenlivé – hotový par vraných kobyl z dvojspreží, byl tam gubernátorův úředník pověřený zvláštními úkoly, ještě zcela mladý, ale už plešatějící blondýn s vypoulenýma modrýma očima pod červenými víčky, nezvykle vysoký a s velice vysokými límečky, úmorně zdvořilý a delikátní, byl tam proslulý místní advokát, zavalitý, obrovský, s mohutnou hrudí, mohutnými

rameny a chodidly jak slon – když jsem ho vídal na bálech ve fraku, pokládal jsem ho vždycky za vrchního číšníka –, byl tam i mladý malíř v černé sametové blůze, s vlasy dlouhými jako Ind, kozím profilem a kozí bradkou, zženštile neřestnými přimhouřenými očima a jemnými, ostře rudými rty, na něž bylo trapné se podívat, s ženskými kyčlemi...

Potom konečně nadešel den představení. Než se zvedla opona, letmo jsem nakoukl do zákulisí: všichni tam šleli, oblékali se, líčili, křičeli a hádali se, vybíhali ze šaten, vráželi do sebe a nepoznávali jeden druhého – tak podivně byli všichni vyparádění – kdosi měl dokonce skořicový frak a fialové kalhoty – tak mrtvolné byly paruky a plnovousy, strnule namalované tváře s růžovými flastříky nalepenými na čelech a na nosech, s podmalovanými lesklými očima, s načerněnými silnými řasami, jimiž pomrkávali těžce jako manekýnové. Když jsem se srazil s ní, také jsem ji nepoznal, překvapilo mě, že vypadá jako loutka – měla jakési růžové, graciézně staromódní šatečky, hustou světlou paruku – překvapila mě barvotiskovou krásou a dětskostí tváře sladké jak bonbónek... Bogomolov hrál žlutovlasého domovníka – vyšňořili ho s obzvláštní fantazií, podle představ o tom, jak má vypadat „žánrový typ“ – a doktor hrál starého strýčka, generála ve výslužbě; ten také představení zahájil: seděl na letním sídle pod zeleným stromem z prken, ve vyplétaném křesle, postaveném na holé podlaze, ve zbrusu novém šantungovém obleku, také celý namalovaný na růžovo, s obrovskými mléčnými kníry a vousy kolem úst, zvrácený na opěradlo křesla a povýšeně hledící do široce rozevřených novin, a bez ohledu na krásné letní ráno dekorací zespoda celý jasně osvětlený lampičkami rampy a přes veškeré šediny podivuhodně mladistvý; když si přečetl noviny, měl říct jakousi nabručenou štavnatost, ale pořád jen zíral, nic ze sebe nedokázal vypravit, navzdory zoufalému syčení z nápovědovy

budky; teprve když konečně vyběhla ze zákulisí ona (s dětsky laškovným, kouzelně čtveráckým smíchem) a zezadu k němu skočila, zakryla mu oči rukama a zvolala: „Hádej – kdo to je?“ – teprve pak se rozkřikl i on, důrazně vyráží každé slovo: „Pusť mě, ty díblíku, však já tě dobře znám!“

V sále bylo přítmí, na scéně svítilo jasné slunce. Seděl jsem v první řadě a pohlížel hned na jeviště, hned zas kolem sebe; řada byla obsazena těmi nejbohatšími občany, dusícími se tloušťkou, a nej přednějším policejním i vojenským panstvem, honosícím se hodnostmi i figurami, a všichni byli naprosto zaujati tím, co se dělo na scéně – nepřirozenými pózami, nedokončenými úsměvy... Nedokázal jsem tam sedět ani do konce prvního jednání. Jakmile na jevišti cosi bouchlo – na znamení, že co nevidět spadne opona –, rychle jsem vyšel ven. Na jevišti se už mezitím rozehráli naplno a do světlé a zcela obyčejné chodby, kde mi na všechno zvyklý stařec pomáhal do kabátu, doléhaly výkřiky herců neznajících míru zvláště nepřirozeně. Konečně jsem vyběhl na ulici. Pocit jakési ničivé osamělosti ve mně přerostl v nadšení. Nikde živé duše, v ulicích čisto, nehybně zářila světla luceren. Nešel jsem domů – v úzkém pokoji v hostinci by mi v té chvíli bylo strašně –, ale do redakce. Prošel jsem kolem úředních budov, zahnul na prázdné náměstí, na němž se uprostřed tyčil chrám, ztrácející se slabě třpytivou zlatou kopulí v hvězdném nebi... Dokonce i v porvzávání mých kroků ve sněhu bylo cosi vznešeného a strašného... V teplém domě bylo ticho, v osvětlené jídelně se ozýval pokojný, pomalý tikot hodin. Synek Avilovové spal, chůva, která mi otevřela, se na mě ospale podívala a odešla. Šel jsem do pokoje pod schodištěm, který jsem už tak dobře znal a který byl pro mne tak zvláštní, sedl jsem si ve tmě na známou, teď jakoby nějak osudnou pohovku... Čekal jsem na tu chvíli – a zároveň jsem se jí děsil – kdy

náhle přijedou, hlučně vejdou, začnou hovořit jedna přes druhou, budou se smát, sedat si k samovaru, sdělovat si dojmy – a nejvíc jsem se bál okamžiku, kdy se ozve její smích, její hlas... Pokoj jí byl plný, její nepřítomnosti i přítomnosti, všech jejích vůní – jí samé, jejích šatů, voňavek, měkkého župánku, ležícího vedle mne na válcovitém polštáři pohovky... V okně se hrozivě modrala zimní noc, v sadu za černými větvemi stromů se třpytily hvězdy...

V prvním postním týdnu odjela s otcem a s Bogomolovem (tomu však dala košem). Dávno jsem s ní přestal už i mluvit. Chystala se k odjezdu a celý čas plakala, pořád doufala, že ji pojednou zadržím, že ji nepustím.

Plynuly venkovské dny velkého půstu. Drožkáři stáli nečinně na rozích, mrzli, co chvíli zoufale mávali rukama křížem přes prsa a nesměle volali na kolemjdoucího důstojníka: „Vaše Excellence! Co se takhle projet s rychlou kobyolkou?“ Kavky cítily, že už přece jen bude brzo jaro, živě a nervózně repetily, ale havrani dosud krákorali drsně a chraptivě.

Osamělost mi připadala zvlášť strašná hlavně v noci. Probouzel jsem se někdy až k ránu a hrozil jsem se: jak teď budu žít a proč? Cožpak to jsem já – ten, který bůhvíproč leží ve tmě téhle nesmyslné noci, v nějakém guberniálním městě, obývaném tisíci cizích lidí, v tomhle hotelovém pokoji s úzkým oknem, v němž se celou noc šedavě tyčí nějaký dlouhý ďábel? V celém městě mám jediného blízkého člověka – Avilovovou. Je mi ale opravdu blízká? Byla to rozpačitá blízkost, plná trapnosti...

Do redakce jsem teď přicházel pozdě. Jakmile mě Avilovová z předpokoje spatřila v předsíni, radostně se usmála – znova začala být milá a vlídná, přestala se mi posmívat, stále jsem teď vnímal její vyrovnanou lásku ke mně, její ustavičnou pozornost a starostlivost, často jsem s ní trávil celé večery ve dvou – dlouho mi hrávala, zatímco já napůl ležel na pohovce a pořád jsem zavíral oči před slzami štěstí, které mi do nich vháněla hudba a také náhle zvlášť palčivá bolest lásky a všeodpouštějící něhy. Když jsem vešel do předpokoje, políbil jsem jí pevnou malou ruku a šel dál do místnosti pro stálé spolupracovníky. Tam pokuřoval úvodníkář, hloupý, zádumčivý muž, kterého poslali do Orla pod policejní dohled. Vypadal dost divně: nosil plnovous jak sedlák, hnědý venkovský

kabát a tukem napuštěné holínky, které pronikavě a příjemně čpěly. Navíc byl levák: polovina pravé ruky mu chyběla, jejím pahýlem, ukrytým v rukávu, tiskl na stůl arch papíru a levou psal: dlouho sedí a přemýšlí, silně kouří, pak pojednou přitiskne arch pevněji a začne psát – zřetelně, rychle, šikovně jak opice. Potom přicházel stařík s krátkýma nohama a udivenýma brejlema, zahraniční komentátor; v předsíni si svlékl nabíraný plášť podšitý zaječí kůží a finskou čepici s klapkami na uši, a jakmile tam stál jen v malých holínkách, širokých kalhůtkách a flanelové blůze přepásané řemínkem, hned bylo vidět, že je maličký a zakrslý jak desetiletý kluk; husté sivě šedé vlasy se mu hrozivě ježily do výšky a do všech stran, připomínal jimi dikobraza; hrozivé byly i jeho udivené brejle; přicházel vždycky s dvěma krabičkami v rukou, s krabičkou dutinek a krabičkou tabáku, a při práci si stále cpal cigarety: mechanicky hleděl do moskevských novin a nakládal a pěchoval do nabíječky, do dvoudílné měděné trubičky, vláknitý světlý tabák, pak roztržitě nahmatal dutinku, držátko kovové tyčinky s rozšířenou hlavičkou si opřel o prsa o měkkou blůzu, trubičku zasunul do papírového ústí dutinky a šikovně vystřelil nacpanou cigaretu na stůl. Potom přicházel metér a korektor. Metér vždy vešel klidně, suverénně; překvapoval svou zdvořilostí, zamlklostí a nevyzpytatelností; byl nezvykle hubený a šlachovitý, vlasy měl černé jak cikán a tvář olivově nazelenalou, s černými knírky a mrtvolně popelavými rty, oblečený byl vždy mimořádně pečlivě a čistotně: černé kalhoty, modrá blůza, velký naškrobený límec přehrnutý přes límec blůzy – všechno na něm zářilo čistotou a novotou. Občas jsem s ním mluvil v tiskárně: tehdy ho zamlklost opouštěla, klidně a upřeně mi hleděl do očí svýma temnýma očima a hovořil jak natažený automat, nikdy nezvyšoval hlas a vždy mluvil na jedno a totéž téma: o nespravedlnosti

panující ve světě – všude, vždy a ve všem. Korektor přicházel co chvíli – stále něčemu nerozuměl nebo s něčím nesouhlasil v článku, který opravoval, a žádal autora článku buď o vysvětlení, nebo o změnu: „Tady, s prominutím, je to řečeno nějak nešikovně“; byl tlustý a nemotorný, měl maličko kudrnaté a pořád jakoby trochu mokré vlasy, hrbil se z nervozity a ze strachu, že všichni vidí, jak strašně je opilý, skláněl se k tomu, koho žádal o vysvětlení, zatajoval alkoholický dech, zdaleka ukazoval na nesrozumitelnou nebo podle jeho názoru nepodařenou řádku roztrěsenou a lesklou odulou rukou. Seděl jsem v té místnosti a roztržitě opravoval wszeliké cizí rukopisy, ale většinou jsem jen hleděl z okna a uvažoval: jak a co bych měl psát já sám?

Měl jsem teď ještě další tajné trápení, další trpký a „neuskutečnitelný“ sen. Znova jsem začal sem tam něco psát – teď víc v próze – a znova jsem začal napsané uveřejňovat. Nemyslel jsem však na to, co jsem psal a co mi otiskli. Trápil jsem se touhou psát něco zcela jiného, naprosto odlišného od toho, co jsem psát uměl a co jsem psal: něco takového, co jsem neuměl. Vytvořit v sobě z toho, co život poskytuje, něco, co opravdu stojí za napsání – jaké to je vzácné štěstí – a jaká duševní námaha! A tak se můj život postupně stále víc a víc měnil v ten nový zápas s „neuskutečnitelným“, v hledání a postihování toho jiného, také nepostižitelného štěstí, v jeho stíhání a ustavičné přemýšlení o něm.

Kolem poledne chodívala pošta. Vyšel jsem vždy do předpo-koje, znova jsem uviděl krásně a pečlivě upravenou hlavu Avilovové, neustále skloněnou nad prací, a všechno to milé, co bylo v měkkém lesku jejího šagrénového pantoflíčku, stojícího pod stolem, v kožešinové pláštěnce přehozené přes ramena, na které se také leskl přísvit šedého zimního dne, zimního okna, za nímž se šeralo sněhové havraní nebe. Vzal jsem si z pošty nové číslo

moskevského časopisu, chvatně jsem je rozřezal... Nová povídka od Čechova! V pouhém spatření toho jména bylo cosi takového, že jsem na povídku jen hleděl – ani začátek jsem nebyl s to přechíst pro závistivou bolest té čtenářské rozkoše, kterou jsem cítil předem. Do předpokoje mezitím přicházelo a střídalo se tam stále víc návštěvníků: přicházeli inzerenti, přicházela spousta nejrozumnějších lidí, také posedlých spisovatelskou mánií; bylo možné spatřit tam důstojného starce s šálou a palčáky z angorské vlny, který přinesl celou hromadu laciného papíru velkého formátu, na němž stál titul Písně a dumy, vyvedený s veškerou kancelářskou elegancí z časů, kdy se ještě psávalo husími brky, mladičkého důstojníka, celého rudého rozpaky, který předával svůj rukopis se stručnou a zdvořile ráznou prosbou, abychom se na něj podívali a v případě, že jej budeme tisknout, rozhodně neuváděli jeho pravé jméno – „Dejte tam jen iniciály, pokud to vaše redakční praxe připouští,“ – sotva odešel důstojník, objevil se starší kněz, zpocený v těžkém kožichu a také vzrušením, přející si otisknout pod pseudonymem Spectator své Obrázky z vesnice, kněze vystřídal úředník okresního soudu... Úředník byl neobyčejně pořádný muž, zouval si v předsíni nové galoše tak pomalu, až to bylo divné, loudavě si stahoval nové kožešinové rukavice, svlékal nový plášť podšitý tchoří kůží, odkládal novou bojarskou čepici – a ukázalo se, že je neobyčejně hubený, vysoký, zubatý a čistounký, div ne půl hodiny si otíral kníry sněhobílým kapesníkem, zatímco já jsem dychtivě sledoval každý jeho pohyb, opájeje se svou spisovatelskou bystrozrakostí:

„Ano, ovšem, nutně musí být tak čistý, pořádný, neuspěchaný a dbalý o svůj zevnějšek, když má tak řídké zuby a husté kníry... když mu už plešatí čelo vypouklé jako jablko, když mu tak nápadně svítí oči a planou souchotinářské skvrny na lícních kostech, když

má tak velká a plochá chodidla, tak velké a ploché ruce s hrubými, vyklenutými nehty!“

K svačině chůva přivedla z procházky chlapce. Avilovová vyběhla do předsíně, čiperně přisedla na bobek, sundala mu bílou beránčí čepičku, rozepnula modrý kabátek, také vyložený beránčí kůží, políbila ho na svěží, zčervenalou tvářičku, a on roztržitě hleděl kamsi stranou, zabraný do nějakých vlastních, dalekých myšlenek, a nezúčastněně dovoloval, aby ho svlékla a líbala – a já jsem se přistihl, že na to všechno žárlím: na chlapcovu blaženou bezmyšlenkovitost, na mateřské štěstí Avilovové i na chůvinu stařeckou zamlklost. Žárlil jsem a záviděl už všem, jejichž život byl naplněn konkrétními činy a starostmi, a nikoli očekáváním, nikoli vymyšlením čehosi, co by sloužilo té nejpodivnější lidské činnosti, které se říká psaní, záviděl jsem každému, kdo má v životě prostou, přesnou a vymezenou práci, kterou když dnes vykoná, může být až do zítřka naprosto klidný a volný.

Po svačině jsem odcházel. Na město hustě padaly ospalé vločky onoho velkopostního sněhu, který vždy klame svou něžnou, obzvlášť bílou bělostí, jako by jaro už bylo docela blízko. Po sněhu se kolem mne přehnal bezstarostný drožkář, který nejspíš narychlo někde něco vypil, celý jakoby odhodlaný k čemusi dobrému, správnému... Co mohlo zdánlivě být obyčejnější? Mě ale teď zraňovalo všechno – div ne každý prchavý dojem – a když mě ranil, okamžitě ve mně vzbudil horečnou touhu nedovolit mu, tomu dojmu, aby přišel nazmar a zmizel beze stopy – bleskovou zjištěnou snahu ihned si jej přivlastnit a něco z něho vytěžit. Jenom se kolem mne mihl, ten drožkář, a všechno, čím a jak se mihl, ostře problesklo i v mé duši, zanechalo v ní jakousi zvláštní podobu tohoto mihnutí – a jak dlouho a marně ji to pak ještě trýznilo! Dál je vchod do bohatého domu, u chodníku se před ním za clonou bílých vloček černá nalakovaná

korba kočáru, je vidět jakoby mastné obruče velkých zadních kol, zabořených do starého sněhu, měkce zasypávaného novým – jdu a pohlédnu na záda kočího s mohutnými rameny, tyčícího se na kozlíku – na hlavě má sametovou konfederatku tlustou jako polštář a přepásaný je až v podpaží, jako dítě – a pojednou vidím: za skleněnými dvířky kočáru, v jeho atlasové bonboniérce, sedí a chvěje se nějaký roztomilý psíček, upřeně na mě hledí, jen mluvit, a uši má dočista jako uvázanou mašli. A znova mnou projede jako blesk: ach, tohle nesmím zapomenout – doopravdy jako mašli!

Občas jsem zašel do knihovny. Byla to stará, mimořádně bohatá knihovna. Ale taková bezútěšná, nikdo o ni nestál. Starý zpustlý dům, obrovská holá předsíň, studené schodiště do prvního patra, dveře tapetované plstí, přes kterou je ještě přibité potřhané voskované plátno. Tři sály, odshora až dolů plné rozdrbaných, rozježených knih. Dlouhý pult, psací stolek, malá a nepřívětivě tichá knihovnice s plochou hrudí, v jakýchsi černoučkých, postních šatech, s hubenýma bledýma rukama a kaňkou na prostředníku, vedle ní zanedbaný chlapec v šedé blůze a s rozčepýřenou, dávno nestříhanou myší hlavou, který plní její příkazy... Šel jsem dál do čítárny, kruhovitě místnosti, kde čpěl kouř z kamen a kde na kulatém stole uprostřed byly vyložené časopisy jako Zprávy z diecéze a Ruský poutník... Za stolem seděl, hrbil se a jaksi pokradmu obracel stránky tlusté knihy jeden obligátní čtenář – hubený gymnazista v obnošeném krátkém plášti, který si neustále utíral nos do zmuchlaného kapesníku... Kdo jiný tu měl ještě sedět kromě nás dvou, stejně podivných svou osamělostí v celém městě i tím, že jsme oba četli? Gymnazista četl cosi, co bylo pro gymnazistu naprosto fantastické – Soupisy pozemkového majetku. Ale i na mě knihovnice nejednou hleděla nechápavě: žádal jsem ji o Severní včelu, Moskevský věstník, Polární hvězdu, Severní květy, Puškinův

Současník... Půjčoval jsem si samozřejmě i nové věci – všelijaké Životopisy vynikajících osobností: to všechno proto, abych v nich hledal pro sebe jakési povzbuzení, abych mohl se závistí srovnávat sebe sama s vynikajícími osobnostmi... „Vynikající osobnosti!“ Jaké nesmírné množství básníků, romanopisců a vypravěčů na světě žilo – a kolik z nich zůstalo. Stále jedna a táž jména, na věky věků! Homér, Horatius, Vergilius, Dante, Petrarca... Shakespeare, Byron, Shelley, Goethe... Racine, Molière... Pořád týž Don Quijote, pořád táž Manon Lescaut... V té místnosti jsem si, vzpomínám, prvně přečetl Radiščeva – s velkým nadšením. „Rozhlédl jsem se kolem sebe a strasti lidstva zranily mou duši!“⁸¹

Když jsem kvečeru vyšel z knihovny, kráčet jsem tiše ulicemi, v nichž se stmívalo. Tu a tam se snášelo pomalé vyzvánění zvonů. Ztrápený smutkem, který jsem cítil sám nad sebou, steskem po ní i po dalekém rodném domě, zašel jsem do kostela. Zde bylo také něco, co nikdo nepotřeboval... Prázdnost, přítomnost, světýlka ojedinělých svíček, několik stařen a starců. Za pokladničkou se svíčkami stojí kostelní starosta, nehybný a zbožný, s rovnou mužickou pěšinkou v šedých vlasech, rozhlíží se s obchodnickou přísností. Kostelník sotva vláčí zhmožděné nohy, na jednom místě narovná nachýlenou a příliš horce roztávající svíčku, jinde zas fouká na dohořívající a rozhání do všech stran pach spáleniny a vosku, potom ji zmáčkne ve stařecké pěsti do jedné voskové koule s ostatními oharky – je vidět, jak hluboce už ho omrzela celá ta naše nepochopitelná pozemská existence a všechny její svátosti: křtiny, přijímání, svatby, pohřby a všechny svátky a všechny posty, každoročně se opakující v ustáleném a věčném pořadí. Kněz má

81 Z knihy *Cesta z Petěrburgu do Moskvy* od A. N. Radiščeva (1749–1802). Překlad Naděždy Musiolové. Pozn. překl.

na sobě jen kutnu, bez ornátu je nezvykle štíhlý, prostovlasý jako žena nebo jako by byl doma, stojí obrácený tvář k zavřeným hlavním dveřím oltářním, hluboce se jim uklání, až se mu štóla odkloní od prsou a visí dolů, pak s povzdechem pozvedá hlas, rozléhající se ve smutném kajícím šeru, v tesklivé prázdnotě: „Hospodine, vládce života mého...“ Když jsem potichu vyšel z kostela, znova jsem vdechoval předjarní zimní vzduch, viděl jsem šedomodrý soumrak. Až k zemi, s předstíranou pokorou, skláněl přede mnou huňatou šedivou hlavu žebrák a nastavoval košiček dlaně, když chytal a svíral pětikopejku; pak vzhlédl a naráz mě ohromil: vodově tyrkysové oči notorického pijana a obrovský jahodovitý nos – trojitý, složený ze tří velkých, hrbolatých a pórovitých jahod... Ach, zas něco tak trýznivě radostného: nos jako tři jahody!

Šel jsem Bolchovskou ulicí dolů a hleděl na stmívající se nebe – v nebi mě trýznily obrysy střech starých domů, nepochopitelné, uklidňující kouzlo těchto obrysů. Starý krov lidských příbytků – kdo o tom psal? Rozsvěcely se lucerny, hřejivě se rozzařovaly výklady obchodů, černaly se postavy kráčející po chodnících, večer modral jak šmolka, město bylo pojednou líbezná a útulná... Jako detektiv jsem pronásledoval hned toho, hned onoho chodce, díval se mu na záda, na galoše, snažil se něco pochopit, něco na něm postihnout, vžít se do něho... Psát! O těchhle střechách, galoších a zádech se musí psát, ale vůbec ne proto, abych „bojoval proti zvlůi a násilí, bránil ujařmené a utlačované, vytvářel výrazné typy, maloval široká plátna společnosti a současnosti, jejích nálad a tendencí“! Přidával jsem do kroku, sešel jsem dolů k Orliku. Večer už přecházel v noc, plynová lucerna na mostě už jasně svítila, pod lucernou se krčil pobuda s rukama schovanými do podpaží, hleděl na mě jako pes a jako pes se i celý zimničně třásl a strnule drmolil: „Vaše jasnosti!“ Stál červenými bosými tlapami přímo na

sněhu a na sobě měl jen roztrhanou kartounovou košili a krátké růžové spodky; tvář opuchlou a plnou uhrů, oči kalné a jako kus ledu. Zmocňoval jsem se ho rychle jako zloděj a ukrýval jej v sobě, strčil jsem mu za to celých deset kopejek... Strašný život! Ale je vskutku „strašný“? Možná že je nějak docela jiný než „strašný“? Nedávno jsem strčil pětník zrovna takovému otrhanci a naivně jsem zvolal: „To je ale stejně hrůza, že takhle žijete!“ – a stálo za to vidět tu nečekanou drzost, rozhodnost a zlobu, s jakou na mě chraplavě křikl v odpověď na má hloupá slova: „Na tom vůbec nic hrozného není, mladý pane!“ A za mostem, v přízemí velkého domu oslnivé zářila zrcadlová výkladní skříň uzenářství, celá tak ověšená hojností nejrůznějších salámů a šunek, že skoro nebylo vidět bílý a osvětlený vnitřek samotného krámu, také ověšený odshora dolů. „Sociální kontrasty!“ pomyslel jsem si jízlivě, komusi natruc, když jsem procházel světlem a třpytem výkladu... V Moskevské ulici jsem zašel do drožkářské čajovny, seděl jsem v ní uprostřed hovoru, návalu a dusného tepla, zíral jsem na masité, rudé tváře, na rezavé plnovousy, na zrezivělý oprýskávající podnos, na němž přede mnou stály dva bílé čajníky s mokkými provázky, přivázanými k jejich víčkům a držátkům. Pozorování života lidu? Omyl – jen toho podnosu, toho mokrého provázku!

Někdy jsem také šel na nádraží. Za vítězným obloukem začínala tma, liduprázdná venkovská noc. A tu jsem v duchu viděl nějaké okresní městečko, neznámé a neexistující, které jsem si jen představoval, ale tak, jako bych v něm byl prožil celý život... Viděl jsem široké, sněhem zaváté ulice, ve sněhu se černající chalupy, červené světýlko před ikonou v jedné z nich... A nadšeně jsem si opakoval: ano, ano, takhle to také napsat, jen tři slova: závěje, chalupa a v ní lampička... nic víc! – Zimní vítr už přinášel z polí houkání lokomotiv, jejich sykot a onu sladkou vůni kamenného uhlí, do hloubi duše vzrušující pocitem dálky a širých prostorů. Proti mně uháněli černající se drožkáři s pasažéry – přijel už poštovní vlak z Moskvy? A věru – v sále restaurace je už horko, co tam je lidí, světel, vůní z kuchyně a samovarů; s rozlétajícími se krovkami fraků běhají sem tam tatarští číšníci, všichni mají křivé nohy a tmavé tváře se širokými lícními kostmi a koňskými očními důlky, všichni mají ostříhané šedomodré hlavy, kulaté jak dělové koule... u společného stolu sedí celá společnost obchodníků, jedí studeného jesetera s křenem a jsou to příslušníci sekty skopců: mají velké a ducaté ženské tváře, žluté jak šafrán, úzké oči, liščí kožichy... Nádražní stánek s knihami měl pro mne vždy velké kouzlo – a tak se kolem něho potuluji jak hladový vlk, natahuji se, abych přečetl nápisy na žlutých a šedých hřbetech knih ze Suvorinova⁸² nakladatelství. To všechno tak vzrušuje mou věčnou touhu po cestování,

82 Suvorin, Alexej Sergejevič (1834–1912), známý ruský novinář a nakladatel. Pozn. překl.

po vagónech a mění se v takový stesk po ní, po té, s níž bych mohl být někde na cestách tak nevýslovně šťastný, že pospíchám ven, vrhám se do drožky a uháním do města, do redakce. Jak dobře to spolu vždy harmonuje – bolest srdce a rychlost! Sedím v saních, spolu s nimi zapadám a drkotám z výmolu do výmolu, zvedám hlavu, zjišťuji, že je měsíčná noc: za kalně plynoucími zimními oblaky se míhá, bělá a září bledá tvář. Jak je vysoko, jak je všemu cizí! Mraky plynou, odhalují ji a opět zastírají – a jí je to jedno, co je jí do nich! Držím hlavu zvrácenou dozadu, až mě začíná bolet, nespouštím z té tváře oči a pořád se snažím pochopit – když se náhle zářivá a vždy znova vyvalí z mračen – jaká je? Bílá maska umrlce? Celá prosvětlená z nitra – ale jaká? Stearinová? Ano, ovšem, stearinová! Tak také to někde řeknu! V předsíni potkávám překvapenou Avilovovou: „Och, jdete v pravou chvíli! Jedeme na koncert!“ Má na sobě cosi z černých krajek, je to moc pěkné a dělá ji to ještě menší a štíhlejší, odhaluje jí to ramena, ruce i něžný svah prsů; je učesaná od holiče a trochu napudrovaná, takže se oči zdají výraznější, tmavší. Oblékám ji do kožíšku, mám co dělat, abych se ovládl a z ničeho nic nepolíbil to nahé tělo, tak blízké, ty naondulované vonící vlasy... Na pódiu, třpytícím se všemi lustry sálu Panského dvora, účinkují proslulí moskevští umělci: krásná zpěvačka a obrovský brunet, fascinující jako všichni zpěváci záviděníhodným zdravím, hrubou a velkolepou silou mladého hřebce. Blýská se lakýrkami na velkých chodidlech, obdivuhodně ušitým frakem, bílou náprsenkou a bílou kravatou, vyzývavě a hrdinsky hřímá odvahou, mužností, výhrůžnou náročností. Ona zpívá hned s ním, hned zase sólově, chvatně mu odpovídá, přerušuje ho něžnými výčitkami, žalobami, vášnivým smutkem a nadšenou radostí, uspěchaně blaženými, chichotavými floriturami...

Často jsem vyskakoval z postele před svítáním. Když jsem se podíval na hodinky, viděl jsem, že ještě není ani sedm. Měl jsem tisíc chutí znova se zabalit do pokrývky a poležet si ještě v teple; v pokoji studeně svítalo, v tichu dosud spícího hostince bylo slyšet jen některé velice časně zvuky – jak někde na konci chodby šustí sluha kartáčem na šaty a naráží jím o knoflíky. Zmocňoval se mne ale takový strach, abych znova zbytečně nepromarnil celý den, zmocňovala se mne taková netrpělivost, abych co nejdřív – a dnes už jaksepatří! – seděl u stolu, že jsem se vrhal ke zvonku a tiskl jej, až se jeho naléhavé a drnčivé volání rozléhalo po celé chodbě. Jak to bylo všechno cizí a odporné – ten hostinec, ten špinavý sluha, který tam někde šoustá kartáčem, to ubohé plechové umyvadlo s nádržkou, z níž mě zešikma bije do tváře ledový pramínek! Jak žalostná byla má mladistvá hubenost v prořídlé noční košili, jak strnul holub, který se schoulil do klubíčka za sklem na zrnitém sněhu v okně. Srdce se pojednou vzněcovalo radostným, smělým odhodláním: ještě dnes musím odtud, zpátky do Baturina, do kouzelného rodného domu! Sotva jsem ale chvatně vypil čaj a jakžtakž uklidil pár knížek ležících na ubohém stolku, přistaveném vedle umyvadla ke dveřím do vedlejšího pokoje, v němž bydlela jakási povadlá, smutně krásná žena s osmiletým chlapcem, celý jsem se ponořoval do své obvyklé ranní činnosti: připravoval jsem se k psaní – usilovně jsem rozbíral to, co je ve mně, vyhledával jsem v sobě cosi takového, co by se, jak se zdálo, mělo užuž vyhranit, dostat nějaký tvar... čekal jsem na ten okamžik – a už jsem cítil strach, že opět, opět to všechno skončí jen očekáváním, stále vzrůstajícím

vzrušením, chladnouchými rukama a nakonec naprostým zoufalstvím a útekem někam do města, do redakce. V hlavě se mi už zas cosi pletlo, odvíjelo se v ní cosi trýznivého svou libovolností a chaotičností, množstvím nejrůznorodějších citů, myšlenek, představ... To základní bylo vždy moje, osobní – cožpak mě tehdy opravdu zajímali jiní lidé, i když jsem si jich všímал sebepozorněji? A co takhle, myslel jsem si, začít prostě vyprávět sám o sobě? Ale jak? Něco jako Děťství, Chlapectví? Nebo ještě jednodušeji? „Narodil jsem se tam a tam, tehdy a tehdy...“ Bože, jak to ale je suché, nicotné – a nepravdivé! Tohle přece není vůbec to, co cítím! Je mi hanba a trapné to říkat, ale je to takhle: narodil jsem se ve vesmíru, v nekonečnosti času a prostoru, kde prý kdysi vznikla jakási sluneční soustava, potom cosi, čemu se říká Slunce, potom Země... Co to však je? Co o tom všem vím, kromě prázdných slov? Země zprvu byla v plynném skupenství, byla to zářící hmota... Potom, za milióny let, se z tohoto plynu stala tekutina, potom tekutina ztuhla, a od té doby prý uplynuly další dva milióny let a na zemi se objevily jednobuněčné organismy: řasy, nálevníci... A teprve pak bezobratlí: červi a měkkýši... A pak obojživelníci... A po obojživelnících obrovití plazi... A pak nějaký jeskynní člověk, který objevil oheň... Následuje jakási Chaldea a Asýrie, jakýsi Egypt, který prý pořád jen stavěl pyramidy a balzamoval mumie... Někaký Artaxerxés, který přikázal zbičovat Helespont... Periklés a Aspásie, bitva u Thermopyl, marathónská bitva... Dlouho před tím vším ale ještě byly ony legendární dny, kdy Abrahám vstav se stády svými vydal se do země zaslíbené... „S vírou uposlechl Abrahám vyzvání jíti do země, zaslíbené mu v dědictví, a vydal se, nevěda, kam jde...“ Ano, nevěda! Zrovna tak jako já! „S vírou uposlechl vyzvání...“ S vírou v co? V laskavou blahovůli příkazu božího. „A vydal se, nevěda kam...“ Ach ne, věda: k nějakému štěstí, tudíž k tomu, co bude při-

jemné a dobré, co přinese radost, tudíž cit lásky – život... Tak jsem přece vždy žil i já – jenom tím, co vzbuzovalo lásku, radost...

Za dveřmi, u nichž stál stolek, bylo už slyšet hlasy, ženský a dětský, cvakal pedál umyvadla, šplíchala voda, spařoval se čaj a začínalo přemlouvání: „Kostěnko, jez přece houstičku!“ Vstával jsem a začínal přecházet po pokoji. Tenhle Kostěnka mi ještě scházel... Matka do něho vpravila čaj a někam odcházela. Když se v poledne vracela, vařila cosi na petrolejovém vařiči, nakrmila ho a znova odcházela. A jaká to byla muka – dívat se, jak se tenhle Kostěnka, z něhož se stalo dítě patřící jaksi celému hotelu, potlouká celý den po pokojích, nakukuje hned k jednomu, hned k druhému hostu, jestli sedí doma, nesměle cosi říká, chvílemi se snaží vlichotit, říci něco, čím by se zalíbil, ale nikdo ho neposlouchá, leckdo ho dokonce odhání překotným drmolením: „Jen běž, běž, kamarádíčku, prosím tě, mě nezdržuj!“ V jednom pokoji bydlela drobná staříčká dáma, velice vážná a velice slušná, která se pokládala za něco lepšího než všichni ostatní hosté, procházela vždycky chodbou, aniž se na někoho podívala, a často, ba až příliš často se zavírala na záchodě a pak tam hlučně splachovala. Tahle dáma měla velkého mopslíka se širokým hřbetem, vykrmeného tak, že se mu kolem krku dělaly tukové faldy, s vypoulenýma, skelně angreštovýma očima, s nestoudně prohnutým čenichem, s nadutou, přezíravě vystrčenou spodní čelistí a žabím jazykem, skousnutým mezi dvěma tesáky. Jeho čenich obvykle míval vždy stejný výraz – nevyjadřující nic kromě bedlivé drzosti – ale zato byl krajně nervózní. Jakmile se však stalo, že se Kostěnka, vykázaný někým z pokoje, srazil s tím psem na chodbě, hned bylo slyšet, jak se mopslíkovi dere z krku vzteklé sípění, bublání a chrčení, rychle se měnící v hněvivou zběsilost a propukající v hlasitý a sveřepý štěkot, při němž Kostěnka upadal do hysterického řevu...

Když jsem si znova sedl ke stolu, trápil jsem se ubohostí života a tím, jak je při vši své všednosti drásavě složitý. Teď jsem už měl chuť povědět něco o Kostěnkovi a ještě o leccčems podobném. Tak například v zájezdním hostinci u Nikulinové jednou asi týden bydlela a pracovala švadlena, postarší měšťka, pořád něco stříhala na stole zavaleném odstřížky, potom nastehovanou látku šikovně vsunula do šicího stroje a začala hrkotat, štepovat... Zač stálo třeba jen to, jak při stříhání všelijak křivila silné suché rty, sledujíc pronikání a zákruty nůžek, s jakou rozkoší seděla u samovaru a pila čaj, stále se snažíc říkat Nikulinové něco příjemného, jak se s ní s předstíranou živostí dávala do řeči a při tom natahovala – jakoby bezděčně – velkou upracovanou ruku ke košíčku s krajíčky bílého chleba a pošilhávala po broušené misce se zavařeninou! A ta kulhavá o berlích, kterou jsem nedávno potkal v Karačevské ulici? Všichni kulhaví a hrbatí chodí vyzývavě, nadutě. Tahle však skromně hopkala proti mně, v obou rukou svírala černá držadla berel, každému zhoupnutí se na nich rytmicky vzepřela a nadhodila ramena, zpod nichž trčely černé vidlice, a upřeně na mě hleděla... kožíšek měla krátký jak děvčátko, oči chytré, jasné, tmavě hnědé a také jakoby dívčí, zároveň však už vědoucí všechno o životě, o jeho smutcích a záhadnosti... Jak krásní bývají někteří nešťastní lidé, jejich tváře a oči, z nichž jako když hledí celá jejich duše!

Pak jsem se znova pokoušel zabrat do promýšlení toho, čím bych měl svůj životopis začít. Ano, čím! Přece jen musím povědět ne-li už o vesmíru, v němž jsem se objevil v jeho určitém okamžiku, tedy aspoň o Rusku: umožnit čtenáři, aby pochopil, k jaké zemi patřím, jaký byl život, v jehož důsledku jsem přišel na svět. Jenomže co vlastně o tom vím já sám? Rodové zřízení starých Slovanů, rozbroje mezi slovanskými rody... Slované se vyznačovali vysokými postavami, plavými vlasy, odvahou a pohostinností,

jako boha vzývali slunce, hrom a blesk, uctívali lesní muže, rusal-
ky a vodníky, „přírodní síly a jevy vůbec“... Co ještě? Povolávání
knížat na trůn, cařihradští poslové u knížete Vladimíra, svržení
Peruna do Dněpru za velkého pláče všeho lidu... Jaroslav Moudrý⁸³,
bratrovražedné sváry jeho synů a vnuků... jakýsi Vsevolod Velké
Hnízdo⁸⁴... To ale nestačí – vždyť vůbec nic nevím ani o současném
Rusku! Nu ano, statkáři přicházejí na mizinu, hladovějící vesničá-
né, úředníci zemstva, četníci, policisté, kněží ze selského, podle
slov spisovatele vesměs klesající pod břemenem početné rodiny...
Co dál? Třeba jen Orel, jedno z nejryzejších ruských měst – aspoň
jeho život a jeho lidi poznat, ale co už jsem já poznal? Ulice, drož-
káře, rozježděný sníh, obchody, vývěsní tabule – všude jen samé
vývěsní tabule... Biskup, gubernátor... policejní komisař Raševskij,
obr, krasavec a hotový netvor... A ještě Palicyn: pýcha Orla, jeden
z jeho sloupů, jeden z těch staromilských podivínů, jimiž je Rusko
odjakživa proslulé; starý, urozený, přítel Aksakova a Leskova, žije
v jakémsi staroruském paláci, jehož roubené stěny jsou ověšené
vzácnými starodávnými ikonami, chodí v jakémsi širokém kafta-
nu, vyšívaném různobarevným safiánem, dává se stříhat podle
rendlíku, oči má úzké, v tváři kožený výraz, mazaný je všemi
mastmi a podle toho, co se proslýchá, obdivuhodně sčertlý... Co
ještě o tomhle Palicynovi vím? Vůbec nic!

Tu se mne však zmocnilo rozhořčení: a proč vlastně jsem povi-
nen něco a někoho znát do detailů a zevrubně, proč bych nemohl
psát tak, jak to znám a cítím? A znova jsem vyskakoval a začínal

83 Jaroslav Vladimirovič, zvaný Moudrý – kyjevský kníže v letech 1019–1054.
Pozn. překl.

84 Vsevolod Jurjevič Velké Hnízdo – nástupce knížete Andreje Bogoljubského,
vládl v Novgorodě v letech 1177–1212. *Pozn. překl.*

přecházet, měl jsem radost ze svého rozhořčení, chytal jsem se ho jako spásy... A náhle jsem viděl Svjatogorský klášter, kde jsem byl loni zjara, různoplemenný tábor svatých poutníků u jeho zdi na břehu Donce, novice, za kterým jsem běhal po klášterním dvoře a marně se od něho dožadoval, aby mi někde obstaral nocleh, i to, jak krčil rameny, prchal přede mnou a v běhu na něm všechno vlálo – ruce, nohy, vlasy, šosy spodní kleriky – i jak štíhlý a pružný byl v pase, jak měl jinošskou tvář celou posetou pihami, polekané zelené oči a zcela výjimečně bohaté, rozčechrané, lehké a jemné světle zlaté vlasy, v nichž se vlnil každý vlásek... Pak jsem viděl ty jarní dny, kdy jsem se, jak se zdálo, donekonečna plavil po Dněpru... Pak svítání někde ve stepi... to, jak jsem se probudil na tvrdé lavici ve vagóně, celý zdřevěnělý z té tvrdosti a v ranním chladu, a spatřil jsem, že za bílé opoceními okny není nic vidět – vůbec jsem nevěděl, kam vlak jede! – a pocítil, že právě to je nádherné, ta nevědomost... s jitrně svěžími pocity jsem vyskočil, otevřel okno, opřel se o ně lokty: bílé ráno, neproniknutelná bílá mlha, voní jarní ráno a mlha, vagón jede tak rychle, že se zdá, jako by mě po rukou a do tváře plácalo mokré prádlo...

Jednou se ale také stalo, že jsem, nevím už proč, zaspal pravidelnou hodinu vstávání. A když jsem se probudil, zůstal jsem ležet tak, jak jsem ležel, hleděl jsem do protějšího okna, do rovnoměrného bílého světla zimního dne a cítil vzácný klid, vzácnou střizlivost rozumu i duše a jakousi malost, prostotu všeho, co mě obklopovalo. Dlouho jsem tak ležel a cítil, jakou lehkost mi pokoj dává – oč je menší než já a jak se mnou v ničem a nijak nesouvisí. Potom jsem vstal, umyl jsem se a oblékl, podle zvyku se pokřižoval před ikonou visící nad záhlavím mé laciné železné postele – tou, která – ať je to jakkoli zarážející – visí i teď v mé ložnici: temně olivová, hladká, stářím na kámen zatvrdlá destička v hrubém stříbrném rámu, znázorňujícím svými vypuklinami tři anděly při Abrahámově hostině, jejichž orientálně divoké, spečené tváře hnědě zírají z jeho okrouhlých děr – dědictví po rodině mé matky, její požehnání, které mi dala na cestu životem, když jsem odcházel do světa z té svérázné askeze, jíž bylo mé dětství a chlapectví, doba raných mladých let, celé to hluché, skryté období mé pozemské existence, které mi teď připadá jako její zcela zvláštní období, nade vše drahé, pohádkové, dálkou času jakoby proměněné v jakési samostatné, i mně samotnému cizí bytí... Pokřižoval jsem se před ikonkou a šel jsem si koupit něco, co jsem si vyvzpomněl, ještě když jsem ležel. Cestou jsem si připomenul sen, který jsem tu noc měl: bylo to o masopustu, opět jsem bydlel u Rostovcevových, seděl jsem s otcem v cirkuse a hleděl do manéže, do níž vbíhalo celé stádečko černých poníků, celkem šest jich bylo... byli parádně osedlaní malými měděnými sedélky s rolničkami a měli příliš

utažené uzdy – červené sametové otěže byly k sedélkům napjaté tak, že poníci skláněli do oblouku tlusté krátké šíje, z nichž jako černé kartáče trčely krátce přistřižené hřívy – a z čupřin jim trčely červené chocholy... běželi svorně, ve vyrovnané řadě a drobným klusem, zvoníce rolničkami, se zlostně a trucovitě skloněnými černými hlavami, všichni stejně vybarvení, všichni stejně velcí, jeden jak druhý bokatí a krátkonozí –, a když vyběhli, naráz se vzepřeli na místě, hryzli udidla a trásli chocholy... ředitel ve fraku se dlouho rozkřikoval, dlouho práskal bičem, než je konečně přinutil kleknout na kolena a klanět se obecenstvu, potom se náhle rychle ozvala hudba, zacválala radostným galopem a popohnala řadu poníků kolem kruhové manéže, jako by je pronásledovala... Zašel jsem do papírnictví a koupil jsem si silný sešit v černých plátěných deskách. Když jsem se vrátil, popíjel jsem čaj a myslel si: nač se trápit? Budu si jen číst a občas, bez sebemenších ambicí, si něco stručně zapisovat – různé myšlenky, dojmy, postřehy... A namočil jsem pero a pečlivě a zřetelně jsem nadepsal:

„Alexej Arseňjev. Zápisky.“

Pak jsem dlouho seděl a přemýšlel, co bych si měl zapsat, zakouřil jsem celý pokoj, ale netrápil jsem se kvůli tomu, byl jsem jen smutný a smířený. Posléze jsem se pustil do zapisování:

„Do redakce přišel známý tolstojovec kníže N. a žádal, abychom otiskli jeho zprávu o výnosu sbírky a výdajích ve prospěch hladovějících v Tule. Malý, dost obtloustlý. Měl jakési měkké holínky, na způsob kavkazských, perziánovou čepici, plášť s perziánovým límcem – všechno staré, odřené, ale drahé a čisté – šedou měkkou blůzu, přepásanou řemínkem, pod nímž se mu kulatilo břicho, a zlatý cvikr. Choval se náramně skromně, ale mně byla krajně nepříjemná jak jeho důstojná, pěstěná mléčná tvář, tak studené oči. Hned jsem ho začal nenávidět. Tolstojovec samozřejmě ne-

jsem. Také ale ani dost málo nejsem to, co všichni myslí. Chci, aby život a lidé byli krásní, aby vzbuzovali lásku a radost, a nenávidím jen to, co tomu brání.“

„Nedávno jsem šel vzhůru po Bolchovské ulici a viděl tuhle scénu: zapadá slunce, mrzne, nebe na západě se rozjasňuje a z něho, z toho zeleného, průzračného a studeného nebe ozařuje celé město bledé večerní světlo, jehož nepochopitelnou tesklivost nelze vyjádřit; a na chodníku stojí otrhaný starý flašinetář, zmodralý mrazem, a vysílá do toho mrazivého večera zvuky svého chatrného flašinetu, jeho flétnové hvizdy, trylky a sípění, a z těchto hvizdů a tohoto sípění se vynořuje romantická melodie, jakási daleká, exotická, starodávná, která také trápí duši – nějakými sny a lítostí nad něčím...”

„Všude je mi teskno nebo cítím strach. Pořád ještě mám před očima to, co jsem viděl asi před čtrnácti dny. Bylo to také večer, jenomže tentokrát byl tmavý a pošmourný. Náhodou jsem zašel do jednoho kostelíka, spatřil jsem světýlka planoucí ve tmě u kazatelny a velice nízko nad podlahou, přistoupil jsem – a strnul: tři voskovice připevněné do záhlaví dětské rakvičky smutně a slabě ozařovaly tu růžovou rakvičku vroubenou po okrajích papírovými krajkami i snědé dítě s vysokým čelem, které v ní leželo. Dočista se zdálo, že spí, nebýt cosi porcelánového v té tvářičce, cosi šeríkového v zavřených vypouklých víčkách a trojúhelníku malých úst, nebýt té nekonečně pokojné, věčné odcizenosti všemu na světě, s níž tam leželo!“

„Napsal jsem a uveřejnil dvě povídky, ale všechno je v nich falešné a protivné: jedna je o hladovějících vesničanech, které jsem neviděl a kterých mi v podstatě není líto, druhá je na triviální téma o statkáři, který přišel na mizinu, a také vymyšlená, ačkoli jsem vlastně chtěl napsat jen o obrovském, stříbrném topolu, který ros-

te před domem chudého statkáře R., a také o nehybném vycpaném jestřábovi, který stojí u něho v pracovně na skříni s rozepjatými kropenatě hnědými křídly a věčně, věčně shlíží dolů lesklým okem ze žlutého skla. Kdybych psal o zchudnutí, chtěl bych vyjádřit jen jeho poetičnost. Ubohá pole, ubohé zbytky jakési usedlosti, sadu, čeledi, koní a loveckých psů, starci a stařeny, to jest ‚staré panstvo‘, kteří se tísní v zadních pokojích, když přední postoupili mladým – to vše je smutné a dojemné. A ještě bych musel povědět, co je zač to ‚mladé panstvo‘: nevzdělanci, zahaleči, žebráci, kteří si pořád ještě myslí, že jsou modrá krev, jediný urozený vyšší stav. Šlechtické čapky, košile se zapínáním po straně, široké kalhoty, holínky... Jakmile se sejdou, hned je z toho pitka – pokuřují, vychloubají se. Vodku pijí ze starodávných pohárů na šampaňské, s chechtotem nabíjejí pušky slepými patronami a střílejí po zapálených svíčkách, zhášejí je výstřely. Jakýsi P., také jeden z toho ‚mladého panstva‘, se nadobro přestěhoval ze zpustlé usedlosti do svého vodního mlýna, kde už se ovšem také dávno nemele, a žije tam s vesnickou milenkou, která má takový nějaký nos, že ho skoro není vidět. Spí s ní na pryčně na slámě nebo ‚na sadě‘, to jest pod jablůnkou u chalupy. Na jabloňové větvi visí střípek rozbitého zrcadla, v němž se odrážejí bílá oblaka. Z nudy tam sedí a pořád hází kamením po kachnách patřících vesničanům, které plavou v mlýnském náhonu, a pokaždé, když kámen dopadne, všechny kachny najednou, v celém hejnu s kácháním a strašným hlukem prchají o kus dál po vodě.“

„Náš bývalý čeledín, slepý děda Gerasim, chodíval jako všichni slepí s trochu zvednutou tváří a jako když naslouchá, cestu si před sebou ‚vyhmatával‘ holí. Žil v chaloupce na kraji vsi, docela sám, jen s křepelkou, která seděla v kleci z lýka a pořád se v ní tloukla, vyskakovala ke stříšce z rezného plátna, celá olysala z toho, jak na

ni den co den narážela. Přestože byl slepý, chodíval Gerasim v létě za svítání každý den do polí chytat křepelky, blaženě naslouchat jejich povolávání, které po polích roznášel teplý vítr, vanoucí do slepé tváře. Říkal, že na světě není nic příjemnějšího než to, jak člověku strne srdce v okamžiku, kdy křepelka, stále víc a víc se přibližující k síti, v dobře známých časových intervalech tluče pořád vášnivěji, pořád hlasitěji a nahání lovcí čím dál větší hrůzu. Byl to opravdový nezištný básník!“

Na snídani do redakce se mi nechtělo. Šel jsem do hostince v Moskevské ulici. Vypil jsem tam pár skleniček vodky a zajídal ji slanečkem; zplacatělá hlavička ležela na talíři, hleděl jsem na ni a myslel si: tohle si také musím zapsat – slaneček má perleťové skřele. Pak jsem jedl kořeněnou rybu zapékanou se zelím. Lidí tam byla spousta, voněly lívance a pečené korušky, v nízkém sále bylo plno čoudu, číšníci v bílém pobíhali jak tanečníci, prohýbali hřbety a zakláněli hlavy dozadu, majitel hostince, ve všem všudy dokonalý vzor ruského ducha, po každém z nich pozorně pošilhal, malebně postával za pultem a hrál dávno osvojenou roli ztělesněné přísnosti a zbožné počestnosti; mezi stolky, obsazenými měšťany, tiše chodily v hrubých střevících se štruplemi a tiše se ukláněly malé černé jeptišky, podobné kavkám, nabízely černé knížečky s křížem ze stříbrných prýmků na vazbě, a měšťané zachmuřeně lovili z portmonek nějaké ty horší kopejky... Všechno to bylo jako pokračování mého snu, do hlavy mi trochu stoupla vodka, zapékaná ryba i vzpomínky z dětství, cítil jsem, jak se mi do očí derou slzy... Když jsem se vrátil domů, lehl jsem si a usnul. Probudil jsem se za soumraku se smutkem a kajícínou lítostí nad něčím, podíval jsem se na sebe do zrcadla, když jsem se česal, rozmrzele jsem si všiml, že už mám trochu moc dlouhé vlasy, jak nějaký protivný kumštýř, a vydal jsem se k holiči. V oficíně seděl pod bílou plachetkou jakýsi mužíček s holou lebkou a odstávajícíma ušima – netopýr, jemuž holič překvapivě hustě a bohatě namydlič horní ret a tváře. Potom holič šikovně stáhl všechnu tu mléčnou pěnu břitvou, znova ho trochu namydlič a znova pěnu vy-

holil – tentokrát odspodu, nedbalými a krátkými trhavými pohyby, a netopýr rozkročeně povstal, plachetku táhl za sebou, předklonil se, zrudl jak pivoňka a začal si ji jednou rukou přidržovat na prsou a druhou se umývat.

„Bude libo kolínskou?“ zeptal se holič.

„Kapku,“ řekl netopýr.

A holič zasyčel voňavým rozprašovačem a zlehka popleskal netopýra po vlhkých tvářích osuškou.

„Račte prosím,“ řekl zřetelně, když rozhrnoval plachetku. A netopýr vstal a ukázalo se, že vypadá dost strašně: lebku měl velkou a ušatou, obličej hubený a široký, rudě fialový, oči měl po holení lesklé jak kojenec, místo úst černou díru, byl malý, ramenatý, trup měl krátký jak pavouk a nohy tenké a křivé jak Tatar. Když dal holiči diškreci, oblékl si přepychový černý plášť, nasadil si buřinku, zapálil doutník a odešel. Holič mě oslovil:

„Víte, kdo to je? Největší boháč, kupec Jermakov. A víte, kolik mi vždycky dá diškrece? Račte se podívat.“ Rozevřel dlaň a s veselým smíchem mi ukázal: „Přesně dvě kopejky!“

Pak jsem se, jak jsem měl ve zvyku, šel projít po ulicích. Když jsem uviděl kostelní dvůr, vešel jsem do něho a vstoupil do kostela – z té samoty a smutku jsem si už na kostely zvykl. Bylo tam teplo a svátečně teskno z třpytu svící, horce planoucích v celých trsech na vysokých svícnech kolem analoje, na analoji ležel mosazný kříž s falešnými rubíny, před ním stáli kněží a zpívali s žalostnou dojemností: „Kříží tvému se klaníme, vládce...“ V přítmí u vchodu stál veliký stařec v šosatém tříčtvrtečním kabátě a kožených galoších, drsný a statný jak starý kůň a tvrdě, dunivě pozpěvoval (jako by někoho poučoval). A v zástupu u analoje stál poutník, zpředu teple ozářený zlatým voskovým světlem. Byl vyzábělý jako pous-
tevník, skloněnou, jak z ikony jemnou a potemnělou tvář skoro

nebylo vidět za kadeřemi dlouhých tmavých vlasů, které mu primitivně, asketicky a po žensku splývaly podél skrání. V levé ruce pevně svíral dlouhou dřevěnou hůl, za celá ta léta ohlazenou do lesku, přes rameno měl černou koženou mošnu; stál tam osaměle a nehybně, zřikaje se všech. Hleděl jsem na něho a znova se mi do očí hrnuly slzy, jak mi v prsou nezadržitelně narůstal sladký a bolestný pocit vlasti, Ruska, celé jeho temné starodávnosti. Zezadu a zdola mi kdosi zlehka zatukal svíčkou na rameno: otočil jsem se – za mnou se hrbila stařenka v ošumělém plášťu a velkém šálu, s jedinými nezkaženým, trčícím zubem: „Ke kříži, mladý pane!“ S radostnou pokorou jsem vzal svíčku z její studené mrtvé ruky s promodralými nehýtky, přistoupil jsem k oslňujícímu svícnu, nešikovně, a stydě se za svou nešikovnost, jsem jakžtakž upevnil svíčku k ostatním a náhle mě napadlo: odjedu odtud! Poodstoupil jsem, poklonil se a brzo a opatrně jsem vykročil do přítmí k východu, nechávaje milé a útulné světlo a teplo kostela za sebou. Venku na schodech mě uvítala nepřívětivá tma a vítr hučící kdesi nahoře... Jedu! řekl jsem si, když jsem si nasazoval čepici a rozhodl jsem se, že odjedu do Smolenska.

Proč do Smolenska? Blouznivě jsem snil o brjanských, „brynských“ lesích, o „brynských“ loupežnících... V jakési uličce jsem zašel do krčmy. V krčmě u jednoho stolku křičel nějaký protivný mládenec, hlava mu padala na stůl, předstíral, že je opilý, hrál oblíbený ruský výstup – dojetí nad vlastní zkázou: „Poslali mě na nucené práce ani nevím jak, ale to byl omyl – osudný omyl!“ Od druhého stolku na něho štitivě hleděl nějaký muž s řídkými černými knírky a zakloněnou hlavou – soudě podle dlouhého krku a špičatého, velkého a pohyblivého ohryzku, který mu poskakoval na krku pod tenkou kůží, byl to nejspíš nějaký zloděj. U pultu se potácela vytáhlá opilá žena v prosvítajících šatech, přilepených na

hubené nohy, zřejmě pradelna: dokazovala výčepnímu, že je kdosi darebák, sekala do pultu tenkými, od prádla vyluhovanými prsty, které se leskly jako ze skla; broušená sklenička s vodkou stála před ní, žena ji co chvíli zvedala, držela v ruce a pořád nepila – pak ji znova postavila a znova mlela svou, ťukajíc prsty o pult. Chtěl jsem si dát pivo, ale zatuchlý vzduch v krčmě byl příliš smradlavý, lampička svítila příliš uboze, z parapetů zamrzlých malých oken a z hadrů, které tam hnily, teklo...

Avilovová bohužel měla v jídelně hosty. „Hleďme!“ zvolala. „Náš milý básník! Vy se neznáte?“ Pozdravil jsem se s ní a po řadě se uklonil hostům. Vedle Avilovové seděl vrásčitý starý pán se zastřiženými kníry nabarvenými na hnědo, s hnědou parukou na temeni, v bílé hedvábné vestě a černém žaketu: rychle vstal a odpověděl mi mimořádně zdvořilou úklonou s pružností, která byla při jeho věku obdivuhodná; klopý žaketu měl obšité černou lemovkou, což se mi vždycky velice líbilo, vzbuzovalo to ve mně závist a touhu také si takový žaket pořídit. Za stolem uprostřed seděla dáma, která bez přestání a velice zběhle hovořila; podala mi jak tulení ploutev tuhou, buclatou ručku, na jejíchž lesklých polštářcích bylo vidět zoubkovaté proužky po švech rukavičky. Hovořila hbitě a chvatně, trochu zadýchaně – neměla totiž vůbec žádný krk, byla dost tlustá, zvláště vzadu kolem podpaždí, kamenně kulatá a tvrdá v pase, staženém korzetem; na ramenou jí spočívala kouřově šedá kožešina, jejíž pach, smíšený s vůní nasládlé voňavky, vlněných šatů a teplého těla, byl až příliš dusivý.

V deset hodin se hosté zvedli, vysekli komplimenty a odešli. Avilovová se dala do smíchu.

„Och, konečně!“ řekla. „Pojďte si na chvíli sednout ke mně. Tady se musí otevřít okno... Ale ale, příteli, co že jste takový divný?“ řekla s laskavou výčitkou a vztáhla ke mně obě ruce.

Sevřel jsem je a odpověděl:

„Zítřka odjíždím...“

Polekaně zvedla oči:

„Kam?“

„Do Smolenska.“

„A proč?“

„Nějak už nemohu takhle dál žít...“

„A co ve Smolensku? Ale pojďte, sedneme si... Vůbec tomu všemu nerozumím...“

„Vidíte ten grádľ?“ řekl jsem. „Stejný jako ve vagónech. Ani na ten grádľ se nemohu klidně podívat, láká mě, abych se vydal na cesty.“

Usadila se hloub do pohovky, její nohy spočinuly přede mnou.

„Proč ale do Smolenska?“ zeptala se, hledíc na mě nechápavýma očima.

„Pak do Vitebska... do Polocka...“

„Proč?“

„Nevím. Nejspíš se mi moc líbí ta slova: Smolensk, Vitebsk, Polock...“

„Ne, žerty stranou...“

„Já nežertuji. Cožpak nevíte, jak jsou některá slova pěkná? Smolensk za starých časů věčně hořel, věčně ho obléhali... Cítím k němu dokonce jakési příbuzenské vztahy – kdysi, při nějakém strašném požáru tam shořely i jakési staré listiny našeho rodu, protože jsme pozbyli jakýchsi velkých dědických práv a rodových privilegií...“

„Čím dál tím hůř! Stýská se vám moc? Nepíše vám?“

„Nepíše. Ale o to nejde. Celý tenhle život v Orlu pro mne není. Zná jelen putující pastviště svá...‘ A s tou literaturou, s tou už to vůbec vypadá bledě. Sedím celé ráno a hlavou se mi honí takové

nesmysly, jako kdybych byl pomatený. A pro co žiju? To máte jako u nás v Baturinu, tam má jeden hokynář dceru, ztratila už veškerou naději, že se ještě vdá, a tak žije jen tím, že má oči jak břitva a zlomyslně pozoruje své okolí. A já žiju zrovna tak.“

„Vy jste ale ještě dítě!“ řekla vlídně a přihladila mi vlasy.

„Rychle se vyvíjejí jen nižší organismy,“ odpověděl jsem. „A pak, kdo není dítě? To jsem jednou jel do Orlu a v kupé se mnou seděl člen jeleckého obvodního soudu, ctihodný a vážný pán, připomínající pikového krále... Dlouho seděl a četl Novou dobu, pak vstal, vyšel z kupé a zmizel. Už jsem o něho začal mít starost, tak jsem také vyšel a otevřel dveře na plošinu. Vlak rachotil, takže mě neslyšel ani neviděl – a co myslíte, že jsem uviděl já? Tancoval tam jak furiant, vydupával do rytmu kol ty nejbláznivější figury!“

Zvedla ke mně oči a pojednou se tiše, velice významně zeptala:

„Pojedeme do Moskvy, chcete?“

Něco se ve mně zděšeně zachvělo hrůzou... Zrudl jsem a odmítaje jsem cosi drmolil, jak jsem vděčný... Dodnes na tu chvíli vzpomínám s bolestí velké ztráty.

Příští noc už jsem strávil ve vagóně, v holém kupé třetí třídy. Byl jsem docela sám, až jsem se tam trochu bál. Slabé světlo lucerny se smutně třáslo, pohupovalo se po dřevěných lavicích. Stál jsem u černého okna, z jehož neviditelných otvorů foukal ostrý a svěží vzduch, zaclonil jsem si rukama tvář před světlem a pozorně jsem upíral oči do tmy, do lesů. Letěly a rozlétaly se tam tisíce rudých včel, občas, zároveň se zimní svěžestí, zavonělo kadidlo, polena spalovaná v lokomotivě... Och, jak pohádkově ponurá, přísná a majestátní byla ta noc v lesích! Nekonečný, úzký a hluboký průsek lesní trati, velké temné přízraky věkovitých borovic se v těsných, neproniknutelných řadách táhly podél ní! Světlé čtyřúhelníky oken ubíhaly zešikmené po bílých závějích při kraji lesa, sem tam se kmitl telegrafní sloup – výš a dál všechno tonulo ve tmě a tajemství.

Ráno pak přišlo náhlé a radostné probuzení: všechno bylo jasné a klidné, vlak stojí – to už je Smolensk, velké nádraží. Vyběhl jsem z vagónu, dychtivě jsem si lokl čistého vzduchu... U východu z nádraží se kolem něčeho kupili lidé, přiběhl jsem blíž: ležel tam divočák, střelený na honu – hrubý, obrovský, mohutný, ztuhlý a promrzlý, děsivě hrůzný i na pohled, z celého těla se mu ježily dlouhé šedé jehly hustých štětín, zasypané suchým sněhem; očka měl prasečí a dva bílé tesáky pevně skousnuté. Mám tu zůstat? pomyslel jsem si. Ale ne, jedu dál, do Vitebska!

Do Vitebska jsem přijel kvečeru. Večer byl mrazivý, světlý. Všude ležely spousty sněhu, všechno tam bylo nějaké zapadlé, čisté a nedotčené, město mi připadalo starodávnné a neruské: v jeden

celek splývající vysoké domy s příkrými střechami a malými okny, s hlubokými a bytelnými půlkruhovitými vraty v přízemí. Stále jsem potkával staré židy v dlouhých kabátech, bílých punčochách a střevících, s pejzy podobajícími se dutým a zatočeným beraním rohům, bezkrevné židy se smutně tázavýma, dočista černýma očima. Na hlavní ulici bylo korzo – po chodnících se pomalu sunul hustý dav korpulentních děvčat, nastrojených s provinciální židovskou okázalostí do tlustých sametových kožíšků, fialových, modrých a granátových. Za nimi, ale ve vši počestnosti, pěkně zvlášť promenovali mládenci, všichni v buřinkách, ale také pejzatí, s panensky jemnými a oblými, orientálně bonbónkovitými tvářemi, s hedvábným jinošským chmýřím na lících, s roztouženými antilopími pohledy... Kráčel jsem jak očarovaný v tom davu, tím městem, které mi připadalo tak starobylé, uprostřed všeho, co v něm pro mne bylo zázračně nové.

Stmívalo se, přišel jsem na nějaké náměstí, kde se tyčil žlutý kostel s dvěma zvonice. Vešel jsem dovnitř a octl se v přítmí, spatřil jsem řady lavic a vpředu na oltáři půlkruh světýlek. A vzápětí se kdesi nade mnou zvolna a zádumčivě rozezpívaly varhany, zněly zastřeně a plynule, pak se rozezvučely naplno – pronikavě a kovově... jejich hlas se začal krouživě chvět a skřípět, jako když se prodírá zpod čehosi, co jej umlčuje, potom se náhle prodral a zvonivě se rozhlaholil nebeským chvalo zpěvem... Vpředu, uprostřed světýlek, hned stoupal, hned poklesával hukot hlasů, huhňavě se ozývala hlasitá poslední slova latinské modlitby. V šeru, po obou stranách silných kamenných sloupů, ubíhající vpřed a mizejících nahoře ve tmě, stáli na podstavcích jako černé přízraky nějakí rytíři v železných brněních. Ve výši nad oltářem soumravně haslo velké mnohobarevné okno...

Hned tu noc jsem odjel do Petěrburgu. Když jsem vyšel z katolického kostela, vydal jsem se zpátky na nádraží, k vlaku do Polocka: chtěl jsem se tam ubytovat v nějakém starém hostinci a žít jistý čas v naprosté osamělosti. Vlak do Polocka odjížděl pozdě. Nádraží bylo prázdné a temné. Restauraci osvětlovala jen ospalá lampa na pultě, nástěnné hodiny odtikávaly tak loudavě, jako by se sám čas chýlil ke konci. Celou věčnost jsem seděl sám v mrtvém tichu. Když konečně odněkud zavoněl samovar a nádraží začalo ožívat a rozsvěcet se, spěšně, sám nevěda, co dělám, koupil jsem si lístek do Petěrburgu.

Tam na nádraží ve Vitebsku, při tom nekonečném čekání na vlak do Polocka, zažil jsem pocit své strašné nepřináležitosti ke všemu, co mě obklopovalo, údiv a nechápání – co to vlastně je to všechno, co mám před sebou, a proč, kvůli čemu jsem uprostřed toho všeho já? Tichá, skoro temná restaurace s pultem a lampou, která na něm ospale svítila, ponurý prostor nádražní čekárny, jeho délka a výška, stůl zabírající celý prostředek místnosti a prostřený s erární péčí, stejnou na všech nádražích, klímající starý sklepník s ohnutým hřbetem a visícími, vzadu odstávajícími šosy, který napadal na nohy a vysoukal se odněkud zpoza pultu, když v restauraci ostře zavoněl ten nádražní noční samovar, a s nevrlou stařeckou nemotorností začal lézt na židle stojící u zdí a třaslavou rukou rozžíhat nástěnné lampy v koulích z mléčného skla... pak statný četník, jenž přezíravě řinčel ostruhami a prošel restaurací na nástupiště v plášti dlouhém až na paty, který svým rozparkem vzadu připomínal ohon drahého hřebce – co to je? Nač? Proč? A jak

jedinečná, ničemu nepodobná byla ta svěžest zimní noci a závějí, která začíselá zvenku, když četník vycházel na nástupiště! A právě v té chvíli jsem se probral ze strnulosti a náhle jsem se rozhodl, že bůhvíproč pojedu do Petěrburgu.

V Polocku mě uvítal zimní déšť, ulice byly mokré, prachubohé. Jen jsem do města nakoukl mezi přestupem z jednoho vlaku do druhého a docela jsem měl ze svého rozčarování radost. Na další cestě jsem si zapsal: „Nekonečný den. Nekonečné prostory – lesy a sníh. Za okny pořád ta mdlá bledost nebe a závějí. Vlak vjíždí do lesa, který jej zatmívá svými houštinami, hned zas vyjíždí do tesklivých plání zasněžených rovin, na jejichž dalekém obzoru, nad černou tuší lesů, utkvívá na nízkém nebi jakási matně olověná hradba. Všechna nádraží dřevěná... Sever, to už je sever!“

Z Petěrburgu jsem měl dojem toho nejzazšího severu. Drožkář se mnou uháněl v šeré vánici k Ligovce, k Nikolajevskému nádraží – ulicemi, které svou výstavností, výškou a tím, jak byly stejné, pro mne představovaly něco zcela nezvyklého. Bylo teprve po třetí, ale kulaté hodiny na obrovské nádražní budově, postavené v erárním slohu, už svítily za clonou vánice. Ubytoval jsem se pár kroků od nádraží, na té straně Ligovky, která se táhne podél kanálu. Bylo to tam hrozné – sklady dřeva, noclehárny drožkářů, čajovny, hospody, pivnice. V pokoji hotelu, který mi poradil drožkář, jsem dlouho seděl, ani jsem si neodložil, zíral jsem z výšky pátého patra přes nekonečně smutné okno do podvečerní sněhové břečky a všechno mi plavalo před očima z únavy, z natřásání ve vagóně... Petěrburg! To jsem si ostře uvědomoval: jsem v něm, ze všech stran obklopen jeho temným a složitým, zlověstným majestátem. Pokoj byl přetočený a dusný, páchly v něm staré vlněné drapérie a stejnou látkou potažená pohovka; navíc v něm pronikavě čpělo cosi načervenalého, čím natírají podlahy ve špatných hotelech. Vyšel jsem z místnosti

a seběhl po příkrém schodišti. Venku do mě sněhovým chladem udeřila neprůhledná vánice, chytil jsem drožkáře, který se v ní mihl, a uháněl jsem na Finské nádraží – pokochat se atmosférou cizozemí. Rychle jsem se tam opil – a z ničeho nic jsem jí poslal telegram:

„Přijedu pozítří.“

Obrovská a lidnatá stará Moskva mě uvítala třpytem sluneční oblevy, tajících závějů, potůčků a louží, rachotícími a vyzvánějícími koňkami, hlučnou vřavou chodců i vozů, překvapujícím množstvím širokých závoznických saní, těžce naložených zbožím, úzkými, blátivými ulicemi, barvotiskovou malebností kremelských zdí, paláců a sídel, mezi nimiž jedna přes druhou zářily zlaté kopule chrámů. Žasl jsem nad Vasilijem Blaženým, chodil jsem po kremelských chrámech, snídal jsem v proslulém Jegorovově hostinci na Ochotném rjadu. Bylo to tam nádherné: dole dost šero a hlučno, poněvadž se tam tlačily spousty drobných kupců, zato však nahoře, ve dvou nízkých salóncích, bylo noblesně čisto a ticho – ani kouřit se tam nesmělo – a velice útulno, neboť do teplých malých oken odněkud ze dvorka nahlíželo slunce a v kleci prozpěvoval kanárek; v koutě blikala bílým plamínkem lampička před svatým obrazem, na jedné straně, zabíraje skoro celou její horní polovinu, leskl se snědým lakem tmavý obraz: šupinatá, u hřebene ohnutá střecha, dlouhá terasa a na ní nepřiměřeně velké postavy Číňanů popíjejících čaj, Číňanů se žlutými obličejí, ve zlatých županech a zelených čepicích, připomínajících stínidla na laciných lampách... Téhož dne večer jsem odjel z Moskvy...

U nás ve městě se už jezdilo po kolech, nikoli na saních, na nádraží zuřil nespoutaný azovský vítr. Čekala na mě na nástupišti, už suchém, bez sněhu. Vítr jí třepal jarním kloboučkem, nemohla se ani rozhlédnout. Uviděl jsem ji zdálky – mhouřila oči před větrem a zmateně mě vyhlížela v projíždějících vagónech. Bylo v ní

cosi dojemného, ubohého, co nás na blízkém člověku vždycky tak překvapí po delším rozloučení. Zhubla a měla na sobě nenápadné šaty. Když jsem vyskočil z vagónu, chtěla si zvednout z úst závojíček – ale nedokázala to, nešikovně mě políbila přes něj a po tváři se jí rozlila mrtvolná bledost.

V drožce mlčky skláněla hlavu proti větru – jen několikrát trpce a stroze opakovala:

„Proč jsi mě tak trápil, proč jsi mě tak trápil!“

Potom řekla, pořád tak vážně:

„Jedeš do Panského dvora? Pojedu s tebou.“

Když jsme vešli do hotelového pokoje – byl v prvním patře, velký, s předsínkou – sedla si na pohovku a hleděla, jak sluha hloupě staví můj kufr na koberec uprostřed místnosti. Postavil jej a zeptal se, budeme-li si něco přát.

„Nic nepotřebujeme,“ řekla za mne. „Můžete jít...“

A už si sundávala klobouček.

„Proč pořád mlčíš, proč mi nic neřekneš?“ zeptala se lhostejně a snažila se ovládnout chvění rtů.

Klekl jsem, objal její nohy, líbal je přes sukni a plakal. Zvedla mi hlavu – a znova jsem poznal, znova ucítil její známé, nevýslovně slastné rty a smrtelně blažené trnutí našich srdcí. Vyskočil jsem, otočil klíčem ve dveřích, ledovýma rukama jsem na oknech zatáhl nabírané záclony – vítr za oknem rozhoupával černý jarní strom, na němž se jako opilý kymácel a neklidně skřehotal havran...

„Otec prosí jen o jedno,“ řekla mi tiše potom, když ležela a strnule odpočívala, „abychom se svatbou počkali aspoň půl roku. Počkej, stejně jsi teď celý můj život jen ty, dělej se mnou, co chceš.“

Neopálené svíčky stály na stolku před zrcadlem, nehybně visící záclony se matně bělaly a z křídového stropu na nás hleděly různé a podivné postavy ze sádrových ozdob.

Odjeli jsme do toho maloruského města, kam se z Charkova přestěhoval bratr Georgij, oba jsme tam měli pracovat v zemském statistickém úřadě, kde byl bratr vedoucím. Velikonoční týden a svátky jsme trávili v Baturinu. Matka a sestra se v ní už viděly, otec jí láskyplně tykal a sám jí ráno nastavoval ruku k polibku – jen bratr Nikolaj byl zdrženlivý, zdvořile laskavý. Prožívala tiché a rozpačité štěstí – z nového pocitu, že patří k mé rodině, našemu domu, statku, mému pokoji, v němž jsem prožil celé mládí, které jí teď připadalo krásné a dojemné, k mým knihám, které si tam prohlížela s plachou radostí... Pak jsme odjeli.

Noc ve vagóně do Orla. Za svítání jsme přesedli do charkovského vlaku.

Za slunného jitra stojíme v chodbičce vagónu u horkého okna.

„Je to zvláštní, ale nikdy jsem nebyla jinde než v Orlu a v Lipecku!“ říká mi. „Teď přijde Kursk? To je pro mne už jih.“

„Ano. Pro mne také.“

„Nasnídáme se v Kursku? Víš, nikdy v životě jsem ještě nesnídala na nádraží...“

Za Kurskem bylo pořád tepleji a všechno radostnější. Na svahu podél pražců už byla hustá tráva, květiny, bílí motýli, a motýli – to už je léto.

„V létě tam bude pěkně horko!“ říkála s úsměvem.

„Bratr píše, že město je utopené v sadech.“

„Ano. To je Ukrajina. To jsem si nikdy nepomyslela... Podívej, podívej se na ty obrovské topoly! A už jsou celé zelené! Proč tu je tolik mlýnů?“

„To jsou větrnáky, ne mlýny. Za chvíli bude vidět křídové kopce, pak už přijde Bělgorod.“

„Teď tě chápu, také bych nikdy nedokázala žít na severu, bez téhle záplavy světla.“

Spouštím okno. Teple vane sluneční vítr, kouř z lokomotivy jižně voní kamenným uhlím. Zavírá oči, horké pruhy slunce ji putují po tváři, po tmavých mladých vlasech rozvívajících se kolem čela, po jednoduchých kartounových šatech, které slunce oslnivě osvětluje a zahřívá.

V údolích kolem Bělgorodu bije do očí milá skromnost svátečně kvetoucích višňových sadů, chalup bělajících se křídou. Na nádraží v Bělgorodě se ozývá přívětivé drmolení Ukrajinek, prodávajících preclíky.

Kupuje a smlouvá, pyšní se svou šetrností a ukrajinskými slovy, jichž používá.

Večer v Charkově znova přeseďme na jiný vlak.

Za svítání se blížíme k cíli.

Spí. Svíčky ve vagóně dohořívají, ve stepi je ještě noc, temné šero, ale za ním daleký, nízký a skrytě prozelenávající východ. Jak se tu země nepodobá té u nás – tahle holá, nekonečná hladina se slehlými šedozelenými mohylami! Za oknem se mihla spící zastávka – ani keřík, ani stromek u ní, a domek sám je kamenný, neomítnutý, bíle namodralý v tom tajemném zrození rozbřesku... Jak osamělá jsou tu nádraží!

I ve vagóně se už ale rozednívá. Přítmí se drží dole, při podlaze, ale nad ním už je kalné světlo. Ve spánku schovala hlavu do polštáře, nohy skrčila pod sebe. Opatrně ji přikrývám starodávným hedvábným šálem, který jí darovala má matka.

Nádraží bylo daleko od města, v širokých údolích. Nádražní budova malá, příjemná. Všude kolem přívětiví sluhové, úslužní nosiči, blahosklonní drožkáři na kozlících mohovitých tarantasů, do nichž je zapřažen pár koní.

Město, celé ukryté v hustých sadech, s hejtmanským chrámem nad svahem kopce, mělo z něho výhled na východ a na jih. Ve východních údolích se osaměle vypínal příkrý vrch se starodávným klášterem na temeni a dál už byla jen zeleň a prázdnota, údolí přecházelo do stepních svahů. V jižním údolí za řekou, za jejími veselými lukami, utápěl se pohled v slunečním jasu.

Ve městě se mnohé ulice zdály úzké, co v nich bylo sadů a topolů, táhnoucích se v řadách podél prkenných chodníků „pro pěší“, na nichž bylo kdykoli možné potkat namyšlenou prsatou dívku v sukni pevně ovinuté kolem boků a s těžkými vahami na nošení vody na silných ramenech. Topoly byly nezvyklé svou výškou a mohutností, přiváděly nás v nadšení; byl květen, co chvíli se přihnala bouřka a liják, a jak leskle se zelenalo jejich tuhé listí, jak svěže a pryskyřičně voněly! – Jaro tu bylo vždy prudké, veselé, léto horké, podzim jasný a dlouhý, zima mírná, s vlhkým větrem, drožkářské saně jezdily s rolničkami, s jejich nádherným, zastřeným cinkotem.

Statný a opálený starý Kovaňko, s šedou hlavou ostríhanou do kulata, u něhož jsme se v jedné takové ulici ubytovali, měl celé panství: dvůr s přístavkem, dům a za domem sad. Sám bydlel v přístavku a dům, nabílený vápnem, zezadu stíněný sadem a zepředu velkou zasklenou verandou, pronajal nám. Byl někde zaměstnaný,

a když přišel z práce, vydatně poobědval a odpočíval, potom seděl napůl vysvěčený u otevřeného okna, pokuřoval z krátké dýmky a pořád zpíval: „Oj, na kopci, na kopečku, ženci pole žnou...“⁸⁵

Místnosti v domě byly nízké a prosté; v předsíni stála jakási starodávná truhla, pokrytá režným domácím plátnem s vyšitou barevnou ažurkou. Posluhovala nám mladá kozačka, v jejíž kráse bylo cosi divoce tatarského.

Bratr k nám byl ještě milejší a vlídnější. Mé naděje se splnily – mezi ním a jí zakrátko vznikl dobrý příbuzenský a přátelský vztah; kdykoli jsem měl s ní nebo s ním nějakou kontraverzi, vždycky stáli při sobě.

Okruh našich kolegů a známých (lékařů, advokátů, správních úředníků) se podobal okruhu, v němž se bratr pohyboval v Charkově – hladce jsem do něho pronikl a s potěšením jsem se v něm setkal s Leontovičem a Vaginem, kteří se také přestěhovali z Charkova. Od charkovského se tento okruh lišil jen tím, že se skládal z lidí mnohem umírněnějších, kteří se skoro úplně přizpůsobili městu, jeho mirhorodskému blahobytu, a přátelsky se stýkali nejen s lidmi ze všech ostatních společenských okruhů, ale bez velkých skrupulí dokonce i s místním policejním náčelníkem.

Nejčastěji jsme se scházeli v domě jednoho člena městské správy: patřilo mu pět tisíc děsjatin půdy a desetitisícové stádo ovcí, měl – kvůli rodině – bohatý a velkopanský dům, ale sám to byl malý, skromný človíček, chudě oblečený, který žil svého času v Jakutsku, a v domě se vyjímal jako chudý host.

85 Ukrajinská lidová píseň. Překlad Jana Zábrany. [Viz též Kniha pátá, kapitola 22.] Pozn. překl.

Ve dvoře byla stará kamenná studna, u přístavku rostly dva bílé akáty, před vchodem do domu se tyčil tmavý vrcholek kaštanu a zastiňoval pravou stranu zasklené verandy. Za letního rána to už kolem sedmé hodiny bylo všechno rozpálené, jasné a zalité sluncem, monotónně se tu hlásilo tázavě rozpačitým kdákáním slepic z kurníku, ale v domě, zvláště v zadních pokojích, z nichž vedla okna do sadu, byl ještě chládek, v ložnici, kde se šplouchala, stojíc v malých tatarských pantoflíčkách a s prokřehle napjatými prsy, svěže voněla voda a toaletní mýdlo; styděla se a otáčela se mokrou tváří ke mně, krk měla vzadu pod vlasy namydlený a dupala kramflíčkem: „Běž pryč!“ Potom z pokoje, jehož okna vedla na verandu, zavoněl zavařený čaj – přecházela tam kozačka a hřmotila okovanými střevíci; obouvala si je na bosou nohu, nahé kotníky měla štíhlé jak čistokrevná kobylka a svítily jí zpod sukně orientálním leskem; leskl se jí i kulatý krček s jantarovým náhrdelníkem, měla živou a jemnou černou hlavičku, právě tak jiskřící šikmýma očima; zadnice se jí vlnila při každém pohybu.

Bratr přicházel k čaji s cigaretou v ruce, s otcovým úsměvem a jeho návyky; nebyl velký a začínal už tloustnout, otci se nepodobal, ale něco z jeho panských móresů se v něm přece jen projevovalo: pěkně se oblékal, se světáckou nevázaností si přehazoval nohu přes nohu, když si sedal, a právě tak držel i cigaretu; všichni byli kdysi přesvědčeni o tom, že ho čeká skvělá budoucnost, i on sám o tom byl přesvědčen, ale teď se plně spokojil s úlohou, kterou hrál v tomto maloruském Zapadákově, a k čaji přicházel s jiskrou v očích; cítil se plný sil a zdraví, my jsme tvořili jeho rodinu,

kterou měl velice rád, a chodit společně s námi do zaměstnání, kde se podobně jako v Charkově polovina času probíla kouřením a debatami, bylo pro něho každodenním potěšením. Když konečně přicházela i ona, už upravená a oblečená v letně veselých šatech, bratr celý zářil a líbal jí ruku.

Šli jsme podél překrásných topolů, olejnatě se lesknoucích ve slunci, po rozpálených prknech chodníků, kolem žhavých stěn domů a prohřátých sadů; světlé hedvábí jejího rozevřeného slunečníku se kulatě a vypoukle rýsovalo v syté modři nebe. Potom jsme šli přes horké náměstí a vcházeli do žluté budovy úřadu. V přízemí páchly holínky vrátných a sprostý tabák, který kouřili. Po schodišti do prvního patra ustaraně chodili s lejstry v rukou a po ukrajinsku sklopenými hlavami nejružnější vedoucí a přednostové kanceláří v černých listrových kabátcích – při vši své vnější prostoduchosti náramně protřelé a vykutálené plemeno. V prvním poschodí jsme šli pod schodištěm dál dozadu, do nízkých místností našeho oddělení, velice příjemných právě pro ony živé, inteligentsky nedbalé tváře, tvořící jejich osazenstvo... Bylo to pro mne zvláštní vidět ji v těchto místnostech, nad všelijakými dotazníky, které vkládala do obálek a rozesílala do okresů.

V poledne nám vrátní nosili čaj v laciných sklenicích a laciné mističky s plátky citrónu; zaběhaný erární řád toho všeho mi byl zpočátku také čímsi příjemný. Tehdy se k nám scházeli na kus řeči a zakouřit si všichni naši přátelé z ostatních oddělení. Přicházel i Sulima, tajemník městské správy. Byl to pohledný, trochu přibrbený muž se zlatými brýlemi, s velkolepě černými, sametově lesklými vlasy a plnovousem; měl úlisnou měkkou chůzi, vtíravý úsměv a právě tak i hovořil; neustále se usmíval a neustále stavěl na odiv tu svou měkkost a vytříbenost; byl to velký estét, o klášteru, stojícím na vršku v údolí, mluvil jako o zkamenělém akordu.

Přicházel velice často a pokukoval po ní stále blaženěji a tajemněji; přistupoval k jejímu stolu, hluboko se skláněl nad její ruce, zvedal si brýle a rozkošnický, mírně se usmíval: „A copak to teď rozesíláte?“ Celá při tom pookřívala a snažila se odpovědět co nejlíbezněji, ale také co nejprostěji. Byl jsem dočista klidný, teď už jsem kvůli ní nežártil na nikoho.

V zaměstnání jsem si bezděčně získal, právě tak jako předtím v redakci orlovského Hlasu, jakési zvláštní postavení – jako na pracovníka na mě hleděli s posměšnou vlídností. Seděl jsem a zvolna sečítal, sestavoval hlášení o tom, kolik bylo v té a té volosti toho a toho okresu zaseto tabáku a cukrovky, jaká opatření se tam podnikala „v boji“ s broučky, škodícími té cukrovce, jindy jsem prostě něco četl a nevěnoval pozornost hovorům kolem sebe. Měl jsem radost z toho, že mám svůj stůl, i z toho, že jsem si mohl v libovolném množství vyžádat z kanceláře nová pera, tužky a kvalitní papír na psaní.

Ve dvě hodiny práce končila; bratr se s úsměvem zvedal – „Hajdy domů, panstvo!“ – všichni ožili a rozbírali si letní čepice a kloboučky, v hloučku vycházeli na náměstí plné světla, potřásali si rukama, blýskali hedvábím a holemi a rozcházeli se.

Asi do pěti bylo město prázdné, sady se pražily ve slunci. Bratr spal, my se jen tak povalovali na její široké posteli. Slunce obcházející dům už svítilo do oken ložnice, nahlíželo do nich ze sadu, světle zelené listí sadu se odráželo v zrcadle nad umyvadlem. V tomhle městě studoval Gogol, celý okolní kraj byl jeho – Mirhorod, Janovščina, Šišaky, Jaresky – často jsme se smíchem vzpomínali: „Jak opojný, jak nádherný je letní den na Malé Rusi!“⁸⁶

„Přece jen je tu moc horko!“ říkala s veselým povzdechem a lehala si naznak. „A co tu máme těch much! A jak je to dál, o těch zahradách?“

„Smaragdy, topasy a safíry éterického hmyzu se rojí nad pestrými zahradami...“⁸⁷

„To je až nějak kouzelně krásné. Strašně bych se chtěla podívat do Mirhorodu. Určitě tam musíme nějak zajet. Co říkáš? Dobrá, někdy se tam vydáme! Jaký to ale byl podivín, jak byl nepříjemný v životě. Nikdy nebyl do nikoho zamilovaný, ani v mládí...“

„Ano, za celé mládí se dopustil jediného neuváženého činu – to byla ta cesta do Lübecku.“

„Jako ty, když jsi odjel do Petěrburgu... Proč vlastně tak rád cestuješ?“

„A proč ty ráda dostáváš dopisy?“

„Od koho už je teď tak dostávám!“

86 První věta Gogolovy povídky *Soročinský jarmark*. Překlad Ervíny Moisejenkové a Prokopa Voskovce. Pozn. překl.

87 Z téže povídky. Pozn. překl.

„Ale stejně z nich máš radost. Lidé stále čekají na něco šťastného, zajímavého, sní o nějaké radosti, o nějaké události. Tím mě také láká cestování. A pak ta volnost, prostor... všechno nové je vždycky sváteční, znásobuje to pocit života, a vždyť my všichni nic jiného nechceme, v každém silném citu hledáme právě tohle.“

„Ano, to je pravda.“

„Ty říkáš – Petěrburg. Kdybys věděla, jaká je to hrůza a jak jsem tam naráz a jednou provždy pochopil, že jsem až do hloubi duše člověk z jihu. Gogol psal z Itálie: ‚Petěrburg, závěje, darebáci, departement – o tom všem se mi zdálo: probudil jsem se opět ve vlasti.‘⁸⁸ A já jsem se zrovna tak probudil tady. Nedokážu s klidnou duší slyšet slova: Čigirin, Čerkasov, Chorol, Lubny, Čertomlyk, Dikoje Pole, nedokážu bez vzrušení vidět rákosové střechy, ostríhané hlavy sedláků, ženské ve žlutých a červených holínkách, ba ani ne ty lýkové košíky, ve kterých nosí na vahách višně a švestky. Racek krouží, bílé ptáče, pro koho – pro děti pláče, slunce hřeje, vítr vřeje ve stepi tam na kozáče...‘ To je Ševčenko – opravdu geniální básník! Není na světě krásnější země nad Malou Rus. A hlavní je to, že teď už nemá dějiny – její historický život dávno a navždy skončil. Existuje jenom minulost, písně a legendy o ní – jakési setrvávání mimo čas. A to mě uchvacuje ze všeho nejvíc.“

„Tohle říkáš často – uchvacuje mě, je to úchvatné.“

„Život by měl být úchvatný...“

Slunce se schylovalo k západu, z otevřených oken se vydatně rozlévalo po natřené podlaze, zrcadlový obraz se mihotal na stropě. Parapety planuly stále jasněji, radostné hrstky much se na nich jen hemžily. Mouchy ji štípaly do studených nahých ramen. Na

88 Nepřesný citát z Gogolova dopisu V. A. Žukovskému z Říma ze dne 30. října 1837. Pozn. překl.

okno pojednou usedl vrabec, bystře a čile se rozhlédl, znova vzlétl a zmizel ve světlé zeleni sadu, kterým už průzračně prosvítalo podvečerní slunce.

„Nu, pověz mi přece ještě něco,“ říkala. „Pověz, pojedeme někdy také na Krym? Kdybys věděl, jak po tom toužím! Mohl bys napsat nějaký román – mám dojem, že bys jej napsal báječně – a pak bychom měli peníze, vzali bychom si dovolenou... Proč jsi toho psaní nechal? Chováš se jak nějaký marnotratník, mrháš svými schopnostmi!“

„Bývali takoví kozáci, říkalo se jim ‚brodnicí‘ – to je od slova brodit, toulat se. A já jsem nejspíš také takový brodník. Jednomu dá bůh doma rezivět, druhému cesty, širý svět. ‘ Z celého Gogola je nejlepší jeho zápisník: ‚Stepní racek s chocholkou jak háček vzlétá z cesty... Ohrada podél celé cesty, zelená, roste v ní bodláčí, a za ní nic, jenom nekonečná rovina... Slunečnice nad ploty a příkopy, slaměná střecha čistě vybílené chalupy a pěkné okénko obroubené červeným proužkem... Ty, dávný kořeni Ruska, kde je cit srdečnější a slovanská povaha něžnější!‘⁸⁹“

Poslouchala pozorně. Potom se náhle vyptávala:

„A řekni, proč jsi mi citoval to místo z Goetha? O tom, jak odjížděl od Frederiky a pojednou v duchu uviděl nějakého jezdce, uhánějícího kamsi v šedé kamizole pošíité zlatými prýmky. Jak to tam stojí?“

„Ten jezdec jsem byl já sám. Měl jsem na sobě šedou kamizolu pošíitou zlatými prýmky, jakou jsem v životě nenosil.“⁹⁰

„Nu ano, a je to nějak nádherné a strašné zároveň. A pak jsi říkal, že každý má v mládí ve snách svou vytouženou kamizolu... Proč on se jí vzdal?“

89 Citát z Gogolova *Zápisníku z let 1846–1851*. Pozn. překl.

90 Z Goethovy knihy *Báseň a pravda*. Pozn. překl.

„Říkal, že ho vždycky vedl jeho ‚démon‘.“

„Ano, a ty mě brzo přestaneš mít rád. Nu, pověz pravdu – po čem toužíš ze všeho nejvíc?“

„Po čem toužím? Abych byl nějakým pradávným krymským chánem a žil s tebou v bachčisarajském paláci... Bachčisaraj je celý v kamenité, strašně horké úžlabině, ale v paláci je věčný stín, chládek, fontány, před okny morušovníky...“

„Ne, mluv vážně...“

„No vážně. Já přece žiju pořád nějakým strašným nesmyslem. Vem si třeba jen toho stepního racka, to, jak je v něm spojena step a moře... Bratr Nikolaj mi kdysi se smíchem říkával, že jsem od přírody trochu přihlouplý, a já jsem se kvůli tomu moc trápil, dokud jsem jednou náhodou někde nečetl, že sám Descartes říkal, že v jeho duševním životě patřilo jasným a rozumným myšlenkám vždycky to nejnicotnější místo.“

„A co – byl by v tom paláci harém? To myslím také vážně. Sám jsi mi přece dokazoval – vzpomeň si – že mužská láska je směs mnoha různých milostných citů, že jsi to zažil ve vztahu k Nikulinové a potom k Nadě... Ty jsi totiž ke mně někdy velice nemilosrdně upřímný! Dokonce jsi něco podobného nedávno říkal i o naší kozačce.“

„Říkal jsem jen tolik, že když se na ni dívám, strašně bych chtěl být někde v solončákové stepi a žít ve stanu.“

„Tak vidíš, sám to říkáš, že bys s ní chtěl žít ve stanu.“

„Neřekl jsem, že s ní.“

„A s kým teda? Och, zas ten vrabec! Strašně se bojím, když vlítnou dovnitř a tlučou se o zrcadlo!“

Vyskočila a rychle a nešikovně zatleskala. Sevřel jsem a líbal její nahá ramena, nohy... Ze všeho nejvíc mě šokovala střídavě horká a studená místa na jejím těle.

Kvečeru se horko zmírnilo. Slunce stálo za domem, pili jsme čaj na zasklené verandě, u oken otevřených do dvora. Hodně teď četla a v těchto hodinách se pořád na něco vyptávala bratra a on ji s radostí poučoval. Večer byl nekonečně tichý, nehybný – jen vlaštovky se míhaly ve dvoře, prudce vzlétaly do výše a tonuly v hlubokém nebi. Rozmlouvali spolu a já slyšel: „Oj, na kopci, na kopečku ženci pole žnou...“ Píseň vyprávěla, že na kopci žnou rolníci, plynula monotónně, dlouho, se steskem rozchodu, pak sílila a zněla odhodlaně – vůlí, dálkou, odvahou, ve vojenské tónině:

A pod tím borem
houfem a sborem
kozáci táhnou!

Píseň se táhla a smutně kochala tím, jak se údolím valí kozácké vojsko, jak je vede slavný Dorošenko, jak jede v čele všech. A za ním, pravilo se v písni, za ním jede Sahajdačnyj –

co vyměnil žínku
za tabák a sklínku,
hanebník jeden...

Píseň se vlekla, pyšně se podivovala, co je to za zvláštního člověka. Hned vzápětí však bila do tympánů s mimořádně radostným furiantstvím:

Nevím já co s žínkou,
co s ní podniknout!
Ale tabák s dýmkou
kozákovi cestou
přijde vhod!

Naslouchal jsem a smutně a sladce jsem čemusi záviděl.

Při západu slunce jsme se chodívali projít, někdy jsme šli do města, jindy do parku na stráni za kostelem, nebo zas za město do polí. Ve městě bylo několik dlážděných ulic s nejrůznějšími židovskými obchůdky, s neuvěřitelným množstvím hodinářství, lékáren a trafik; ty ulice byly kamenné, bílé, po denním žáru vydechovaly teplo, na jejich křižovatkách stály kiosky, kde chodci popíjeli různobarevné sirupy se sodovkou, a to všechno výmluvně hovořilo o jihu a lákalo někam ještě dál na jih – pamatuji se, že jsem tehdy bůhvíproč často myslel na Kerč. Když jsem se od kostela díval do údolí, byl jsem v duchu na cestě do Kremenčugu, do Nikolajeva. Do polí za město jsme šli přes západní předměstí, kde to bylo dočista jak na vsi. Tamější chalupy, melounová pole a višňové sady vyúsťovaly v rovinu, na mirhorodskou silnici přímou jak šíp. V nesmírné dálce cesty, podél telegrafních sloupů se pomalu vlekl ukrajinský povoz, tažený dvěma volky se skloněnými hlavami, potácejícími se pod jařmem, vlekl se a ztrácel se jako v moři i s těmi telegrafními sloupy – poslední sloupy už sotva vyčnívaly z roviny, byly malé jak hůlčičky. To byla silnice na Janovščinu, Jaresky, Šišaky...

Večer jsme nejednou trávili v městském parku. Vyhrávala tam hudba, osvětlená terasa restaurace už zdálky vystupovala z temnoty jako divadelní jeviště. Bratr šel rovnou do restaurace, my jsme někdy odcházeli do té části parku, která také končila příkrým svahem. Noc byla sytě tmavá, teplá. Dole ve tmě tu a tam

zářila světýlka a sladěně, jako v kostele, tam zaznívaly a utichaly písně – to zpívali chasníci z předměstí. Písně splývaly s temnotou a tichem. S rachotem se tam hnal vlak jako články svítícího řetězu – v těch chvílích bylo zvlášť ostře znát, jak hluboké a černé je údolí – a vlak postupně umlkal, pohasínal, jako by mizel do země. A znova bylo slyšet písně a celý kruh obzoru za údolím se chvěl neumlkajícím skřehotáním žab, které jako by to ticho a tu temnotu očarovávalo, zaklínalo ji do strnulosti, která snad nikdy neměla pominout.

Když jsme po dlouhém pobytu ve tmě vystupovali na přeplněnou terasu restaurace, oslňovala nás a vyvolávala v nás příjemnou tíseň. Bratr, už podnapilý a naměkko, na nás hned mával od stolu, kde s ním seděl Vagin, Leontovič a Sulima. Hlučně nás usazovali, objednávali další bílé víno, sklenice a led. Potom už hudba nehrála, park za terasou byl temný a prázdný, chvílemi odněkud zavál vítr do svíček ve skleněných baňkách, obsypaných nočními můrami, ale všichni říkali, že takhle brzo chodí spát jen děti. Konečně se dohodli: jde se. Přesto jsme se ale nerozloučili hned – šli jsme domů v houfu, hlučně jsme hovořili, hřmotně dusali po dřevěných chodníčcích „pro pěší“. Sady spaly, tajuplně se černaly, teple je ozařovalo nízké světlo pozdního měsíce. Když jsme už sami dva vcházeli k nám do dvora, shlížel do něho měsíc a třpytil se v černých oknech verandy; tíše vrzal cvrček; každý lístek akátu u přístavku, každá větvička udivující zřetelností a nádherou načrtávala svůj nehybný stín na bílé zdi.

Nejmilejší byly chvíle před usnutím. Na nočním stolku spoře planula svíčka. Do otevřených oken proudil chladný vzduch, dýchající štěstím svěžesti, mládí a zdraví. Seděla v župánku na kraji postele, tmavýma očima hleděla na svíčku a zaplétala si měkce se lesknoucí cop.

„Ty se pořád divíš, jak jsem se změnila,“ říkala. „Kdybys ale věděl, jak ses změnil ty! Hlavně si mne teď nějak pořád míň všímáš! Zvlášť když nejsme sami. Mám strach, že pro tebe za chvíli budu totéž co vzduch: žít se bez něho nedá, ale člověk jej nevnímá. Nemám pravdu? Říkáš, že to právě je ta největší láska. Podle mne to ale znamená, že už ti teď jen já nestačím.“

„Stačíš nestačíš,“ odpovídal jsem se smíchem. „Mně už teď nestačí nic.“

„Vždyť to říkám: někam tě to táhne. Georgij Alexandrovič už mi prozradil, žeš ho prosil, aby tě poslal na služební cestu, pořizovat statistiky do terénu. Proč? Kodrcat se někde v žáru a v prachu na bryčce, pak sedět v horku na obecním úřadě a donekonečna se vyptávat buranů přesně na to, co je v těch blanketech, které jim rozesílám...“

Přehazovala si cop přes rameno, zvedala oči:

„Co tě tam táhne?“

„Jen to, že jsem šťastný a že jako bych teď opravdu na ničem neměl dost.“

Brala mě za ruku:

„Opravdu jsi šťastný?“

Prvně jsem jel právě tam, kam si tak přála jet se mnou – po mirhordské silnici. Vzal mě s sebou Vagin, kterého kvůli čemusi poslali do Šišáků.

Pamatuji se, jak jsme se oba báli, že zaspíme – vyjet jsme museli co nejčasněji, než začne vedro – jak vlídně mě vzbudila – sama vstala před východem slunce a připravila mi už čaj – jak v sobě potlačovala smutek nad tím, že jedu sám. Bylo šero a chladno a ona stále vyhlížela z okna, zda mi déšť cestu nepřekazí. Dodnes cítím to něžné a neklidné vzrušení, s nímž jsme vyskočili, když jsme u vrat uslyšeli poštovský zvonek, překotně jsme se rozloučili a vyběhli před branku, k vozu s přepřaženými koňmi, na němž v dlouhém plátěném kabátě a v šedé letní čepici seděl Vagin.

Potom hlas zvonku skomíral v obrovském vzdušném prostranství, den už se vyjasnil a byl suchý a horký, vůz uháněl stále stejnou rychlostí hlubokým prachem silnice, a všechno kolem bylo tak jednotvárné, že zakrátko bylo nad mé síly hledět do dálky ospalého světlého obzoru a napjatě od něho něco očekávat. V poledne kolem nás v té žhoucí poušti obilí prošlo cosi věru kočovnického: Kočubejův nekonečný ovčín. „Poledne, ovčí stáda,“ zapsal jsem si mezi otřesy vozu. „Nebe je šedé vedrem, jestřábi a mandelíci... Jsem absolutně šťastný!“ V Janovščině jsem si zapsal o krčmě: „Janovščina, stará krčma, černý lokál a v něm chladné přitímí, žid řekl, že pivo nemá, ‚má jen nápoj‘. – ‚Jaký nápoj?‘ – ‚No přece nápoj! Značky Fialka.“ Žid byl hubený, v neforemném dlouhém mantlu, ale záhadný nápoj přinesl ze zadní místnosti gymnazista, nezvykle tlustý výrostek, ve světle šedé blůze přepásané zánov-

ním řemenem skoro až v podpaždí, velice hezký jakousi perskou krásou – jeho syn. Za Šišaky jsem si hned vzpomněl na Gogolův zápisník: „A náhle strž uprostřed rovné cesty – příkrý sráz dolů a do hlubiny; tam v hlubině lesy a za nimi – další lesy, za blízkými zelenými jsou vzdálené modré a za nimi písčitý pás zbarvený jako stříbřitá sláma... Nad svahem a strmou stěnou mával křídly skřípavý větrný mlýn...“⁹¹ Pod tímto srázem, v hloubi údolí tekla Psjol prohnutý jako luk a zelenaly se sady velké vesnice. Dlouho jsme v ní hledali jakéhosi Vasilenka, u něhož měl Vagin něco zařídit, a když jsme ho našli, nebyl právě doma, a dlouho jsme seděli pod lipou u jeho chalupy, ze všech stran obklopeni vlhkostí lučních vrbin a kvákotem žab. Tam jsme také proseděli s Vasilenkem celý večer, večereli jsme, pili ovocný likér a lampa zespodu ozařovala zelené listí, zatímco kolem se svírala neproniknutelná tma letní noci. Potom v té tmě pojednou cvakla branka a u stolu se jaksi slavnostně objevila dívka, napudrovaná tak, že měla tváře přímo olověně bledé, Vasilenkova přítelkyně, místní zdravotnice zemské správy; hned se samozřejmě dověděla, že jsou u něho nějakí hosté z gubernie. V první chvíli nevěděla z rozpaků co dělat, vykládala páte přes deváté, pak s námi začala pít, nezůstávala ani o skleničku pozadu a stále víc vykřikovala při každém mém vtipu. Byla strašně nervózní, měla široké lícní kosti, pichlavé černé oči, žilnaté ruce, silně navoněné a vystouplé klíční kosti, pod lehkou modrou blůzičkou jí spočívaly těžké prsy, měla štíhlou postavu a široká stehna. V noci jsem ji šel vyprovodit. Šli jsme černou tmou po zaschlém rozježděném blátě v jakési uličce. U jednoho plotu zůstala stát, sklonila mi hlavu na prsa. Měl jsem co dělat, abych se ovládl...

91 Citát z Gogolova *Zápisníku z let 1846–1851*. Pozn. překl.

Domů jsme se s Vaginem vrátili druhý den, až pozdě. Ležela už v posteli a četla; když mě uviděla, vyskočila s radostí a údivem: „Co, ty už jsi tady?“ Když jsem jí nakvap vyprávěl o celé cestě a se smíchem se zmínil i o zdravotnici, skočila mi do řeči:

„Co mi tohle vykládáš?“ A oči měla pojednou plné slz.

„Jsi na mě strašně krutý!“ řekla a chvatně hledala pod polštářem kapesník. „Jako by nestačilo, že mě tu necháváš samotnou...“

Kolikrát v životě jsem vzpomínal na ty slzy! Teď si vzpomínám, jak jsem si na ně vzpomněl jednou asi dvacet let po té noci. Bylo to v Besarábii ve vilce u moře. Přišel jsem z koupání a lehl si v pracovně. Bylo horké a větrné poledne: kolem domu se ozývalo silné, hedvábně horké, hned utichající, hned zas bouřlivě vzrůstající šumění sadu, ve stromech byl stín a třpyt, větve se pohybovaly sem tam, měkce se ohýbaly... Když tuhý poryv hučícího větru zesiloval a přibližoval se, rozhrnoval pojednou všechnu tu zeleň stromů, obklopující okna stinné pracovny, v jejím výřezu se objevoval žhoucí smalt nebe a zároveň se rozhrnoval i stín na bílém stropě – strop zesvětlal a zfialověl. Potom zas všechno utichlo, prchající vítr se ztrácel kdesi v dálce sadu, nad srázem svažujícím se k mořskému břehu. Hleděl jsem na to všechno, naslouchal jsem a pojednou jsem si pomyslel: kdesi tam, před dvaceti lety, v tom dávno zapomenutém, zapadlém maloruském městečku, kde jsme právě oba začínali svůj společný život, bylo také podobné poledne; probudil jsem se pozdě – ona už odešla do práce – okna do sadu byla také otevřená a všechno za nimi právě tak hučelo, prohýbalo se a mihotavě lesklo, a pokojem se volně proháněl ten ze všech nejšťastnější vítr, který ohlašuje blízkost oběda, přináší vůni smažené cibule; otevřel jsem oči, nadechl se toho větru, opřel se lokty o polštář a zadíval se na druhý, ležící vedle, v němž dosud utkvívala sotva znatelná fialková vůně jejích krásných tmavých

vlasů a kapesníčku, který ještě dlouho držela v ruce, když jsme se konečně udobřili; a vzpomněl jsem si na to všechno, vzpomněl jsem si, že jsem od té doby bez ní prožil půl života, viděl celý svět a pořád ještě jsem živ a vidím, zatímco ona už není na tomto světě celou věčnost – hlavu jsme měl pojednou jako kus ledu, dal jsem nohy dolů z pohovky, vyšel ven a jako vzduchem jsem kráčel škumpovou alejí ke strži, hleděl jsem jejím průsvitem na kousek moře v barvě zelené skalice, které se přede mnou náhle vynořilo – strašné a neobvyklé, nové jak při stvoření světa...

Tu noc jsem se jí zapřísahal, že už nikam nepojedu. A za pár dní jsem odjel znova.

Když jsme byli v Baturinu, bratr Nikolaj říkával:

„Je mi tě upřímně líto! Brzo jsi nad sebou udělal kříž!“

Já jsem ale nic podobného necítil.

Své zaměstnání jsem pokládal zase jenom za náhodné, představil si sebe sama jako ženatého jsem nedokázal. Pouhá myšlenka na život bez ní by mě byla tehdy zděsila, ale i možnost, že budeme navěky nerozluční, ve mně vzbuzovala pochyby: opravdu už jsme spojeni navždy a budeme takhle žít až do stáří, budeme mít domácnost a děti jako všichni ostatní? To poslední – děti a domácnost – mi připadalo zvláště nesnesitelné.

„Tak se vezmeme,“ říkávala, když snila o budoucnosti. „Jednak si tě moc přeju, a pak – co může být krásnějšího než svatba! Možná že budeme mít dítě... Ty bys nechtěl?“

Něco mi sladce a tajuplně svíralo srdce. Odbýval jsem ji však žertem:

„Nesmrtelní tvoří, smrtelní přivádějí na svět sobě podobné.“

„A co já?“ ptávala se. „Pro co já budu žít, až pomine naše láska a mládí, a ty už mě nebudeš víc potřebovat?“

Bylo moc smutné to slyšet a říkal jsem vášnivě:

„Nic nikdy nepomine, nedokážu se bez tebe obejít nikdy!“

Ted' jsem už já (jako dřív v Orlu ona) chtěl být tím milovaným, milovat bez ztráty svobody a ve všem být na prvním místě.

Ano, nejvíc mě dojímal v té chvíli, kdy si na noc zapletla cop a přišla mi dát polibek na rozloučenou, a já viděl, oč je bez podpatků menší než já, jak se mi dívá do očí zezdola nahoru.

Nejsilnější lásku jsem k ní cítil ve chvílích, kdy mi projevovala největší oddanost, kdy se zříkala sama sebe a kdy věřila, že mám právo na jakési zvláštní city a jednání.

Často jsme vzpomínali na naši zimu v Orlu, na to, jak jsme se tam rozloučili, jak jsem odjel do Vitebska, a já říkával:

„Ano, ten Polock, co mě tam tenkrát táhlo? S tím slovem Polock, nebo po starorusku Polotsk, jsem měl od dětství spojenou legendu o dávném kyjevském knížeti Vsjeslavovi, kterou jsem někde četl ještě jako chlapec: bratr jej svrhl z trůnu, prchl ‚do temných končin Poločanů‘ a dožíval svůj věk ‚v bédné chudobě‘, zaslíben řeholi a na modlitbách, v práci a ‚svodech paměti‘: probouzel se údajně každý den v předjitřní hodině v ‚hořkých i sladkých slzách‘ z klamného snu, že je opět v Kyjevě, ‚ve svém věrném knížectví‘, a že na půlnoční vyzvánění nikoli v Polocku, ale u Kyjevské Sofie. Od té doby jsem si Polock z oněch časů vždy představoval jako město zcela zázračné svou starodávností a drsností: jakýsi temný, divoký zimní den, jakési roubené hradiště s dřevěnými kostely a černými jizbicemi, sněhové závěje, rozdupané jezdci a chodci v ovčích kožíších a láptích... Když jsem se konečně dostal do skutečného Polocka, nenašel jsem tam pochopitelně vůbec nic, co by se sebedílně podobalo mým výmyslům. Přesto však ve mně dodnes je dvojí Polock – ten vymyšlený i ten skutečný. A ten skutečný už teď také vidím zpoetizovaný: město je smutné, mokré, studené a šeré, ale na nádraží je velký teplý sál s obrovskými půlkruhovitými okny, svítí už lustry, ačkoli venku se teprve smráká, v sále je spousta lidí, civilistů i vojáků, kteří spěchají s jídlem, než přijede vlak do Petěrburgu, všude se ozývá hovor, je slyšet řinčení nožů o talíře a cítit vůně omáček a zelňačky, které kolem sebe rozvívají sem a tam pospíchající číšníci...”

Jako vždy v podobných chvílích, poslouchala mě se zvláštní napjatou pozorností, a když mě vyslechla, přesvědčeně souhlasila: „Ano, ano, já ti rozumím!“ A já toho využíval – poučoval jsem ji:

„Goethe říkal: Jsme závislí na bytostech, které jsme sami vytvořili.“⁹² Existují city, kterým se absolutně nedokážu vzepřít: občas ve mně nějaká má představa o něčem vyvolává tak trýznivou touhu proniknout tam, kde jsem si něco představil, to jest dopátrat se čehosi, co je za tou představou – rozumíš: za ní! – že ti to ani nejsem s to vyjádřit!“

Jednou jsme s Vaginem jeli do Kozáckých Brodů, starodávné vesnice v Podněpří, rozloučit se s přesídlenci odjíždějícími do Ussurijské oblasti. Vrátili jsme se ráno vlakem. Když jsem přijel z nádraží, byla ona i bratr už v úřadě. Mužně opálený a čilý, velice spokojený sám se sebou, vzrušený touhou co nejdřív povědět jí i bratrovi, jak vzácnou podívanou se mi poštěstilo spatřit – celé davy lidí se před mýma očima vydaly na cestu do té pohádkové končiny, vzdálené od Kozáckých Brodů deset tisíc verst – rychle jsem prošel celým prázdným a uklizeným domem, vešel jsem do ložnice, abych se převlékl a umyl, s jakousi radostnou bolestí jsem pohlédl na její různé toaletní drobnůstky, na „mazlíka“, malou prošívanou podušku, ležící v posteli na polštáři – všechno mi to připadalo nekonečně drahé a opuštěné, sevřelo mi to srdce ostrým štěstím provinilosti vůči ní – uviděl jsem ale na nočním stolku otevřenou knihu a na okamžik jsem zůstal stát: bylo to Rodinné štěstí od Tolstého a na rozevřené stránce byly zaškrtnuté řádky: „Nic z mých tehdejších myšlenek, nic z mých tehdejších citů nebylo mé vlastní, byly to jeho myšlenky a city, které jsem rázem přejímala...“⁹³ Obrátil jsem o pár stránek dál a uviděl

92 Z Goethovy knihy *Báseň a pravda*. Pozn. překl.

93 Z novely *Rodinné štěstí* od L. N. Tolstého. Překlad Rudy Havránkové. Pozn. překl.

další zatržená místa: „Často jsem onoho léta chodila nahoru do svého pokoje, lehala si na postel a místo bývalého jarního stesku, touhy a tušení budoucnosti zmáhal mě šťastný nepokoj z přítomnosti... Tak uplynulo léto a začala jsem si připadat osamělá. Pořád někudy jezdil a nebylo mu líto a nebál se nechávat mě samotnou...“⁹⁴

Několik okamžiků jsem stál bez hnutí. Jak je vidět, vůbec mě nenapadlo, že by mohla mít (a má) tajné, mně neznámé a – což je na tom to hlavní – smutné city a myšlenky, a dokonce už v minulém čase! „Nic z mých *tehdejších* myšlenek, nic z mých *tehdejších* citů... Často jsem onoho léta *chodila*...“ Nejnečekanější však pro mne bylo to poslední: věta „Tak uplynulo léto a začala jsem si připadat osamělá...“ Tak tedy její slzy tu noc, když jsem přijel ze Šišáků, nebyly náhodné?

Do úřadu jsem přišel v obzvlášť dobré náladě, vesele jsem se políbil s ní i bratrem, neustále jsem mluvil a žertoval. S tajnou trýzní jsem se konečně dočkal chvíle, kdy jsme spolu zůstali sami, a hned jsem jí ostře řekl:

„Tak jsem viděl, že sis četla Rodinné štěstí, když jsem byl pryč?“

Zčervenala:

„No a co?“

„Překvapilo mě, co sis tam zatrhla!“

„Proč?“

„Protože z těch zatržených míst je naprosto jasné, že už je pro tebe trpké se mnou žít, že už jsi osamělá a rozčarovaná.“

„Ty vždycky všechno tak zveličuješ!“ řekla. „Jakápak rozčarovanost? Prostě mi bylo trochu smutno a nezapírám, že jsem našla určitou podobnost... Ujišťuji tě, že neexistuje nic, co by se podobalo tomu, co sis představoval.“

94 Z téže novely. Pozn. překl.

Koho ujišťovala? Mě, nebo sebe? Přesto však jsem to všechno velice rád slyšel – moc jsem si přál, abych jí mohl věřit, moc jsem to potřeboval. „Stepní racek s chocholkou jak háček vzlétá z cesty... Běží, modrou dvoudílnou sukni má staženou kolem pasu, pod plátnem se jí třesou rozechvělé prsy, a neobuté nohy, obnažené až po kolena, kypí krví a zdravím...“ Kolik všelijakých „pro“ tu bylo! A mohl jsem se jich zříct? Kromě toho jsem si myslel, že jsou s ní plně slučitelná. Pod nejružnějšími záminkami jsem jí vštěpoval stále totéž: žij jenom pro mne a mnou, nepřipravuj mě o mou svobodu a moje vrtochy – mám tě rád a za tohle tě budu mít rád ještě víc. Zdálo se mi, že ji mám tak rád, že si mohu dovolit všechno, že mi musí být všechno odpuštěno.

„Moc ses změnil,“ říkala. „Zmužněl jsi, jsi hodnější a milejší. Jsi teď plný chuti do života.“

„Vidíš, a bratr Nikolaj i tvůj otec pořád předpovídali, že budem hrozně nešťastní.“

„To proto, že měl Nikolaj ke mně takovou antipatii. Neumíš si představit, co jsem si v Baturinu zkusila s tou jeho chladnou zdvořilostí.“

„Naopak, mluvil o tobě s velkou něhou. Je mi hrozně líto i já,“ říkal, – „vždyť je ještě úplné děvčátko, a myslí na to, co vás čeká: čím se tvá existence bude za pár let lišit od existence nějakého berního úředníka z okresu?“ Pamatuješ, jak jsem kdysi žertem načrtával svou budoucnost? Třípokojoyvý byteček, padesát rublů gáže...”

„Bylo mu líto jen tebe.“

„Špatně mě litoval – říkal, že spoléhá jedině na to, že nás dva zachrání jen má ‚flákačská nátura‘, že se ukáže, že takové kariéry nejsem schopen a oba se brzo rozejdeme: ‚buď bez milosti necháš ty ji,‘ říkal, ‚nebo ona tebe, jen co si nějaký čas posedí v tomhle miléném statistickém úřadě a pochopí, jaký osud jsi jí uchystal.“

„To si dělal marné naděje – já tě nenechám nikdy. Opustím tě jen v tom případě, když uvidím, že už mě nepotřebuješ, že překážím tobě, tvé svobodě, tvému poslání...”

Když člověka potká neštěstí, stále se vrací k jediné trýznivé a zbytečné myšlence: jak a kdy to začalo? Z čeho se to všechno postupně skládalo a jak jsem tehdy mohl nevěnovat pozornost tomu, co mě mělo předem varovat? „Opustím tě jen v tom případě...” Jak

to, že jsem nevěnoval pozornost podobným slovům – tomu, že přece jen nějaký „případ“ nevylučovala?

Příliš jsem si zakládal na svém „poslání“, využíval jsem své svobody stále bezuzdněji – bratr Nikolaj měl pravdu. A pořád mív se mi chtělo sedět doma: jak jsem měl volný den, hned jsem někam odjížděl nebo odcházel.

„Kde ses tak spálil na sluníčku?“ ptá se bratr při obědě. „Kde ses to zase potloukal?“

„Byl jsem v klášteře, u řeky, na nádraží...“

„A věčně sám,“ říká vyčítavě ona. „Kolikrát jsi mi slíbil, že zajdeme do kláštera spolu, za celý ten čas jsem tam byla jen jednou a je tam tak krásně, takové silné zdi, vlaštovky, mniši...“

Stydl jsem se a působilo mi bolest zvednout k ní oči. Báł jsem se však o svou svobodu a jen jsem krčil ramenem:

„Nač ty mnichy potřebuješ?“

„A nač je potřebuješ ty?“

Snažil jsem se převést řeč jinam:

„Viděl jsem tam dneska na hřbitově něco moc zvláštního: prázdný, ale už úplně hotový hrob – dal si jej předem vykopat jeden z klášterních bratrů, a dokonce s křížem v záhlaví: na kříži už stojí, kdo je tam pohřben, kdy se narodil, stojí tam dokonce i ‚zemřel‘ – vynecháno je jen prázdné místo na datum budoucího úmrtí. Všude je tam čisto, pořádek, cestičky, kytky – a najednou tenhle čekající hrob.“

„Tak to vidíš.“

„Co je na tom k vidění?“

„Schválně mi nechceš rozumět. No ale – jak myslíš. Dobře to řekl Turgeněv...“

Skákal jsem jí do řeči:

„Tak se mi zdá, že teď čteš jen proto, abys našla něco o sobě a o mně. Takhle ostatně čtou všechny ženy.“

„Jen si posluž, jsem třeba žena, aspoň ale nejsem taková egoistka...“

Bratr se mezi nás vlídně vměšoval:

„Ale panstvo, nechte toho!“

Koncem léta se mé postavení v úřadě ještě upevnilo: dřív jsem tam byl jen jako „výpomocná síla“, teď mě však přijali „do stavu“ a dostal jsem novou funkci, která jako by mi byla ušitá na tělo: stal jsem se „kustodem“ úřední knihovny – měl jsem na starosti nejružnější publikace zemské správy, které se nahromadily ve sklepích. Tato funkce, kterou pro mne vymyslel Sulima, mi ukládala publikace roztrždit a uspořádat, umístit je do speciálně určeného sálu – dlouhého klenutého sklepení v suterénu – vybaveného potřebným množstvím polic a skříní, později pak o ně pečovat a půjčovat je v té či oné chvíli těm úředním oddělením, která je právě budou potřebovat. Knihy jsem roztrždil a rozmístil – a teď už jsem na ně jen dohlížel a čekal na žádanky a výpůjčky. Poněvadž jsem ale nic půjčovat nemusel – sem tam něco potřebovala oddělení pouze na podzim, před zasedáním zemstva – zbýval jenom ten dohled, prostě povinnost vysedávat v té suterénní místnosti, kterou jsem si neobyčejně oblíbil pro tloušťku zdí, připomínajících pevnost, klenbu a hluboké ticho – nedoléhal sem odnikud jediný zvuk – i pro nevelké, až skoro u stropu proražené okno, do něhož shora svítilo slunce a jímž bylo vidět přízemní větve různých divokých keřů a trávy, rostoucí na pláni za budovou úřadu. Od té chvíle jsem si žil ještě svobodněji: celé dny jsem v tom sklepe vysedával úplně sám, psal jsem a četl, a když jsem chtěl, nemusel jsem se tam objevit třeba celý týden, stačilo zamknout nízké dubové dveře a mohl jsem odejít, odjet, kam mě napadlo.

Už nevím, proč jsem zajel do Nikolajeva, často jsem chodíval do jednoho osamělého dvora za městem, kde se usadili dva bratři tolstojovci, aby tam žili bohabojným životem, jednu dobu jsem všechny nedělní večery trávil ve velké maloruské vesnici za první železniční zastávkou od města a vracel jsem se domů až pozdním nočním vlakem... Proč jsem pořád někam jezdil a chodil? Cítila to tajné, co bylo kromě všeho ostatního cílem mého tuláctví. Moje vyprávění o zdravotnici v Šišakách ji šokovalo mnohem víc, než jsem myslel. Od té doby v ní začala vzrůstat žárlivost, kterou se snažila tajit – jenomže to se jí vždycky nedařilo. Tak se stalo, že asi za čtrnáct dní po tom vyprávění o Šišakách, v naprostém rozporu se svou dobrou, šlechetnou a ještě dívčí povahou, zachovala se pojednou jako ta nejobyčejnější „paní domu“ – našla si nějakou záminku a pevně se rozhodla dát výpověď kozačce, která u nás sloužila.

„Dobře vím,“ řekla mi nepříjemně, „že tě to rozladilo: aby ne, když ta ‚kobyłka‘, jak jí říkáš, tak dráždivě ‚podupává‘ střevíci po pokojích, když má kotníky jak vysoustruhované a takové jiskřivé šikmé oči! Jenže zapomínáš, jak je ta kobyłka drzá a náladová, a že má trpělivost má taky své meze...“

Odpověděl jsem jí z celého srdce, naprosto upřímně:

„Jak na mě můžeš žárlit? Zrovna teď se dívám na tvou jedinečnou ruku a myslím si: tuhle ruku, jen ji bych nevyměnil za všechny krasavice na světě! Jsem ale básník, umělec, a každé umění, jak pravil Goethe, je smyslné.“

Jednou v srpnu jsem šel do dvora k tolstojovcům hned v podvečer. Město bylo vyliďněné, poněvadž bylo ještě vedro a navíc byla sobota. Šel jsem kolem zavřených židovských krámků a starých obchodních pasáží. Pomalu zvonili na nešpory, v ulicích už ležely dlouhé stíny sadů a domů, ale pořád ještě bylo to zvláštní předvečerní vedro, jaké bývá v jižních městech koncem léta, kdy je všechno spáleno dokonce i v sadech a zahrádkách před domy, které se den co den pekly na slunci, kdy všechno a všude – jak ve městě, tak ve stepi a v melounových polích – je slastně unaveno dlouhým létem.

Na náměstí u městské studně stála jak bohyně urostlá ukrajinská dívka v okovaných střevících naboso; měla hnědé oči a široké čelo bez vrásek, jaké mívají Ukrajinky a Polky. Do ulice, která se svažovala z náměstí do údolí, nahlížela podvečerní dálka jižního obzoru a sotva patrných stepních kopců. Sešel jsem na dolní konec té ulice, zahrnul do úzké uličky mezi měšťanské statky na okraji města a vyšel na výběh pro koně, přes který jsem se chtěl dostat na protější kopec a do stepi. Na výběhu, na humnech mezi modrými a bílými hliněnými chalupami se ve vzduchu míhaly cepy: to mlátili ti chasníci, kteří tak vášnivě a nádherně halekali či zpívali za letní noci jako v kostele. Na kopci byla celá step, kam oko dohlédlo, zlatá od hustého strniště. Na široké cestě ležel tak hluboký a měkký prach, až se člověku zdálo, že jde v sametových holínkách. A všechno kolem – celá step a všechn vzduch – se nesnesitelně třpytilo v nízkém slunci. Vlevo od cesty, na stráni nad údolím, stála chalupa, z jejíž stěn oprýskala křída – to byl

ten dvůr, patřící tolstojovcům. Z cesty jsem k němu šel rovnou přes strniště. Ve dvoře ale bylo všude liduprázdno, jak v chalupě, tak kolem ní. Nakoukl jsem do ní otevřeným okénkem – na zdech, na stropě i v hrncích na policích se tam hlasitě rozbzučela černá hejna nesčetných much. Nakoukl jsem do otevřených vrat chléva – jen večerní slunce se červená na suchém hnoji. Vydal jsem se na melounové pole a uviděl ženu mladšího tolstojovce – seděla na mezi na kraji pole. Blížil jsem se k ní, ale buď mě nezpозorovala, nebo se tvářila, že mě nevidí: nehybně sedí bokem ke mně, malá a opuštěná, bosé nohy má natažené stranou, jednou rukou se opírá o zem, druhou drží v ústech stéblo slámy.

„Dobrý večer,“ řekl jsem, když jsem k ní došel. „Cože jste tak smutná?“

„Vítám vás u nás, posadte se,“ odpověděla s úsměškem, odhodila stéblo a podala mi opálenou ruku.

Sedl jsem si a prohlédl si ji: úplné děvčátko, hlídající melounová pole! Vlasy vybledlé od slunce, vesnická košile s velkým výstřihem na krku, prastará černá sukně, obepínající žensky zaoblená stehna. Malé bosé nohy měla zaprášené a také tmavé a suché od slunce – pomyslel jsem si: to jak chodí bosa po hnoji a všelijakých pichlavých stéblech! Protože patřila k našim vrstvám, kde se bosé nohy neukazují, měl jsem vždy pocit trapnosti a lákalo mě pořád se na ty nohy dívat. Ucítla můj pohled a skrčila je pod sebe.

„A kde jsou vaši?“

Znova se ušklíbla:

„Naši jsou každý jinde. Jeden svatý bratr šel na výběh mlátit, pomáhá nějaké chudé vdově, a druhý nesl do města dopisy velkému učiteli: pravidelné týdenní vyznání ze všech našich hříšků, pokušení a poklesků těla. Kromě toho jsme byli navštíveni další zkouškou, o které je ho taky třeba uvědomit: v Charkově zatkli

„bratra Pavlovského za rozšiřování letáků – proti vojenské službě, to se ví.“

„Vy jste nějak úplně bez nálady.“

„Už mě to nebaví,“ řekla a potřásla hlavou a zvrátila ji dozadu. „Už to nevydržím,“ dodala tiše.

„Co nevydržíte?“

„Nic už nevydržím. Dejte mi cigaretu.“

„Cigaretu?“

„No ano, cigaretu!“

Dal jsem jí ji, rozškrtnul jsem zápalku, rychle a nešikovně si připálila, trhavě nasávala kouř a po žensku jej vyfukovala z úst; odmlčela se a zírala do dálky za údolí. Nízké slunce ještě hřálo naše ramena i těžké, dlouhé vodní melouny, které ležely vedle nás, vtlačené boky do suché země uprostřed spálených šlahounů, propletených jak klubko hadů... Náhle odhodila cigaretu, padla mi hlavou na kolena a dychtivě se rozvzlykala. A z toho, jak jsem ji utěšoval a líbal na vlasy vonící sluncem, jak jsem svíral její ramena a hleděl na její nohy, pochopil jsem velice dobře, proč k tolstojovcům chodívám.

Co ale Nikolajev? Co jsem hledal v Nikolajevě? Cestou jsem si sem tam něco zapisoval:

„Právě jsme vyjeli z Kremenčugu, je večer. Na nádraží v Kremenčugu, na nástupišti, v restauraci spousta lidí, jižní dusno, jižní tlačence. Ve vagónech také. Nejvíc Ukrajinek, vesměs mladých, opálených, od rány, rozčilených cestou i vedrem – jedou někam, do kraje, za prací. Velice mě vzrušují pachem horkých těl a vesnických šatů, hrozně moc brebentí, pijí, jedí, předvádějí svou vyřídilku a tak blýskají ořechovými očima, až se mi z toho dělá mdlo...“

„Dlouhatánský most přes Dněpr, oslnivé rudé slunce v oknech zprava, dole a v dálce přemíra kalné žluté vody. Na písčité mělčině

spousta koupajících se žen, bez jakéhokoli ostychu vysvlečených donaha. Teď jedna shodila košili, rozběhla se a nemotorně padla prsy do vody, bujně v ní začala kopat nohama...”

„Už jsme daleko za Dněprem. Večerní stín na opuštěných kopcích, pokrytých pokosenou trávou a strništěm. Nevím, proč jsem myslel na Svjatopolka Zlořečeného: právě za takovéhohle večera jede tímto údolím na koni v čele nevelké družiny – kam, co si myslí? A to bylo před tisíci lety a na zemi je pořád tak krásně i teď. Ne, to není Svjatopolk, to nějaký divý chlap jede krokem na zpoceném koni ve stínu mezi kopci a za ním sedí žena s rukama svázanýma za zády, s rozcuchanými vlasy, s obnaženými mladými kolínky, zatíná zuby a hledí mu do týla, on bystře zírá před sebe...”

„Vlhká měsíční noc. Za okny rovná step, černé bláto cest. Celý vagón spí, přitímí, v uprášené lucerně oharek tlustě svíčky. Do spuštěného okna duje vlhkost z polí a podivně se mísí s hustým, smradlavým vzduchem ve vagóně. Některé Ukrajinky spí rozvalené nznak. Otevřená ústa, prsy pod košilkami, těžká stehna v sukních a pod loktušemi... Teď se jedna probudila a dlouho hleděla přímo na mě. Všichni spí – málem bych řekl, že mě už už k sobě zavolá tajuplným šepotem...”

Vesnice, kde jsem trávil neděle, byla kousek od nádraží, v rozlehlém a rovném údolí. Jednou jsem jen tak bez cíle přijel do té stanice, vystoupil jsem z vlaku a šel. Stmívalo se, vpředu se běhaly chalupy v sadech a blíž, na výhonu, se černal zchátralý větrňák. Kolem něho stál houfek lidí a za ním pobízivě kvílely housle a podupávaly tančící nohy... Prostál jsem pak v tom houfku několik nedělních večerů, do půlnoci jsem poslouchal buď housle a dupot, nebo táhlé sborové písně; šel jsem blíž a stoupl si vedle zrzavého děvčete s vysokým poprsím, silnými rty a podivně jasným pohledem žlutých očí; hned jsme využili tlačence a potají

brali jeden druhého za ruku. Stáli jsme klidně, snažili se na sebe nedívat – bylo nám jasné, že se mnou bude zle, jestli si chasníci všimnou, proč se kolem větrňáku začal objevovat nějaký mladý pán z města. Prvně jsme se vedle sebe octli náhodou, později, sotva jsem přišel, na okamžik se otočila, a jakmile mě ucítila vedle sebe, sevřela mi prsty a nepustila je už celý večer. A čím víc se stmívalo, tím pevněji je tiskla a tlačila rameno pořád blíž ke mně. V noci, když houf začínal řídnout, nenápadně odcházela za větrňák, rychle se za něj schovávala a já jsem potichu šel po cestě k nádraží, čekal jsem, až u větrňáku nikdo nezůstane, a pak jsem se příkrčil a běžel zpátky. Beze slov jsme se domluvili, že to budem tak dělat, mlčky jsme stáli i pod větrňákem – a mlčky, blaženě jsme se trýznili. Jednou mě šla doprovodit. Vlak měl přijet až za půl hodiny, na stanici byla tma a ticho – jen cvrčci kolem konejšivě vrzují a v dálce, tam kde je vesnice, se nad černými sady nachově červená vycházející měsíc. Na vedlejší koleji stál nákladní vagón s dveřmi odtaženými do strany. Bezděčně, až jsem se sám divil, co to dělám, jsem ji odtáhl k vagónu, vlezl do něho, ona vyskočila za mnou a pevně mě objala kolem krku. Škrtl jsem však zápalkou, abych se rozhlédl – a v hrůze jsem ucouvl: zápalka ozářila uprostřed vagónu dlouhou lacinou rakev. Hupla ven jak laňka, já za ní... Před vagónem donekonečna padala, zalykala se smíchem, líbala mě s divokou veselostí, nemohl jsem se dočkat, abych už odjel, a nikdy víc jsem se ve vsi už neukázal.

Na podzim jsme si prožili to sváteční období, které se ve městě opakovalo koncem každého roku – z celé gubernie se sjeli členové zemských rad na gubernské zasedání. Svátečně nám uplynula i zima: pořádala se pohostinská vystoupení maloruského divadla se Zaňkověckou⁹⁵ a Saksaganským⁹⁶, konaly se koncerty proslulých moskevských hvězd – Černova⁹⁷, Jakovleva⁹⁸, Mravinové⁹⁹ – byla spousta plesů, maškarních a společenských večírků. Po zasedání zemstva jsem jel do Moskvy k Tolstému, a když jsem se vrátil, s mimořádným požitkem jsem se oddal světským radovánkám. I ty radovánky navenek velice změnily náš život – mám dojem, že jsme ani jediný večer nestrávili doma. A nenápadně se měnily, zhoršovaly i naše vztahy.

„Zase už začínáš být nějaký jiný,“ řekla jednou. „Už je z tebe hotový mužský. A bůhvíproč sis dal narůst tu francouzskou bradku.“

„Nelíbí se ti?“

„Líbí, proč by se mi nelíbila? Jen si říkám, jak je všechno pomíjivé.“

95 Pseudonym ukrajinské herečky Mariji Konstantinovny Adasovské (1860 až 1934). *Pozn. překl.*

96 Saksaganskij, Panas Karpovič (1859–1940) – ukrajinský herec a režisér. *Pozn. překl.*

97 Černov, Jegor Jegorovič (1842–1904) – činoherec. *Pozn. překl.*

98 Jakovlev, Leonid Georgijevič (1858–1919) – barytonista Marijinského divadla, tj. dnešního Divadla opery a baletu v Leningradě. *Pozn. překl.*

99 Mravinová, Jevgenija Konstantinovna (1864–1914) – ruská operní zpěvačka. *Pozn. překl.*

„Je. Ty už se také začínáš podobat mladé ženě. Zhubla jsi a jsi ještě hezčí.“

„A tys na mě zase začal žárlit. A já už se bojím se ti i přiznat.“

„K čemu?“

„K tomu, že chci jít na příští maškarní. Vezmu si něco laciného, docela jednoduchého. Černou masku a něco černého, lehkého, dlouhého...“

„A za co půjdeš?“

„Za noc.“

„Tak to už zase začíná něco jako v Orlu? Jít za noc! To je dost banální.“

„Tohle je něco docela jiného než v Orlu a nic banálního na tom nevidím,“ odpověděla stroze a sebevědomě a já jsem v té strohosti a tom sebevědomí se strachem vycítil cosi dřívějšího, co už jsem znal. „Prostě jsi znova začal žárlit.“

„Proč bych na tebe začínal znova žárlit?“

„To nevím.“

„Ba ne, víš. Protože ses mi začala znova vzdalovat, zase se chceš líbit, slyšet komplimenty od pánů.“

Nevlídně se usmála:

„O tomhle máš ty nejmíň co mluvit. Celou zimu jsi pořád někde pohromadě s Čerkasovovou.“

Zrudl jsem.

„Nesmysl – pořád pohromadě! Jako bych mohl za to, že chodívá tam, kam my dva. Nejvíc mě bolí, že jsi ke mně začala být nějak méně upřímná, jako bys najednou přede mnou měla nějaké tajemství. Řekni otevřeně – jaké? Co to v sobě tajíš?“

„Co tajím?“ odpověděla. „Smutek nad tím, že už mezi námi není ta láska co dřív. Co ale mám o tom vykládat...“

Odmlčela se a pak dodala:

„A pokud jde o ten maškarní ples, jsem ochotná na něj vůbec nejít, nemusím tam být, když je ti to proti mysli. Jenom si ale uvědom, že jsi na mě strašně přísný, jak po něčem zatoužím, hned říkáš, že je to banalita, připravuješ mě o všechno, ale sám si neodřekneš nic...“

Zjara a v létě jsem zas hodně cestoval. Počátkem podzimu jsem se opět setkal s Čerkasovovou (s níž jsem do té doby opravdu nic neměl) a dověděl jsem se, že se stěhuje do Kyjeva.

„Opouštím vás navždy, milý příteli,“ řekla, hledíc na mě svýma jestřábíma očima. „Manžel se mne už nemůže dočkat. Nechcete mě doprovodit do Kremenčugu? V naprosté tajnosti, to se rozumí. Musím tam čekat celou noc na parník...“

To bylo v listopadu, dodnes vidím a cítím ty nehybné, temné všední dny v odlehlém maloruském městě, jeho liduprázdné ulice s dřevěnými můstky na úzkých chodnících a černými sady za ploty, vysoké holé topoly v ulicích se stromořadím, prázdný městský park se zabedněnými okny letní restaurace, vlhký vzduch těch dní, hřbitovní pach zetlívajícího listí – a mé tupé, bezcílné toulky po těch ulicích, tím parkem, všechny ty pořád a stále stejné myšlenky a vzpomínky... Vzpomínky jsou něco tak těžkého a strašného, že existuje dokonce zvláštní modlitba za spásu před nimi.

V jakési osudné hodině ji její tajné trýzně, o nichž se jen sem tam letmo podřekla, obemkly šílenstvím. Bratr Georgij se toho dne vrátil z práce pozdě a já ještě později – věděla, že přijdeme pozdě, úřad se opět chystal na výroční zasedání zemstva –, zůstávala doma sama, každý měsíc několik dní nevycházela a vždy v těch dnech bývala úplně jiná než obvykle. Zřejmě dlouho polehávala na pohovce v naší ložnici, s nohama skrčenýma pod sebou, jak mívala ve zvyku, a hodně kouřila – od jisté doby se naučila kouřit a nedbala na mé prosby a naléhání, aby nepropadala tomuto návyku, který se k ní tak nehodí – pořád nejspíš hleděla před sebe, pak náhle vstala a bez jediného škrtu mi napsala pár řádek na útržek papíru, který bratr, když se vrátil, našel na toaletním stolku v té osiřelé ložnici, a horečně si začala balit ty nejnnutnější věci – všechno zbytečné prostě pohodila – a právě to zbytečné, jak se patří rozházené, jsem pak dlouho nenašel odvahu sebrat a někam uklidit. V noci už byla daleko, na cestě domů, k otci... Proč jsem se za ní hned nerozjel? Možná proto, že jsem se styděl, a možná také proto, že jsem teď

už dobře věděl, jak dokáže být v některých životních okamžicích neoblomná. A v odpověď na mé telegramy a dopisy přišlo nakonec jen pár slov: „Dcera odcestovala a zakázala komukoli sdělit místo svého pobytu.“

Bůhví co by se mnou v ten první čas bylo, kdybych vedle sebe neměl bratra (při vší jeho bezradnosti a roztržitosti). Těch pár řádek, které napsala k vysvětlení svého útěku, mi neodevzdal hned, nejdřív mě na ně připravoval, až se k tomu posléze – velice neobratně – přece jen odhodlal, plaše se dal do pláče a papír mi podal. Na útržku stálo energickým písmem: „Nemohu se už dál dívat na to, jak se mi pořád víc a víc vzdaluješ, nemohu dál snášet, jak pořád a stále častěji urážíš mou lásku, nemohu ji v sobě zabít, ale také nemohu nechápat, že jsem dospěla až na krajní mez ponížení a rozčarování ze všech svých hloupých nadějí a snů, prosím Boha, aby ti dal sílu přežít náš rozchod, zapomenout na mne a být šťastný v tvém novém, už docela svobodném životě...“ Přečetl jsem to všechno jediným pohledem a řekl jsem dost drze, ačkoli jsem cítil, že se mi země propadá pod nohama a kůže na tváři a hlavě se mi stahuje a ledovatí:

„Nu což, to se dalo čekat, to je stará písnička – tahle ‚rozčarování‘!“

Poté jsem ještě měl odvalu odejít do ložnice a s lhostejnou tváří si lehnout na pohovku. Za soumraku ke mně bratr šetrně nahlédl – přetvařoval jsem se, že spím. Jelikož při různých neštěstích ztrácel hlavu podobně jako otec, který je nesnášel, spěšně a ochotně uvěřil, že skutečně spím, využil faktu, že ten večer musel být v úřadě na zasedání, tiše se oblékl a odešel... Myslím, že jsem se tu noc nezastřelil jen proto, že jsem se pevně rozhodl zastřelit se tak jako tak, když ne teď, tedy zítra. Sotva se pokoj rozsvětlil mléčným svitem v sadu za oknem, šel jsem ven do jídelny, zažehl tam lampu,

vypil u příborníku čajovou sklenici vodky, pak druhou... Vyšel jsem z domu a kráčet ulicemi – byly strašné: němé, teplé, vlhké, všude kolem, v holých sadech i mezi topoly na hlavní ulici stála hustá bílá mlha, smíšená s měsíčním svitem... Vrátit se ale domů, zapálit v ložnici svíčku a uzřít v jejím temném světle všechny ty poházené punčochy, pantoflíčky, letní šaty, i ten pestrý župánek, přes který jsem ji kdysi objímal před spánkem, líbaje její zdviženou, vzdávající se tvář a cítě její teplý dech – to bylo ještě strašnější. Zachránit se před tou hrůzou nepřítčnými slzami bylo možné jedině s ní, před ní, ale právě ona tu nebyla.

Pak přišla druhá noc. Totéž sporé světlo svíčky v nehybné zamlklosti ložnice. Za černými okny monotónně šumí ve tmě noční déšť pozdního podzimu. Ležím a zírám do předního kouta – v jeho trojúhelníku visí stará ikona, k níž se modlívala před spaním: staré, jako z kovu odlité prkénko, na líci natřené rumělkou, a v tom lakově červeném poli obraz bohorodičky ve zlatém rouchu, přísné a zarmoucené – velké, černé nadpozemské oči v tmavém rámečku. Strašný rámeček! A strašná, rouhavá asociace myšlenek: matka boží – a ona, tenhle obraz – a všechny ty ženské trety, které tu rozházela v zběsilém spěchu svého útěku.

Pak uplynul týden, druhý, měsíc. Dávno jsem rezignoval na zaměstnání, přestal jsem se ukazovat mezi lidmi. Překonával jsem vzpomínku za vzpomínkou, den po dni, noc po noci – a pořád mě bůhvíproč napadalo: takhle kdysi a kdesi nějakí staří Slované přetahovali po lesních cestách mezi dvěma řekami z jednoho výmolu do druhého své čluny přeplněné těžkým nákladem.

Ještě asi měsíc mě trápila její stálá všudypřítomnost v domě i ve městě. Nakonec mi bylo jasné, že už nejsem s to dál ta muka snášet, a rozhodl jsem se odjet do Baturina – strávit nějaký čas tam a nemyslet na budoucnost.

Byl to velice zvláštní pocit – naposled narychlo obejmout bratra a vejít do rozjíždějícího se vagónu, vejít tam a říci si: nu, tak jsem zas volný jak ten pták! Byl temný zimní večer bez sněhu, vagón rachotil v suchém vzduchu. Uvelebil jsem se se svým kufříkem v rohu u dveří, seděl jsem a vzpomínal, jak rád jsem před ní opakovával polské přísloví: „Člověk je stvořen ke štěstí jako pták k letu,“ – a upřeně jsem hleděl do černého okna rachotícího vagónu, aby nikdo neviděl mé slzy. Noc jsem strávil na cestě do Charkova... A tamta jiná noc – cestou z Charkova, před dvěma lety: jaro, svítání, ona tvrdě spí v rozsvětlujícím se vagóně... Napjatě jsem seděl v přítmí pod lucernou, uprostřed tísnivé a bezohledné tlačence ve vagóně, a čekal jen na jediné – na jitro, na lidi a jejich pohyb, na šálek vřelé kávy na charkovském nádraží...

Pak přišel Kursk, také pamětihodný: jarní poledne, společná snídaneň na nádraží, její radost: „Prvně v životě snídám na nádraží!“ Ted', vpoledne šedého a nevlídného mrazivého dne, stál před tím nádražím náš neúměrně dlouhý a nezvykle všední osobní vlak, nekonečná zeď vagónů třetí třídy, velkých a těžkých, jimiž byla kursko-charkovsko-azovská železnice proslulá. Vystoupil jsem, abych se porozhlédl. Lokomotiva se černá tak daleko vpředu, že je ji sotva vidět. Ze stupátek vlaku seskakují lidé s čajníky v rukou – všichni stejně protivní – a pospíchají do restaurace pro

vařící vodu. Vystoupili i moji sousedé z vagónu: lhostejný kupec umořený svou nezdravou tloušťkou a strašně živý a na všechno zvědavý mládenec, jehož tuctová hubená tvář a rty ve mně celý den vzbuzovaly odpor. Hodí po mně podezíravým pohledem – také jsem celý den poutal jeho pozornost: pořád jen sedí a mlčí, tenhleten panský synek nebo co je to vlastně zač! – ale přesto mě překotně a přátelsky upozorňuje:

„Víte, tady vždycky prodávají pečené husy, a lacino, hotová pohádka!“

Stojím a myslím na restauraci, kam nemohu jít – tam je ten stůl, u něhož jsme kdysi seděli spolu. Ve vzduchu je už cítit krutou ruskou zimu, ačkoli sníh ještě není ani tady. Jaký hrob na mě čeká tam, v Baturinu! Otcovo a matčino stáří, odkvétání mé nešťastné sestry, žebrácký statek, žebrácký dům, holý nízký park, jímž se prohání ledový vítr, zimní štěkot psů – v zimě, když fouká takovýhle vítr, zní nějak zvláště, zbytečně, opuštěně... Ocas vlaku je také nekonečný. Naproti, za zábradlím nástupiště se tyčí košťata holých topolů, za topoly na umrzlé kamenné dlažbě čekají na zákazníky venkovští drožkáři, jejichž zevnějšek beze slov hovoří o tesknosti a nudě toho, čemu se říká Kursk. Pod topoly stojí na nástupišti ženské zabalené do vlnáků a přepásané cípy šálů, tváře mají zmodralé mrazem, vemlouvavě vykřikují a sezívají kupce – prodávají právě ty pohádkové husy, obrovské, zledovatělé, s pysčitou kůží. Ti, kteří se už zásobili vřelou vodou, vesele běží z nádraží zpátky do teplých vagónů, s rozkoší se třesou na mraze, s hejskovskou rozverností smlouvají v běhu se ženskými. Ponuře jak v pekle zahouká posléze v dálce lokomotiva a vyhrožuje mi další cestou... Nejbezvýchodnější bylo to, že jsem nevěděl, kam zmizela. Nebýt toho, byl bych překonal všechn stud, dávno ji někde dostihl a za jakoukoli cenu ji vrátil k sobě – její výstřední

čin byl nepochybně záchvatem šílenství a litovat ho jí brání také jenom stud.

Můj nový návrat pod rodný krov se už nepodobal tomu, co bylo před třemi lety. Na všechno jsem teď hleděl jinýma očima. A všechno mi v Baturinu připadalo ještě horší, než jsem si představoval cestou: ubohé chalupy ve vsi, zdivočelí huňatí psi a zanedbané, zledovatělé lejty na vodu před prahy, vrostlé do železného bahna, hrbolky toho bahna na příjezdové cestě ke statku, prázdný dvůr před zasmušilým domem se smutnými okny, s ošklivě vysokou a těžkou střechou z dědečkovských a pradědečkovských časů a dvěma temnými verandami, na které vrhaly stín stříšky a jejichž dřevo zešedlo věkem – všechno staré, nějaké zpuštělé a bezúčelné – a bezúčelný studený vítr ohýbá vrchol starodávného smrku, který ční nad střechou domu z uboze a zimně nahého parku... V domě i v hospodářství jsem už našel stopy skoro sprosté bídy – hlínou zamazané praskliny na pecích, podlahy postlané hrubými koňskými houněmi kvůli teplu... Jen otec se držel ze všech sil, jakoby v protikladu k tomu všemu: byl vyhublý, scvrklý a dočista šedivý, ale chodil teď vždy čistě vyholený, hladce učesaný a pečlivě oblečený, ne už s tou někdejší nedbalostí – byla to trýzeň vidět tu úpravnost stáří a chudoby – choval se (zřejmě kvůli mně, kvůli mé hanbě a neštěstí) optimističtěji a veseleji než ostatní. Držel cigaretu v roztřesené, už seschlé ruce, když se na mě s něžným zármutkem podíval a řekl:

„Co chceš, kamaráde, to všechno je zákonité – jak všechna ta vřava, všechny hořkosti a radosti mládí, tak mír a pokoj stáří... Jak je to?“ řekl a zasmál se očima: „„Poklidné rozkoše“ – čert aby si je všechny vzal:

V tichu a samotě teď sníme,
volností polí dýchající;
v chaloupce kdesi u vesnice
poklidnou rozkoš zakoušíme... “¹⁰⁰

Když vzpomínám na otce, vždycky mě jímá lítost – pořád se mi zdá, že jsem si ho dost nevážil a neměl ho dost rád. Pokaždé si kladu za vinu, že toho vím příliš málo o jeho životě, hlavně o mládí – příliš málo jsem se jej snažil poznat, když to bylo ještě možné... A stále se snažím a nejsem s to plně pochopit, jaký to byl vlastně člověk – člověk zcela zvláštní doby a zvláštní generace, pozoruhodný jakýmsi neplodným a svou mnohotvárností a lehkostí naprosto zázračným nadáním celé povahy, živého srdce a bystrého rozumu, jimiž vše pochopil a postihl z jediné narážky, člověk, v němž se snoubila vzácná duševní přímota a zároveň plachost, vnější prostota charakteru s jeho vnitřní složitostí, střízlivý bystrozrak se zpěvnou romantičností srdce. Tu zimu mi bylo dvacet a jemu šedesát. Nějak se tomu ani nechce věřit: kdysi mi bylo dvacet let a moje mladé síly všemu navzdory teprve rozkvétaly! A on už měl celý život za sebou. Proto nikdo tehdy tu zimu nechápal tak dobře jako on, co tíží mé srdce, a nikdo zřejmě v něm tak dobře necítil to spojení zármutku a mládí. Toho dne jsme seděli u něho v pracovně. Ležel už snít, byl tichý a mírný slunný den, zasněžený dvůr, ozářený tím denním světlem, vlídně nahlížel do nízkého okna pracovny, teplé, zakouřené a zanedbané, která mi byla od dětství milá právě tou zanedbaností a útulností, neměnností svého prostého zařízení tak nerozlučně pro mne spojeného se všemi otcovými návyky

100 Patrně z básně méně známého dobového autora. Překlad Jana Zábrany.
Pozn. překl.

a zálibami, se všemi mými dávnými vzpomínkami na něho i na sebe. Když mi ocitoval verš o „poklidné rozkoši“, odložil cigaretu, sejmul ze stěny starou kytaru a začal hrát nějakou svou oblíbenou lidovou písničku, a pojednou měl zas jistý a veselý pohled, který však v sobě zároveň i cosi tajil – a dobře se hodil k něžnému veselí kytary, se smutným pošklebkem drnkající o čemsi drahém a ztraceném a také ještě o tom, že v životě je stejně všechno pomíjivé a nestojí za prolité slzy...

Krátce po svém příjezdu jsem se už neovládl, jednoho dne jsem se vypravil a rozjel se ozlomkrk do města – ale ještě týž den jsem se vrátil s nepořízenou: k doktorovi do domu mě prostě nepustili. S drzostí zoufalství jsem vyskočil z drožkářových saní před známým, teď tak strašlivým vchodem, s hrůzou jsem vzhlédl k oknům jídelny, napůl zastřeným záclonami, za nimiž jsem s ní kdysi proseděl tolik dnů na pohovce – těch podzimních, těch našich prvních dnů – škulb jsem zvonkem... Dveře se otevřely a stál jsem tvářív v tvář jejímu bratrovi, který postupně bledl a důrazně mi řekl:

„Otec si vás nepřeje vidět. A ona, jak je vám známo, není doma.“

Byl to ten gymnazista, který se tehdy na podzim tak zběsile honil s Vlčkem nahoru a dolů po schodišti. Teď přede mnou stál zamračený, velice snědý mladík v bílé košili důstojnického střihu, ve vysokých holínkách, s vyrážejícími černými vousy, zatvrzelým a zlostným pohledem v malých černých očích, právě pro tu svou snědost bledý jak malachit.

„Odejděte, prosím,“ dodal tiše a bylo vidět, jak mu pod košilí buší srdce.

A přesto jsem celou zimu, každý den vytrvale čekal, že od ní dostanu dopis – nemohl jsem uvěřit, že by dokázala být tvrdá jak kámen.

Zjara téhož roku jsem se dověděl, že přijela domů se zápallem plic a do týdne zemřela. Dověděl jsem se i to, že si přála, aby přede mnou její smrt utajili co nejdéle.

Dodnes mám ten sešit v hnědém sahánu, který mi koupila jako dárek ze svého prvního měsíčního platu: v den, který byl možná nejdojemnější v celém jejím životě... Na titulní stránce sešitu se ještě dá přečíst těch pár slov, která tam nadepsala, když mi jej dávala – s dvěma chybami, udělanými z rozčilení, ze spěchu, z ostychu...

Nedávno jsem ji uviděl ve snu – jedinkrát za celý svůj dlouhý život bez ní. Bylo jí tolik let jako tenkrát, v době našeho společného života a společného mládí, ale ve tváři už měla nádheru uvadlé krásy. Byla hubená, na sobě měla něco jako smutek. Viděl jsem ji nejasně, ale s tak silnou radostí a láskou, s takovou blízkostí těla i duše, jakou jsem necítil nikdy k nikomu.

Přímořské Alpy, 1927–1929, 1933

Život, spění k lásce

Čas příslibů a závratí
čas štědrý na tesknící něhu
A. S. Puškin, Evžen Oněgin

Plných šedesát sedm let se ruský spisovatel Ivan Bunin, pokračovatel slavné plejády klasických romanopisců, věnoval krásné literatuře. Začal verši inspirovanými předčasným skonem modernistického romantika Semjona Nadsona – idolu tehdejší mládeže – a vydechl naposledy při práci na knize o A. P. Čechovovi, umělci, kterého si ze svých vrstevníků nejvíce vážil.

Ivan Alexejevič Bunin se narodil 10. (22.) října 1870 v středoruské Voroněži v rodině zchudlého šlechtice. Třebaže se v jinošství demonstrativně hlásil k demokratickým ideálům i nekonvenčnímu způsobu života, vždy choval v úctě vlastní genealogii a tvrdil, že Buninové coby pravá ruská nobilita sahají svými kořeny až do epochy velkoknížete Vasilije Temného (14. století) a že na počátku tohoto rodu stál urozený Polák (nebo Litevec) jménem Simeon Bunkovskij. Skutečnost však promlouvá trochu jinak: jeho rodokmen vyvěrá z místní šlechty v mcenské oblasti a také jméno Bunin je ryze ruského původu: slovem „buňa“ se označoval nafoukaný, nadutý člověk. Za vlády Kateřiny II. (1729–1796) nemohli Buninové prokázat svou „modrou krev“ dál než do třetího kolena. Spisovatelův děd už dokonce neměl žádný titul, pracoval jako obyčejný úředník. Strýc byl poručíkem u dragounů, zatímco básníkův otec Alexej Nikolajevič Bunin (1827–1906) sloužil nějaký čas v armádě a zúčastnil se potupné krymské války (1854–1856), kde také začal pít; potom však působil v Orlu a v Jelci v městské správě a nakonec se definitivně usadil

na rodovém statku a s gustem se věnoval lovu, kartám a vínu. To už byl ženat se svou nábožně založenou vzdálenou příbuznou: Ljubov Alexandrovna Čubarjevová (1835–1910), typická provinční šlechtična, mu povila devět dětí. Kromě Ivana z nich zůstali naživu starší bratři Jevgenij a Julij a sestry Marie a Alexandra. S rodem Buninů byl však blízce spřízněn velikán ruského romantismu, básník a překladatel Vasilij Žukovskij (1783–1852) a o rodinné renomé se zasloužila také básnířka Anna Buninová (1774–1829).

V drobných životních radovánkách prohýřil Alexej Bunin nevelké jmění a před úplným ozebračením ho zachránila pouze okolnost, že zdědil usedlost ve vsi Butyrka. Do této přírodní oázy, jakoby přímo stvořené pro turgeněvovské krajinomalby, přesídlila rodina roku 1874. O starosvětské atmosféře, která v těchto končinách vládla, podal spisovatel dokumentární svědectví v románu Život Alexeje Arseňjeva. První veršíky vytvořil Ivan Bunin v osmi letech; tři roky nato byl přijat na gymnázium v Jelci, avšak nedokončil je. V roce, kdy si poprvé oblékl studentskou uniformu, byl z petrohradské univerzity vyloučen jeho bratr Julij (1857–1921), a to pro své blízké styky s radikalistickou, revolučně narodnickou organizací Zemlja i volja. Některé její vůdce a budoucí carovrahy Julij Bunin dobře znal a s hlavou ruských teroristů Andrejem Željabovem se sešel krátce před atentátem na cara. Po svém vyloučení působil v Charkově jako statistik, pak byl opět zatčen a strávil rok ve vězení. Na bratra Ivana, mladšího o třináct let, měl Julij obrovský vliv: byl jeho duchovním rádcem a učitelem, zprostředkoval mu posléze i vstup do literárního života. V konzervativním, pravověrném prostředí monarchistické ruské šlechty působil Julij jako klasický odpadlík od odvěké věrouky „život za cara“ a pravoslavných hieratických kánonů. Rovněž druhý starší bratr – Jevgenij Bunin (1858 až 1935) – si zvolil netradiční životní dráhu. Také on odešel z gymnaziálních škamen, za ženu si vzal neurozenou schovanku německého vinaře a věnoval se ze-

mědělskému podnikání. Měl však výrazný výtvarný talent a poslední léta života – po prodeji usedlosti v Ogňovce u Tuly – se živil jako učitel kreslení v nedalekém Jefremovu.

Ivan Bunin vyrůstal jako hýčkaný miláček rodiny. Nadání mu nechybělo v žádném směru: jako gymnazista si přivydělával mj. úpravou náhrobních desek pro klášterní hřbitov v Jelci; po mnoha letech ho přesvědčoval sám K. S. Stanislavskij, aby se dal na hereckou dráhu, a sliboval mu zaručenou kariéru v novém moskevském Uměleckém divadle, příštím MCHATu. Jelecká studia však připadala Buninovi jako čas veskrze ztracený: až příliš tehdy toužil po volnosti a nezávislosti. O to víc se však vzdělával samostatně – četl, studoval cizí jazyky, připravoval se na všechny nepraktické aspekty života. Bylo mu teprve patnáct let, když nastoupil životní univerzitu jako žurnalista, korektor a knihovník; vlastně celý život žil z příležitostných, nebo aspoň nepravidelných honorářů. V souladu s tehdejšími vzněty pozdní raznočinecké inteligence se zabýval tvorbou tzv. lidových spisovatelů, ale i odkazem Tarase Ševčenka. V roce 1889 definitivně odešel z otcovy usedlosti, ale pak už nikdy nenalezl skutečný domov: jeho život se stává synonymem pro univerzální hledačství lidské i umělecké. Nějaký čas působil v Orlu. Spolupracoval tam s místním tiskem, psal úvodníky i groteskní drobníčky. V té době se seznámil s dcerou jeleckého lékaře, Varvarou Vladimírovnou Paščenkovou. Žijí spolu pět let, avšak Bunin jako člověk nepragmatického smýšlení bez majetku, bez školního diplomu nebyl ideální „partii“, a tak po mnoha bolestných rozepřích dochází k dramatickému rozchodu. Varvara dává přednost Buninovu příteli Bibikovovi. Na rozdíl od postavy Liky v Životu Alexeje Arseňjeva však básníková první láska žila až do prvních let občanské války.

Tehdy také provinční šlechtický intelektuál Ivan Bunin debutoval útlou sbírkou málo osobitých básní; obdržel za ni čtyřicet rublů. Roku 1892 odešel z Orlu do Poltavy, do kolonie přívrženců idejí hraběte Tolsté-

ho a jeho sociálně náboženských tezí. Milostná kalvárie s V. V. Paščenkovou vnáší do jeho života křeč za křečí. Po dvou letech se Bunin konečně setkává se Lvem Tolstým; ten v něm rozpoznává nevšední osobnost a sám mu navrhně, aby se s tolstojovci rozešel. A tak Bunin zanechává bednařiny a vrhá se na překladatelství: k jeho mladickým arcidílům se počítají mistrovské převody Byronovy poezie a slavné Longfellowovy Písně o Hiawathovi (v roce 1895). Zároveň vydává další sbírky vlastních veršů a ruská veřejnost ho celé desetiletí považuje výhradně za básníka orientujícího se na tradiční filozofickou a přírodní lyriku (Fet, Majkov, Polonskij aj.). V září 1896 se Bunin po několikadenní známosti oženil s krasavicí řeckého původu Annou Nikolajevnou Cakniovou, typickou slečinkou z éry fin de siècle, dcerou někdejšího politického emigranta, bohatého oděského Řeka. Roku 1900 se rozešli, krátce poté, co byla básníkovi udělena významná Puškinova cena. To už žil delší čas převážně v Petrohradu, přátelil se s talentovaným povídkářem Kuprinem a byl rozhodnut věnovat se výhradně literární tvorbě.

Jako umělec se Bunin vyhranil teprve v prvních letech 20. století. Sblížil se tehdy s Maximem Gorkým a stýkal se s reformisticky či liberálně zaměřenými spisovateli z řad návštěvníků tzv. tělešovovských střed. Tělešovovci se posléze stali jádrem literární skupiny Středa a družstevního nakladatelství Znanije, v jehož almanaších a sbornících se v předvečer ruské revoluce 1905 objevovala nejvýznamnější díla dobového neokritického realismu. V té době také umírají spisovatelovi rodiče a vzápětí podléhá spalovému viru i jeho jediný syn, pětiletý Kolja. Bunin se s Koljovou matkou rozešel čtyři měsíce před jeho narozením a Kolju, který vyrůstal v Oděse u rodičů A. N. Cakniové, spatřil pouze pětkrát. S Gorkým se stýkal i za revoluce, ale o její porážce nepsal; ta v něm spíše prohloubila katastrofické pojetí světa. Od roku 1905 žil v Moskvě. Dva roky nato se v bytě spisovatele Borise Zajceva seznámil s „tichou slečnou s leonardovskými očima“, se studentkou chemie Věrou

Nikolajevnou Muromcevovou (1881–1961), neterí předsedy první ruské státní dумы. Jejich svazek vydržel „šestačtyřicet Velikonoc“, sňatek však uzavřeli až roku 1922 v pařížském exilu. Krátce po seznámení spolu odcestovali na Blízký východ a navštívili i severní Afriku, místa, v nichž spisovatel vyhledával „hřbitovy civilizací“. O Buninových prózách se tenkrát ukvapeně tvrdilo, že jejich autor je „pěvec šlechtických hnízd“; opak je ovšem pravdou: žádný ruský spisovatel nevyřkl tak bezútěšný a neodvratný epitaf nad zanikajícím občinovým Ruskem jako Bunin ve slavné novele Vesnice (Děrevňa, 1910), již ostatně psal souběžně s filozofickými cestovními črtami Stín ptáka (Těň pticy, 1907–1910). Pod vlivem pobytu na Cejlonu a v Indii studuje buddhismus a taoismus, což bytostně poznamenává jeho myšlení a vztah k novodobé evropské společnosti. S obdobným negativismem pohlížel na první světovou válku (mj. v novele Pán ze San Franciska; Gospodin iz San Francisco, 1915) i na následující historické události, třebaže se k nim ve své tvorbě bezprostředně nevyslovoval. Tenkrát se mezi ruskými literáty těšil obrovské úctě. Jeho nejlepší povídky však vycházely ve válečných letech, kdy sice múzy nemlčí, leč nebývají zpravidla vyslyšeny. Zvláště plodný a umělecky silný byl rok 1916 (mj. Lehký dech; Ljogkoje dychanije).

Bunin byl přesvědčen o zhoubném civilizačním vývoji evropského Ruska, a proto se po únoru 1917 postavil kriticky i k Prozatímní vládě v čele s A. F. Kerenským. V letech občanské války žil spisovatel v Oděse (na tehdejší schůzky s ním obdivně vzpomíná v Trávě zapomenutí jeho velký ctitel Valentin Katajev) a stal se svědkem několikerého střídání politické moci i patřičného vyřizování účtů; přispíval do Děnikinovy tiskové agentury Osvag. Svě zážitky z let 1918–1919 vložil do deníkových zápisků, jež později uveřejnil pod názvem Prokleté dny (Okajannyje dni). K tehdejšímu revolučnímu dění v Rusku zaujímal jako očitý svědek mnoha otřesných událostí krajně odmítavé stanovisko. Rezolutně přehodnotil i svůj vztah k mnoha literárním vrstevníkům,

mj. i k M. Gorkému, s nímž ho pojilo dlouhé přátelství a u něhož strávil několik měsíců na Capri. Dvacátého šestého ledna 1920, v okamžiku, kdy do Oděsy vstupovali rudí jízdní v čele s legendárním Grigorijem Kotovským a v městě se bojovalo, opouští Ivan Bunin na palubě francouzského parníku navždy svou vlast. Jeho cesta míří přes Cařihrad, Bulharsko a Srbsko do Paříže, kde se začlenil do dvoumiliónové obce ruských emigrantů. Plných jedenatřicet let, od roku 1922 do roku 1953, obýval malý byt na rue Jacques Offenbach č. 1.

Bunin byl až příliš pronikavý myslitel, než aby záhy nepochopil, že historicky je „Rus Alexeje Arseňjeva“ navěky ztracena. Proto se v souladu s mluvčími ruského monarchistického exilu ostentativně hlásí k tezi, podle níž skutečné Rusko žije a trvá dál v Paříži, v této „noci Evropy“. Spolupracoval tu s tiskovými orgány eserů (tj. příslušníků strany socialistů-revolucionářů), mj. s listem *Sovremennyye zapiski*, ale i s monarchistickým časopisem *Vozrožděniye*, jež vedl naftový magnát Abram Gukasov. V Paříži (nebo v Berlíně) se tehdy kromě Bunina usadili ze známých spisovatelů Alexej Tolstoj, A. Remizov, A. Kuprin, B. Zajcev, M. Cvetajevová, K. Balmont, I. Šmeljov, D. Merežkovskij, Z. Gippiusová a další; Bunin byl ovšem všeobecně pokládán za mimořádnou veličinu ruské kulturní emigrace. Také proto se stal prvním předsedou a později čestným členem ruského Svazu spisovatelů a novinářů; již roku 1922 a pak ještě několikrát ho například Romain Rolland (přes své prosovětské sympatie) navrhoval jako kandidáta na Nobelovu cenu za literaturu.

Od roku 1923 odjíždějí manželé Buninovi každé jaro z Paříže a tráví sluneční letní měsíce v Přímořských Alpách, v městečku Grasse ve vile Belvedere (od r. 1939 ve vile Jeanette). Za spisovatelem se do Grasse vydává řada mladých ruských literátů. Jejich tvorba Bunina přitahovala a je zajímavé, že nadšeně uvítal první knížky prozaika, kterého považuje za nejnadanějšího – Vladimíra Nabokova (1899–1977), syna

významného ruského konstitučně demokratického politika. Mladý prozaik tehdy žil v Berlíně a psal pod pseudonymem Sirin. Renomovaný spisovatel a nadějný literát se spolu sešli, neporozuměli si však: přes společné tragické vidění moderní doby si každý až příliš vášnivě střežil svůj vnitřní svět. A tak Buninovou doménou zůstává Paříž, kde se mu v úzkém kruhu přátel přezdívá „kníže“. Občas překládal, mj. F. Mauriaca, ale hovorová franština mu až do konce života činila nemalé potíže. Jeho kandidaturu na „Nobela“ podporovalo stále víc reprezentantů kulturní veřejnosti, mj. i Thomas Mann. Když roku 1930 vydal Bunin první čtyři části románu Život Alexeje Arseňjeva (Žizň Arseňjeva), Švédské královské akademii to usnadnilo rozhodování. Devátého listopadu 1933 se rodák z Voroněže stal prvním ruským laureátem Nobelovy ceny za literaturu. V tu chvíli mu – třiašedesátiletému – zbývalo přesně dvacet let života.

Třicátá léta dvacátého století jsou ve spisovatelově osudu značně rozporuplná. Na jedné straně dosáhl nevidaného triumfu; jeho umělecká velikost je definitivně potvrzena vavřínem z rukou švédského panovníka. Nějaký čas dokonce Bunina netrápí do té doby obvyklé existenční starosti, jezdí na přednášková turné po Evropě, navštěvuje řadu zemí, mj. Estonsko, a v říjnu 1936 poprvé a naposledy také Prahu (proběhl tu literární autorský večer). Ani v sedmdesáti letech ho neopouštějí tvůrčí síly: jeho ruština je zázračně robustní i krystalická a autorovy pozdní texty se stanou nepřekonatelným vzorem pro další generace ruských píšících literátů. Roku 1939 vydává v Bruselu závěrečnou část románu Život Alexeje Arseňjeva pod názvem Lika. Zároveň však v něm sílí latentní pocity osamění, zoufalství, chybí mu hlubší, myšlenkově živý kontakt se čtenáři, spaluje ho stařecká touha po vlasti, v níž sice jeho knihy v meziválečném dvacetiletí téměř nevycházely (s výjimkou pěti publikací vydaných v letech 1926–1928), avšak jako svrchovaný umělec byl i nadále uznáván. V Buninovi se prohlubuje kataklyzmatická vize

„konce Evropy“, k níž přispěje i ponižující střetnutí s nacistickými úřady na cestě do Skandinávie. Nakonec by spisovatel nejraději následoval Alexandra Kuprina či Marinu Cvetajevovou a vrátil se přes odlišný politický postoj do rodných končin. Proto se obrací na své někdejší přátele Nikolaje Tělešova a Alexeje Tolstého a žádá je o zprostředkování této choulostivé záležitosti. Jako předseda Svazu sovětských spisovatelů se A. N. Tolstoj obrací 17. června 1941 na J. V. Stalina a zpravuje ho o Buninově přání, které mu spisovatel adresoval už po zhroucení Francie, z vichystického teritoria. Za necelých sto hodin však Hitlerovy divize překročily hranice Sovětského svazu.

Válečná léta tráví stárnoucí a chřadnoucí spisovatel opět v Přímořských Alpách, kde žije takřka bez prostředků, sužován hladem a bídou. Nabídku nacistických propagandistů však rozhořčeně odmítá. V letech, která zaplavila Chagallovy obrazy černým svitem, píše Bunin jednu z nejkrásnějších knih světové literatury – milostný cyklus Temné aleje (Томныје аллеї, 1937–1946), jedinou ruskou prozaickou knížku, která je celá věnována rozličným podobám lásky a milostným tragédiím. V roce 1945 se umělec vrací do Paříže, kde ho vyhledávají mladí sovětští spisovatelé a vzdávají mu hold. Pokouší se obnovit své literární čtvrtky, moc sil mu však nezbyvá; nicméně srdnatě pokračuje v knize o Lvu Tolstém a pouští se do memoárů, v nichž se neubrání mnoha tendenčním, kategorickým odsudkům svých literárních vrstevníků a soupevníků. Na smrtelném loži pracuje na knize o Čechovovi, o autorovi, který ho před svým skolem žádal, aby co nejvíce psal, že z něho jednou bude velký spisovatel. V říjnu 1950 si francouzská kulturní veřejnost připomněla Buninovy osmdesáté narozeniny. V čele slavnostního výboru stál André Gide, mezi členy byli Mauriac, du Gard... V žlučovitém a sarkastickém jubilantovi však už málokdo poznával někdejšího štíhlého rusovlasého elegána s nezbytnou španělkou. Na autorovo filozofické myšlení měla bezpochyby v závěrečné tvůrčí fázi určitý vliv i zjitřená atmosféra

tzv. studené války. Osmého listopadu 1953 se umělec rozžehnal se světem; krátce před smrtí si nechal předčítat Čechovovy dopisy. Byl pohřben na ruském hřbitůvku u Paříže v Sainte-Geneviève-en-Bas (v poslední době spočinuli po jeho boku A. Tarkovskij, V. Někrasov, A. Galič...). Buninova žena V. N. Muromcevová-Buninová vydala vzpomínky na jejich dlouholeté soužití a biografickou knihu o autorově mládí; jejich společné rodné zemi postupně odkázala valnou část Buninovy literární pozůstalosti.

Na prvním sjezdovém rokování sovětských spisovatelů po Stalinově a Berijově smrti bylo geniální dílo Ivana Alexejeviče Bunina prohlášeno za nedílnou součást ruské národní klenotnice. Velkému umělci se tak splnilo přání z roku 1941, kdy prohlásil: V Rusku mě ještě budou číst, ale já se toho už nedožiji...

Jenže tři desetiletí předtím, údajně přesně v den umělcových padesátin, anebo až zjara 1927, v době, kdy už „by se jaksí slušelo za takových deset dvacet let zemřít“, začal Bunin psát knihu, kterou od počátku koncipoval jako svou vrcholnou tvůrčí skladbu. K románu *Život Alexeje Arseňjeva* se vracel i po dokončení; pracoval na něm celé čtvrtstoletí (podle svědectví V. N. Muromcevové-Buninové korigoval jeho text ještě v březnu 1952) a vložil do této prózy veškerou svou zralou uměleckou i lidskou filozofii. Jestliže totiž sám tolik potřeboval znovu vyslovit své nadčasové myšlenkové a estetické krédo a tím dospět k jakémusi zázraku tvoření a překonat jím individuální předěl bytí, o jiné historické a psychologické hranici nepochyboval ani chvíli. Hodlal přece psát o Rusku, o zemi, v níž vyrostl, která ho zformovala jako tvůrce i myslitele, která ho naučila milovat lidské figurky i velebnou přírodu. Přál si psát o krajině, v níž se zrodil jeho typicky ruský, hloubavý a hlubokomyslný charakter, ale zároveň a především

o Rusi, která v jeho očích definitivně přestala existovat. Podle názoru mnoha exulantů přetrvával svět svatý i moderní ruské říše výhradně v kruzích pařížských Rusů. Buninovi však tato krajní politická nostalgie nevyhovuje, je totiž mnohem nekompromisnější: zažil přece „největší rozmach ruských sil i nesmírného jeho uvědomění“. Proto nyní hodlá přijít se subjektivním, ale zároveň mimočasovým, univerzálním obrazem zaniklé epochy, vzdálené jako slova mizející písně. Jako „velký spisovatel ruské země“ také nemohl nevyužít této příležitosti, aby nevyslovil svou filozofii života, své pojetí lidského údělu jako nadpozemsky tragického zázračna...

Román *Život Alexeje Arseňjeva* psal Bunin v Přímořských Alpách v maximální tvůrčí i duševní pohodě a ruská exilová kultura s jeho vydáním spojovala velké naděje i optimistické vyhlídky. Úryvky z knihy byly hojně uveřejňovány v ruských literárních periodikách a nesporná umělecká kvalita těchto textů notně přispívala k vysokému renomé románu, k poznání, že vzniká dílo přímo předurčené k tomu, aby bylo oceněno Nobelovou cenou za literaturu. Když ji spisovatel bezprostředně po knižním vydání *Život Alexeje Arseňjeva* neobdržel, byl velice rozčarován: nešlo mu o pouhou subjektivní slávu, ale především o objektivní uměleckou a emociální „rehabilitaci“ Ruska minulého času, takové Rusi, jak ji viděl, procítil, pochopil a zachytil v podobě lyrizovaného románu výchovy, svérázně porušitelé varianty klasického žánru Bildungsroman. Možná oslabil Buninovu kandidaturu i skutečnost, že sovětské Rusko kolem roku 1930 – ve srovnání s krizovými momenty v západoevropských zemích – navenek vystupovalo jako politicky i ekonomicky stabilní, perspektivní i prosperující teritorium...

Nicméně se na vynikající umělcův román nezapomnělo, zvláště když následoval jeden překlad za druhým. Nobelova cena za litera-

туру nakonec Ivana Bunina neminula, tříletý „odklad“ však měl na jeho tvorbu sice nečekané, ale vpravdě blahodárné účinky. Jako by spisovatel vycítil určitou myšlenkově filigránní nedovršenost své memoárové kroniky ztraceného času mládí, pustil se do pokračování románu. A tak došlo k unikátnímu jevu v celé moderní literární historii: Buninovi se dostalo vrcholného kulturního uznání za torzo románového díla. Přitom závěrečná, pátá část románu, která vznikla převážně v roce 1933 a byla vydána samostatně až po šesti letech pod názvem *Lika* (roku 1952 vyšlo všech pět knih *Života Alexeje Arseňjeva* jako celek), je nejsuggestivnější, umělecky nejhodnotnější a citově skutečně jedinečná. Tato polosamostatná novela se tedy stala určitou stvrzenkou spisovatelových kvalit jakožto věhlasného literárního laureáta a z tohoto hlediska by si zasloužila Nobelovu cenu č. 2... Jenže v roce 1939 již nebylo na takové kulturně politické extravagance pomyšlení. Nad východní i západní Evropou se táhla smrtící válečná mračna, evropské koncentrační tábory už od konce desetiletí začaly oblundně praskat ve švech...

Buninův román o dětství, chlapectví a jinošství autobiografického hrdiny Alexeje Arseňjeva představuje skutečně obdivuhodnou, ale i naprosto ojedinělou lyrickou encyklopedii ruského venkovského vzdělance z poslední čtvrtiny 19. století, nahlíženou ovšem očima literáta poučeného apokalypsami světové i občanské války. Z tohoto tragického panoramatického vidění se Buninovo „rozpráhování do dálky“ muselo čtenářům O'Neillů či du Garda zdát jakoby „obluzené éterem“ včerejška, jenže obdobný povrchní soud tu není na místě. Spisovatel uskutečnil radikální posun v novější ruské próze: na realistickém, tj. tradičním podhoubí domácí literatury (vzpomeňme aspoň S. Aksakova či Lva Tolstého) vybudoval zejména ve vypravěčově vnímání množství fenomenálních rovin, které zjevně korespondují s raně existencialistickým

ražením evropského románu. Bunin je tu neskutečně pozemský, reálný, konkrétní až k nevíře, doslova se opájí detaily i scénériemi, jež vyčarovává z neodbytného zapomnění, ale autorův ressentiment je nakonec nešikovný a přes rozechvělá citová pohroužení někdy bezmála až sadistický. Vždyť vše, o čem Bunin píše, je už minulost nejen individuální, ale přímo epochální. Tento svět se zdá být úplně passé, všechny jistoty onoho času vzaly zasvé, vyprchaly jako vůně podzimu – a platí to i pro záznamy tehdejšího myšlení, dobových vznětů, tužeb a snů, politických programů i společenského dění, pro dávné osudy i zapadlá dilemata. Tento mikrosvět Buninovy uhrančivé vzpomínky nás omračuje svou přirozenou pravdivostí a o to víc fascinuje dojmem svíravé ne-reálnosti, zvláštní post-časovosti. Spisovatel se snad ani nesnaží, aby vykouznil či nechal zaznít nějaké zřetelné spojnice, které by sbližovaly výjevy z dvou nekonečně vzdálených epoch; určitou výjimkou může být scéna dvojího setkání s příslušníkem dynastie Romanovců...

Rozhodně to však neznamená, že by spisovatel byl pouze kronikář, tvůrce svébytného lyrizovaného leptu či maximálně senzitivní vypravěč soukromých dětských a výrostkovských dramat. Snad právě v *Životu Alexeje Arseňjeva* promlouvá Bunin v kontextu celého svého díla nejintenzivněji jako básník píšící krásnou prózu. Jestliže se totiž autorův autobiografický alter ego skutečně v románu až zarputile „přejinačuje“, jak tento moment výstižně pojmenoval vykladač a překladatel spisovatelova tvůrčího odkazu Jan Zábrana, jestliže navrhuje – můžeme-li se spolehnout na dokumentární svědectví z doby před sto lety – všechny své postoje a názory z posledního dvacetiletí 19. století, kdy měl tak blízko k hluboké tolstojovské negaci života konvenčního, žitého bez pravdy mravní, potom má nepřetržitě na paměti vlastní poetic-

kou předurčenost a básnická přikázání, jež se mu stávají životní i uměleckou normou. Tvrdí se, že podíl konkrétní autentické memoáristiky v *Životu Alexeje Arseňjeva* postupně klesá a že kniha pátá, tzv. *Lika*, je již samostatným, vzpomínavým přebásněním skutečného citového spříznění dvou mučedníků lásky – Ivana Bunina a Varvary Paščenkové. Nemusíme v tom zajisté hledat pouze autorovo sebezpytavé a rozjitřelé ospravedlňování vlastních let učňovských a vandrovních. V tomto sošném a zároveň svůdně amorfním příběhu našel totiž Bunin nejen plochu pro překonávání tradičních kánonů realistického, paměťového vyprávění, ale i myšlenkový a emocionální klíč k deklaraci své nejvlastnější životní filozofie. To jediné, co v jeho očích není pomíjivé, ale věčné – a celé Buninovo prozaické a básnické dílo tuto autorovu tezi koneckonců na různé umělecké úrovni ilustruje a dokumentuje –, je nadreálná, pohádkově osvobozující blízkost duše i těla, i když je tu ovšem od absolutní, šťastně protřpěné euforie k totální, tragické nicotě jen krůček...

Nad všemi zešedlými společenskými teoriemi, historickými přeměnami a proměnami, hořem a neštěstím, mladickými ideály či zralou skepsí, nad všemi vlastními literárními artefakty či iluzemi o ztraceném ráji přírody nebo kultury figuruje u Bunina krása lidského citu. V jeho neobyčejně lapidárním líčení není ani stopy po rozkochaných popisech a mnohomluvném opěvování vyvolené bytosti: Buninův vášnivý, zoufalý i vykupitelský stav milosti je dán a zároveň niterně charakterizován jistou zvláštní levitací individuálního intelektu na křídlech lásky a v neohrazeném časoprostoru. Z vlastního vztahu sem doléhají jen útržky rozhovorů, všudypřítomné strmé i prostupné zdi citového bytí, literární perly a fragmenty vnímané duchovně smyslnýma očima člověka v lásce. Ten žije ve svém bytostně niterném chápání světa pouze

tím, co vzbuzuje a přináší radost – a pro cit sám může zaslepeně zanedbávat i paralelní nepřítelnost svého milostného partnera, pohybovat se ve sférách, v nichž neplatí žádné „co ale dál?“, neboť láska je stejně jako kultura a filozofie nekonečná. Rovněž apoteóza životního vrcholu v citovém odevzdání se může vztahovat jen k minulosti, k zmizelému věku mládí, ale ani v tomto případě nemůže Ivan Bunin nepsat o „nádherně uvadlé kráse...“

Když toto rudimentární a nejexcelentnější spění lidského života k dovršenosti a zvěčnění začíná opadávat – jak spisovatel ukazuje s ponorem až tolstojovským a naléhavostí až camusovskou –, může sice jedinec překonávat vzpomínku vzpomínkou, ale znenadání již nebude schopen setřásat „prach celého našeho hříšného života“. Pak je nucen rozhlížet se rozpačitě kolem sebe – a „strasti lidstva“ zraňují jeho duši o to bolestněji. Proto Buninův hrdina (a nejen on, ale i každý člověk s ozvláštněnou duchovní existencí) zákonitě klade otázku, jak a kdy všechno začalo. Při pravdivé odpovědi by zřejmě musel dospět až k nejstarším mytickým představám lidstva. Jenomže vypravěč zpravidla nemůže přesáhnout hranice vlastního lidského zázraku, a tak třiašedesátiletý Bunin píše rozechvěle a se sakrální jistotou o téměř nadpřirozené „rychlosti, odevzdanosti a náměsíčnosti“, o počátku „nesmyslně veselém“, o společných vytoužených hodinách. Tato až nadčlověčí citová geneze musí v sobě samozřejmě obsahovat „smutek sladký i hořký“, znát rub milostného vytržení. Jakmile ona božská a zároveň i lidská blízkost duchovní a tělesná pomine, celý svět se zdá být fatálně vymknut z kloubů. „Zvolna se žehnám znamením kříže a hledím na všechno to strašné, to smuteční, co plave nade mnou,“ píše Bunin v závěru čtvrté knihy románu, jakoby jím uváděl následující milostnou symfonii. Láska je smyslem všeho, ona je tu konec i počátek, všechno ji pouze předchází, připravuje její příchod; osvojování si literárních krás,

opojení malebným přírodním světem, propastná dospělost myslí i ducha – to vše je pouze sudičkovská výbava lidského individua, jež chce učinit životní a smysluplný krok proti zapomnění, zkáze a zániku.

Bunin není první ani poslední moderní umělec, který spatřuje největší zázrak bytí v životě samém, především v životě prostoupeném (či posvěceném) láskou, jen málokterý tvůrce dvacátého století však dokáže tak pronikavě vidět novodobou lidskou situaci a přitom věrohodně reflektovat její entropickou citovou chudokrevnost. Pouze v milostné extázi ducha spatřuje velký ruský spisovatel morální východisko z lavinovitě se šířícího pocitu evropské beznaděje, pocitu tak hluboce zakotveného v moderní románové tvorbě i civilizační poezii. Není autorovou vinou, že ty nejušlechtlejší a mravně čiré lidské emoce paradoxně tíhnou k sebezničení, že toto vědomé i podvědomé odevzdávání se má mnohdy všestrannou podobu „trýznivé krásy“. Láska je mu božstvem opravňujícím a čarovně ozvlášťujícím i všechno přeludně pomíjivé a pomíjivě přeludné. Právě o ni můžeme s plnou odpovědností prohlásit, že „cesty mé směřují výše nežli cesty vaše...“

Toto symbolické, emocionálně hodnotící zacílení pochopitelně vtisklo Buninově lidské a společenské scénérii na konci minulého věku, uvádějící nás do středoruských městeček a vísek kolem Orlu a Jelce či ukrajinských končin kolem Poltavy a Charkova, charakter až přízračně univerzální a nadkonkrétní. Veškeré trsovité, mozaikovitě ztotožňování se s předmětným světem i racionální, ne-li utilitární vstupování do společenského dění je v rámci ústřední Buninovy filozofické kategorie ve skutečnosti dokonale zaměnitelné, o to víc, že nám kolikrát připadá jako jev až hypnoticky hmatatelný a nenahraditelný. Sto let vzdálené autorovy výjevy z útlého chlapectví, jinošství i zrání jeden po druhém účinně

zrcadlí rozpoložení vypravěčovy očarované, ale ploché a křehké „kulturní“ duše. Setrvává, zachovává se jenom dar a zázrak lásky, za Buninových začátků potlačovaný moralizátorstvím stoupenců učení Lva Tolstého a na konci umělcova života znovu ponížovaný pragmatickými diktáty všedního dne. Také láska má právo na poselství – a Ivan Bunin je naplňuje fascinujícími slovy, která si zvolil jako záhlaví svého románu: „Věci a skutky, kteréž vypsány nebývají, do tmy zapadají a prachem zapomnění se pokrývají, vypsány pak ožívají...“

Vladimír Novotný

Ediční poznámka

Román *Život Alexeje Arseňjeva* převádíme do e-knižní podoby na základě jeho druhého vydání v nakladatelství Odeon z roku 1989. Text románu je zde doplněn souborem vysvětlivek, které překladatel Jan Zábrana připravil na základě vysvětlivek sestavených pro ruské vydání románu L. Kotjarovovou (1966). Tyto byly upraveny pro českého čtenáře a doplněny o jména českých překladatelů citovaných veršů a prozaických úryvků. Pro snadnější orientaci v textu převádíme v elektronickém vydání vysvětlivky do podoby poznámek pod čarou.

Redakce MKP

Ivan Bunin

Život Alexeje Arseňjeva

Překlad Tatjana Hašková a Jan Zábrana

Doslov Vladimír Novotný

Na obálce výřez z obrazu *Korovin při skicování*,

Valentin Alexandrovič Serov, Wikimedia Commons

Korektura Jaroslava Bednářová

Technická redakce Petra Kučerová

Vydala Městská knihovna v Praze

Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. elektronické vydání

Verze 1.0 z 11. 9. 2026

ISBN 978-80-274-5149-4 (epub)

ISBN 978-80-274-5150-0 (pdf)

ISBN 978-80-274-5151-7 (prc)

KNIHOVNA? KNIHOVNA!

Využijte **prostor**
pro studium, setkání,
kulturu i relax.

Stahujte **e-knihy zdarma**
z e-knihovna.cz, prohlížejte
digitalizované tituly na
digitalizovane.cz.

Sledujte **videocasty**
a přednášky na
youtube.com/@knihovnaPraha.

Půjčte si obraz v Artotéce,
audioknihy, CD, film
nebo deskovou hru.

Tvořte se dřevem, papírem,
barvami, kůží i látkami.
Otevřený ateliér DOK16,
Atelier Jezerka a Kreativní
centrUM v Ústřední knihovně.

Navštivte přednášky,
koncerty, autorská čtení,
filmové projekce, akce
pro děti. Sledujte
mlp.cz/akce.

**Městská
knihovna
v Praze**

Vyzkoušejte svět
virtuální reality.
Více na mlp.cz/vr.